PEET VALLAK

VILJA MITMEST SALVEST

2

RK „Ilukirjandus ja Kunst"
Tallinn

VILJA MITMEST SALVEST

A-15717
IV 894.545

PEET VALLAK

VILJA
MITMEST SALVEST

Novellivalimik

II

„ILUKIRJANDUS JA KUNST"
TALLINN 1946

PEA KUKLAS

Kuused põlevad paukudes,
hullud käivad kiideldes.

Ilmar Okas polnud oma sõpradele sugugi okkaks silmas, nagu seda ehk võiks vihjata ta torkav nimi. Vastupidi, see liialdusega öeldud kahe mehe pikkune koljat oli südameinimene ja ta polnud kunagi segatud mõne sõbra peksuloosse, ei algatajana ega abistajana. Linna vana paiukile läinud aednik pidas teda tema solaka välimuse pärast kardetava õunavarga tüübiks: sest iga õunaaia müürist ja plangust ulatub üle ta teravate silmadega pea, iga õunapuu ladvast ta küünib võtma kõige ilusamat ja punasemat õuna, iga aiateiba vahelt ta mahub läbi oma solaka kehaga. Kuid miks üldse Ilmar Okkale külge liimida õunavarga kahtlast tiitlit, kuna Ilmar Okas oli tegelikult noor, mitmepalgeline, mitmehuviline ja idanemisvõimeline haritlane. Ta oli oma inimene kunstnike ja kirjanike ringis, oli varem õppinud maalikunsti ja turule lasknud paar luulepõimikut. Näitlejate laudkondade kobarasse kohvikuis mahtus mugavasti tema lai turi, sest teatriseltsi peakoosolekud müttasid Ilmar Okka ikka jälle mõnda toimkonda, kus tal aastast aastasse tuli mängida oraaklit ja musta maagikut. Ja kui veel näpu vahele võtta Ilmar Okka mõneaastane minevik, see sidus teda

pealegi jõu- ja spordimaailmaga: maavõistlustelt ta oli toonud terve rea võite, kõik küll tagapool teist auhinda, kuigi ta end algul oma pikkade koibadega latsatas otse poolde basseini. Mõned seltskonna kõmu eksperdid kinnitasid, et kui Ilmar Okas poleks oma huvialasid nii mõtlematult jaotanud, siis ta oleks võinud maalijate hulgas seista esimeses reas. Õnnetuseks, kõneldi, Ilmar Okas on jaotanud oma aju mitmesse kildu, nagu ihne talumees suured kartuliseemned. Sest sellisel jaotamisel juhtub, et väärtusliku iva mõni killustatud osa kaotab hoopis oma idanemisvõime, hakkab kõdunema, mureneb tolmuks nagu vana tussupõis. Kuuludes nii mitmesse kunstiringi ja koondisse, oli Ilmar Okkast aja jooksul kujunenud iseliiki tegelane, ei tahaks just öelda, et tegelinski. Kus iial mõne kirjaniku, kunstniku või sportlase aastalõimed näitasid juubelisõõre — viitkümmend, kuutkümmend, seitsetkümmend ja nõnda edasi, kus iial oli vaja korraldada sellise sündmuse märkimiseks mõni peoõhtu, oleng-jooming, seal lasus ikka kogu korralduse pearaskus Ilmar Okkal. Kus iial mõni rauk või raugastuja istus loorberipuude vahel, — need puud olid paigutatud ja passitud Ilmar Okka korraldusel: Ilmar Okkast oli lõpuks välja kujunenud kutseline ja vilunud juubelimeister, jubilaator.

Kui Ilmar Okas oli tegelnud sellel oma erialal kümmekond aastat, tundis ta, et ta kätele sadestub laibalõhna. Talle näis, et tema kätetööd seirab mingi saatuslik surmaneedus, nagu vaaraode hauakabelite rüüstajaid, sest kes kord oli läbi käinud Ilmar Okka käte vahelt oma juubeliõhtuga, sellele helistati varsti surmakella, mööda okstega märgitud tänavat venis igaveseks suletud kirst meeste turjal oma pärispaiga

poole. Ilmar Okas tundis ikka enam ja enam, et see mälestusõhtu on vaid juubilari eelmatus, ja tema, Ilmar Okas, matuste mustatöötegija, — köster, kes loeb oma hädasõnad ja salmid laibale kuni selle peatse üleandmiseni ülemale vaimulikule. Niisiis sõbralik ja tasuv tööjaotus mõlemale, sest ikka jälle otsiti ja joosti Ilmar Okkale järele: juba jälle tuli tellida loorberipuid, leigeks kütta mõni tühi saal, koostada kava, öelda oma lohutussõnad kokkuvarisejale ja kõdunejale.

See pole kaugeltki kerge ülesanne, vaid korraldaja peab lähemalt tundma iga juubilari, seda tükikest elavat hinge, mida ei saa tõmmata hoolimatult ja ühetaoliselt peokorralduste liistule. Juubilarid on sageli nõudlikud ja hellad, ja peab hoolitsema, et neil ei tuleks alla kugistada appihüüet, mida tahaks kisendada kas või keset halvasti sõnastatud tervituskõnesid.

Ilmar Okas teadis, et kui saabub porine viinakuu, siis talle langeb kaela nii-öelda õnnetu must nädal: siis pühitseb oma kaheksakümneviiendat sünnipäeva keegi kirjanik ... keegi kirjanik, kelle nime ei tahaks meelsasti nimetada, sest igasuguse kumu tõttu võiks tekkida enneaegseid sekeldusi, arusaamatusi, solvumisi. Aga et mõned read eespool sai nimetatud, et selle eelmatuse pidaja on kaheksakümneviie-aastane kirjanik, siis seega lipsas üsna mõistetavalt välja ka juubilari isik: meil ju tegelikult on üksainus kaheksakümneviie-aastane kirjanik — Ado Lemmits. Pikk ja haruldaselt juubeldamisväärne iga, kuid Ilmar Okas oleks meelsasti pühitsenud Ado Lemmitsa saja-aastast sünnipäeva, nagu mullu kahe kirjaniku oma. Sest juubilarid sellisel korral puhkavad juba ammu kalmistu mullas, ei teki enam sekeldusi, solvumisi, intriige, ülesaamatuid erinõudeid.

Kui kirjanike liidu esimees Ingalt ajas talle peale aktuse korraldamise, ohkas Okas sügavalt.

„Seekord katsuge ilma minuta hakkama saada," palus ta. „Edaspidi olen valmis kõik tegema, ajage kaela ükskõik mis, aga seekord . . . ma ei taha . . . mul on takistusi, ema on haige ja nõnda edasi."

Kaks tundi vaieldi ja jagati maad, siis juba libistas Okas märkmiku põuetaskust lauale ja hakkas sinna esialgseid mõtteid üles märkima. Arvati, et Okas pidi olema leidnud lohutava võrdluse, vahest umbes järgmise: isegi kõige vihasem pull seotakse laadavankri külge ja toimetatakse laadale, kuigi ta iga vankri kummuli puistab ja segi lõhub. Selline julge eneselohutus võib viia inimese kas või tuleriidale.

Kui lihavad ja mahlakad ploomimarjad panna kuumutatud kuivatusaparaati, jääb neist sõelale vaid luie ümber kuivanud ja kiprunud kuivik. Selliseks kuivanud ja kiprunud kuivikuks oli elu kuivatusaparaat moondanud ka kaheksakümneviie-aastase Ado Lemmitsa, kes elas aedniku aiamajakeses kahes suures kambris. Nii, nagu see maja asetses eemal kõrvaltänavas, nii see oli saavutamatu ka moodsale ajavaimule. Oli tarvis heita vaid põgus pilk kahe suure ruumi mööblikolile, kui võis veenduda, et selles elab tükk minevikku: ja jätkus ainult mõneminutilisest kõnelusest Ado Lemmitsaga, kui võis samuti veenduda — see on minevikuinimene!

Kõik ta ilusad päevad olid minevikus, olevik tundus talle morni ajatühemikuna, tulevikust ta ei mõelnud muud, kui et ei tuleks surm ja tõbi, hommikust õhtuni oleksid jalas soojad vilttuhvlid, et ahjumürakas igal talvel ära võtaks ainult kaks kuuritäit puid, et hamba-

ahervaremed saaksid toidust, mida ta vana teenija Mari valmistas igasuguste hakkmasinate ja tambitsatega. Kui Prantsuse suur võimukas keiser Punapart igal pildil seisab oma valgete pükstega majesteetlikult harkisjalu, parem käsi kitlipõues, pilgud süüvinud enesearmastusse, siis Ado Lemmitsa standardseisang sarnanes nüüd raugana nõrga kaseväädiku omaga, mida tüvele jäätunud lumi hakkab otseti maa poole suruma. Tuttavad ja kolleegid, kes Ado Lemmitsat külastasid, nägid tavaliselt keset kambrit selle lookavajunud kuiviku habrast kuju, pikk hall toamantel seljas, kepp tasakaalu toeks all, jalas igivanad viltтuhvlid, mida luised varbad pahklikuks vorminud, nagu hakkaksid neist vaglad oma päid välja purema. Tal olid suured, peletavad Bismarcki-silmad, nägu väike ja lahja, kurdu kiprunud, halle juukseid udutas ainult kitsa sõõrina kaelapiiril, kepile toetuvad sõrmed olid pahklikud.

Kirjanduslikud teened Ado Lemmitsal ei puudunud. Kirjanduslukku lähevad ta kaks teost: „Kitsas tee" ja „Adra tagant". Nendes kujutab vanameister meie agraar-olusid möödunud sajandi teisel poolel, ja peale probleemi on nad ka stiililt hinnatavad. Suur arv teisi tema teoseid lebas juba ammu tolmukatte all, ja see kate sadestus üha tihedamaks ja paksemaks.

Kuid Ado Lemmits oli oma teostest hoopis teisel arvamusel. Tema ei lasknud ühelgi järglasel enesest kirjanduse kitsal teel mööda sõita, — kangekaelselt nagu mõni maatõugu ruun, kes jookseb kas või tükid taga, aga alla ei vannu, nii tallasid tema tööd ikka teistel lagipeas. Mitte ainult noorena ei kannatanud Lemmits suurusehullustust, vaid ka raugaeas kestis

kõik vanaviisi edasi. Ja õnnetuseks Lemmitsale tegi üks tema kirjanduslik austaja talle siin suuri teeneid — karuteeneid.

Nimelt keegi Viigipuu-nimeline ajaleheluuletuste ja följetonide autor, omamoodi pealekippuv arvustaja, keda seltskonna rasvakihid alati arvestasid.

Viigipuu karuteened kasvasid seda suuremaks, mida enam arenev kirjandus hakkas Lemmitsat tema õigesse ja loomulikku paika suruma — allapoole, tahapoole. Nüüd tegi Viigipuu Lemmitsast eesli lõualuu, millega hakkas tapma uut kirjanduspõlve, toppides lekkivale Lemmitsale kogu aeg päästerõngaid kaela, et ta ei vajuks mitte ainult alla, vaid tõuseks pinnalegi. Et aga nende kergekäeliste ülistuste tõttu Lemmitsat võitlushoos hakati arvustama veelgi kibedamalt, nägi Lemmits oma nüridate vaimusilmadega enda ümber ainult sihilikke materdajaid, vaenlasi, kadetsejaid, kaikapildujaid. Ta ise kroonis end kogu selle rämpsu keskel ainsaks õilsaks keskkujuks, süütuks kannatajaks. Mida enam tema turjale aastaid lisandus, seda sügavamale juurdusid temas need veendumused, ja nii pandi rauk vanaduspäevil rängalt vaevlema. Ja nii sadas väikesest aiamajast igasse kaarde sõimu ja laimu, peletades eemale kõik kirjanduslikud sõbrad.

Ühel septembri lõpupäeval Ilmar Okas oli kohustatud külastama seda vana veteraani, et talle teatavaks teha auõhtu korraldamise kavatsust ja kaasa tuua selleks tema mõningaid soove. Leplik olla, mitte vastu vaielda, kiita ja ülistada — kõike siiski väga ettevaatlikult, sest rauk on hell, ta kaalutleb ja kahtleb iga kuuldud sõna ja kiituse juures! — sellised olid

hoiatavad näpunäited Ilmar Okkale, kui teda saadeti sinna sellesse kirjanduslikku aiamajja. Tundus, nagu läkitataks vahendaja kahe vaenuliku sõjalaagri — mineviku ja oleviku — vahele, et sobitada kui mitte lõplikku lepitust, siis vähemalt ajutist vaherahu.

Aedniku sügishall ja tühi aed oli täis madala päikese hääletust ja jahedat valgust, kui Ilmar Okas astus kriuksuvast väravast õue. Veteraani onni rõske tõrvapapist katus sinetas kahe kollase vahtra tagant nagu tükike kauget järve, ja nende kahe vahtra vahel nööridel lipendas veteraani lapitud pesu.

Lemmitsa bismarcki-silmad olid uudishimust erutatud, kui ta nägi enda ees pikka mapiga noormeest, kelle nime ta kuulis esmakordselt.

„Toon teile meie kirjanikkonnalt sooje tervitusi ja tõsise lugupidamise avalduse," ütles Okas tervituseks. „Ühtlasi olen ise rõõmus, et võin isiklikult tutvuda meie suurmeistriga!"

Esimene laeng oli mürtsatanud käiku, ja nüüd tuli oodata selle tagajärgi ja tulemusi. Ent need avaldusid hetkeliselt: see pani rauga võpatama, ta sõrmed kepinäsa ümber värisema, ning ta hallid silmad klaasistusid viirastuslikeks.

Sügav vaikus sigines ruumi.

Inimene, keda Ado Lemmits pidas kindlustusagendiks, osutus kirjanikuks ...

„Ilmar Okas?" urises rauk. „Olete ka teie neid tigedaid ja rahamaiaid noorkirjanikke? Mõni nende nilbuste sepitseja?"

Nüüd rauga suu tõmbus mõnusale naerule, ja ta hakkas oma ajude-kolikambris teritama oma kõdunevat mälu:

„Okas . . . Okas . . . jah, Ilmar Okas? Olen niisugust nime tõesti vist kunagi kuulnud. Luulevihul ma teda näinud ei ole, aga kuskil mujal, — kas mitte mõni jõumees või midagi niisugust?"

Ilmar Okas kohmetus ja punastas.

„Kas mitte ujuja? Tõepoolest, kui olin mõned aastad noorem, sai tõmmatud krauli!"

„Jah, jah," mäletas nüüd ka Lemmits. „Aga miks te siis oma krauli maha jätsite, — ei vedanud enam, põhja hakkas kiskuma, lained lõid suhu, kõrvad läksid vett täis? Aga kumb on siis lõpuks kergem ja kummaga saab rutemini valmis, — kas kilomeeter krauli või üks sonetimulin?"

„Arvan, sonett, maestro!"

„Seda minagi!" rõõmustas rauk. „Nimelt sonett! Ja neli meetrit teivast on raskem kui kilogramm romaani!"

Selline jutt oli ju huvitav, ja kui Ilmar Okkal ei puuduks ajanärv, ta paneks selle jutu koju jõudes paberile, avaldaks ta kord memuaarides. Kuid kõnelda tuli ka teisest asjast, juubeliõhtust.

„Härra maestro, kahekümnendal oktoobril teie kolleegid soovivad korraldada teile teie loomingu mälestamiseks piduliku aktuse teatris ja pärast aktust omavahelise intiimolengu. Meie palume ja loodame, et teie, maestro, ei keeldu neist isiklikult osa võtmast."

Vaikus. Hauavaikus halli toamantli hõlmade vahel.

Juubeliasjadega olid Ado Lemmitsal seljataga pikad erilood. Kui ta oli kuuekümne-aastane ja pühitseti tema juubelit, siis juubilar ise ei saanud sellest isiklikult osa võtta. Ta oli raskesti haige, ja arst ei luba-

nud ta juurde isegi õnnitlejaid. Ta mälestuspäev möödus tõelikus surmaheitluses. Kui tulid hiljem ta seitsmekümnes, seitsmekümne-viies, — siis Ado Lemmits keelas sellised üritused, kuna ta ei tahtnud neist osa võtta: siis oli vaenuvanker juba hakanud veerema tema ja ta järglaste vahel, sest just tol ajal näitas kurikuulus Viigipuu oma suuri karuteeneid.

Mis pidi nüüd Lemmits vastama oma juubeli asjus tänasele proovireisijale? Tõsi, Viigipuu sõda oli minevikus, osa selle koledusi juba ununenud, nüüdne põlv kippus tähelepanuta üle minema tema, Lemmitsa, loomingust. Ent kas nüüd siiski ei ole aeg end üles upitada omal väel ja jõul ja tõusta üles seniiti oma sünnipäeval? See oli probleem, mida Lemmits ei suutnud lahendada minutite jooksul. Sellel oli oma varjukülgi, oma tumedaid täppe, see andis mõelda kas või kukla kupla. Lemmits ajas oma ettepoole kummarduva kogu sirgu, veelgi enam, koguni selipidi, nii et nüüd kepp oli toeks tahapoole.

„Kas teie olete kirjanike liidu esimees?" küsis ta võrgutava karmusega.

„Ei," vastas Okas. „Ei ole."

„Miks siis esimees ise ei aja niisuguseid asju?"

Ta oli solvunud.

„Oli takistusi, härra Lemmits, puhtisiklikke takistusi . . ."

„Ignoreerib mind võib-olla? Võib-olla minu maja ei ole väärt, et esimees siia oma jala sisse pistaks? Mis tähendab niisugune sõnakõlks: puhtisiklikud takistused!"

Ta silmad hakkasid pahaendeliselt läikima.

„Ei, seda mitte, seda mitte!" kinnitas Okas siiralt. „Olin vist ise nii läbematu, et ei oodanud esimehe

isiklikku tulekut. Olen ka ise selle auõhtu korraldamise toimkonnaga lähedalt seotud . . ."

„Stopp, stopp! Toimkonna!? Ah isegi toimkond! Ja mis seisab kavas? Paar head hoopi kõnelejate poolt juubilarile pähe, kes loorberite vahelt ei tihka minema joosta või appi karjuda . . . Võib-olla olen ma kahekümnendal oktoobril haige, võib-olla ei ole. Kui olen haige, ärge mulle ekspresse korviga järele saatke, et mind aktusele kanda. Pidutsege siis mu seljataga iga mehe kondi järgi vabalt, ilma maskita! Siis puistake lausa välja, et vana Ado Lemmits on muidugi rämps sulemees. Ei ole ta töödes uih! ega aih! sabakergitamist, roppust ja nilbust. Kui te selle aktuse ja austuse korraldate ainult kohusetundest — siis ma vabastan teid sellest! Jätke mind niisugusel korral rahule — ja mina jätan omalt poolt teid!"

Ta oli ju inimene, kes üle hulga aja kokku saab mõne kirjandusinimesega, pole siis ka ime, et ta puistas oma hingelt välja kibedusi, mida oli sinna pikkade aastate jooksul sadestunud.

„Kes annaks aktusel minu tööde kohta ülevaate?" küsis ta äkki suure sisemise ärevusega.

„Küllap Ingalt, esimees."

„Ingalt! Tänan!" tõrjus rauk vihaselt. „Olen juba küllalt selle Ingalti kibedaid pille sisse võtnud, — rohkem enam ei taha! Ingalt ei ole arvustaja, ta ei oskagi arvustada, ta on võhik. Aga oodake, oodake!"

Lemmits jooksis käbedal sammul raamatukapi juurde ja tõstis sealt ühe pappkasti lauale. Kastis oli kimp ajalehe-väljalõikeid. Ta otsis neist erutatult paar ajalehe joonealust. Need olid Ingalti kirjanduslikud mõtted Lemmitsa „Kitsa tee" ja „Adra tagant" uues trükis ilmumise puhul.

„Vaadake!" aietas rauk. „Siin nad nüüd on, need Ingalti mürgipillid! Lugege — täielik profaan! Ropendused puuduvad — ja ei meeldi! Minu naiskangelastel ulatuvad seelikud ligi maad, nad ei tõmba suitsu, ei kanna siidpesu, seelikut pealpool põlvi — ja näe, igavad! Ei kõdita Ingaltit, ei anna silmahimu-jumalale midagi!"

Rauk laotas väljalõiked Okka ette lauale, need olid kohati punase pliiatsiga alla kriipsutatud, valgetel äärtel palju vastumärkusi. Lemmitsa purukuiv sõrmekonks libises mööda neid kibedaid pille. Aga tegelikult Ilmar Okas ei näinud neis mingisuguseid pille, küll aga rahulikke, asjalikke arutlusi, enam hea kui kurja poole. Lausa lõhnavad ülistused — need igatahes puudusid. Raugale aga näis, et laual on käputäis tuhka, jäänus ta suurest elutööst, millest ei tõuse enam midagi. Kui saag on langetanud põlise tamme, milline võim tõstab tamme siis jälle üles ja paneb ta taas uuesti kasvama?

„Kas maksab mind austada, mind, niisugust?" hädaldas rauk. „Ma ei ole midagi. Mitte kui midagi! Mind tallatakse nagu trotuaari!"

Traagiline hetk. Lemmits oli kaotanud meeleheites usu endasse. Okas püüdis teda asjatult lohutada. Rauk oli vajunud vana koitava polstertooli korjukarpi, — see lihatu kondik, nägu veretu ja tuhkhall, huuled sinivalged.

„Enne ma olin suurmeister, nüüd trotuaar! Miks te tahate mind juubeldama hakata, irvitada vanainimest? Panete mind rahva ees tantsu turnima nagu ketikaru! Et endal oleks lõbus ja rahval! Mina ei taha seda! Ma ei võta sellest osa! Ma keelan selle

korraldamise! Jätke mind rahule! Minge pomme tõstma, minge krauli ujuma, saate endale jälle mõne vaskplaadi rinda! Kasige kus kurat mu silma alt!"

Mõni teine oleks löönud käega rauga kapriisidele ja viinud meelsasti sõna tagasi liitu, et juubilar ei soovi mingisugust aktust. Tükk muret oleks jällegi kaelast! Kuid Okas mõistis inimlikult selle rauga traagikat, hakkas teda lohutama ja vaigistama, kuni sai nõusoleku, et ta võib homme selles asjas tema poole uuesti sisse astuda. Okkal oli isegi kahju seda kannatajat terveks ööpäevaks selle lihtteenija hoolde jätta, kes ei mõista iial oma peremeest. Raskelt istus rauk polstertoolis, sealt ta ulatas lahkujale pika väriseva käe ega jõudnud teda ukseni saatma tulla. Kes pidas seda rauka veiderdajaks ja tema tegusid veiderdusteks, need ei mõistnud teda õieti, kes aga mõistis ta traagikat, see kahetses teda ja tundis kaasa, tahtis teda lohutada.

Nii ei sööstnud ka Ilmar Okas uudiste punnsuutäiega kärsitult kohvikusse, et seal raugast imelugusid jutustada. Ta ei tahtnud omalt poolt mitte midagi lisada sellele kergele lendavale kumule, millega ümbritseti rauka.

Kui Okas järgmisel päeval teda uuesti külastas, oli ta hoopis ülevamas meeleolus kui eile. Nähtavasti oli ööpäev olnud talle küllaldaselt suureks vahemaaks, et oma seisukohti igakülgselt vaadelda ja kaalutleda, meisterdada sepitsusi. Nii ta oli puurinud peamiselt küsimuse kallal, kes annaks tema tööde kohta aktusel erapooletu ülevaate.

„Ma leidsin selle," ütles ta rõõmustades, „aga jumalapärast, mitte Ingalt! Ülevaate annate kõige paremini — teie."

„Mina!" see oli peaaegu karjatus. „Mina ei ole ju kriitik, härra Lemmits. Mina ei ole üldse arvustanud ja nüüd korraga . . ."

Lemmits hüppas korraga vahele.

„Kes meil siis see õige kriitik on?" värises ta tusane hääl. „Meil neid ei olegi. Meil kirjutatakse ainult isiklikke arveõiendusi. On kirjanik „kriitiku" vihamees, saab pähe, ei ole — jääb arvustus üldse kirjutamata. Mispärast teie ei ole kriitik: silmad ja kõrvad teil on, lugeda te oskate, kirjutada samuti!"

„Sellest kõigest on siiski vähe!"

„Kõigest saame üle!" oli Lemmitsa julge lohutus. „Peaasi, mina ei lase lõhkise kuuesabaga kirjatarku oma auõhtul pulti! Vaadake, siin on terve hunnik raamatuid, ajakirju ja ajalehti. Mina olen elus paremaid päevi näinud kui praegu, kus mind tahetakse õnnelikuks teha ainult tühise paiukiga. Kui kõik kokku võtame, mis minust eluajal on kirjutatud, — sellest saaks Eiffeli torn! Oli aeg, kus rahvas tõesti armastas ja austas oma kirjanikke, ja luges nende raamatuid kas või peerutule valgel, üksitähti veeriti! Mind ei ole rahvas nüüdki maha jätnud ja unustanud: igas onnis loetakse mind ja armastatakse, ei loeta ega armastata neid teisi . . . kuigi neile tehakse ameerikalikku reklaami ja raamatu ostjale antakse pealekauba kas või terve suvila preemiaks. Mina mõistsin rahvast ja rahvas mõistis mind! Lugege, mis kõik minust on kirjutatud! Ükski teine kirjanik ei saa niisugust kiitvat arvustust!"

Rauk oli sattunud eneseülistuse hoogu. Ta suured silmad särasid õnnest ja rõõmust. Ta jätkas:

„Siin, näe, on mul Viigipuu kirjutus minu kuuekümne aasta sünnipäevaks. Võtke need, lisage üht-

teist juurde ja kandke aktusel ette. Paremini ei ole mind kunagi keegi mõistnud kui tema. Nähtavasti need teised lehitsevad mu raamatuid ülelehe!"

„Minust ei saa siiski kõnemeest, härra maestro!" puikles Okas ettevaatlikult ja naljatas: „Mina pigemini viskan paar kilomeetrit krauli või ujun üle La Manche'i. Aktusele trügib oma paar tuhat inimest, mind lööb niisugune suur mass verest ära!"

Lemmitsa nägu virildus kurjakuulutavaks irooniaks. Ilmar Okas hakkas kartma, et võib teostuda ta eelaimus: ennem saab laadale viia vihase pulli, kes lööb iga vankri segi, kui õnnestub korraldada Ado Lemmitsa auõhtu.

„Kas teie tunnustate mind ja minu töid?" küsis rauk resoluutselt.

„Kas ma tunnustan?" tuli kuuldavale hea ja mittemidagiütlev vastus. „Küsimus ei seisne mitte selles. Mina olen ainult aktuse tehniline korraldaja ega hakka seal teiste mõtteid deklameerima."

„Deklameerima! Või veel! Vaata, kus tänavažargoon! Niisiis ei esine?"

„Ei."

„Aga kes siis? Kas lõpuks mitte vilets epigrammilaulik Tõrvand, kes minust on teinud süljepoti? Vaadake, et niisugused näod minu auõhtul ümber ei hulgu! Ka Ingalt mitte, ja Reheotsa, Kuusik, Paluvere ja tosin teisi nendetaolisi. Oodaku enne, kuni nende auks midagi korraldatakse, tulgu ja mingu siis! Mina neid oma auõhtul ei talu! Öelge neile!"

Kuna Okas kartis raugalt eilset keeldumishüsteerikat, oli rauk aga oma südamesse istutanud kindla mõtte, et aktus tuleb korraldada tingimata, kõigest hoolimata. Kui arvustajad tema kuulsust on püüd-

nud tumestada ja alla kiskuda, siis sel õhtul tahab tema laiali peksta selle musta, mürgise udu. Ta tahab rahvaga kokku puutuda silm silma vastu ja end ise rehabiliteerida, isegi kõnetoolilt, kui olukord seda nõuab! Õhtu tuleb korraldada! Sellest ei tule loobuda!

Ja siis võttis Okas jalad kärmesti alla ja hakkas jooksma peokorraldusi tehes. Tal tuli joosta sageli Lemmitsa juurde raporteerima korralduste käiku, nagu oleks ta peastaabi ja rinde vaheline sideohvitser.

Kolme nädala pärast saabus oodatud auõhtu.

Kui kell hakkas lähenema kaheksale, tuli sõita autoga juubilari järele. Kes tegid seda, — linnapea, haridusminister, diviisiülem või hädakorral isegi kirjanike liidu esimees Ingalt? Sõitsid järele — Ilmar Okas ja üks nooremaid kirjanikke.

Õhtu oli pilvine ja teerajal aiamaja juurde tilises jäljeaukudes habras kirmjää. Kõik aiamaja aknad olid heledasti valgustatud, nagu oleks juubeliõhtu korraldatud siin. Kuid siin valitseski erakordne pidulikkus, — juba vana pereemand, kes avas ukse, oli enda ehtinud pitsidega kaunistatud sametkleiti — küllap kink mõnelt vanalt rikkalt pereprouralt. Oleks uks olnud nelja poolega, siis oleksid kõik need pooled tulijaile aupaklikult laiali põrutatud. Ado Lemmits ise hiilgas ja säras seesmiselt ja väliselt. Ta kandis mantlipikkust vanamoelist musta kuube ja selle juurde triibulisi pükse. Need mõlemad olid tal nähtavasti minevikumälestised, suureks ja avaraks jäänud, läikima kulunud. Ta krae ja rinnaesine olid harukordselt lumivalged, otse kauplusest toodud, mansetid kahe suure sinise nööbiga rippusid üle käerandmete;

lauanurgal ootas must kõvakübar kahel ristatud helehallil kindal.

Rauk püüdis olla rahulik ja tasakaalus, kuid kõneldes ta hääl laienes ja värises, ta silmad olid suured — õnnelikud, naeratavad: ootas ju teda väljas tänaval rahutult podisev auto. Kuna juubilarile muret tegi halvasti seotud kaelaside ja ta seda korduvalt peegli ees kohendas, astus Okas talle appi ja sidus selle korralikult ja moodsalt sõlme.

Nüüd siis algas see sõit — eelmatusele! Sellelt matuselt ei tahtnud puududa ka end sametisse ehtinud pereemand, ka tema pidi nägema ja kuulma oma peremehe aupidu; temal aga tuleb rutata juubilarile järele kas jalgsi või autobusega. Kui majast väljudes Ado Lemmits võeti tugevasti kahe saatja vahele, et ta ei libiseks ega komistaks, siis tundus, nagu tassitaks kahtlast meest nii hilisel tunnil kaitsepolitseisse, — — tugevasti kaitsepolitseinikkude vahel, et ta ei pääseks põgenema ööpimedikku.

Auto noolides mööda pidulikult valgustatud tänavaid teatrihoone poole, istus Lemmits mugavalt sõiduki pehmel polstril, ajades oma saatjatega mõttetut kergesisulist juttu. Ta pilgud käisid vilkalt kahele poole teed, nagu otsiks jalgteilt tuttavaid. Teda erutas imelik tunne: inimesed vahivad kõikjal nende auto hämarasti valgustatud sisemust, et ennäe — Ado Lemmits sõidab oma auõhtule. Ning teatrimajas, küllap ta seal kaotab peagi sumisevas rahvamurrus, milles nii palju tuttavaid ja sõpru, suur osa neist kokku sõitnud teistest linnadest; kõik trepid ja esikud publikust tulvil — kunstirahvast, õppivast noorusest, seltskonna koorekihist kuni lihtsaima tööväeni. Küllap homme ta käsi valutab pikist, südamlikest tervitus-

pigistusist. Kui väljakust üle sõites neile vastu kiirgasid teatrimaja loendamatud aknad, oli Ado Lemmits õnnelik, et ei hakanud jonnima auõhtu korraldamise vastu. Kõikjal nähti inimesi ruttavat teatrihoone poole, ja ukse ees seisis pikk rida toredaid autosid. Täna õhtul on Lemmits üleriiklikult austatav, veelgi enam — ülemaailmselt, sest raadio kannab eetri kaudu ta aupeo laiali üle terve maailma.

All bürooruumides, kuhu riputati ülerõivaid, sai Ado Lemmits esimese tervituse osaliseks. Saatjaist ümbritsetud, hakkas ta pikkamisi, kuid väärikal sammul laia treppi mööda üles tõusma. Kuna aga aktus oleks pidanud juba veerandtunni eest algama, oli rahvas valgunud saali, ja Lemmits jäi ilma kujuteldud pidulikust käigust jalutusruumis, kus mass valgub laiali kahele poole, nagu Punane meri Moosese eest. Nüüd seisis jalutusruumis vaid üksikuid pidulisi. Ühest pooleldi avatud uksest Ado Lemmitsa pilk vilksatas saali, ja ta süda lõi äkki jääkülmaks: silma paistnud tooliread olid peaaegu tühjad!

Tühjad? Ja kell on ometi tublisti üle kaheksa!

Lemmits tundis, kuidas äkki tina valgus ta jalgadesse. Ärevad sammud saali kolmanda ukseni panid ta ihu kuumama. Hetk, mil ta astub saali, oli tal mõttes tuhat korda ette nähtud: saal rahvast puupüsti täis, tormiline aplaus, juubilar saadetakse suure lugupidamisega loorberite vahele autoolile. Torm saalis ei vaiki, juubilaril tuleb ikka ja uuesti tõusta, taas kummarduda ja kummarduda. Kõik tinane raskus on kontidest kadunud, ta oleks nagu saanud korraga nooreks ja käbedaks. Rõõm ja õnn annavad õhtuks tagasi peaaegu tõelise nooruse, mil ta käis nagu pilve-

del, pea kõrgel kuklas, uhkelt, iseteadvalt, ümbrust tähele panemata.

Veel samm, ja Lemmits seisis saali uksel. Ta silme ees virvendasid pikad tooliread, inimene inimese kõrval, — ainult esimestes ridades. Kaugemal jäid read kord-korralt hõredamaks, ja tagumine pool saali haigutas tühjusest. See oli esimene, mida Lemmits märkas, ja see lõi ta meeled ühel hoobil segi. Ta peaaegu ei kuulnudki aplausi, millega teda tervitasid kokkutulnud austajad. Ta oli pettunud, enam kui pettunud: solvunud! Oli vähemalt hea, et ta nüüdki pääses loorberite vahele toolile, sest nüüd ta tundis imelikku vajadust redupaiga järele. Sealt üle toolikorju nägi rahvas ainult tema läikivat, paljast peanuppu, kuklas lumivalgete juukseudemete rõngas.

Kellegi enesetunne pole nii rõhutud nagu juubilaril. Ta istub oma toolil nagu elutu kuju. Ta ei taha vaadata ei paremale ega vasakule. Ta esialgu ei saagi otsale oma tunnetega: ons see viha, pettumus või solvumine? Ta vajab selgitust, ja seepärast ta istubki liikumatult paigal, vaadeldes otse oma nina ees olevale puldile, mis samuti on dekoreeritud loorberitega ja kust nüüd algavad ta elutöö hinnangud ja — tervitused.

Uksepilust lipsab saali Ilmar Okas, tema kui tegelik aktuse korraldaja on enese üle jooksnud ja pingutanud. Kui ta nüüd pilgu heidab loorberite vahele toolile, kus istub Lemmits oma mustas pidurüüs, näib ta ohkavat kergendustundega!

„Tänu taevale, vähemalt Kuivik on oma kohal! Saagu nüüd mis saab!"

Ta laskub tühjale toolile, nagu oleksid ta jalad saanud äkilise halvatuse. Nüüd tõuseb püsti kirjanike

liidu esimees Ingalt, tema on esimene rüütel, kes ründab haigutavat pulti. Ta astub oma jalatsite kautšuk-taldadega kuulmatul kassisammul, nii et ta mõtteisse vajunud juubilarile tundub õhus hõljuva viirastusena, veelgi enam, — kogu ümbrus tundub talle illusoorse muinasjutuna, milles pole tilkagi tõde.

Olekski see kõik vaid tühipaljas muistend, viirastus, millest võib uuesti virguda tõsiellu! Ometi hakkab siin allalastud lavariide ees lahti rulluma ühe inimsaatuse ülevaade! Imelik ülevaade, mis ühtedele võib tunduda tragöödiana, teistele tragikomöödiana, või isegi sangarliku kannatus- ja võidumänguna, mida võib tõsta eeskujuks kasvavale noorusele.

Kui pärast esimees Ingalti lühikest avakõnet puldile astus referent ja hakkas korraldama oma referaadi lahtisi lehti, pilutati kuskil tagapool saaliuks. Arglikud ja väga ettevaatlikud sammud hakkasid tippima jalgteel saali keskel ja vaibusid seal tooli nagisedes. Lemmitsale turgatas pähe, et see hiline tulija võis olla vaid vana pereemand, kes nüüd järjega aktusele jõudnud. Kes ajas ta kodunt välja, siia õudselt tühja saali, kus ihu kipub külmast ja jubedast meeleolust kananahka tõmbuma? Kodu ta oli teenijale ette maalinud täiskiilutud saali ja kelkinud oma sünnipäeva üleriiklikuks suursündmuseks. Kuna saal haigutas tühjusest ja seega puudus aktuse nii-öelda pärisosa, ei võinud miski enam tõsta tuju. Ta oli löödud! Ta oli unelnud täiskiilutud saalist, ühtumisest selle laia, tänuliku lugejatemassiga, kellega ta ise oleks tahtnud kõnelda suust suhu.

Ta ei jälginud kõneleja raskesse keelde vormitud teaduslikku ettekannet. Ta mõtted jooksid ja kihutasid mujal. Saatuse pilkena on inimene ikka oma

elu pööripäevil kurt: ta ei kuule oma sündimist, ei hauakõnesid ega järelhüüdeid matusel, samuti ta ei jõua jälgida juubeliõhtu auavaldusi. Tuhat mõttekildu tulvavad vägivaldselt ajukurdudesse ja vallutavad mõistuse. Nii ka Lemmits hakkas ettekande jälgimise asemel märkama tühje toole, mille põhjadel valendasid ilmumata jäänud kutsutute nimelipakad, nende hulgas ka väga palju kirjanike omi. Lemmits mõtles kibestunult, et kui siin leiduks mõni kirjanduslik ajuinimene, see võiks aktuse lõpul toolipõhjadelt kokku koguda need puuduvate auvõõraste nimelipakad ja nad haruldusena edasi anda kord avatavale Ado Lemmitsa nimelisele muuseumile. Või vähemalt mõni taibuga reporter võiks üles märkida nende arulagedate isikute nimed ja homme avaldada nad teiste pidukirjelduste hulgas ajalehtedes. Referaadi ajal kippus ta samuti mõtteis läbi libistama oma kirjanduslikke sõpru ja ametivendi, kes täna olid kogunenud ta auõhtule. Mis mõtleb näiteks temast, juubilarist, toimetaja Räästas, kes on Lemmitsat omal ajal sageli toimetuses kohanud? Mõnel inimesel ununevad hõlpsamini ilusad ja kaunid mälestused, inetud aga ei kustu ega kustu. Nii mõtles ka toimetaja Räästas sel hetkel ajast, mis ulatus tagasi ligi viiskümmend aastat. Ta silme ees hakkas kepslema noore Lemmitsa upsakas kogu, juba siis nakatatud suurusemaaniast, mängides end teiste silmis naeruväärseks kehkenpüksiks ja kolasuuks. Noor Lemmits vaevalt tikkus sel ajal kellegagi kõnelema, ega kõigutanud ta pimestatud meelt ja upsakat eneseülistamist isegi paar tulist nahatäit peksu oma parimailt sõpradelt.

Kuna publik hakkas juba poolel teel väsima ülevaatest, oodates kava elavamat osa — laule, deklamatsioone, dramatiseeringut, — siis juubilar vastupidi hakkas alles lõpul hoolikamalt jälgima kõne sisu. Olles seda tükk aega kuulanud, jäi Lemmitsal mulje, et kogu ta looming on nagu kittrull, mida klaassepp veeretab ja rullib küll lõpmata pikaks, küll laiaks, küll ümaraks. Referent pildus kord kiitust, võttis selle aga poole suuga ruttu jälle tagasi. See oli üsna hea juubelikõne, mitte päris erapooletu hinnang. Sellele kuldsele keskteele oli noor magister asunud paratamatult, olles kõne ettevalmistamiseks läbi lugenud Lemmitsa kogu loomingu. Pealegi tingis seda olukord, juubeliõhtu, nii et tuli lasta mööda kuldset keskteed. Kuid isegi see kuldne kesktee ei sisaldanud juubilari kohta ühtki sellist tunnustussõna, nagu surematu, suurmeister jne. Ning seda enam Ado Lemmits võrdles noore magistri kõnet kittpalliga: nii kuidas teda sõrmitseti, nii ta paindus järele, see poolpehme mass, kõlvuline ainult aknaruutude kittimiseks.

Vaheajal, esimene asi, Lemmits murdis läbi õnnitlejate müüri ja otsis üles Ilmar Okka.

„Kuhu rahvas on jäänud?" küsis ta pahuralt. „Saal on ära narritud paarikümne inimesega."

„Jah, rahvast on tõepoolest vähevõitu, kahjuks . . ."

„Või kahjuks! Ei osatud reklaami teha, ei! Õhtu on korraldatud iseendile. Minule ka mitte, sest mina tunnen iseennast ja oma tööd paremini!"

„Reklaamitud sai tugevasti," vaidles Okas rahulikult vastu. „Aga teie sünnipäev juhtus õnnetule päevale: „Dianas" on maskeraad, spordiklubis samuti, kinnisvaraomanikkude seltsis demonstreerib Pariisist saabunud tantsumeister uusimaid tantse, ja nii üht

kui teist muud koli siin ja seal. Maskeraadid tõmbavad inimesi ligi, midagi ei ole parata!"

„Seda enam kahju!" urises rauk. „Aga seda siinset maskeraadi, seda „muud koli" ei ole osatud väärilisel reklaamida!"

See oli karmim tänu, mida Ilmar Okas oli kunagi üheltki juubilarilt kuulnud. Teadagi, et enamik juubilare istus oma loorberitega kaunistatud toolil pettunult ja kibestunult. Nad olid lootnud paremat hinnangut referendilt, suuremat elevust ja soojust publikult. Kuid nad targu varjasid neid tühjusetundeid oma naeratava maski taha, nii et lõpuks Lemmitsal oli õigus, kui ta nimetas kirjaniku juubeliaktust maskeraadiks.

Oli hea, et nende juurde tuli esinduslik linnapea, kes võttis juubilari käevangu ja hakkas temaga kõnelema, väga südamlikult ja hoolitsevalt. Seda soodsat juhust kasutas Ilmar Okas äralippamiseks ja alla telefonikappi jooksmiseks, et helistada Roostidele.

„Kuidas jääb siis lugu „banketiga"?" küsis ta ärevalt telefonitorusse. „Kas sa kindlasti tuled ühes naisega?"

„Ah, kas ma tulen?" torises vastus. „Ma . . . vist ei viitsi, nii hea soe on kodus istuda, ja pealegi naine on haigevõitu, kaebab ühte ja teist . . . Mis sul häda, su häält ei taha enam hästi ära tundagi?"

„Miks ei peaks häda olema, kui löön siin päris lahingut. Kuivik on tulivihane, sõimab kogu meie õhtut maskeraadiks. Kardan, kui ta saaks teiste abita trepist alla komberdada, ta oleks ammu autos ja kodus. Kui sina naisega tulemata jääd, siis lihtsalt ei oska kujutleda, milliseks bankett lõpuks kujuneb.

Te peate mõlemad lauas Kuiviku kõrvale istuma, teine teisel pool, nagu kokku lepitud."

Abielupaari Rooste tunti pikisilmi-oodatud banketikülalistena. Neil oli omamoodi kuulsus: nad olid kiidunäljaste juubilaride meisterkiitjad ja tavaliselt nad istusid lauas selliste juubilaride lähedal. Nüüd nad olid ette nähtud ka Ado Lemmitsa lauda.

„Lugu võib minna skandaaliks!" kurtis Okas. „Kuivik võib kõigega hakkama saada. Kui õnnetu Kask oma referaati luges ja klaasist tihti vett rüüpas, näis mulle, et Kuivik äkki üle saali hüüab: „Ärge laske seda viinanina end lõplikult täis juua!" Katkesta kas või raadioülekanne, nagu oleks äike pea kohal."

Okas sai Roostilt tuleku-lubaduse, küll ilma naiseta, kuid ta ruttas siiski kergendatult pikil hüppeil treppi mööda tagasi üles. Õnneks oli vaheaeg juba lõppenud, publik valgunud oma kohtadele. Järgnev osa kavast — deklamatsioonid, dramatiseeringu-kild, tervitused — oli elavam, ja isegi juubilar elas sellele üsna siiralt kaasa. Ettekanded võeti vastu kiiduavaldustega, ja seejuures Lemmits märkas, et iga kord keegi plaksutas veel tükk aega üksi peale teiste vaikimist. Mõnikord ta ergutas sellega välja uue, üldise aplausi, mõnikord ta plaksutas kaua üksi, kuni kussutati vaikima. See plaksutamine tundus nii silmatorkavana, et Lemmits äkki kartis — kas see pole mitte tema vana teenija? Kas vahest vana Mari ei tee seda kaastundest oma leivaisa vastu, keda on tuldud austama nii skandaalselt vähesel arvul? Isegi teenija pidi taipama, et leivaisa tunneb täna end hüljatuna ja õnnetuna. Temal, Lemmitsal, on niisiis — klaköör! See oli painajalik ja jube, ja kui Lemmitsa mõtted uuesti oma sapist rada käima hakkasid, ei rahuldanud teda ka tänase

aktuse teine pool — ei deklamatsioonid ega tervitusedki. Ta sai neli auaadressi, mis tervitajad talle ette lugesid, ja kõik need kõlasid tardunud sõnakõlksudena, kõik algusest lõpuni. Suured ja tühjad sõnad, millede taha maskeeriti tõde. Kui palju viisakuse vaeva nõudis nende koostamine, kui suurt liigutavate sõnade leksikoni, mis kogutud võib-olla osalt naeruga, osalt kirumisega. Oleks Lemmits olnud sõjaväelane, teda oleks saadud ülendada kindraliks, nüüd aga oldi kitsi ülendamast isegi geeniuseks. Esimesed auaadressid Lemmits võttis tervitajatelt vastu püsti tõustes, viimased ta laskis lihtsalt laduda endale põlvile. Sinna laoti talle ka ümbrik tšekiga kahesaja viiekümnele kroonile, kahesaja viiekümnele kroonile! Ja telegrammid, telegrammid, — ka need kõmisesid tühjusest! Ometi Lemmits oleks vajanud vaid paari-kolme sõna, mis oleksid täpselt märkinud, et Ado Lemmitsa looming on jäänud ületamatuks, et Ado Lemmits on meie suurim kirjanik! Ja saal — see oleks pidanud ägisema rahvamurrust!

Samal ajal kui üks tervitaja käis teise järel puldis, Lemmits mõtles omapoolset lõppsõna. Talle oli ju kogunenud nii palju kibedust hinge, miks ta pidi jätma selle sinna edasi pakitsema? Miks ei või tema, juubilar, kelle auks on korraldatud tänane õhtu, ise omalt poolt sõna võtta oma elu ja loomingu õigustamiseks ja valgustamiseks? Miks ei võiks tema isegi öelda kõvu sõnu nii oma hindajaile kui ametivendadele?

Lemmits hakkas värisema erutusest, ta tõttas tuliselt kokku loopima mitmekümne-aastast sappi. See oli väsitav töö, pani ta hingeldama, põsed õhetama. Ja veel enne, kui ta jõudis oma vastusega valmis, ta

tundis suurt väsimust ja nõrkust. Ta tundis, et ta ei jõuaks end enam oma istmelt üles kergitada ja üles puldile astuda. Nii palju aastaid on langenud turjale selliseks mehiseks ja raskeks tööks!

Nii lõppesid tervitused, ja liidu esimees Ingalt lõpetas kõiki tänades aktuse. Siis hakkas osa tülpinud kuulajaid üksteise võidu alla garderoobi jooksma mantleid ahmitsema, kuna väike kimp kirjanduslikke inimesi jäi juubilari ümber. Siis juba kustutati saalis tuled, siis vähendati neid jalutusruumis. Ja ka viimased pidulised hakkasid tippima trepist alla garderoobi. Kõik kustus ja vaibus ülemisel korral, selle asemel aga einelauaruum rõkkas ja tümises elavast suminast ja tantsuorkestri tapvast mürinast.

Uuesti mähiti tülpinud Ado Lemmits sooja kasukasse ja sõidutati kunsti- ja sulemeeste ulualusesse „Viie klubisse", et lõpetada mälestuspäev kunsti- ja sulemeeste kitsamas ringis mingi banketitaolise olenguga koduselt ja kuivade kõnedeta. Keset avarat ruumi oli kaetud pikk laud, seina ääres terve rida väiksemaid. Kõik ootasid külalisi, ka kerekas kontrabass nurgas kotis. Läbi uste immitses toidulõhna nagu imetegevaid muusikahelisid. Külalisi aga tilkus ka siia vähevõitu. Okka rõõmuks oli esimeste hulgas siiski elukutseline juubilaride kiitja, näitleja Roost. Kirjanikke-ametivendi ilmus häbiväärselt vähe, ilmus peamiselt nooremat rahvast, — keegi arvas, et mitte Lemmitsa, vaid tantsu pärast või lihtsalt harjumusest näidata igal õhtul oma näolappi. Olengul ei puudunud aga epigrammimeister Tõrvand, kes oli tuntud oma teravmeelsuse ja teravkeelsuse poolest. Ta oli nii kirjanduses kui ka elus kardetud sõnasepp, kes ei saanud jätta oma silmust parajasse paika viskamata,

kui jällegi midagi oli liimist lahti ja logises. Ning ka täna ei tundnud ta vajadust pihku suu ees hoida liigsest austusest juubilari vastu, kellega ta pealegi oli peaaegu sõjajalal. Ta oli Lemmitsat korduvalt selle suurusemaania pärast torganud oma epigrammides, ja seepärast Lemmits tundis teda täna kohates väga kasinasti oma suurtest bismarcki-silmadest hoolimata! Kuna Lemmits istus lauas aukohal, keset lauda, puges Tõrvand eemale laua otsa. Mõnedki hingasid nüüd kergendatult, lootes, et kaks elektrijuhet ei saa selliselt hõlpsasti tekitada lühiühendust. Sest laetud need juhtmed olid kahtlemata vastandlikult, — üks positiivselt, teine negatiivselt.

Okas vaatas salaja kella: pool kaksteist. Arvatavasti kell kaks on ta oma ülesandeist lahti ja tõstab väsinud Kuiviku viimselt oma sarkofaagi tagasi.

Laudkonna kirev koostis sattus visalt hoogu, alles napsid tegid siin oma väärika mustatöö. Härra Roost, see kutseline juubilaride kiitja, pääses täna visalt juubilari südame lähedale: juubilar oli täna sapine ja tusane, ta tõrjus tagasi kõik komplimendid ja ülistused. Roost sai vähemalt kiita rauga raudset tervist, avaldades lootust koos istuda ka meistri sajandal sünnipäeval samas klubis ja lauas.

„Ma ei kahtlegi, härra Lemmits," ütles ta. „Kroonikad kirjutavad, et kui kardinal d'Armagnac kord tänaval kõndis, nägi ta seal kaheksakümne-aastast meest, kes oma ukse lävel haledasti nuttis. Kardinal seisatas vanakese juures ja küsis temalt tema vaikse ahastuse põhjust. Vanake vastas nuuksudes, et isa just praegu andnud talle tulise nahatäie peksa. Kardinal imestas väga saadud vastuse üle ja soovis näha nutja isa. Majas esitleti talle sajakolmekümne-aastast vanakest,

kes oli oma poega sellepärast peksnud, et see polnud teretanud oma onu, kellele aeg oli andnud aastaid sada nelikümmend kolm. Näete nüüd, armas juubilar, teiegi haruldane tervis eeldab teile kõrget iga."

Siis Roost kõneles, et tema kümneaastane poeg loeb praegu suure huviga juubilari „Kitsast teed".

„Algul kahtlesin, et kas kümneaastasele poisule ei ole meistriteos ehk liiga raske. Poisu aga ütles: See on kõige ilusam raamat, mis ma olen kunagi lugenud . . ." ;

„. . . muidugi pärast „Kuke aabitsat"!" kuuldus Tõrvandi torisev piste eemalt laua otsast.

Okas vaatas hirmunult Tõrvandile ja pilgutas talle hoiatavalt silma, kuna teine juba jällegi kergitas konjakiklaasi.

Tilistati klaase, lauldi tervist.

Juba aktusel oli Lemmits kogunud jõudu ja mõtteid vastuväiteiks. Enamik pidukõnelejate sõnu ja mõtteid ei sattunud õigesse paika, vaid ta minevikku ja teoseid väänati nagu musta pesu. Tundes end surma läbi lahkujana, Lemmits soovis üles märkida viimast korraldust oma maise vara kohta, mille ta pärandab rahvale. Ta ei tahtnud selle varanduse juurest lahkuda testamendita.

Ta otsis põuetaskust pakikese pabereid, soris ja korraldas nad mitmesse kuhja, kõneles poolsosinal Roostiga, andes talle mingeid juhiseid. Need ta paberid olid jälle Viigipuu kiiduavaldused, milles Lemmits löödi korduvalt surematuks suurvaimuks ja mis lakkamatult ja painajalikult kollitasid rauka. Roost tilistas kahvliga vastu klaasi ja teatas, et juubilar soovib öelda mõned sõnad pidustuse puhul ka omalt poolt, kuna leiab, et tal selleks on kogunenud mõningaid pakitsevaid

mõtteid. Ühtlasi vabandab juubilar, et ta väsimuse tõttu oma sõnad ütleb istudes.

Rauk naeratas, kui nägi, et paar ajalehereporterit kähku otsisid taskust pliiatsi ja paberi. Niisiis ta ei kõnele ainult neljale seinale ja paarikümnele üsna juhuslikule pealtkuulajale, vaid koguni rahvale. Ülehomme juba avaldavad selle kõik suuremad ajalehed.

Ta hakkas kõnelema tasasel raugahäälel, tublisti erutunult:

„Mul on imelik tunne, kui mõtlen, et istun täna siin laua juures, heledasti valgustatud ruumis, inimeste keskel. Mul on niisugune imelik tunne, nagu oleksin ma siia sattunud kuskilt tühjast, kaugest ruumist, pärast mitmekümne-aastast eemalolekut. Selgemini öeldud, mul on tunne, nagu oleks mind mõni nõiasõna hauast üles äratanud, kus ma puhkasin kolmkümmend aastat. Kolmkümmend aastat ei ole pikk ajavahemik, kuid küllalt pikk selleks, et tagasitulijal on vajadus imestusest silmi hõõruda. Kui põhjalikult on kõik selle aja jooksul muutunud! Selle aja jooksul on kõigepealt üles kasvanud uus sugupõlv, kes läheb minu-ealistest põhjalikult lahku oma kommetega ja eluviisidega. Kui ma lahkusin kolmekümne aasta eest, siis jäi mul maha põliste tammede alla ilus kodu, aga kui ma nüüd tagasi tulin, oma majakese ukse avasin, siis ma nägin, et vahepeal inimesed on käinud rüüstamas mu valveta jäänud kodu. Kõik, mida pole suudetud kaasa tassida, on puruks pekstud tühisest peksmise- ja purustamiselõbust. Surun käed meeleheitest silme ette, jooksen ulualuseta tagasi maanteele, kust tulnud, pea täis kibedaid mõtteid. Mõtlen, kas ma ei jätnud lahkudes rahvale maha suure ja väärtusliku elutöö? Miks

rahvas ei asetanud valvurit mu kodu kaitseks, — mitte mõnd relvaga varustatud valvurit, kes tallab jalgraja mu majakese seina veerde nagu relvalao ümber, vaid kas või hoopis noore ja nõrga valvuri, mõne virguva südi õpilase, kes oleks käe hoiatuseks tõstnud lähenevaile rüüstajaile ja öelnud: „Minge tagasi, ärge tulge rüüstama seda kodu, mis kuulub kogu rahvale! See kodu olgu meile pühamaks paigaks!" Kõnelesin piltlikult ja loodan, et teie mind mõistsite. Tahtsin nimelt öelda, et viimastel aastakümnetel on meie kirjanduses maksma hakanud turu- ja laadakombed, küünarnukiõigus. Laia teed raiutakse siin endale teravate luukannustega, laia teed aule ja kuulsusele. Nüüd on omakasupüüdlik materdamine päevamureks, mitte loov töö! On sent taskus hädaohus, siis see päästetakse tagatrepi kaudu. Ka minevik kollitab uut kirjanduslikku sugupõlve ega anna talle unerahu. Ka minevikust tahetakse kõrvaldada vähemgi oht. Seda hakatakse maha rebima üleoleva käega. Ometi eluvõimsad rahvad ammutavad endale elujõudu minevikust, sest mida tugevam rahvas, seda kindlamini ulatuvad tema juured minevikku. Olevik on neile ainult sillaks mineviku ja tuleviku vahel. Teie aga nägelete oleviku pärast mineviku ja tuleviku nimel. Te ei lase endile üles kerkida ühtki suurt ja võimsat tegelaskuju ei minevikust ega olevikust. See rebitakse kadedate võistlejate poolt armutult maha, loobitakse mustaks." (Tõrvand vahele: „Aga mõnikord must ja porine tegelaskuju loobitakse õilsaks ja puhtaks!")

Lemmits naksatas vait ja vaatas küsiva pahameelega vahelehüüdjale. Kuid ta karistas teda ainult sellega, et laskis reageerimata kõrvust mööda libiseda ta joobnud paradoksi. Ta jätkas oma süüdistust ole-

viku vastu, et see laostab omakasupüüdlikult tulevikku, selgemalt öeldud: kirjanduslik tänapäev ei tunnusta omaaegset suurmeistrit Ado Lemmitsat.

„Tulen minevikust ja astun peagi kaduvikku, aga olevikku m i n a siiski ei karda!" hüüdis ta pateetiliselt lõpetades.

Tõrvand tahtis otsekohe püsti hüpata ja õhku visata tubli ja selge vastuse, kuid ta suudeti hõlmapidi tagasi toolile vajutada. Mis sügeleb, seda ei jäeta sügamata, — nii ei jätnud ka Tõrvand oma vastust juubilarile võlgu. Ta tegi seda küll hiljem, pärast lauasviibimist, kui saali teises nurgas juba hõõruti tantsu. Kuigi Lemmits istus temast eemal, kuulis ta siiski selgesti Tõrvandi ägedat paukumist oma laudkonnale. Ka seal märkisid ajalehereporterid Tõrvandi kirjanduslikud mõtted nobedasti paberile, et ka need avaldada ajalehtede kirjanduslikus luukambris. Tõrvand kõneles:

„Kuna lugupeetud juubilar oma huvitavas lauakõnes puudutas tänuväärselt kirjanduse päevamuresid, siis kerkis ka minul omalt poolt mõningaid mõtteid selle kohta — ja laseme need lahti. Juubilar on suur humorist heas mõttes, kui ta ütleb, et tunneb end olevikus mingi võõrkehana, kes siia on sattunud kolmekümne-aastase ajavahemiku järel. Tegelikult juubilar tunneb olevikku paremini kui keegi teine meie hulgast. Juubilar piitsutas närust kirjanduslikku olevikku, ja mina tahan seda praegu teha veelgi teravamini, — nimelt küünarnukiõigust, eneseupitamist ja selle kõige kurja pisikut — suurusehullustust! Oh seda kirjanduslikku pahatõbe, mille ravimist ei maksa katsetada isegi söehappelumega! On tõepoolest kurb ja hale, et selle tõve pisik kargab peamiselt kirjanduse-

ja kunstirahva krae vahele, ja mitte ainult olevikus. Kardan, et sel pisikul on olnud hea kasvulava alles meie lähemas minevikus. Tegelikult moodustavad suurusehullustus, eneseupitus ja küünarnukiõigus ühise kolmnurga ja nende alusnurgaks on ometi suurusehullustus. Õnneks suurusehullu on kerge teistest eraldada: hullu pea kipub selga, peaaegu selja taha kuklasse, jalad õiguvad mehiselt laiali, nii et käimine muutub haledaks laaberdamiseks. Paar raamatut riiulil, ja juba meister! Küps geenius, pea muudkui kerkib ja kerkib, irdub lõpuks ilmaruumi. Taguotsast — vabandage, daamid! — aga ei saada hullumajaski suurusehullustust välja ravida: nii peab õnnetu mees lõplikult kaduma. Kas me ei saa liigagi hästi kõrvutada ühele redelipulgale äri marodööri ja kirjanduse vaimutobu? Marodöör nöörib kodaniku puupaljaks kõigest maailma ihuprügist, vaimutobu — vaimuprügist! Marodööri vastu astub välja vähemalt seaduseraamat ja raudvõred, aga vaimutobu asjus on seaduseraamatus lünk, vaimutobu jäetakse seltskonna jalgu veiderdama.

Mida enam kestavad niisugused maskeraadid, seda veidramaks kehkenpüksiks mees muutub, ja harilikult niisuguse pehkiva roisu ümber askeldab mõni kolalõug, mõni truu kannupoiss, kes ei lakka ega lakka meest ülistamast. Kui aga kolleegid ei armasta kuulsusmaskeraade, vaid suhtuvad igasse kirjanikku ikkagi kui inimesse, rõhutan: ikkagi kui inimesse, siis on „geenius" õnnetu kogu oma perekonnaga — et teda ei tunnustata kadedusest, et temale tehakse ülekohut, pillutakse kaikaid ta kodaraisse. Ja see annab kolalõuale uut ässitusmaterjali. „Geenius" areneb aga, piltlikult öeldes, jalgadeta ja käteta kehamassiks, kes

ise enam ei oska oma elu elada, vaid jääb teiste toita hingeliselt ja ihuliselt. Väga ruttu võib surra ja pehkida inimese intelligents, kui kehkenpüks ise peab seda üliintelligentsiks. Kuid, kehkenpüksid, tõstke aga koonud kõrgemale ja laaberdage edasi, siis pole vaja tõbist interneerida tervete hulgast või ta koduväravat varustada keelumärkusega: ettevaatust, siin elab suurvaim!"

Ingalt andis Tõrvandile tungivalt salaja märku, et ta lõpetaks. Meeleolu oli niikuinii äge ja sünge, selline piitsutamine tegi selle veelgi masendavamaks. Ülemäära rahulikuks teeseldud ilmel istus lauas ka üks noorem kirjanik, kes samuti siples suurusetaudis. Nüüd ta pilgud olid ebakindlad, ja talle tundus, et need sõnad käisid sõna-sõnalt ka tema kohta. Sedasama tundis vihastades ka Lemmits, kes jäi lõpuks kahvatuks ja kurvaks. Nüüd lõpetaski Tõrvand oma läkituse hüüdega: „Olge siirad, hoidke julgesti oma kõlupead püsti, kellel ajud kopitamas, siis võime tagajärjekalt ravida oma pehkivat kirjanduslikku elu!"

„Bankett" koosnes nüüd peamiselt tantsust, juubilar oli jäänud kahe vaikse lauanaabri kimpu. Kui ka tantsumuusikale vaheaeg tehti, saabus hetk, mil Okkal tõusid juuksed jubedusest püsti. Sest kahe ruumi üldvaikuses esimees Ingalt pudenes lauast ära ja läks einelauaruumi, kus seinal rippus Punase Risti mängukast, hakates sellesse taguma oma viiesendilisi münte.

Polnud enam millegagi täita õhtu lõpposa, seda tunnipikkust aega. Juubilar oli tõmbunud poolvaikuse soomuse taha, võib-olla väsimusest, võib-olla tusast. Ka temal pole muud teha kui vahtida tantsijaid ja mõelda oma segaseid mõtteid. Aeg-ajalt käidi ta juures muidu suumaiguks kõnelemas, ja aeg-ajalt mõned

pidulised pudenesid riietusruumi, tilkusid sealt koju. Kõrvalruumides kustutas ökonoom juba tulesid, kokkuhoiust, ja väljast saabus sõnum, et seal sajab lund, ilusat laia lund. Esimene lumi, see mõte tõi tülpinud olengu lõppu nagu puhangu värsket õhku, see kujutlus kesköisest vaiksest lumesajust, mis lapib linna valgeks. Nii ruttaski maalija Ensel välja, et jalutada selles rahulikus lumesajus ja nautida ilusat loodusepilti.

Kell kaks tõusis ka juubilar lauast. Ta nööpis kinni oma pidukuue. Ja siis jooksis Okas välja auto järele. Kui juubilarile ta sooja kasukat selga aidati, surises juba auto klubi ukse ees. Ning jälle kahest mehest toetatud, väljus Lemmits, ja mustad kogud pugesid autosse.

Sadas tõepoolest laia, rahulikku lund, ja autorattad hakkasid lõikama linavalgele asfaldile pikki musti rööpjooni. Keldrite poolhämarad aknad levitasid juba värske saia sooja, magusat lõhna.

„Stopp!" ja kolme mehe kogud kummardusid aedniku jalgväravasse ja lähenesid vaikides aiamajakesele. Majakese aken oli valgustatud, seal oodati tulijat, kuum kummikott juba soojendas tühja voodit.

„Kallist rahu, armas juubilar! Meie poolt teile viimased soojad tervitused!"

Salk jagunes kaheks: üks puges majja, kaks ruttas mööda jalgteed tagasi autosse.

Visa oli täna tuli kustuma juubilari kambris. Seal täna ei käidud arsti eeskirjade järgi, — ei hoolitud öörahust. Kell lõi juba neli, ent Lemmits istus ikka veel sügavas tugitoolis, seljas hall toakuub ja jalas paksud viltkingad.

Kas ta lõpuks pole elanud üle oma aastate normi?

Täna ta tundis tõsiselt suurt vajadust sügava, sügava rahu järele. Kõik, mis oli väljaspool seda sügavat rahu, näis talle maskeraadina.

Kuigi ta silmad olid suletud, ta siiski ei maganud. Kuigi ta sarkofaag oli juba täiesti hääletu, polnud see siiski absoluutne vaikus ja absoluutne pimedus — — surm —, mida ei saavutata vaid silmade sulgemisega.

Aga Lemmits siiski rauges oma pehmes tugitoolis, ja saabus vaikus, kuigi mitte päris igavene vaikus. Küllap saabub pea seegi vaikus, sest nüüd on rauk läbi käinud Ilmar Okka saatuslikkude käte vahelt, on pidutsenud oma eelmatust, ja nüüd sõbraliku tööjaotuse põhimõttel antakse ta varsti üle vaimulikule mehele, — mitte kui kirjanik, vaid kui inimene.

TEOD PAHUPIDI

I

Maantekraavi pervel vihmamantlil pikutas kaks poissi. Jalg põlvel, tiristas üks neist kõhul mandoliini, kuna teine vilistas valsiviisi kaasa, ise kummuli sõbra kõrval. Lõpetanud kontserdi, tõusid poisid püsti, sest aeg oli juba hiline ja üle kesköö. Püksisäärеd põlvini üles kääritud, laia veerega kaabud viltu peas, pikad juuksed peaaegu õlgadeni, alustasid nad palja jalu uuesti rännakut tühjal, hallil maanteel. Oli valge kevadeöö, noores rukkis kahel pool teed saagisid rääkud, noor oras sätendas hõbehallilt, ja eemal raba kohal sinetas udu madalal maa kohal. Avarate nurmede keskel tukkusid vanad talumajad, küürakad, väsinud, silmad suletud. Poisid möödusid ristikunurmest, kus sõi noor valge varss. Nad ei mallanud mööduda sellest noorest loomast, vaid hüppasid nurmele ja sobitasid temaga sõprust. Varss lähenes neile hirnudes, laskis end kallistada, patsutada ja rautada. Tema ema oli jäänud eemale ja lamas õnnetult selili maas, jalad püsti. Ta oli sattunud vähkremisel sügavasse vakku ega saanud sealt enam välja, sest jalad olid kammitsas. Ta ähkis tasa, kõht pungis, kõik neli jalga ülespidi. Poisid jooksid ta juurde, pöörasid lämbuva looma küljeli ja vabastasid ta jalad kammitsast. Alles tüki aja pärast tõusis loom vaarudes jalule, hirnatas pojale, see otsis ruttu üles ema suure, sooja udara.

Rääkude vali, ühetooniline kisa täitis öist küla, kust pillimehed kadusid Oru kiriku poole. Kirikumäel laskis kirikuuks nad sisse, ja nad olid väsinud, märjad, unised. Pikale keerdtrepile jäi kaks rida märgi jälgi, kui poisid tõusid üles väärile, väärilt kiriku pööningule, et prantsatada mõneks tunniks kaerapõhusülemile. Samal ajal hakkas kõrge kirikupööning aegamisi valgenema, suures viiluruumis võis näha vana orelikasti, purunenud surnuraami, katkisi pinke, roostetanud plekkpärgi.

Ei möödunud tundigi, kui päike hakkas katusekivide vahelt pööningule paistma ja magajad äratati tööle. Nad mõlemad tõmbasid vastumeelselt selga värviplekkidega töökitlid nagu tuukrikestad, — ühel poistest tuli tõusta mööda treppi üles torni, kus ta avas väikese luugi ja ronis torni katusel rippuvale tellingule; teine neist aga laskus alla kirikusse, kus teda ülal lae all tellingul ootas toober kriidivedelikuga.

See, kes tõusis torni, oli Ants Paosk. Tema vöö küljes rippus pott, milles lõhnas värnitsa ja kinnaveri tume veri. Kui päike ta selja soojaks paistis, hakkas ta seal rõõmsalt vilistama, nagu kuldnokk, kes oma tonni august välja pugenud. Oli ilus hommik: sinises taevas ujus mügarikke, valgeid pilvi, all madalas uppus kirikumõisa telliskivihäärber puiestiku ja viljapuuaia õitsvasse rohelusse. Tornist vaadatuna oli maastikurägastik veider: paistis maju, milledest oli näha vaid katuseid, vihmatorud kahel pool räästas: seinad katuse all näisid sügavale maasse vajunud. All kiriku ukse ees liikus lubjakast, kahel pool äärtel näha vaid inimese sõrmed. Käharad lõhmused kiriku ümber olid nagu rohelised ümarad padjad, mis uimastavalt meelitasid alla hüppama. Peadpööritav oli torni kõrgus.

Juba teist päeva värvis Ants Paosk torni katust, rippudes laudtellinguil kõie otsas. Ta oli teinud sellest vanast roostetanud tornist tuliuue punetava piigiotsa.

Kuid vastumeelt oli see töö Paoskile, ta oleks meeleldi tornist alla tulnud, käärkambri läinud, sealt oma värvikasti ja lõuendi võtnud ning puiestikku rutanud, kus oleks maalinud maastikupildi vanadest, põlistest lõhmustest. Nende lõhmuste vahel jalutas sageli tema hea sõber — valge kits kahe mökitava tallega, kes taotsesid hiilida tema kitlihõlma rappima.

All kirikus vaevles teine rahulolematu jünger — Lui Ränneld, värvides ülal tellinguil kiriku lage. Ühesugused märtrid olid nad mõlemad: ülal Ants Paosk, all Lui Ränneld, ja see oli nende traagika, et nad pidasid end kunstnikeks, kuid pidid töötama kiriku remonteerimisel meister Aadam Ilvese sellidena . . .

Väga väike ja kahvatu oli see paarikümne-aastane suurmeister Lui Ränneld. Tema pikad rusked juuksed ulatusid peaaegu õlgadeni ning mustade sarvraamidega prillide taga vilkusid terased ja rahutud silmad. Palju ei jäänud nähtavale tema kitsast, kahvatust näost, sest suured prillid katsid selle peaaegu üleni. Kuna Lui Ränneld oli alles pisut üle paarikümne, võttis Ants Paosk hiljuti vastu oma kolmekümne viienda. Üle poole lühikesest elust oli Paoskil juba selja taga — ja ikka veel ta unistas kunstniku vabast kutsest ja sellest, kuidas vabaneda tühipaljast kõhuorjusest meister Aadam Ilvese sellina. Tema elu suurim voorus oli seisnud suures töötahtes, vankumatus edasirühkimises, kuigi see rühkimine oli olnud peaaegu meeleheitlik. Viisteist aastat ta tegi maalritööd, võttes vahepeal linnas ühelt kunstnikult eratunde. Kuskil pehki-

nud õuemajakeses, pesuköögi kõrval tema toa seinal rippus pilte maast laeni, ja need kõnelesid visast, väga visast edust. Nende piltide keskel elas Ants Paoski vana põdur ema oma surmaeelseid päevi, oodates pikisilmi poja heledamat tulevikku. Kuid nii, nagu vähktõbisele salatakse tema haigust, ei teadnud ka närbuv ema ega asjaosaline ise, et kunstnikuna Ants Paoskit vaevalt ootavad paremad päevad.

Niisuguses teadmatuse öös elas Ants Paosk mullu sügiseni, kuni Aadam Ilves võttis endale uueks selliks Lui Ränneldi. See uus sell tuli tema enda tõendusel otsejoones välismaalt, Pariisist, kus ta oli end täiendanud maalikunstis, võttes nüüd kodumaal ainult ajutiselt ja hädasunnil lihtmaalri pintsli kätte. See Lui Ränneld sõimas kõigepealt käperdajaks ja diletandiks kohaliku väikelinna kunstniku, kellelt Ants Paosk võttis eratunde, teiseks aga tegi ta kindlaks, et Ants Paoski tööd on ainult hallid õpilastööd, abitud, vigased, tühjad ja õõnsad, veidruseni lapsikud . . .

„Ära seda endale liiga sügavale südamesse võta!" lohutas ta Paoskit. „Parem tõtt teada, kui ennast sel kunstnikul-diletandil petta lasta! Võib-olla saab sinust siiski kunstnik! Võib-olla jään kevadeni Ilvese juurde, siis annan sulle näpunäiteid. Võib-olla avastan sinus tõelise suurvaimu, sest suurvaimud on niisugused, keda tavaliselt tuleb avastada."

Lui Ränneldis oli tubli annus avantüristi-verd. Ta polnud õieti mingi kunstnik, polnud kunagi oma silmadega Pariisi näinud. Ta oli küll õppinud paar aastat siin-seal välismaal, õigemini aga — logelnud. Ta oli laisk, lohakas ja arvas, et õppimine ei tee teda meistriks, vaid palju kindlamini hea ja osav suuvärk.

Ta ei olnud silmamoondaja, kuid siiski tal oli Ants Paoskile näidata kodumaa kunstinäituste kataloge, milledes esines Lui Ränneldi nimi. Samuti oli tal säilinud Lui Ränneldi pildiga varustatud ajalehekirjutus, milles Lui Ränneldit nimetati meie nimekamaks kunstnikuks, kelle teosed on võitnud kiiresti üldtunnustuse, isegi välismaal. Üht tema „Tütarlast" nimetati koguni meie moodsa kunsti parimaks saavutuseks.

Ants Paosk, kes polnud tuttav kunstielu telgitagustega, võttis asja puhta tõena. Ta ei teadnud veel, et arvustus annab end seada tutvuste, sõpruste, viinalaudade ja muu kaudu. Pealegi oli Lui Ränneld hakanud sepitsema mingeid kubistlikke töid, mis ei nõudnud temalt suurt oskust, vaid pigemini jultumust. Nii sahkerdas Lui Ränneld end üsna odavalt kunstnikuks, kuna ta oleks hädavaevalt võinud olla ainult halb maalrisell.

Upitanud enda meistriks, Lui Ränneld pidi meistrina esinema ka oma igapäevases elus. See oli raske ülesanne: tuli mehiselt oma väheseid oskusi pingutada, näidelda, võltsida, moonutada, — ja kõike seda kuni jultumuseni. Tal tuli niisiis elust läbi minna — valerahad taskus.

Oma uue elutundega hakkas Lui Ränneld aasta eest ründama ka lihtsameelset Ants Paoskit. Lui Ränneld tegi talle selgeks, et tema enda kunst on ainuõige, et need vigurid ja rattad, mis jäävad suurest loodusest pildile järele, pole muud kui looduse hing, kunstniku siseheitluste süntees. Kui Ants Paosk ei käsitanud küllalt seda mõttevinklit või selle mõttevinkli praktilist tähendust, siis Lui Ränneld seletas talle seda selgete sõnadega: Ants Paoskil tuleb loobuda senisest

realismist ja üle minna mingile kubismile. Sest Paosk peaks ju ise taipama, et ta on alles hoopis käperdaja, hoopis abitu ja saamatu kunstiõpilane. Tal tuleks õppida veel vähemalt kümme aastat, alles siis saaks temast kunstnik. Kui ta aga loobuks realismist, oleks tema kunstnikuküsimus otsustatud juba mõne kuu jooksul.

Tihti Lui Ränneld haletses teda ja õpetas:

„Kahju on sinust, vaene Ants! Kunstiga oled end pool eluaega piinanud, oled aga jäänud ainult käperdajaks. Olen küllalt näinud sinusuguseid enesepiinajaid: nad jäävad ikkagi käperdajaiks ja neid pärib lõpuks tiisikus ja hullumaja! Hädas ollakse siis nende järelejäänud „loominguga": seinale neid keegi ei taha panna, ahju kütta ei luba lugupidamine kunstist!"

Niisugune jutt tegi Ants Paoski kurvaks.

„Sul on õigus, Lui!" vastas ta alistuvalt. „Olen jäänud halliks käperdajaks, sest olen vaene."

„Vaene!" hüüatas Lui Ränneld südikalt. „Seda mitte vaesuse pärast, ei! Kirjuta kõrva taha: ära tee „ilusaid" pilte, ega sa pole mõni fotolääts! Lase pintsel vabamalt käia, ja ma pandin oma pea, et sul juba aasta paari pärast on ilus nimi! Kui maalid oma madonnale kolm silma pähe, keegi ei saa sind sõimata, sest seda lubab moodne kunst, ja õnnetu on see vilets kriitik, kes mõtleb soomuslaeva vallutada oma taskunoaga! Realism on rämps ja fotomeeste asi!"

Ikka noomiti ja piinati teda ühe ja sellesama jutuga:

„Tõepoolest, sõber, sind ähvardab oht: sa pead varsti oma uksele maalermeistri sildi üles lööma; hakkad endale perekonda soetama ja elad oma vanaduspäevad mugavas rahus nagu vana Aadam Ilves. Või tahad kõigest hoolimata nälgida, kannatada ja

õppida, — õppida ja siis surra kuskil kütmata katsekambris? Pole kunst sedagi väärt, kui sulle avameelselt selgitada. Minu kunsti eesmärk on elu teenida: kosida kuskilt tõusiku perekonnast, kus tütred õnneks ikka kunstnikke jumaldavad, mõni mamsel, kes saab kaasa mitu maja ja ilusad miljonid! Nii tahan mina kord mängu panna oma kunstniku-nime. Mind lõppude lõpuks ei huvitagi, et rumalad inimesed näitustel minu töid nuhivad, et mõni fanaatik kirjutab minu monograafia, milles on loendatud kõik päevad, mil ma ei saanud korralikult süüa, mil käisin ägedas tujus katusekambris edasi-tagasi, habemenuga kõri lähedal, et äiata tuiksoont (õnneks inimkonnale!). Mõttetus: kui oled saavutanud kuulsuse, ristitakse mõni tänav sinu nimega, kus sinu nime auks lopsakalt õitseb ilus öölilleke ulcus molli, kus äiatakse mõnele puss turja, röövitakse mõnelt daamilt käekott, milles küll õnneks pole muud kui küüneviil, puudritops, huulepulk, peegel, taskurätt ja ammuiganenud loosipilet. Või võõbatakse su õnnetule nimele mõni jäälõhkuja ja siis galantne „Ants Paosk" või „Lui Ränneld" tassib mõne vana „Margarethe" või „Isabella" sadamast ulguvette; võib juhtuda, et „Isabella" jookseb sulle selga, sul murdub kruvi; su raudne kere tarvitab nädalas suurema summa eest kivisütt kui sa kulutad maises elus kümne aasta jooksul priiskamisele! Totakate ideoloogia! Seal nad ripuvad ajaloo hoiuruumis — need kirjamehed ja kunstnikud, nagu odavasti panditud talikasukad lombardis, millele aeg-ajalt koide vastu naftaliini raputatakse, või teiste sõnadega — korraldatakse iga kümne, kahekümne, saja aasta surma- ja sünnipäevi, et unaruse-koid neid tulevastele põlvedele rabedaks ei pureks."

Need Lui Ränneldi küünilised mõjutused algasid — häda Paoskile! — kavakindlalt ja suure visadusega. Tükk aega pani Paosk neile vastu, siis ta hakkas vähehaaval painduma ja nõtkuma, ning kui tal nüüd oli maastikupilt kirikumõisa puiestikust pooleli, siis see polnud enam realistlik maal, nagu kõik teisedki tema viimase aja tööd. Ja see oli määratud kunsti sügisnäitusele.

Lui Ränneld oli Paoskit mõjutanud ka teisiti: oli õpetanud teda logelema ja tööle üleõla vaatama. Nii ka nüüd vedeles Paoski värvikast ja pukk päevade kaupa kiriku pööningul, ilma et Paosk oleks püüdnud lõpetada oma maali. Ta oli küll linnast maale sõitnud suurte kavatsustega, kuid siin lendas vaba aeg nähtamatult mööda. Tööst vabanenud, nad tavaliselt ruttasid alevisse, Paosk nagu kannupoiss Ränneldi järel, ja tihti luusiti päikesetõusuni ümbruskonna külades.

Aga õnnelikum neist mõlemast on Aadam Ilves, kes tuiseldab all kirikus oma laia pintslit. Sest mida varem lõpeb kirikuremont, seda suurem tema tulu. Ta vilistab muretult, ja linnas kosub ning kasvab tema noor pere. Tema kahekümne-aastane naine oli talle äsja andnud kaksikud pojad.

Päike paistab suurtest akendest kirikusse: kirik on täis tellinguid, tünne ja koli, meistri enda habe aga valendab kriiditäppidest.

II

Oli laupäeva õhtu ja alevis palju rahvast. Restoranis mängis polüfon, ja tubakavingu immitses väikesest õhuaknast välja ühes suure kõnemüraga. Sinna

lõbutsevasse majja siirdusid ka maalrid, sest kõrts on tüüpide muuseum ja kunstniku teine kodu, — nii ütleb Lui Ränneld. Nad ei pugenud seal üles numbrikambrisse, vaid võtsid koha suurde eesruumi, jäädes sinna istuma mõne pudeli õlle juurde. Pidi olema joogiarvetega kokkuhoidlik, sest nad käisid siin liiga sageli, ja arve kippus kuu kohta kerkima liiga suureks.

Juues oli Lui Ränneld kogu aja silmas pidanud üht meest, kes istus üksi oma laua juures ja tõmbas hästilõhnavat sigaretti. See mees näis olevat rahajõmm, hangeldaja, tema määrdunud krae oli lõua all viltu, vesti kaks nööpi lahti. Taskus tiksus tal raske ahvatlev kulduur, mille kaitseks poleks soomusauto liigne. Uhkeldades ta pildus sigareti suitsurõngaid õhku ja kõneles aeg-ajalt teise laua juures istujaga üksisõnu, üleõla, hoobeldes.

Selle rahajõmmi rikkalikus lauas istub täna õhtul Lui Ränneld, või — kui ta ei istu, siis ta pole üldse Lui Ränneld!

Lui Ränneld tõusis püsti, astus leti ette, tasus kõrtsiemandale oma väikese joogiarve ja küsis temalt märkamatult mehe nime: see olevat metsakaupleja Tilk. Selle teada saanud, hakkas Ränneld kõmpima lookjoones tagasi oma lauda. Aga äkki poolel teel tema pilk peatus nagu kogemata metsakauplejal, kes kuulas polüfoni, kaabu lauanurgal. Ta jäi seisma, käed tõusid imestuseks õhku.

„Keda ma näen!" hüüatas ta rõõmsalt. „Taeva pärast, sõber, musjöö Tilk! Jumala rahu olgu sinuga ja sinu kojaga!"

Ta jäi metsakaupleja ette seisma harkis jalu ja väljasirutatud kätega, oodates sellelt vastutervitust.

Kuid metsakaupleja silmad tõmbusid vidukile nagu niisked konnakarbid, ta raputas tuha sigaretilt toosi ja ütles seljakile toolile laskudes:

„Ei ole au tunda, musjöö, ei!" ja surus mõlemad pöidlad vestitasku, nagu libiseksid need sinna taskukahurite järele.

Lui Ränneld kummardus. Tema nägu mängles nagu näitlejal, kes heitleb raskes osas. Ning siis lõi ta oma raudse käpaga metsakauplejale õlale, nagu tahtes teda vahistada.

„Mis sa lorad, et sa ei tunne!" imestas ta meisterlikult. „Ei või olla, et sa mind ei tunne, sõber Tilk! Aga kui su mällu just mõra on tekkinud, luba esitleda: Lui Ränneld . . . maalikunstnik!"

Metsakaupleja vaikis nüüdki tükk aega kahtlevalt, viitas siis oma laia kämblaga toolile. Ja Lui Ränneld istus.

„Sõber Tilk," kõneles ta muiates. „Oleme varemini kuskil kohanud, — linnas, kuskil urkas. Priiskasime seal hommikuni, lõbus oli, ja läksime juba esimese pudeli juures sinasõprusele. Olid vahva poiss, Karl, mäletan seda kui eilset päeva!"

Tilk vaevas asjata pead, sealt ei tulnud talle midagi meelde.

„Võib-olla," möönis ta lõpuks. „Olen tõepoolest unustanud ja palun vabandust. Aga küllap me ikka priiskasime, sinu nägu ja nimi tunduvad mulle tõepoolest tuttavad!"

Metsakauplejal oli võlurusikas, millega tal tarvitses lauale virutada, ja see kattus rikkalikult toitude ja napsidega.

Kähku läks lahti elav jutt, ninapidi koos vesteldi metsaärist, valuutast, vekslitest. Lui Ränneld pidi

kõnelema oma altaripildi-maalimisest, Pariisi poisitaridest, Ungari mustlannadest ja muist olematuist seiklustest. Kuid Ränneld ei saanud vaikida ka oma sõbrast Ants Paoskist, kes istus hämaras nurgas kahe tühja õllepudeli juures.

„Armas sõber!" ütles ta metsakauplejale. „Ma ei ole siin lokaalis üksi, mul on ka sõber kaasas. Pealegi väga lugupeetud sõber, inglane, Oxfordi ülikooli professor sir William. Tuhat ja tuline, eksiksime rahvusvahelise etiketi vastu, kui laseksime teda seal laua juures üksi konutada!"

Metsakaupleja teritas kõrvu.

„Inglane, mis?" ja ta nägu muutus tõsiseks, nagu oleks ta kuulnud puuhindade katastroofilist langust.

„Tõepoolest inglane!" seletas Lui Ränneld. „Oxfordi ülikooli professor sir William, püksipaelaordu kavaler. Sain temaga sõbraks Londonis paari aasta eest, ja nüüd ta sõitis mulle külla. Tema reisil on kaks peasihti: kirjutada pikem uurimus meie vanadest altaripiltidest ja tundma õppida meid, noort kultuurrahvast. Sir William on „Times'i" lähem kaastööline, šeff-redaktori tädipoeg, ja avaldab meie noorest vabariigist reisikirjelduse. Oleks vist kohane talle lahket nägu näidata ja teda meie lauda paluda. Muide, peab ütlema: sir William on üsna tubli topsisõber!"

Tilga käsi sadas Lui Ränneldi õlale ja ta sõrmed puurisid tema teravat õlakonti.

„All right!" hüüdis ta. „Palu püksipaelaordu kavaler meie lauda, tal ei tohi jääda halbu muljeid meie rahvast, kes on seitsesada aastat . . ."

Lui Ränneld tõusis püsti.

„Kuid siiski, sõber, pean sind pisut informeerima: sir William oskab ainult mõne üksiku sõna põlist maa-

keelt! „Terre-terre", „kurrat" ja nõnda edasi... Aga küll me kõneleme temaga rahvusvahelist esperantot: kõigi nelja käpaga!"

Pöörates Tilgale selja ja rutates Ants Paoski juurde, Lui Ränneldi nägu põles võiduröömust, nagu oleks ta lahti saanud mõnest oma pildist, paarikümne krooni eest.

„Ants!" sosistas ta tasa ja vajus Paoskile peaaegu selga. „Vedasin noota ühe kiiduhimulise rahaonu, — pole minu silmad teda eluilmas siin maakeral näinud! Aga oskasin õigesse paika vajutada. Pole esimene kord, kus ma restoranis „vanu sõpru" kohtan. Võime täna nii palju lakkuda kui süda soovib, kõik on hinnata! Aga pea meeles: oled inglane, Oxfordi ülikooli professor sir William, püksipaelaordu kavaler. Maakeelt ei oska peale mõne kange „kurradi" ja „terre-terre"."

Lui Ränneld võttis taskust kuldraamidega prillid ja poetas need Paoski ette lauale.

„Pane need oma ninaõrrele ja löö rind ette, nagu oleks sinu seitse sugupõlve meeletult sportinud."

Siis viis Lui Ränneld Ants Paoski metsakaupleja lauda ja esitles teineteisele mõlemaid maailmakuulsusi. Mehed kummardusid vastamisi, pigistasid tugevasti kätt, ja Ants Paosk urises kurguhäälel oma sõbraliku „terre-terre". Siis naeratas ta veidralt nagu surmamõistetu, kuldprillid ninal kippusid viltu.

Sellise inglise professori ootamatu esitlemine tegi isegi metsakaupleja hetkeks kohmetuks. Talle tundus, et välismaalase tumedad silmad kuldprillide taga kõnelevad vanast kõrgest kultuurist, mille lugupidamisväärse esindajana viibis nüüd nende keskel noor sir. Ent keeleoskamatusele vaatamata nad võisid siiski

üsna taibukalt teineteisega kõnelda silmade, käte ja konjakiklaaside abil. Kõige raskem osa oli mängida Paoskil. Ta tundis end täna koerana, kel suukorv peas, — suu tal oli, kuid kõnelda ta ei tohtinud. Ta võis vaid uriseda üksikuid moonutatud sõnu.

„Miks ei mängi muusika?" hüüdis Tilk, pöörates oma äkkvihase näo kõrtsiemanda poole. „Laske tulla kümme lugu järjestikku vana Tilga kulu ja kirjadega!"

Nüüd läks lahti hooplev ja kelkiv joomine; metsakaupleja tahtis inglasele näidata noore kultuurrahva sitkust ja vaprust, et reisikirjeldus „Times'is" ei tuleks alahindav.

Kõike söödi ja joodi külluses, mida väike alevilokaal suutis pakkuda. Kui see aga siiski ei vastanud joojate rafineeritud nõudeile, üritati mitu korda mõtet võtta takso ja sõita linna. Kuid alevi ainus taksiauto oli sõidus, ja lõbutsejail tuli leppida siinse poolmusta lokaaliga.

„Udu nagu tõuseks täna silme ette!" kaebas joonud Lui Ränneld mõne tunni pärast, võttes mustade raamidega prillid ninalt ja pannes nad tagasi topsi. Tal olid taskus tervelt kolmed prillid: ühed näpitsad, teised tumedavärvilised, kolmandad nelinurksed.

„Oled nagu prillide proovireisija," tõgas Tilk ja püüdis oma arvamust avaldada ka inglasele.

„Seda mitte!" vaidles Lui Ränneld vastu. „Aga varustan end igakord kodunt lahkudes prillidega nagu vedur sütega, et mitte äkki teele jääda."

Ja nüüd ta asetas ninale siniste klaasidega prillid.

Jäi ajapikku nõrgaks ka meretaguse külalise — Paoski kael, ja tema pea pidi kummargile lauanurgale ankrusse heitma.

TRÜ Raamatukogu

„Vaata imet!" viitas Lui Ränneld pöidlaga tukkuja poole. „Sir William on süvenenud meie vanade altaripiltide raskesse probleemi. Mis oleks, sõber, kui laseksime jalga ja jätaksime joogiarve auväärt inglase kaela?"

„Välja hiilida? Sel mõttel pole viga!"

Ja metsakaupmees naeris kõhu vappudes, pöidlad vestitaskus.

„Jah, las inglisman kergendab oma kukrut mõne naela võrra!"

Ants Paoski pea tõusis ehmunult lauanurgalt üles, tema silmis põles viha. Ta oli juba varemini arvanud, et täna temaga mängitakse rumalat nalja ja et see kõik ei lõpe hästi.

Metsakaupleja aga ütles:

„Kena mõte küll, see sinu mõte, Lui, kui ei oleks olemas seda „Times'i". Sa vist tahad, et nädala pärast teaks kogu maailm, kuidas inglise õpetlane langes metsrahva küüsi ja paljaks riisuti? Löön ise oma arve kinni, mingu minema kas või kümme tihumeetrit tammelaudu!"

Ants Paoski süda ei jäänud enam rahule, ta surus käe metsakaupleja pihku ja jättis jumalaga. Ta oli sellisest petmisekavatsusest hoolimata veel siiski küllalt aumees, et ei hõisanud lausa välja oma nime ja rahvust. Ja enda teades aumehena tuikus ta mööda poriseks tallatud rada restorani uksest välja.

Soe kesköö oli hämar ja vaikne. Veel mõni üksik aken alevis oli valgustatud ja pagari majas võristas rätsep vestiväel masinat, meetririhm kaelas.

Mõeldes oma segasele olemasolule, lonkis Ants Paosk tänavat mööda kiriku poole. Nagu vehikul logisesid tema lõdvad liikmed — käed ja jalad.

„Sir William!"

Lui Ränneld oli juba lõõtsutades tema kannul. Nagu oleksid nad õnnelikult tühjendanud mõne pangamaja raudkapi, pugesid sõbrad sumeda öö ääretu kaane alla.

„Kas meil ei vedanud täna hästi, mis?" küsis Lui Ränneld. „Kas ei saanud hiilgavalt prassida ühe haneks püütud rahajõmmi kulul?"

Ning Lui Ränneld ei saanud mööda lasta juhust, et õpetada jällegi oma kaaslast. Ta kõneles, käsi teise õlal, tumesinised prillid nagu kaks plaastrilappi näol:

„Vaata, sir William, kas ma pole sulle sada korda öelnud, et inimene saab elus edasi ainult küünarnukkidega! Vagadus ja aus süda, — sülita nendele! Vaja on inimesi tunda ja — neid pügada! Kas meil pole ühine eesmärk: tõusta kõrgele, rabelda välja kriiditünnide vahelt. Auto, rikas naine, miljonid pangas . . . Ja kui see on vältimatu, — isegi suur vats vesti all, peamiseks ilmamureks seedimine! Ei ole mõtet oma ihu piinama hakata puhta kunsti pärast!"

Nagu kaks hilinenud termiiti ruttasid nad oma tornisarnase pesa poole, ja Lui Ränneld urises:

„Vean kihla, Ants, et sinust ei saa ilmaski midagi, — ei kunstnikku, maalermeistrit ega midagi! Oled õnnetu inimtüüp, õnnetu tusa, oleksid pidanud elama vähemalt kolm tuhat aastat enne Kristust. Oled eluvõõras ja abitu nagu liivale heidetud kala."

Hämarast ööst lähenes neile naise kogu, suurrätt õlgade ümber. See tammus ühelt jalalt teisele, puiselt nagu vigane.

„Vaata," ütles Lui Ränneld. „Sealt tuleb keegi naine. Kuigi ma teda ei tunne, võin ma sind veenda,

et ta on kidakeelne, et tal on kaks käsna kuklas. Kanavarguse pärast on ta kinni istunud neli aastat."

Kui naine jõudis nende kohale, küsis Ants Paosk temalt, kas ta on kunagi kanavarguse pärast vanglas istunud. Kuid ehmunud naine pistis hädaldades jooksma ja hakkas neid kaugemale jõudes sõimama. Naine oli tõepoolest kidakeelne.

„Vean kihla," ütles Lui Ränneld kiriku juurde jõudes, „nädala pärast suudlen õpetaja ilusat prouat — kas või kirikus! Või ükskõik, kus soovid: kellatornis, kantslis, altaris, surnuaias!"

Käärkambri madal uks laskis hilinenud tulijad hämarasse ruumi, mis oli täis värnitsa ja värvi lõhna.

„Istu siia pingiotsale, sir!" ütles Lui Ränneld ja surus Ants Paoski valgeks piserdatud pingile. „Istu siia, tahan sinuga pisut tõsisemalt kõnelda!"

Ta jooksis treppi mööda kantslisse, ja Ants Paosk vaatas nagu idioot imestunult alt üles, ise pingile kössi vajunud. Lui Ränneld ajas oma konksutõmbunud käed üle kantsliveere, võttis tähtsa poosi ja hüüdis:

„Esimene sõna, mis ma sulle siit läkitan, sõber Ants Paosk: vii oma ema vaestemajja! Vii oma ema vaestemajja, sest ta on sulle tüliks ja takistuseks, ja sõida ise Pariisi — maailma kõigi saatanate nimel . . ."

Aga äkki ta vaikis, tema viimane sõnagi oli tulnud sosistades. Ta vaatas oma tumedate prillidega ümber nagu autojuht öösel võõral teel.

„. . . maailma kõigi saatanate nimel . . ."

Ta püüdis tõmmata õhku kopsulõõtsa, et jätkata, ent püsis tükk aega vait, valged käed närveldasid kantsliveerel. Ja siis haaras ta meeleheitel kinni oma peast ja jooksis alla Paoski juurde.

„Sõber, aita mind!" sosistas ta. „Teotasin jumalat ja kirikut . . . Tunnen, ei teinud hästi . . . Aita! . . ."

Ta tõmbas Ants Paoski oma kaenlasse ja kogu kehast värisedes vajusid nad mõlemad kiriku kivipõrandale. Ants Paosk kainenes peaaegu silmapilkselt.

„Palvetagem!" ütles Lui Ränneld sosistades. „Palvetagem, sõber! Palveta minu eest, sest see oli inetu, mis ma tegin . . ."

Kaks põlvitavat kogu jäi kivipõrandale, ja Lui Ränneldi käsi värises Ants Paoski pihus.

Ja jälle, nagu kartes isegi andekspalumist, talutas Lui Ränneld Ants Paoski laudtreppi mööda üles kiriku pööningule. Õudne tundus Ants Paoskile see hämar ja tühi, suur kolmnurkne ruum, mis sarnanes puusärgi kaanega.

Oli kahju Lui Ränneldist, kes värises kaerapõhul, poolalasti, kahetsedes oma tegu. Ent varsti ta näis toibuvat ja ta koputas sõbra käsivarrele.

„Sir William, püksipaelaordu kavaler!" hüüdis ta irvitades. „Usud sa tõepoolest kõike seda, mis juhtus praegu all kirikus?"

Ants Paoski hingamine vaikis, ta tõstis pea ehmunult üles.

„Mida?" küsis ta.

„Seda, mis sa nägid? Sain vaevalt mõnitada mõne sõnaga, ja juba vajusin kokku . . . Kõik puhas vigur, Ants! Uus müstifikatsioon, et sulle näidata, kuidas sinusuguse mannetuga igasugu nalja mängida. Mul on kõik omadused, nagu näed, et võtta pööbel enda järele, ja see omadus viib mind kord suurele võidule."

Ants Paosk peaaegu nuttis vihast.

III

Meister Ilves äratas raskesti-magajad. Nad ümisesid talle uniselt vastu, ja kuigi Paosk ajas end upakile, ei saanud temastki tõusjat. Kui meister teist korda tagasi tuli, ei leppinud ta enam eemalt hõikamisega, vaid astus magajate juurde ja hakkas pahaselt kiruma. Ta andis oma tuhvlininaga Paoskile roiete vahele, nii et see oiates lõplikult silmad avas ja pahuralt jalule tõusis.

„Jälle öösel küla mööda ümber kolatud?" küsis meister mornilt. „Selle peale te meistrid oletegi, — töö on teil hoopis kõrvaline asi!"

Paosk seisis ta ees püsti, unine ja tusane, kiskudes suure vaevaga pükse jalga. Ta silmad olid pooleldi kinni ja pea nagu põles ning hõõgus.

Meister urises ja paukus peamiselt Paoskiga, kuna Lui Ränneld nohises endiselt kaerapõhul. Meister vaatles tükk aega poolkõõrdi tema kerratõmbunud väikest kogu, juhatas siis Paoskile töö kätte ja astus uuesti pööningult alla.

Ta jättis Lui Ränneldi magama! Jättis Lui Ränneldi magama!

Paosk vedas tusaselt oma värvist koredaks kuivanud töökitli selga, lonkis vastumeelselt trepist alla, läks kirikumõisa rentniku kaevule, loputas suud ja jõi. Siis pildus ta karastavat ja külma vett käsivartele, rinnale ja pähe ning kõmpis mööda nagisevaid treppe üles torni.

Avades torni väikese augu, et sealt välja katusele ronida, tundis ta pööritust. Jalad vaarusid. Ta jäi

rinnuli torniaugu äärele nõjatama, käed ja pea väljas. Ta oli nõrk ja hingeldas, ja kui ta vaatas alla pööritavasse sügavusse, läbistas teda kerge hirmuvärin. Ta polnud täna enesele kindel, täna ta kartis tõesti, et ta võiks kukkuda alla seinaveersetele kividele.

Ta jäi augu äärele, käed ja pea väljas, jalad põlvili trepil. Ei roninudki välja. Siin oli mõnus puhata, kuum pea jahedas, karges hommikutuules. Rõõmus hommikune loodus oli nii kaunis, et Paoski silmad ahmisid laia ja avarat ümbrust: all kirikumõis häärberiga ja ilusa puiestikuga, sealt edasi sinine vaikne järv laias rohelises luhavöös. Põllud, talud, põllud, talud, — nii kaugele kui silm ulatub. Mäeküljel kalmistu taga tiirleva tuuliku juures sööb valgetkirja kari põõsaste vahel ja karjane on teinud kadaka alla tulelõkke. Kuskil õige kaugel laastab pöidlapikkune mehekääbus heinamaad, ka tema juurest niriseb halli suitsu kargesse õhku. Kuskil talus ehituse juures undab aurukatel, laastupaku välja pildudes väikesi, valgeid pilpaid. Hommikune loodus oli nii ilus ja kaunis, et Paosk pidi tahtmatult mõtlema oma maalidele, mis olid nii viletsad ja hingetud võrreldes suure, elava loodusega. Kust leiaks meistri, kes maaliks selle tänase vaatepildi tema loomulikus ilus ja võlus?

Tema loomulikus ilus ja võlus? ... Kuid sedasama loomulikku võlu Ants Paosk oli ju ise õppinud viimasel ajal põlgama. Loodus, mida tema maalis, ei sarnanenud vähimaski selle loodusega, mis teda võlus täna oma suure iluga. Tema puiestikupilt pargist sarnanes pigemini mõne tühja kaubakastide hunnikuga kuskil suuräri õues. Suurvaim Lui Ränneld oli olnud

see, kes ütles, et selline ongi looduse hing, võimsam loodusest endast.

Paosk oli kuulanudki seda õpetust. See seiklejaverega sõber oli olnud luupainajana tema seljas terve pika talve ega lahkunud sealt enne, kui ohver murdus. Ta võttis ohvri enda järele, tegi temast oma kannupoisi, kes kõike uskus ja jäljendas, mis tema mentor tegi ja õpetas. Ta oli välja pugenud omaenda nahast, et joosta iseendaga võidu sellesse tulevikku, mille talle Lui Ränneld oli meisterlikult ette maalinud. Nüüd ta oli oma eesmärgil, temast oli saanud veiderdaja, kes oma tehnilist saamatust hakkas varjama vägistatud vormidega. Nii ta jooksis oma teekonna ruttu läbi, ja kevadel oli ta esinenud juba kunstinäituselgi, oma väikelinnas, ja suure eduga, sest arvustajaks oli olnud Lui Ränneldi kohustustega sõber. Sügiseks talle ennustati veelgi suuremat menu, siis aga juba pealinna kunstinäitusel. Peale õppimise oli Lui Ränneld viinud tema elu ka teisalt rappa: Paosk sattus sageli joogilauda, kodus valitses alaline puudus, ja haige ema pidi põdema tihti kütmata ruumis.

Kuigi Ants Paoski pea täna valutas ja hõõgus, leidis ta, et ta mõtles täna selgemini kui kunagi enne. Ta põlgas täna Lui Ränneldit, seda tühipaljast seiklejat, seda silmamoondajat. Ja nüüd oli meister jätnud selle pealegi kiriku pööningule magama. Tema aga pidi üles tõusma, saades tugeva hoobi roiete vahele nagu koer, kes on julgenud heita oma poriste käppadega Lui Ränneldi kõrvale!

Lõug käerandmel, mõtles Ants Paosk tükk aega torniaugukesel. Siis märkas ta, et alt räästa juurest vahib üles Aadam Ilvese punasesse habemesse kasvanud nägu.

„Mis sa vahid seal augus?" hüüdis mees alt vihaselt: „Mis kuradi logardit sa mängid viimasel ajal, tahaksin teada!"

Paosk vaatas tükk aega seda veidrat ülespoole tõstetud punast habet.

„Oleks siin auguäärel minu asemel Ränneld," mõtles Paosk, „siis see oleks sinna punasesse habemesse lihtsalt sülitanud. Sellega saan minagi toime, kui see larhv ei kao sealt õigel ajal räästa alla."

Kuid Paoskist ei saanud sülitajat, tema toimis vastupidi: tõmbas pea katuseauku tagasi nagu metsloom, keda on hirmutatud, sulges augu kaane. Ta ei läinud täna katusele, ta tundis pööritust ja nõrkust. Ta kobis tornist alla, vaatas hetke norskavat Ränneldit ja laskus siis kirikusse. Siin pani Aadam Ilves ta vääri veerelt tellinguid lammutama. See polnud uimasele Paoskile vähem ohtlik töö, sest tuli ronida ja roomata mööda tugipuid, purustada nii-öelda oma jalgealust. Kuid sellest tööst Paosk ei julgenud enam loobuda, kartes, et Ilves ta vallandab.

Kõrge ja ruumikas kirik hakkas päev-päevalt omandama pidulikumat ja ilusamat ilmet. Varsti tõsteti välja viimased tellingud, ning rõõmus suvepäike muutis ruumi silmipimestavalt valgeks. Remonttöödest jäid järele vaid õlitööd ja parandada tuli ka ajahamba ja rõskuse all kannatanud altaripilti. Selle töö meister Aadam Ilves usaldas Lui Ränneldile kui tuntud maalijale, kes on õppinud välismail ja kelle tööd on saanud näitustel häid arvustusi.

Asudes ühel päeval altaripilti parandama, Lui Ränneld leidis, et peale muu on vaja parandada ka ristilöödud Kristuse jalgu.

„See ei ole lihtne asi," seletas Ränneld asjatundlikult. „Seda ma ei saa teisiti kui elava modelli järgi."

Ja nii tuli arutusele küsimus, kust saada mõneks päevaks Kristuse jalgadele modelli, head modelli, kelle jalad sarnanevad pildi omadega, nagu nad kord on maalinud nimetu maalija. Ka pastor võttis osa sellest arutlusest ja murest.

„Võib-olla saame meistri enda jalgadest asja?" ütles Lui Ränneld küll enam pilkamiseks.

„Minu jalgadest?"

Ja meister paljastaski viimaks imelikult naerdes oma jalad tuhvlitest, istudes altari äärele. Ta näitas neid juuresolijaile lapseliku avameelsusega, kuigi need olid inetud jalad, suured, inetud jalad, soonelised, luised, kondid teravalt väljas, varbad konnasilmadest kõverad.

Lui Ränneld vaatles pilusilmil neid looduse väärtöid, käed püksitaskus. Tema otsus oli järsult eitav.

„Ei sobi!" ütles ta. „Aga muidu need on huvitavad jalad, Matthias Grünewald poleks iial oma Kristusele paremat modelli leidnud."

Meister pistis oma jalad jälle häbelikult tuhvlitesse, tundega, nagu oleks keegi tagasi lükanud tervituseks väljasirutatud käe.

„Aga pastori omad?"

Ka pastor ei puigelnud sellele ülevaatusele vastu, temagi paljastas oma jalad, võib-olla enam üldiseks naljaks. Ta kääris püksid oma karvaseilt säärtelt, aga ka tema jalad ei meeldinud Lui Ränneldile, sellele jalaparisnikule, — need olid väikesed, ümarad, paksud piimajalad, pealegi lääpjalad.

„Need jalad on Rubensile," ohkas ta murelikult. „Kahju, et altaripilt pole Rubensilt ega Grünewaldilt!

Sõida kas või linna, sest ma tean: linnasauna seljapesijal on toredad jalad, mis meile kindlasti sobiksid. Kunst on niisugune õrn stiili-asi, et kui näiteks parandaksin pildi härra pastori jalgade järgi, siis tuleks stiili kinni pidades sepitseda isegi väike rasvavats."

Naerdi kõhistades, tegi seda isegi pastor, kuigi veidi piinlikult puudutatult.

Aga Lui Ränneldil oli peas omaenda idee, selleks ta õieti oligi lavastanud selle jalgade näitamise. Sasinud oma pikki kunstnikujuukseid, ütles ta teeseldud argusega:

„Ma tean küll, kust saaksime väga sobiva modelli, isegi haruldaselt sobiva, kuid . . . Vaadake kõik tähelepanelikult seda altaripilti: kas Kristusel pole peened jalad, otse aristokraatsed?! Sääraseid jalgu tuleb otsida ikkagi ainult naismodellilt . . ."

„Naismodellilt?"

„Paratamatult! Kui tahame häid ja stiilseid jalgu, peame valima naismodelli. See modell, keda mina tunnen ja pean sobivaks . . . kardan . . . tema ei poseeri . . . vist mitte . . ."

„Miks ta ei peaks poseerima!" imestas pastor ja tõmbas kamassid uuesti jalga kui mängus lõplikult hüljatu.

Nüüd avaldas Lui Ränneld oma saladusliku naismodelli.

„See modell on, härra pastor, teie abikaasa . . ."

Pastor kohmetus.

„Minu abikaasa . . . Elli?"

Ta kogeles, punastas, naeratas ja pööras näo altaripildi poole. Kas siis tema naise jalad tõepoolest sarnanevad pildi omadega? Sarnanevad tõepoolest! Aga kust see maalrisell, see naaskel, on näinud tema naise

paljaid jalgu? Tõepoolest, tema naisel on ilusad jalad, peened, valged, pikkade varvastega, nagu tõelisel madonnal.

Siis tuli teine näriv mõte: on see sünnis, kui tema naine tuleb siia kirikusse poseerima, mis ütleb selle kohta kogudus? Kas see ei labasta usutundeid? Talle tundus, et see harkjalgne maalrisell on läinud liiale oma naljaga: teha ettepanek, et tema naine tuleks kirikusse ja laseks maalida oma paljaid jalgu? Ometi olid Kristuse jalad hämmastavalt sarnased tema Elli jalgadega, ja küllap selle altaripildi looja oli need kord maalinud naismodelli järgi.

Lui Ränneld seisis hädisel ilmel altaris, mõtlik pilk põrandal, käed sügaval hallide pükste taskuis. Oli kuulda, kuidas meister Aadam Ilvese suur hõbekell tiksus valjusti vestitaskus.

Pastor naeratas endamisi. Kas pole see siiski veidralt müstiline — palvetada altaris Kristuse pildi ees, kelle jalad on suurte veriste naeltega ristipuule kinnitatud, ja need jalad on maalitud tema naise jalgade järgi. Kuid mis on selles hukkamõistetavat, eks kõik kunstnikud maali pühakute pilte inimmodellide järgi?!

„Isegi verise inkvisitsiooni ajal ei viidud kunstnikku tuleriidale, kui ta Kristust maalis maise inimese järgi. Ja meie ei saa sellest küsimusest üle!"

See otsustas asja.

„Mis siis ikka!" ütles pastor. „Arvan, et minu naine ei hakka puiklema nende tühiste jalgade pärast."

Ta läks kuulama naise arvamust. Pool tundi oli ta kirikumõisas. Ja kui ta tuli tagasi, oli vastus eitav.

Lui Ränneldi unised silmad läigatasid irooniliselt prillilahmakate taga. Ta mõõtis pastori lühikest ja tüsedat kogu alahindava pilguga.

„Lubage see asi, härra pastor, minu lahendada," ütles ta. „Lähme kahekesi proua jutule!"

Pastor võttiski Ränneldi kaasa, ja nad kadusid naerdes suure viljapuuaia nurga taha. Aadam Ilves ja Paosk jäid huviga ootama nende tagasitulekut, arvates mõlemad, et ka Ränneldi vägi ei too prouat kirikusse poseerima. Möödus pool tundi, ei kihku ega kahku. Veel teine pool tundi, kaks, kolm tundi, — Ränneld ei tulnud tagasi ei üksi ega pastoriprouaga. Aadam Ilves lõksutas närviliselt oma suure hõbekella kapslit.

Hakkas juba õhtule lähenema. Torni vari muutus hiiglapikaks. Kui meister läks rentniku kaevule end õhtuks puhtaks pesema, nägi ta pastorit ja prouat ühes Ränneldiga viljapuuaias. Nad näitasid oma külalisele lilli ja õunapuid. Väsinud Paoskil tuli täna üksi kiriku pööningule magama pugeda, sest Ränneldi tulekut maksis tal vaevalt oodata. Veel hilja õhtul oli häärber valgustatud ja sealt kostis klaverimängu. Raskesti uinunud Paosk ei kuulnudki, millal Ränneld ronis tema kõrvale kaerapõhule.

Järgmisel hommikul Ränneld läks uuesti häärberisse ja tuli sealt tagasi ühes pastori ja prouaga . . .

Altarisse asetati nüüd midagi poodiumitaolist ühes tooliga ja sellele seati pastoriproua istuma. Ta oli erutatud, õhkuvate põskedega, veel väga noor, abielus alles jõulust saadik. Ta tuli peaaegu koolipingilt, oli vaid kaheksateistkümne-aastane.

Tema jalad olid tõepoolest ilusad valged nagu marmor. Ränneld käsutas Paoski korda seadma pintsleid ja paletti, tema pidi sellele välja pigistama isegi värvid. Samal ajal Ränneld vestles pastoriga ja prouaga.

„Palun nüüd poodiumile!" kummardus ta kergelt prouale.

Valge töökittel seljas, kirev värviplekkidest, silmitses Lui Ränneld mustade prilliraamide tagant üksisilmi pastoriproua hõplu jalgu.

„Proua pole seni vist ühelegi kunstnikule poseerinud?" algas ta juttu, palett juba pöidla otsas, kimp pintsleid sõrmede vahel.

„Ei."

„Palun jalgu pisut rohkem paljastada, põlvini, proua. Nii, nii. Tõepoolest, teil on ilusad jalad, proua."

Kuna õpetajale tuldi järele kahe talumehe pärast, kes soovisid tema jutule, siis proua jäi üksi kirikusse. Lui Ränneld polnud kunstnik, kes oma töid armastas luua vaikides. Tema kõneles kogu aja ja naljatas, kippudes muutuma isegi kahemõtteliseks. Seejuures ta ei lasknud Paoskit minna pinke värvima, vaid jättis ta enda juurde nii-öelda mustatööliseks. Viimane pidi aeg-ajalt pintsleid puhastama, õli topsi valama ja muud väikest tegemist tegema.

Sel päeval Lui Ränneld töötas ainult kaks tundi, siis oli tülpinud nii proua kui ka Ränneld ise. Pooleldi tusaselt viskas Ränneld pintslid kasti, sest tema töö oli peaaegu täiesti ebaõnnestunud. Kristuse jalad olid tulnud liiga heledad ja eraldusid seetõttu üleliia tumedalt pildilt. Jalad olid isegi kaotanud oma loomulikud kontuurid.

Kui pastoriproua poodiumilt maha astus ja uudishimulikult pilti silmitses, sattus Lui Ränneld kimbatusse.

„See on tegelikult alles alusmaal," seletas ta. „Selle järgi on veel raske midagi otsustada. Ja üldse: on pööraselt raske vanaaja meistreid parandada. Nüüd

ju valitsevad kunstis hoopis teised maitsed, ja minu silm on harjunud ümarate joonte asemel nurklikke nägema. Sellest harjumusest on raske vabaneda."

Ka Paosk jäi hindavalt pildi ette seisma, käed püksitaskus. Et tal olid käed püksitaskus, see juba osutas tema sisemist muhenemist ja mõnutsemist. Kuna Lui Ränneld oli teda proua ees alandanud peaaegu mingiks jooksupoisiks, siis nüüd Paosk oleks tahtnud avaldada pildi kohta omagi otsuse: kui nõnda maalida, siis võiks poodiumil proua asemel poseerida ka sületäis puid!

„Pese pintslid puhtaks ja vii kast käärkambrisse," ütles Lui Ränneld napsavalt Paoskile. „Tänaseks on töö läbi: oleme mõlemad väsinud, proua ja mina. Homme jätkame. Üldse on kahju, et parandamise asemel mind ei lastud hoopis uut altaripilti maalida, oleksin neile teinud töö, mis isegi turiste oleks kokku tõmmanud . . ."

„Seda küll," irvitas Paosk ja pakkis meistri värvikasti kinni vastumeelse kuulekusega.

Oli ju õieti alles keskpäev, kui Lui Ränneld viskas oma töömantli käärkambri nurka värvikastile ja luges oma töö lõpetatuks. Ta pidas seda endastmõistetavaks, et tema kahetunnine töö kaalub üles teiste kaheteistkümnetunnise. Ta riputas kepi käevangu ja kõndis maanteele. Kui meister oleks temalt küsinud, kuhu ta läheb, siis ta oleks vastanud, et läheb suplema. Seda ta võis öelda kartmata, sest ta teadis, et meister Ilves kohtleb teda lugupidavalt, mitte kui selli, vaid kui kunstnikku. Miks ta ei peaks kasutama seda lugupidamist?

Samal ajal, kui Lui Ränneld hulkus maanteel, värvisid Aadam Ilves ja Paosk kirikus tüütult pikki pinke

ja narmendama kulunud põrandat. Aadam Ilves nohistas endamisi, ja kui Paosk juhtus temalt midagi küsima, vastas ta hädavaevalt läbi hammaste, nagu oleks vaene Paosk süüdi, et Ränneld longib väljas ja suvitab. Meister klõpsutas ka täna asjatult oma suurt hõbekella, sest Ränneldit tema silmad täna enam ei näinud. Ränneld tuli kirikusse alles päikese loojakul, kui teised olid sealt juba lahkunud. Tükk aega ta silmitses oma tööd, küll kaugelt, küll lähedalt, kaapis siis lõpuks tänase värske värvi Kristuse jalgadelt maha ja pesi rikutud koha bensiiniga puhtaks.

See oli Lui Ränneldi suurim õnn, et pastoriproua ei tulnud järgmisel päeval tööle, sest talle oli sõitnud külalisi. Nüüd Lui Ränneld hakkas nokitsema pildi tausta kallal, võõpas seal pilvi, mäeharju ja päikesekiiri, mis peente vihkudena langesid sügavast taevast alla hämarusse. Sedagi tööd tegi Lui Ränneld enam teeseldes, püüdes logelda mõned nädalad pildi juures. Sageli ta libistas pildil vaid kuiva ja puhast pintslit, et aga käed aeg-ajalt liiguksid. Ta tahtis, et altaripildi parandamine lõpeks ühel ajal kiriku muu remondiga. Aega tuli venitada suure pingutusega ja kunstiga.

Aadam Ilvesest ta enam palju ei hoolinudki, sest ta lootis pastorilt töötellimust kahele näopildile ja kahele maastikule. Ta oli teinud juba palju tööd pastori ja proua kallal, et need hakkaksid himustama oma saali seintele moodsaid maale. Kui ta saab tõepoolest need tellimused, siis tal jätkub kirikumõisas tööd sügiseni, ta saab selle eest kuulmatut tasu ega mõtlegi enam Aadam Ilvese mustatööle. Ta hakkas juba isunema pealinna elu järele.

Nüüd, kus Lui Ränneld võis logelda kirikumõisas, ta nagu unustas hoopis oma sõbra Ants Paoski. Temal,

kes pastori ja selle abikaasa silmis oli tõusnud suureks kunstnikuks, näis olevat piinlik lihtsa maalriselli sõpruse pärast. Ta sai tõepoolest pastorilt tellimuse neljale maalile, rikkaliku tasu eest, sest pastor oli alles värske miljonär — jõuluaegsest pulmapäevast saadik. Tema kukile polnud veel sadestunud rahamehe ahnuse paks kilp. Lui Ränneld ei tulnud enam ühel päeval üles kiriku pööningule magama, temale leiti häärberis mugav ärklituba, kus eelmine pastor oli taotsenud koostada oma jutlusi.

Paosk magas nüüd üksi tühjal kiriku pööningul, kuigi see ruum tundus talle üksi pisut jubedana. Ta muidugi ei uskunud tonte ega vaime, kuid siiski tundus kirik nii lähedalt seotud olevat hauataguse müstikaga, et siin mõnikord võib tekkida kummitavaid mõtteid.

Altaripildi parandamine ei edenenud libedasti. Lui Ränneld ei saanud hakkama jalgade maalimisega, need kippusid tal moonduma pesukurikaiks.

„Teie jalad, proua, on nii ilusad, et neid ei oskaks maalida kõige geniaalsemgi kunstnik!" hädaldas Ränneld. „Kuidas loodus mõnikord armastab pillata: ühele ta annab jalgadeks kunstitööd, teise jätab hoopis jalgadeta, kolmanda omad moonutab hirmsaiks, vormituiks nottideks."

Ta vajus sügavaisse mõtteisse, tema silmad vist niiskusid.

„Mis teiega on, härra Ränneld? Te nutate?"

Lui Ränneld raputas ägedasti pead.

„Ei, ei! See ei ole nutt! See on pigemini hardus, ekstaas, mis mõnikord loojat vapustab. See on eriline hingeseisund, võib-olla midagi hullumeelsuse lähedast, vaevalt looja isegi teab, mis temaga juhtub!"

Ta astus poodiumile, silmad vett täis.

„Lubage, suudlen teie jalgu, neid meistritöid! Ärge keelduge, proua!"

„Ei . . . Ei! . . ."

„Tean, olen hull, olen meeletu . . . andestage!" Ta kummardus proua ette ja suudles tema põlvi. Ta ju oli kord Paoskile tõotanud, et suudleb pastoriprouat lausa kirikus, ja ta tegi seda nüüd, suudeldes tema põlvi.

Kuid need maagilised ja ülistatud jalad käisid siiski üle mõistuse ja oskuse, sest pühapäeval, mil töö seisis, oli Ants Paosk see, kes vaikselt ja vargsi aitas korda seada Kristuse jalad, poodiumil modelliks — Lui Ränneld.

„Tänan, pean sind meeles, armas sõber," ütles talle Ränneld siiralt. „Täna sa olid minust tugevam. Teinekord tasun selle sulle mitmekordselt ja kuhjaga."

IV

Nädala keskel lõpeb kiriku remont. Luitunud maakirikust on saanud piimvalge hoone vanade sahisevate lõhmuste keskel. Kolme töömehe teed viivad nüüd siit lahku: Lui Ränneld jääb mõneks kuuks pastori majja, et maalida neli pilti, Ants Paosk sõidab linna, et jätkata seal kevadel poolelijäänud remonttöid, kuna Aadam Ilves ise jääb nädalapäeviks siia Oru alevisse koolimaja värvima ning ühtlasi ootama komisjoni, kes temalt kirikuremondi vastu võtab.

Lahkumise eelõhtul kutsus Lui Ränneld Paoski enda juurde häärberisse. See oli ilus ja mugav tuba, kuhu Ränneld oli üle toodud kiriku pööningu kaera-

põhult. Toa suur nelinurkne aken oli avatud ja tuuleleitsak liigutas tüllkardinaid. Väljast hämarusest kuuldus ööbikute meisterlikku laulu ja rohekashallis taevas nukitses unine täht.

Suurel töölaual põles hele töölamp. Lui Ränneld istus mugavalt suures polstertoolis ja suitsetas piipu. Tema näol oli muhelev naeratus ja ta põrnitses altkulmu Paoskile, oodates, mis see arvab tema härrandlikust elust. Paoskile pidi ju eriti silma torkama ööseks laiale diivanile tehtud ase: vaibaots lumivalge linaga ootavalt üles pööratud, kahe suure, pehme padja püürid otse triikraua alt toodud.

Paosk silmitses endamisi mugavat ruumi, kuid ta vaikis. Ta oli tusane ja isegi kade. Ei üritanud ka Lui Ränneld ise selle kohta juttu, ta kõneles enam vaikse ja elumehe resigneeritud rahuga, popsutades oma piipu. Ainult tema silmad keerlesid kiitust ja tunnustust oodates laubale langenud juuksetuti all. See mõjus võikalt, et ta täna vaikis ja kõnelemise asemel silmitses Paoski võidunud riideid ja vildakaid kingi. Täna ta isegi ei pildunud teda üle oma õpetuste ja noomimistega, et, sõber, kumb on lõpuks õigem ja suurem kunst, kas kunst kunstiga lõbutseda või kunst kunstiga nälgida? Ta oli täna nagu pronksbüst, liikumatu, kivine, taipaja pidi ise taipama selle kivise äju mõtteid.

Lui Ränneld küünitas käe ukse kõrvale nupule ja helistas. Alt trepist jooksis üles teenija.

„Katke meile õhtusöök. Punšiks rummi!"

Nad istusid söögilauas peaaegu nagu kaks vähe tuttavat, kellest üks on lihtne ja tagasihoidlik argiinimene, teine kinnine ja endahull härrasmees.

„Tähendab, sa sõidad linna?" küsis Ränneld vastuse vastu vähematki huvi tundmata.

„Jah, linna. Näeme teineteist alles sügisel."

Lui Ränneldi suust pahises pikk suitsujuga üle toa nagu lehtrist.

„Vaevalt."

Ta seletas, et töötab siin Oru kirikumõisas nelja pildi kallal vähemalt kolm kuud. Edasi on pastor kinnitanud, et ta tutvustab teda ühe teise pastoriga, Jaanusega, kes on samuti kunstisõber ja kavatseb oma korterit kunstiteostega kaunistama hakata. Tema tagab, et pastor Jaanus annab talle suurema tellimuse.

„Kui mul need rahad taskus, siis ei näe mind enam keegi tükil ajal," kiitles Ränneld. „Siis vajun mõneks ajaks silmapiirilt — välismaale!"

Juba kesköösl lonkis Ants Paosk kitsarööpalise unises jaamas, mantlikrae üles tõstetud, sest öö oli jahe. Kui ta lõpuks kitsas vagunis koha sai, sundis ta end selles lämbes soojuses uinuma. Kuid tema pea huugas möödunud nädalate elamustest, need olid teinud ta nukraks ja rahutuks. Seda põhjustasid võib-olla peamiselt Lui Ränneldi seiklused kirikumõisas. Ei see võinud tulla kadedusest, kuid Paosk veendus, et Lui Ränneldi teod ei lähe enam tema südamele lähedale, vaid need tunduvad talle vastikutena. Üles kirikumõisa ärklituppa ei jäänud mitte kunstnik, vaid petis, kes kunstivõhikult pastorilt välja pressib ilusa summa raha oma väärtuseta värvisoperdiste eest.

Paosk ajas end vaguni pingil seljakile, et uinuda. Ta pistis käed püksitasku ja sealt jäi talle pihku peotäis pabereid, mitmesuguseid väljalõikeid ajalehtedest ja raamatuist, samuti käsitsi kirjutatud märkmeid. Paosk peaaegu võpatas, nagu oleksid ta sõrmed

kombanud midagi läilat. Need paberid viisid ta mõtted jälle tagasi seikleja Ränneldi juurde, sest need olid Ränneldi „vaimne pärand".

Lui Ränneld oli teda alalõpmata kiusanud:

„Sa pead kindlasti üht-teist lugema; kui mitte muud, siis ajalehe nipet-näpet! Aeg nõuab, et inimene oleks väike entsüklopeedia. Ei või ometi seltskonnas libastada, et Bismarck oli Itaalia tõusuaja suurmeister ja et Marie Voltaire on prantsuse naiskirjanik! On väga hea, kui jutuajamisel käepärast juhtub olema mõni paradoks, mõne kuulsa mehe mõttekild. Mis ütleb Nietzsche sünnitamisest: „Sünnitamine on raske, miks sünnitada veel õnnetuid?" Aitab mõnikord isegi mõnusast anekdoodist! Püüa omandada vähemalt haritlase väline koor!"

Paosk oli teinudki tema nõuande järgi ja kuhjanud oma taskud igasuguste väljalõigete ja märkmetega, mida ta aeg-ajalt sirvis, luges, tuupis. Need olid nagu loosinumbrid tema taskuis: kirjandus, kunst, ajalugu, propaganda, poliitika, filosoofia, sport, rividrill, kombeõpetus, raadio, anekdoodid . . .

Paosk naeratas täna sapiselt neid lipakaid näppides. Eks ole, kuidas võib inimene muidu seltskonnas hiilata, kui ta pole nippe-näppe suurmeister!

Väljalõige, mis Paoskile praegu pihku sattus, jutustas episoodi Kleopatra ja Antoniuse flirdist. Selle väljalõike oli Ränneld soovitanud temal sõna-sõnalt pähe tuupida, sest see meeldis talle endale hullupööra. Ja nüüd Paosk veeris sellest vaguni hämaras, vilkuvas valguses:

„Egiptuse kuninganna Kleopatra tõukas oma vanema venna troonilt. Ta andis Rooma riigi vastu võitlejale Cassiusele raha ja sõdureid, seepärast asus

Rooma kolmikvalitseja Antonius teda suure sõjaväega karistama. Kleopatra, kel oli oma ilu tõttu määratu mõju meestesse, ruttas ise vaenlase leeri vaenu lahendama.

Küdnose jõge mööda sõitis kullatud paat ülespoole, purpurpurjed tuulest pingul, hõbedased mõlad vees sulistamas. Kullast läikiva katuse all puhkas Kleopatra armujumalanna Afrodite rõivais. Tema ümber seisid kääbused, kujutades armunoole laskjaid; merineitsidena rõivastatud orjatüdrukud liigutasid tuulelehvikuid; suitsutati lõhnavaid rohte. Rooma tige valitseja seisis kaldal, ja Kleopatra oli tema meele võlunud ühel hoobil. Antonius läks kohe Kleopatraga Aleksandriasse, kus nad hakkasid pööraselt pidutsema ja lõbutsema . . ."

Täna Paosk oli morn ja mässuline. Ta pigistas paberi pihku, veeretas selle kokku ja viskas seinal rippuvasse prügikasti.

„Mis puutub minusse see flirt?" urises ta endamisi mõelda. Kuid varsti hakkas tema kujutluses vastu tahtmist tõusma pilte sellest kirjeldatud sõidust: Küdnose jõge mööda sõidab kullatud paat, purpurpurjed tuulest pingul, hõbedased mõlad sulistavad vett . . . Ta mõtles, kuidas oleks lõppenud lugu juhul, kui tema, Paosk, oleks olnud väejuht Antonius? Kas ta poleks lasknud selle lirva ahelaisse needida ja vangina Rooma vedada? Jah, tema oleks teinud nii, tema ei oleks unustanud oma kohustusi, tema poleks halastanud!

. . . Küdnose jõge mööda sõitis kullatud paat . . .

Paosk mässis pea mantlisse, nagu tahtes sellega takistada mõtete vastikut ja ägedat rünnakut väljastpoolt.

Kui ta linna jõudis ja koju ruttas, seirasid teda ka seal Lui Ränneldi teod ja vaim. Need jälitasid teda peaaegu igal sammul, kõikjal. Sest mis muud rippus tal kodu seinal kui Ränneldi vaim, — need pildilupardid, mis ta oli maalinud viimase aasta jooksul Lui Ränneldi mõjul! Tükk aega neist eemal olnud, vaatles Paosk neid suurima pettumusega. Nad jätsid tema täiesti külmaks, olid võõrad, veel enam kui võõrad, — nad näisid talle mõttetuina, vastikuina, otse jälkidena. Ta oli end Lui Ränneldist petta lasknud — peaaegu terve aasta. See aasta oli tema elust nagu välja lõigatud! Ja nende pildilupparditega maaliti talle silme ette hiilgavat tulevikku!

Ema oli poja vastu õrn ja tähelepanelik. Ta magas kööginurgas koikul, punase riide taga, et poeg saaks toas segamatult töötada. Temale oli ju Lui Ränneld korduvalt lohutades kinnitanud, et juba mõne aasta pärast tema poeg jõuab välja sellest hallist viletsusest. Sellepärast ta hoolitseski poja eest mitmekordse õrnusega.

Ja kuna maalt tagasi sõitnud poeg näis talle kinnisena ja tusasena, hoolitses ta tema eest nagu haige eest.

„Oled sa haige?"

„Ei," vastas poeg. „Miks haige?"

Talle jäi paar vaba päeva ja ta tahtis tõsiselt puhata. Võib-olla tuli tema rusutud ja viril meeleolu tõepoolest väsimusest?!

Ta otsis kuuetaskust Lui Ränneldi kirja, mille see oli kirjutanud oma korteriperenaisele. Ta pidi tooma Ränneldi kraaminatukese enda juurde hoiule ja andma toa edasi.

Oli kuum keskpäev, päike kõrvetas kõrgel seniidis, kui Paosk kõndis läbi rannaveerse puiestiku kodu poole, Lui Ränneldi komps käe otsas. Kuna päike paistis heledasti ja piinas Paoski tundlikke silmi, siis Paosk pani endale ette värvilised kaitseprillid. Loodus omandas nüüd müstilise värvingu, taevas muutus tumeroheliseks, ähvardades tuua sadu, luitunud puiestik elustus värskeks ja maaliliseks, nagu langeks talle põlevate tungalde kollast kuma.

Ühelt pingilt tõusis üles valge panamakübaraga mees ja tervitas Paoskit.

„Vabandage," ütles ta, jäädes tema ette seisma. „Ma vist ei eksi: teie olete härra Lui Ränneld?"

Paosk võpatas seisma ja vaatas vihaselt küsijale.

„Mina... Lui Ränneld?" hüüdis ta. „Mina?... Ei... ei!..."

Võõras mees näis kahtlevat.

„Ei?" urises ta. „Aga te olete temaga sarnane nagu tilk vett teisega."

Mees istus tagasi pingile, kuna Paosk ruttas edasi kodu poole.

See juhtum erutas jällegi Ants Paoskit.

Mina Lui Ränneldiga sarnane nagu tilk vett teisega! Ptüi! Kust ta võttis niisugused silmad, see kanapime?

Mõne nädala eest oleks selline tunnustus võib-olla teinud Paoskile aina rõõmu, kuid nüüd ta tundis end piinlikult puudutatuna. Pöördudes puiesteelt agulisse viivale teele ja lähenedes nurgapealsele riideärile, ehmus ta uuesti: ootamatult vilksatas Ränneld nurga tagant välja ja astus talle kiiresti vastu.

Nad vaatasid teineteisele otsa, jäädes äkki paari sammu kaugusele peatuma. Kuid see oli hullem kui

viirastus: vastutulija polnud siiski Lui Ränneld, vaid Paoski enda peegeldus riideäri suures maani ulatuvas reklaampeeglis . . .

Ta pidas end ise Lui Ränneldiks — niisiis nad pidid olema tõepoolest väga sarnased teineteisega! Väliselt nad olidki seda, sest kevadel Paosk oli ostnud endale täpselt samasuguse vesihalli kübara ja valgest riidest suvikingad nagu Ränneld. Ta kandis pealegi halle sportpükse ja sinakat pluusi — samuti nagu Lui Ränneld! Peale selle tegid veel tumedad kaitseprillid tema Ränneldiga sarnaseks — nagu tilk vett teisega.

Tusasena hakkas Paosk kodu poole lonkima.

Ühelt põiktänavalt tuli talle vastu vanaldane daam. Paosk mõtiskles. Kui Lui Ränneld oleks siin — ta ennustaks juba kaugelt, mis usku see naine on, millisest rahvusest, mitu soolatüügast kasvab ta kuklas. Tema tunneks ja teaks iga vastutulijat, kuigi ta elab siin linnas vaevalt aasta.

„Pane tähele seda daami!" ütleks ta. „See on ühe riigiametniku proua. Tal opereeriti möödunud kuul ussjupp, ja seda tehti riigi kulul — bürootarvete arvel . . . See härra seal koeraga . . . see elab oma naise seljataga, ei käi kusagil mujal lõbutsemas kui saunas. Ei suitseta ega joo!"

Keegi viletsais riideis kodanik peatas Paoski ja palus temalt paberossile tuld. Mida ütleks Lui Ränneld niisugusele tülitajale, niisugusele viletsais riideis kooserdajale, kel puuduvad isegi tikud? Tema nähvaks: „Tikke? Kas peate mind tikuvabrikuks? Palun, kus on mul korstnad?" Ja sammuks iseteadvalt edasi . . .

Selline on Lui Ränneld: ta armastab poseerida, näidelda, upselda, härratseda. Tema teeb kõik teisiti kui teised inimesed, tema teod on pahupidi.

Paoski mõtted jooksid ikka ühele ja samale umbteele: Lui Ränneldi juurde. Vastikud mõtted, pealekippuvad mõtted, vägivaldsed mõtted, hirmsad mõtted! Sõber, keda ta äsja otse jumaldas, muutus talle nüüd vastumeelseks.

Paosk tundis suurt kergendust, kui ta järgmisel päeval Lui Ränneldi riidekompsu jaama viis ja selle Oru kirikumõisa saatis. Sellega ta vabanes viimasest esemest, mis meenutas talle Lui Ränneldit. Jäi järele veel hävitada kodu seintelt kõik Ränneldi surve1 maalitud pildid.

Ta tegi kõik, et endast maha raputada seda võõrast vaimu. Ta lootis sellest vabaneda seda hõlpsamini, et ta nüüd vist enam kunagi ei näe Lui Ränneldit. Aadam Ilvese juurde ei tule ta enam iial töötama . . .

V

Kahe nädala pärast sai Paosk meister Ilveselt kirja, milles see kutsus teda tagasi maale. Remonttööde vastuvõtukomisjon oli leidnud mõningaid puudusi ja nõudis nende kõrvaldamist. Nii asus Paosk siiski teele Oru kirikumõisa.

Seekord Paosk sõitis sinna vastumeelselt. Ei magatud nüüd enam kiriku pööningul, vaid rentniku juures reheall vankris — polnud enam midagi järel endisest romantilisest elust.

Hommikul läks Paosk uuesti torni ja avas seal luugi. Siinsest hommikusest loodusest oli tal jäänud unune matuid muljeid. Vaade küündis siit lõpmata kaugele — üle metsatukkade, talusagarate, mitmevärviliste nurmede, heinamaade. Põuane päike moo-

dustas all puiestikus puude ja majade ümber pikki, musti ja külmi varje, sood aurasid mõtlikult suures tuulevaikuses. Rinnuli luugiveerel, vaatles Paosk peaaegu võlutult looduse ärkamist.

Kui Paosk avas lõunapoolse luugi, küündis ta vaatama alla pastorimajale. Rentniku aida juures lesis kaks kana, nende kõrval kari poegi. Puie vahel kõmpis valge kits oma kahe tallega alla oja äärde.

Lui Ränneldi aken oli avatud, toas valitses vaikus. Seal kindlasti veel magati ja oodati hommikukohvi, mille teenija toob diivani ette lauale. Sest alles siis hakkab Lui Ränneld liigutama oma loidunud luid ja libiseb haigutades välja linade vahelt.

Kui Lui Ränneld hiljem ärkas ja rinnuli aknale vajus, et arendada oma keerulisi mõtteid, oli Ants Paosk oma värvipotiga juba käärkambri katusel. Nad vaatasid tükk aega teineteisele, ilma et oleksid tervitanud, kuigi kaugus nende vahel polnud mõõdetav kilomeetritega, vaid ainult sadakond sammu. Lõpuks Ants Paosk siiski tõstis käe ja viibutas värvist määrdunud kämmalt.

„Tervis, meister!" hüüdis ta pisut irooniliselt.

Lui Ränneldi tardunud büst nõksatas ellu. Ta noogutas kergelt peaga ja tõstis ka omalt poolt käe vastutervituseks, ent loiult ja ükskõikselt, nagu noorsõdur omataolisele. Pidi siis Paosk arvama, et Ränneld hakkab temale pastorimajast hommikuvaikuses vastu karjuma! Tundes oma asjatu ja pealekippuva tervituse pärast pisut piinlikkust, asus Paosk jälle libistama oma laia pintslit mööda katuse loskunud magu. Pealekippuv oli olnud tõepoolest see tervitus, sest tema hüüdele „Tervis, meister!" ei tulnud vastu isegi tasast kaja. Oleks ta seda hüüdnud kas või met-

sale, isegi see poleks jäänud tummaks, vaid oleks talle vastanud oma kauge kajaga — tervis, meister! Lui Ränneldi suu aga jäi suletuks.

Esimesel kahel päeval Paosk ei puutunud temaga üldse kokku. Nii head sõbrad kui nad olid alles äsja olnud, ei tulnud nüüd Ränneld teda kiriku juurde vaatamagi. Ta pidi olema tõepoolest ülbe, kui nüüd, kus ta istus pastori kaelas ja pettis sellelt suuri honorare, polnud enam huvitatud oma endisest sõbrast. Ta elas nähtavasti raudse kava järgi: nüüd, kus ta tegeleb kunstnikuna kirikumõisas, hoidub ta eemale maalrisellist, sest võib-olla sellised suhted võivad mõjuda pastori perekonnas kahjustavalt tema upitatud väärikusele. See oli nii tüüpiliselt tõusikupärane: ikka eemale hoiduda madalamast — olgu kas või endisest sõbrast, — ikka kiskuda kümne küünega väärikamate hulka, kuigi see väärikuse-mõiste on pahupidine.

Paosk oli õnnelik, et ta oli ka seekord kaasa võtnud oma värvikasti. Ta käis vabal ajal ümbruskonnas ringi, otsides huvitavat motiivi maalimiseks. Ta valis selleks kalmistu tagant väikese talukese: liivasel künkal suure jändriku männi all pesakond väikesi õlgkatusega majakoomitsaid, piiratud taraga. Ja mõned sammud sellest eemal vana tuulik, mis elas oma viimaseid päevi. Moodne elu oli ta sisse piiranud kahe võimsa võistlejaga: paari kilomeetri kaugusel järvekaelas töötas tubli vesiveski, all alevis aga tuliuus mootorveski. Seda eluvõitluses paratamatult allajäävat kehastasid nii ilmselt samuti need vanad sammaldunud majad viljatul liivaseljandikul. Võib-olla just seepärast jäigi Ants Paosk peatuma selle motiivi juurde, kuna see tundus talle lähedasena. Tal tuli nüüd üle maalida

endine pooleli jäänud motiiv kirikumõisa puiestikust, et kasutada lõuendit uueks tööks.

Vabad õhtupoolikud töötas Paosk all tuuliku juures. Enamasti kogu aja piilusid teda möldri arglikkude ja uudishimulikkude laste valged pead tara tagant, ja mõnikord tuli ka mölder ise vaatama Paoski imetööd. Ta tõmbas kokkukeeratud kodutubakast vilkat ja ütles ohates:

„Mis te nüüd meie viletsaid ja väikesi lobudikke . . . Need ei ole ilusad, need on vanad ja kaela vajumas!"

Peaaegu esmakordselt peale aastast vaheaega Paosk maalis oma pilti suure seesmise innuga. See töö tuli tal südamest, ilma Lui Ränneldi kõrvalmõjuta. Ta ei moonutanud enam maju puukastideks ja puid nuppudega keppideks, nagu need lõuendi alusmaalile olid jäänud kirikumõisa puiestikust. Nüüdne maastik pidi olema tükk tõelist loodust ja elu. Kuigi see ei olnud meistriteos, tundis Paosk siiski, et ta on tema parimaid.

Kord külastas pastoriproua möldri peret ja kuulis, et Paosk käib nende talu maalimas. Proua oli pildist huvitatud ja läks seda aita vaatama, kuhu Paosk oli ta ööseks kuivama riputanud.

Proua vaatles pilti tükk aega vaikides ja oli üllatunud. Nagu oleks juhtunud midagi erakordset, ruttas ta koju mehe juurde. Mõne päeva eest oli Lui Ränneldil valminud maastik, millel ta kujutas kõveraks kooldunud häärberit värskelt võõbatud kiriku taustal, kuid see maal prouale ei meeldinud. Sel oli kõik ebaloomulik — värvid ja vormid, ning raske oli aru saada neist geomeetrilistest laikudest. See pilt ei meeldinud ka pastorile, kuid pastor jättis selle pettumuse esialgu enda teada. Ta arvas, et ta võib-olla ei tunne moodsat kunsti, on võhik, ja pilt nõuab ehk silma harjumist.

On ju tuhandete haritlaste traagika, et nad ei mõista ei kirjandust ega kunsti! Tubli hind oli pildi eest välja kaubeldud, — nüüd ta pigemini vaikis kui kahetses ja haletses. Kuid proua oli siiras, ta tõstis vaimustusest Paoski pildi üle peaaegu kogu maja lendu.

Ka Lui Ränneldi juurde üles ärklituppa ulatus see kihin ja kahin. Ta kõmpis trepist alla, laisalt, astmekaupa, kätt käsipuul libistades. Tema nägu tõmbus pilve nagu riigivalitsejal, kes kuuleb vaenlase vägede voorimist piirile. Ränneld ei läinud oma pakitseva südamega tagasi ärklituppa, et seal oma sõjakaarte uurima hakata, vaid astus julgelt saali, kust leidis pastori ja selle abikaasa oma maastiku ees.

Oli prouast kahetsemata rumal, et ta hakkas ka Lui Ränneldi kuuldes innukalt Paoski maali kiitma. Ta tegi seda siiski, kuigi mees talle pilkudega märku andis vaikida.

„Meistriteos, tõepoolest meistriteos!" ütles ta.

„Või meistriteos!" urises Lui Ränneld mürgiselt tagant järele, püüdes end ohjeldada. „Võib ju tõepoolest juhtuda, et õpilane ületab meistri! Kuid kõik, mis Paosk teeb, olen mina talle andnud. See tänamatu epigoon!"

Kui Lui Ränneld oli tusaselt lahkunud, sügas pastor mõtlikult kuklanappa. Tal oli raske uskuda naise juttu, oli ju Lui Ränneld nimekas kunstnik, Paosk aga ainult — maalrisell!

Samal ajal, kui Paoski pildi pärast pastorimajas võideldi ja närvitseti, oli Paosk ise heitnud kiriku pööningul oma endisele asemele lõunauinakule. Ta nägi seal väga veidra, kuid imeselge unenäo:

Ta ei ole Ants Paosk, vaid Lui Ränneld . . . Ta istub linnas kohvikus ja libistab sõrmede vahel oma

nimekaarte. Need pudenevad tal käest ja lendavad põrandal laiali. Inimesed kummarduvad nende poole ja loevad: „Lui Ränneld, tööstur, kaubanõunik." Samal ajal tormavad kohvikusse ajalehepoisid, kisendades tuliuut uudist: „Lui Ränneld — riigivaras, riigi kahjud mitukümmend miljonit!" Paoski süda seisatub hirmust.

Jättes oma nimekaardid põrandale, põgeneb ta kohvikust. Ta jookseb voorimehe juurde, vinnab sõiduki kummi üles ja kihutab linnatagusesse metsa. Öö võtab ta vastu nagu sügav vesi enesetapja. On alanud ränk vihmasadu. Põgeneja hinge raiub raske mõte: teda ootab vangla ja sunnitöö, pole enam mingit pääsu! Tema vahistamine on ju ainult päevade küsimus. Sihitult hakkab ta hulkuma mööda maid ja metsi, et koguda meelekindlust enesetapuks. Päikesepaistelisel keskpäeval jõuab ta kuhugi kiriku juurde, mille kriitvalged seinad valendavad silmipimestavalt vanade lõhmuste vahel. Üle latvade punetab värskelt värvitud torn nagu verine piik. All seinaveeres magavad kolm valget laiska kitse. Põgenik sammub peaukse poole, vajutab käsiraua maha ja — uks avaneb! Ta astub tühja, äsjaremonditud päikesepaistelisse ruumi, kus värviliste akende valgus maalib altari imelikult ebatavaliseks. Suur, kõrge ruum on haudvaikne, ja põgeniku väsinud jalgade kopsatused lajatavad siin kümnekordseiks. Ees, vaestekoja kivipõrandal loeb põgenik oma meie-isa ja astub siis raskel, aeglasel sammul altari ette, laskudes seal põlvili punasele kalevile. Ta põlvitab nagu kerjus, riided vanad ja määrdunud, pikad sassis juuksed ulatuvad õlgadeni. Tema pea vajub kahele käele altariveerel, ja nii ta laseb oma silme eest mööda oma elu, et paluda siis meele-

kindlust selle viletsa rännaku lõpetamiseks. „Olen elanud kõlvatut ja alatut elu," pihib ta ristil närbuvale kannatajale. „Olen olnud kogu eluaja variser, petis, roimar ... Kui õppisin Pariisis, oli mul kuskil pööningul urgas, kus andsin öömaja neljale vaesele lapsele. Hommikul ma saatsin nad tänavale kerjama, kogu päevase sissetuleku pidid nad õhtul andma minule. Toitsin neid viletsate toidujäänustega, ja mu äri õitses hästi, kuigi need summad öölokaalidesse pillasin..." Jah, Pariis! Kui ta oleks nüüd seal, täna, mitte lõbutsemiseks öölokaalides, vaid selleks, et varitseda jalgteel mõnd raske koormaga veoautot! Ta viskuks selle suurte, tapvate rataste alla, ja surm oleks silmapilkne! Kohutav pilt: ehmunud juht püüab põgeneda õnnetuskohalt tänavate rägastikku, jättes asfaldile verise laiba! Ja auto suured, verised kummid kirjutavad asfaldile võikaid, punaseid autotehase reklaamsõnu: „Michelin ... Michelin ..." Mida kaugemale laibast, seda tuhmimaks jäävad tähed, ainult vaevu võib nüüd veel lugeda: „... Mi ... el .. in, Mi ..." Siis lõpuks ei midagi muud kui rida segaseid täppe ...

Äkki märkab altari ees põlvitaja, et käärkambri uksel seisab pastor ja hüüab talle valjusti: „Lui Ränneld, põgenege!" Kiriku ees hüppab kiviaiast parajasti üle kolm lõõtsutavat kordnikku, kes teda jälitavad. Samal hetkel kaob pastori must kogu käärkambrist, ja põgenik jookseb tema järel välja õue, õuest üle nurme otsejoones kalmistu poole ... Ta näeb, kuidas tema ümber hakatakse ahelikku vedama, ta haaratakse üha kitsamasse meestesõõri. Kähku võtab ta suuna vana tuuliku poole, mis veeretab nõlvakul oma laiu risttiibu. Ta jookseb laudtrepist üles lavandile, nõjatub hingeldades käsipuule. Liivaseljandikul ruttavad ahned

piirajad hoogsalt lähemale, tuulik tõmmatakse relvade rõngasse. Põgenik pöördub tuuliku võimsate tiibade poole ja sirutab käe, et neist kinni haarata: Kerge laastuna tõstaks tiib ta üles ja virutaks kõrgelt alla kividele ... Käed juba välja sirutatud, valdab teda ilus mõte: sel õudsel surmaeelsel hetkel ta mäletab selgesti oma sõpra ... Ants Paoskit ... kes on jäänud truuks tõelisele kunstile ja on suutnud vastu seista elu tühiseile võrgutustele. Ants Paosk ... Üha selgemini ilmub tema ette too vähenõudlik, töökas ja aus kuju, — need ilusad lehekuu päevad paljude aastate eest, mil ta värvis Oru kiriku kõrget torni, vilistades nagu suur, puhkamiseks tornile laskunud lind. Ja mis sai minust, hooplejast, suurustlejast? Olen petis, varas, roimar! Kes muudaks mu äkki Ants Paoskiks, — kui õnnelik ma oleksin! Ent veider mõte: muutuda teiseks inimeseks, olla keegi teine ja mitte enam Lui Ränneld ise ... Ta käed haaravad meeleheitlikult kinni tuulikutiivast, tiib tõstab ta jalad lendu ... All võsa ääres karjatatakse. Seal nähakse vere tardudes kohutavat pilti: tiib viib mehe kõrgele üles, ülal vabanevad mehe käed peele küljest ja mees paiskub alla kividele, pea ees ... Aitajad käed ruttavad ta juurde, tõstavad ta pea üles. Kõik hilja — ainult kujutu, verine tomp lamab nende ees maas. Värisevate sõrmedega kisub kordnik laiba kuuetaskust verest niiske passi, millelt võib veel selgesti lugeda põgeniku nime: Lui Ränneld ...

— — — — — — — — — — — —

Paosk avas hirmunult silmad. Ta ihu nõretas higist, nagu oleks teda luupainaja piinanud. Jube nägemus oli olnud nii selge ja võimas, et ta veel nüüdki, ärkvele tulnud, murdis pead, kas ka tühjal kiriku pööningul

lebamine pole samuti vaid nägemus. Ta tõusis, raputas oma kangestunud liikmeid ja arutles trepile astudes, kas minna alla kirikusse või üles torni.

Ta läks siiski torni, et seal luugi äärel unelda ja mõtiskella, vaadelda piiritut kaugust. Kui ta lõi pilgu alla suurtele lõhmustele ja kiviaiale, elustus temas jällegi äsjane nägemus. See oli olnud tõelikkusega nii ühtiv, et Paosk võis täpselt jälgida, kuidas ta põgenes jälitajate eest. Tuulik — see oli praegugi seal, seesama tuulik, mille laiad tiivad tõstsid ta kõrgele lendu ja paiskasid siis alla kividele — Lui Ränneldina . . .

Isegi unes Paosk ei vabanenud Lui Ränneldist, vaid tegutses ja võitles temana edasi! See piinas teda nagu lummutus, ilmsi ja unes. Kõik oli pöördunud pahupidi!

VI

Täna tuli Paoski „kuulsaks saanud pilti" vaatama pastor ise ja ühes pastoriga tema naine. Pastor tuli umbusklikult, kuna ta ei lootnud, et Paoski pilt võiks olla selline meistriteos, et sellega ei saa võrreldagi Ränneldi oma.

Kui nad saabusid, töötas Paosk parajasti oma pildi kallal.

„Tulime vaatama teie meistriteost," ütles proua juttu alustades, kuid pastor vähendas seda ettekippuvat tunnustust seega, et ütles neid jalutuskäigul juhuslikult siia sattunud olevat.

„Jah, jalutasime, sattusime siia . . ."

Paosk kohmetus, punastas, pigistas pintslid pihku, tal oli väga piinlik. Pastor jäi pildi ette seisma, pilutas silmi, pööras pead. Ta vaatles pilti tükk aega

ja ta nägu hakkas pikkamisi naerule venima. See oli heaks tunnusmärgiks.

„Ja-jah, ja-jah," noogutas ta nõustuvalt. „Tõepoolest ilus asi ... poleks uskunud ... Seda küll ... vägagi ilus!"

Nüüd oli proua võitnud, ja ta seletas, vaadates oma mehele, kuigi oleks pidanud vaatama Paoskile:

„Meie vaidlesime juba mitu päeva selle töö pärast. Mina ütlesin, et teie maalite paremini kui härra Ränneld, minu mees aga torises vastu. „Seda ma küll ei usu," arvas ta."

„Mina tõesti ei võinud seda arvata," ruttas pastor pehmendama oma naise siirast seletust. „Niipalju kui härra Ränneld meile jutustas, olevat teie alles ... algaja."

„Ränneld muidugi!" ütles proua pisut pahandavalt, nagu oleks ta Lui Ränneldist juba tüdinud.

„Kunstiasjad on imelikud," juurdles pastor pilti vaadates. „Miks lõpuks moonutada loodust, tihti kuni tundmatuseni? Võtame näiteks kas või härra Ränneldi. Tegi seal meile maastiku, — mitte ei saa aru, mis on maja, mis puu, põõsas! Seletab, et moodne!"

Ta nohises pettunult Ränneldile antud tellimuse pärast.

„Maaligu ka tema nii!" pahandas ta. „Siis kõlbaks seinale panna. Kuid nõnda, nagu tema seda teeb, oskab meist igaüks pintseldada."

Paosk pahvatas naerma, ent peitis näo paleti taha.

„Härra Ränneld ju ometi oskab?" küsis proua ja vaatas uurivalt Paoskile. „Eks tema ometi ju parandanud altaripildi?"

„Jah, tema ju parandas altaripildi. Seal ta oskas!"

Nüüd tõmbus Paoski kulm kortsu, nagu oleks ta

kuulnud midagi kahtlast. Altaripildi parandaja polnud ju tegelikult Ränneld, vaid tema. Ränneldile jäi ainult parandaja au. Mis oleks Ränneld teinud, kui nende osad oleksid käesoleval juhul vastupidised? Ränneld tegelik pildi parandaja, au aga langenud Paoskile? Polnud kahtlustki, et Ränneld oleks hüüdnud pastorile kohe sõna kannul, et pilti ei parandanud Paosk, vaid tema — Ränneld! „Protesteerin selle vastu, ja kirjutage see endale igaveseks ninale ning ühtlasi ka kiriku kroonikasse! ..." Miks peaks temagi, Paosk, varjama tõtt, kui Ränneld on hakanud häbenema tema tutvust oma karjääri rikkumise kartusel. Ta ütles seepärast avameelselt:

„Altaripildi parandasin tegelikult mina ..."

„Kuidas?"

„Kuidas teie?"

Neid väljalipsanud sõnu ta ei saanud enam kinni haarata. Nüüd tal tuli seista nagu kohtulaua ees seisval kostjal, kes tunneb, et süü salgamine osutub mõttetuks. Ta pidi neile nüüd üksikasjaliselt seletama, k u i d a s tegelikult toimus pildi parandamine.

Teisel päeval, kui Paosk juba viimistles oma pilti, tuli ka Lui Ränneld seda imet vaatama. Pilt oli löönud pastorimajas suuri laineid. Ränneld oli morn ja kinnine, ajas end pildi ees harki ja silmitses seda kõõritades.

Äkki lõi ta koerapiitsaga pikuti üle pildi tugeva hoobi, nii et lõuend plaksatas.

„Rämps!" karjus ta. „Või nii! Jätka aga!"

Vihaselt pööras ta Paoskile selja ja hakkas väärikal sammul tagasi Oru poole minema, mässides koerapiitsa keelt ümber oma käe. Karjus ehmunud Paoskile veel üle õla:

„Või seesama ongi too evangeelium, millest pastoripesa nüüd hommikust õhtuni kõneleb! Rämps! Rämps!"

Õhtul koju minnes võttis Paosk oma valminud pildi kaasa. Ta oli õnnelik, et lõpetab homme ühtlasi remondi ja võib sõita lõplikult tagasi linna. Tema tuju oli tänase vahejuhtumi tõttu rusutud, ja ta ei mõelnud millelegi muule, kui võimalikult kiirele ärasõidule.

Kui Paosk kalmistu kõrvale männikusse jõudis, lonkis talle sealt ootamatult vastu Lui Ränneld, kes rapsis koerapiitsaga teeäärseid noori männikasve. Vahejuhtumist hoolimata naeratas Paosk vastutulijale, nagu oleks kokkupõrge juba ammugi unustatud. Lui Ränneldi klaassilmad aga läigatasid talle kurjakuulutavalt vastu. See kohtumine männikus nähtavasti ei olnud juhuslik, vaid Ränneld oli teda siin tahtlikult oodanud.

„Sain oma pildi valmis!" ütles Paosk, sest ta taipas, et täna peab jutu alustaja olema tema.

Lui Ränneld vaikis. Ja mis puutuski temasse, et Paosk oli jõudnud lõpule tööga, mida ta äsja oli nimetanud rämpsuks! Ta hõõgus nagu kühvlitäis elavaid süsi, sest ta kartis, et Paosk on andnud temale hävitava hoobi. Juba ollaksegi kirikumõisas tema vastu kinnine, umbusklik, veel samm — ja pastor tühistab oma töötellimuse.

„Seisa!" ütles ta Paoskile nagu roimarile ja jäi tema ette seisma. „Mis sa sellest viletsast tapetitükist kaasas kannad, tahaksin teada? Egas sa ometi kipu sellega kunstinäitusele või koguni kunstimuuseumi? Ogar!"

Paoski ilme muutus tõsiseks.

„Näitusele või mitte näitusele ... see pole tähtis," ütles ta. „See pole lõpuks tähtis, kuhu ta viin!"

„Lõpuks... lõpuks!" mõnitas Ränneld läbi hammaste. „Mis kuradi „lõpuks", sa vilets kiilaspea! Ma sulle näitan lõpuks, mida niisugune tapeti pintseldamine tähendab!"

Välkkiirelt plaksatas piitsahoop Paoskile pähe, siis teine, kolmas. See tuli nii ootamatult, et Paosk ei osanud muud teha, kui pillas pildi ja värvikasti tee veerde maha ning tõstis käed kaitseks üles, võttes pea nende vahele. Metsikuks muutunud Ränneld ei lakanud, ta peksis edasi, — ja nüüd ei sattunud hoobid enam Paoskile pähe, vaid kätele ja käsivartele. Paosk pigistas valust hambad kokku ja seisis paigal, oodates hoopide lakkamist.

„Jäta, Lui!" ütles ta valust ümisedes. „Oled sa hulluks läinud?"

„Jah, hulluks, jah, hulluks! Jah, hulluks! Jah, hulluks!" karjus Lui Ränneld omalt poolt ja virutas talle iga lause puhul nagu taktiks uue hoobi.

Alles nüüd taipas Paosk, et ta peab end kaitsma, ja oma kahe raske rusikaga tormas ta omakorda peksjale kallale. Piitsahoobid lakkasid, võitlejad läksid käsitsi kokku, hakates teineteist peksma rusikatega. Ränneldi prillid langesid maha ja purunesid jalgade all, kuid see ei teinud teda võitlusvõimetuks, sest õieti ta silmad ei vajanudki prille, ta kandis neid vaid uhkuseks.

See heitlus kujunes Lui Ränneldile raskeks, — ta oli Paoskist kehaliselt märksa nõrgem. Kuni ta oli oma vastast koerapiitsaga pähe peksnud ja see vaid käsi kaitseks pea ees hoidnud, võis ta nautida üle-

olekut ja ülevõimu. Kui aga lõpuks Paoski kannatus katkes ja ta vastu hakkas, siis lugu kujunes vastupidiseks: nüüd oleks Lui Ränneld vajanud vähemalt kahte abilist, kes oleksid võinud ta päästa vihase peksja käest.

Paosk lõi ta männijuurtele maha, Ränneld aga ajas enda sealt jällegi üles, ähvardades uuesti koerapiitsaga. Paosk virutas ta teist korda maha, samasse põõsasse, ja nüüd juba Ränneldi meeleoid kippus tuhmuma.

„Sa närukael, vurle!" kisendas Paosk tema kohale kummardudes, lõõtsutades, hääl vihast võigas. „Sa vastik seikleja ja vilets silmamoondaja! Või õpetama: hakka kubistiks, hakka kõmu tegema! Hakka trallima, hakka tuupima paberilipakatelt, kes on Bismarck, Moltke, Nelson! Mitme penni eest on inimeses rauda, fosforit, dünamiiti, püroksüliini, strühniini! Hiilga muudkui seltskonnas elava leksikonina. Maali aga inimesele suu lagipähe, kõrvad kubemesse, — kõrge kunsti nimel! Tuubi pähe, mis ütleb Forel, Napoleon! Tuubi džiu-džitsut, rividrilli, viisakust, anekdoote! „Kaastunne on nõrkuse tunnus," ütleb Nietzsche, „kaastunde läbi kaotad oma tugevuse!" Või — vii aga oma ema vaestemajja ja ise hakka kunstivurleks! Ah, närukael, petis, seikleja! Oled väärt, et tapan su samas paigas!"

Lui Ränneld lebas kõveras männi juurtel, käed kaitseks näo ees, nüüd temal. Kuid Paosk teda maas ei puutunud ja pealegi ka ta ise polnud pääsenud kerge nahaga: ka tema käed ja nägu olid verised. Ainult sõnu ja mõnitusi luges Paosk veel tema viletsale kerratõmbunud kogule, kõiki mõnitusi ja kibedusi, mis olid kogunenud ta hingesoppi aasta jooksul.

Ta jättis lamaja ja läbipeksetu männikusse, võttis oma värvikasti ja pildi ning ruttas minema. Ta nägu ja käed valutasid piitsahoopidest, ta särk oli eest puruks rebitud, suust immitses verd. Ta silm valutas rängasti, — seda oli tabanud piitsakeel.

Kui ta oleks ka läinud kas või roomates tagasi kiriku juurde, ta oleks olnud siiski õnnelikum kui teades, et see kelm on veel ikkagi tema sõber või tuttav, et teda drillitakse päevast päeva edasi, et ta on nagu prügikast, kuhu Lui Ränneld pillub oma kuritahtlikke mõttejäänuseid! Mis sellest, et ta jääks kas või surmani katusetõrvajaks, maalriselliks, mustatööliseks, kuid iial ta ei taha olla kunstivurle, kes elatab end alatust pettusest.

Õhtul hakkas ta tundma suuremaid valusid. Ta oli palaviku piiril, ja haige silm jooksis vett. Ta leidis, et peab sõitma veel samal ööl linna, peab sõitma silma pärast, mis võib jääda pimedaks.

Ta oli viimaseil päevil läbi teinud suure seesmise murrangu: ta loobub lõplikult kunsti õppimisest ja tahab jääda maalriks, tundes, et ta sellena saab õnnelikumaks.

Õine rong viis ta tagasi linna, nüüd juba uue inimesena: mitte enam kunstnikuna, vaid maalrisellina.

Järgmisel ööl sõitis ka Lui Ränneld kellamehe hobusega jaama. Ta tassis oma kompsud vagunisse ja kihutas minema, ka tema, kuid teise suunda, pealinna poole ...

Ta oli end ise koerapiitsaga kirikumõisast minema kihutanud, sest pärast skandaali Paoskiga ta ei saanud enam sinna edasi jääda. Isegi temal näis olevat pisut häbi- ja sisetunnet ...

Kuid ta ei tundnud selle ärasõidu pärast erilist pahameelt ja rahutust, sest küllap ta leiab — kas pealinnas või mujal — jällegi ligimesi, kes usuvad ja vajavad temasugust! Juba reisi algus oli talle kõigiti rahuldav: rongijuht lubas tal sõita teises klassis kolmanda klassi piletiga! Ja nii ta mässis oma pea vihmamantlisse, et ärgata ükskõik kunas ja kus. Tõepoolest ükskõik, kus ta oma kompsu vagunist välja lohistab, kas pealinnas või mujal, kuskil ta saab ikkagi peavarju, sest inimesed on vaid inimesed — igal pool.

10 OMNIBUS 10

I

Kaks kuud oli Nubian otsinud tööd, käinud tööbörsil, valvanud tehaste väravail, kuulutanud ajalehtedes. Asjata. Oli elanud võlgadest ja muredest, rännanud tänavail päevad läbi.

Siis, kolmanda kuu algul ta leidis tööd.

Kell kuus hommikul läks ta suurde hämarasse kuuri, kus ööbisid kõrvuti kümme omnibust, punased, rasked veokid. Üheksa juhti ja kümme piletineidu ootasid juba väikeses hämaras ruumis kuuri kõrval, kui ta saabus. Raudahjus keset ruumi põles tuli ja selle ümber soojendati end päeva pika külma vastu. Ukse avanedes pöördusid kõikide silmad tulijale — uuele juhile: see oli väike mees läkiläkis, lahja näoga, silmad piilusid vargsi. Ta teretas tasa, lähenes raudahjule, sirutas käed sooja. Jutt ei siginenud, vaikisid kõik, pragisesid vaid halud leekides.

Ent siis lõi kell tornis kuus, oli aeg sõiduks. Kahekaupa lahkusid soojendajad ahju juurest kuuri, juhid ja piletineiud. Surises esimene omnibus, ja punane veok jooksis laiast väravast tänavale; surises teine, kolmas, neljas, kõik kümme, ja kuur jäi tühjaks. Oli loovinud ka Nubian oma omnibuse tänavale, ja sõiduki külma tühemesse oli roninud piletineiu, piletikerad ja suur rahakott rihmaga kaelas. Nii seisis ta uksel — viltsaapad jalas, kasukas seljas, pooleldi unine.

Oli talv, sadas lund, suur hämarus üle linna.

Käsiraudadest haaravad töömehe jämedad sõrmed kinni ja suur keha tõmbub kitsa ukse vahelt sisse: esimene peatuskoht. Tilises väike kuljus Nubiani pea kohal: võidi jälle edasi sõita. Ja mootor hakkas surisema, rasked rattad jäätunud teel veerema; signaali andes kadus omnibuse punane kere tänava käänaku taha.

Jälle seisak, kaks uut sõitjat ruttavad sisse. Jälle signaal, jälle edasi! Juba vuravad kaugelt hämarate majade vahelt teised omnibused aeg-ajalt vastu, märgutulede valgustades tänavat, signaalpasunate röögatades hommikuvaikuses. Sõidab vastu mõni suur kaubamaja regi, rida vaate peal, mees nende kukil. Või jookseb risti üle tänava koera-risu, üks jalg kõhu alla tõmmatud. Punetab riba idataevast, verevat teed valmistades kollasele kerale, mis on tõusmas madalale kumerjoonelisele rännakule.

On laadapäev ja rahvast koguneb murdu omnibuse ahtakesse ruumi. Omnibuse raske kere vajub madalale ratastele, vedrud löövad kokku ja ta aeglane käik on enam roomamine kui sõit.

See esimene päev on Nubianile harjumatu ja igav. Iga kord ringilt lähtekohta tagasi jõudes vaatab ta tornikella: sellel on osutid nihkunud ainult kahekümne minuti võrra edasi. Ei sõnagi kellegagi kogu päeva, ka piletineiu kõneles temaga ainult signaalkuljuse kaudu: „Aeg on sõita, aeg on peatuda!"

Sõita! Peatuda! Sõita! Peatuda!

Mõnikord peatusel vaatas Nubian tagasi: läbi klaasseina nägi ta teda ukse kõrval seisvat, piletikerad rihmaga kaelas, rahakoti suu lahti. Oli tüse tüdruk, veri põskedes, sinise viltkübara alt rippus salk kolla-

seid juukseid. Ka tema näis vaatavat Nubiani, — tema laia selga, millest hargnes kaks osavat kätt.

Alles õhtul said nad kokku, Nubian ja tüdruk, kui omnibus oli kuuri viidud. Siis oli jälle pime, sadas lund. Nad läksid kahekesi tänaval teineteise kõrval, tüdruk lõdises külmast. Ka siin polnud nende koosviibimine pikk: ühe värava ette jäi tüdruk seisma ja ulatas Nubianile käe.

Nagises õuevärav, avanes pime kandiline õueruum.

„Kas sa saad mulle pisut raha laenata," ütles Nubian tüdrukule, — see oli peaaegu ta esimene sõna oma kaaslasele. Ta tundis tõepoolest puudust juba mitmendat päeva.

„Olen juba kaks kuud ilma tööta . . ."

„Raha?" küsis tüdruk, ja juba ruttasidki ta külmad sõrmed sügavasse kasukataskusse ja Nubian toetus oodates õlaga vastu hämardunud hoovi müüri. Tüdruk ei küsinudki, palju ta tahab; ta sõrmed otsisid taskust kõik rahad kokku, ja neid polnud seal palju.

„Tänan," ütles Nubian raha vastu võttes, ta kahvatu nägu naeratas pisut häbelikult. Raha värises ta sõrmede vahel, silmad läigatasid.

Siis lõgises jälle väravalink, haugatas koer oma kongi ees ja kõlistas ketti.

„Sa elad niisiis siin?" küsis Nubian.

„Siin," vastas tüdruk.

„Vanemate juures?"

„Ei."

Koer vedas oma ahelaotsa peaaegu väravani ja haistis bensiinist lõhnavat meest.

„Elad üksi?"

Jälle eitav vastus.

Juba pöördus Nubian ümber, et kaduda õhe, juba nõksatas ta hall kogu minekuks.

„Elan siiski üksi," ütles tüdruk äkki naeratades, ja ta elaski üksi, sest see teine, ta kaaslane, teenis teisel omnibusel, mis tegi sõite öösel.

„Üksi?" kordas Nubian, ja ta hall kogu ajas end hooviväravasse. „Kus sa elad? Seal teisel korral või kolmandal?"

Käsi viitas kõrge kivimaja poole.

„Kolmandal," vastas tüdruk. „Näe, seal see pime aken."

Nad hakkasid mõlemad mööda pimedaid treppe kolmandale korrale tõusma. Käsi tüdruku pihus, nii talutati Nubian ahtakesest, pimedast koridorist läbi. Ta pidi nukkidel käima ja hinge kinni pidama, sest nii tahtis tüdruk.

Nad peatusid ühe ukse ees, võti vedas lukukeele lahti, — avanes väike, kottpime ruum, täis sumbunud õhku. Sinna urkasse pugesid nad sisse, tüdruk ees, Nubian järel, ning enne kui tuli üles võeti, kahmas Nubian tüdruku oma bensiinist lõhnavate käte vahele.

Naeratati tasa, ja seda tegi seekord tüdruk. Elektripirn lõi laes põlema: ruum oli madal ja väike, laual seinaääres toidunõusid, voodid korratud.

Siin tuli tasa sosistada, seda pidi Nubian teadma. Kõrvaltoas elavat üliõpilane, ja vahesein olevat õhuke. Tüdruk laotas aknale tiheda vaiba ette, et tulekuma ei paistaks alla tänavale, ja alles siis ta jäi rahulikuks.

Sõid kahekesi laua juures, tüdruk ainult näideldes, hoides sööki Nubianile. Ja Nubian oli näljane, seda ei saanud ta tüdrukule salata.

Tühjast koridorist kostis samme.

„Tss!" sosistas tüdruk ja kustutas elektri.

Rasked sammud lähenesid uksele, koputati. Tüdruk pani pimedas käe Nubiani õlale ja andis talle märku — hingetõmbeidki vaigistada. Sest oli ju selgesti kuulda, kuidas see seal ukse taga hingas.

Koputati uuesti, kokkukõneldud märgiga — kolmekordsed löögid, kolm korda järjestikku.

Katsuti käsirauda ja rapsiti tikke, koputati jälle. Oli kuulda, kuidas tüdruku süda peksis ja käsi värises Nubiani õlal.

Sammud läksid tuldud teed jälle tagasi. Olid mehe sammud, rasked ja tusased. Võis jälle elektri süüdata, jätkata söömist.

Tüdruku põsed õhetasid veelgi ja ta püüdis ettevaatuse pärast kuulatada veelgi iga kobinat koridoris.

Kõrvaltoas keeras üliõpilane oma taskukella mehhanismi üles ja lehitses raamatuid. Kõik oli kuulda, vahesein oli tõepoolest õhuke.

Nubian lõpetas söömise ja tõstis tooli laua juurest eemale. Siis võttis ta taskust päevase ajalehe ja laskis pilgud libiseda üle veergude. Ent rohkem piilusid ta silmad siiski tüdrukut.

Kell alumisel korral lõi kümme. Nubian pistis ajalehe tagasi tasku. Ta ajas oma roidunud keha toolilt üles, väsimus oli teinud ta silmad puiseks.

Ta käed haarasid tüdruku kinni ja murdsid ta voodisse.

Tss! Tss! Tasa! Seda pidi Nubian ometi meeles pidama. Tuligi magamisega rutata, sest seitsme tunni pärast tuleb jälle jalul olla.

Ta ei lahkunud enam tüdruku juurest, ärataja tilistas nad üles — hommikul. Ka kõrvaltoas oli üli-

õpilane juba jalul, lehitsedes oma raamatuid. Kui priimusel tee soojenes, soris Nubian kummutil postkaarte.

„Sinu nimi on Alide Toom?" küsis ta.

„Ei," vastas tüdruk. „Need seal on selle teise tüdruku postkaardid."

„Aga sinu nimi?"

Tüdruk võttis kummutist oma leeritunnistuse ja ulatas selle Nubianile.

„Katarina Teras?"

Nii seisiski leeritunnistusel — Katarina Teras, sündinud aastal 1893, vene usku.

„Aga minu nimi," ütles äkki Nubian. „Seda sa ei tea?"

„Tean," vastas tüdruk naeratades.

„Tead?"

„Nubian, Hendrik."

Nad jõid teed, riietusid kasukaisse ja hakkasid alla minema pikki, kitsaid, nagisevaid treppe mööda. Oli selge hommik, tähed sirasid veel, külm näpistas kõrvu, lumi rudises jalgade all. Ja kell lõi tornis kolmveerand.

Ent nad ei läinud tänaval enam koos. Nii tahtis tüdruk: Nubian pidi minema ees, jõudma varem autokuuri. Ta ise tuli viivitades järele ja jõudis pisut hiljem kohale.

Avati suured kuuriuksed, surisesid mootorid, ja punased veokid hakkasid üksteise järel lahkuma oma hämarast öömajast. Nende laternad heitsid tuhmi valgust tühjadele tänavatele.

Esimesel peatuskohal avas Katarina klaasakna vaheseinas ja küsis Nubianilt, kas tal on külm. Ei olnud külm, ja üks daam astus sisse, koer süles. Oodati veel mõned minutid ja siis alustati sõitu.

Päevad möödusid omnibuses, ööd jäid vaid lühikeseks puhkeajaks. Pidi Nubian endale otsima veel teist peavarju? Ta loobus sellest ja lonkis igal õhtul kodutuna Katarina juurde.

Katarina ei nõudnud temalt mingit seletust, Nubiani vaikimine näis loomulikuna nende vahel. Kui ta teda ei tahaks, läheks ta ära ega jälgiks teda nagu vari, sammugi maha jäämata.

Aga õhtuti käis ukse taga ikka veel sama mees, Leemet, koputades salamärgiga — kolm korda kolm. Sisse ta ei pääsenud kunagi, läks ikka ukse tagant minema. Teadis küll, et Katarina on toas, hüüdis teda nimepidigi, lõgistas linki. Valvas teda kaks õhtut järgemööda ja nägi, kui ta läks Nubianiga kambrisse, lukustades ukse. Kolmandal korral puges ta ühes nendega vägivaldselt kambrisse.

Süüdati tuli, — mees seisis irvitades seina ääres, müts kuklas, irve võigas. Ta lähenes tüdrukule, pikk, riided lumised.

„Nüüd silm silma vastu!" ähvardas ta läbi hammaste. Ta pilgud olid metsikud, — võis oodata käe tõstmist tüdruku vastu. Ta etteheide oli lõikav:

„Käin päevast päeva su ukse taga, igal õhtul. Koputan ikka nii nagu varemalt: kolm korda kolm. Sa ei lase sisse! Tean küll, et sa kambris oled!"

„Kambris, mina?"

„Kaks õhtut valvasin all hoovis, nägin oma silmaga, kui sa tulid, kellega tulid!"

Tüdruk lõi pilgu Nubianile, see seisis kohmakalt, näol tuim ilme.

„Tulin üksi, iga kord," väitis Katarina siiski südikalt.

„Tean su üksit!" ilkus Leemet. „Tulid tõepoolest üksi tipp-tipp treppi mööda üles. Ei ühtki hinge kaasas, tõsi! Aga viie minuti pärast . . . siis nagises hoovivärav, must mehekogu vahib piiluvalt ringi. Ja siis ruttu üle hoovi — tean kuhu!"

Jutt puutus Nubiani, ta pöördus poolviltu Katarina poole, veri näos.

„Mis see mees tahab sinust?" küsis ta mõnitavalt, toon ähvardav ja solvav, küsimus väljakutse Leemetile. „Kas viskan ta välja, selle mehe?"

„Välja? Sinusugune!" Ja Leemet ajas end poolviltu Nubiani ette. „Kes sa oled niisugune, kui küsida tohiks?"

Nad vaatasid nagu kaklevad kuked teineteist, viha röövimas mõistust. Ent Leemet tõmbus pikkamisi tagasi, pöördudes tüdruku poole.

„Lita!" hammustas ta teda. „Olen sind terve aasta magatanud. Iga hulguse võtad tänavalt vastu. Arvad, et nüüd olen endaga läbi, tõmban nööri kaela — et mu maha jätsid . . . Oleksin su võib-olla siiski naiseks võtnud, aga nüüd avanesid mu silmad õigel ajal. Kõik on meie vahel lõpetatud! Otsi boa ja kingad üles!"

Silmapilgu viivitades läks Katarina kapi juurde. Ta viskas sealt nõutud esemed lauale Leemeti ette, jätkates erutatult otsimist. Ta vedas kõik kummuti laekad lahti, leidis veel mitmeid asju ja pildus nad boa ja kingade juurde lauale.

„Võta, võta!" hüüdis ta erutatult, näost punane. „Siin on sulle veelgi midagi, muudkui võta, võta!"

Lauale tekkis hunnik asju, Leemeti kingitusi. Kõik need loopis nüüd tüdruk talle tagasi kätte, ei tahtnud

neist enam midagi endale jätta. Ja asju kokku rullides pöördus Leemet Nubiani poole:

„Kuu aja pärast on järg sinu käes, sõber! Kogud siis samuti oma asjakesi, lastakse sind samuti lõplikult vabaks nagu mõnd invaliidi."

Ta käed värisesid asju korjates.

„Viska ta välja, Nubian!" ässitas Katarina. „Kui sa mind armastad, Nubian, siis viska see elajas välja!"

Kõik oli kuulda kõrvaltuppa, seal kuulatas üliõpilane hiirvaikselt.

„Elajas olen, mina?" küsis Leemet, käed seisatasid asjakeste pakkimisel. Kuid siis ta möönis: „Hea küll, olen elajas! Tahaksin siiski näha, kui suur on siis selle mehe armastus. Saab näha, kas ta julgeb kallale tulla?"

Aga Nubian ei tõstnud oma kätt, ei visanud teda välja. Põsed häbist punased, seisis Katarina kummuti ees. Ja vaatas ärevalt Nubiani: see seisab ikka veel paigal, ei tõsta kätt, ei söösta solvajale kallale! Ei armasta teda? Laseb Leemetil solvata, vaikib!

Ka Nubian mõtles samale mõttele: kas ta armastab tüdrukut ... Ta nagu tahtis selles kindlasti veenduda ... enne kui tõstab käe. Ent ta käsi ei tõusnud!

Asjad kaenlas, seisis Leemet tüdruku ees.

„Nüüd mu maniski-nööbid! Või tahad need jätta sellele lõustale?"

Ta pea osutas põlastavalt Nubianile.

Nubiani käed tõusid — nüüd! Ta ei tundnudki, kuidas nad tõusid, oli kuulda vaid hoobiplakse näkku. Asjad pudenesid põrandale ja Leemeti rusikad kerkisid õhku. Aga enne kui ta sai end kaitsta, lendas ta pimedasse koridori. Kõik asjad loobiti talle sinna järele ja uks löödi paukudes kinni.

Ta oli välja visatud, ta kiristas seal pimedas koridoris hambaid. Ta ähvardas raskelt Katarinat ja Nubiani ning lahkus pöörasena ukse tagant. Ta ei korjanud oma koli koridorilt kokku, rapsas kaasa vaid boa ja kingad.

Pikk vaikus sigines kambrisse, Nubian seisis sõnatult laua juures. Oli kuulda, kuidas Leemeti sammud kadusid trepilt ja varsti paukus hoovivärav.

Lõpp vahekorral Leemetiga!

Katarina viskus kummuli voodisse, peitis näo patja: mitte seepärast ei visanud Nubian Leemetit välja, et seista t e m a eest. Ta oli seda teinud alles siis, kui solvati teda ennast.

Oli see siis armastus? Ja Nubiani pärast oli ta ometi loobunud sellest teisest.

Need Leemeti asjakesed vedelesid veel teise päeva lõunani koridoris, siis tuli kojanaine ja koristas nad kokku.

II

Ta mõtles sageli Leemetile, kelle ta oli lasknud välja visata. Leemet ei oleks teda maha jätnud, kahtlemata. Kuid Nubian?

Liiga äkki oli Nubian ta silmapiirile ilmunud. Oli osanud selle teise kõrvale tõrjuda — üheainsa päevaga. Kes teadis, et see läheb nii: ja päev-päevalt oli Katarina edasi lükanud silmapilgu, mil ta mõtles Nubianilt järele pärida, mida see kavatseb teha. Tahab ta teda, siis abiellugu temaga, ei — siis lahkugu ühes oma reisikastikesega. Oli sageli mõtelnud sellele viimasele: tuleks loobuda Nubianist. Aga ta oli jäänud hiljaks oma otsustava sammuga.

Nubianil oli reisikastis väike pronksist peake, ta oli selle sõja ajal võtnud ühest mõisast. Ei teadnud ta väärtust Nubian ise ega keegi ta sõber: tükk valatud pronksi — vist mitte midagi muud! Oli vedelnud mitu päeva tuleliinil mõisa lossi aknal, keegi ei puudutanud seda: kõigil oli kottides paremaid asju. Siis pani Nubian ta oma kotti ja mõtles selle nüüd rahaks teha.

Aga kes ostaks selle pea — selle vana, võikailmelise lõusta? Välja loosida — vahest ehk veel nii? Kuid Nubianil ei olnud siin linnas tuttavaid, kellele oleks võinud loose pakkuda.

Siin pidi Katarina teda aitama, sest temal oli tuttavaid. Ja Katarina oligi sellega nõus, sest raha oli Nubianile vaja. Nubian naeratas, ütles:

„Seda raha ei taha ma endale. Selle eest ostan sulle midagi."

„Mulle?"

„Taskukella."

Ta oli sellele mõttele juba ammugi tulnud. Osta Katarinale hõbedast taskukell. Kuid rahapuudus oli olnud takistuseks. Nüüd ta leidis lihtsa abinõu — loosida pronkspea!

„Taskukella," mõtles Katarina. „Miks ostab ta mulle taskukella? Armastab ta mind siiski?"

Nubian armastab teda siiski!

Järgmisel päeval ostis Nubian kauplusest vihiku ja kirjutas sellesse loosinumbrid. Pronkspea paberisse mähitult kaenlas, vihik kaasas, nii hakkas Katarina nüüd käima igal õhtul töölt tulles tuttavate juures.

Ei läinud nii ruttu see müük, nagu nad olid arvanud. Naerdi seda imelikku pead nähes, kellelgi polnud himu teda võita. Ja olid kehvad need Katarina tut-

tavad, polnud kerge lunastada loosi hinda. Õhtu jooksul õnnestus müüa vaid mõned loosid.

Kolm nädalat käis Katarina vihikuga ringi, alles siis sai ta sajast loosist lahti. Ja kas ostabki Nubian talle kella? Mitmel päeval pärast raha kättesaamist ei lausunud ta sellest sõnagi. Küll oli ta ühel lõunatunnil tükk aega kadunud. Kus võis ta siis mujal olla kui kella ostmas! Aga ta ei toonud ometi kella, oli aga ise natuke joobnud.

Talle seda meelde tuletada — kella ostmist? Ei! Aga nii paar ööd väljas olla, nagu ta seda on teinud, — kauaks jätkub siis sellest väikesest, loositähtede müügist laekunud summast?

Katarina meelehärmi suurendas kuidagi kohtumine tänaval ühe tüdrukuga. See kandis samasugust halli boad, nagu tema oli kord Leemetilt saanud ja mis talt nüüd oli ära võetud.

Oli see tõepoolest tema boa — teise tüdruku õlgadel? Nii ruttu võidakse kõike unustada ja uusi sõpru leida!

Ilm oli hämar ja gaas polnud veel süüdatud, kui ta nägi seda tüdrukut. Ta jäi ehmunult seisma ja vaatas talle hajameelselt järele. See oli noor tüdruk ja pöördus ühte kitsasse tänavasse. Tühi, hämar tänav kajas ta üksildastest sammudest.

Siis hakkas Katarina talle järele jooksma, ja tüdruk märkas seda. Ometi veenduda, kas see on tõepoolest tema endine boa! Kuid ka võõras tüdruk ta ees hakkas jooksma ja kadus ühe maja pimedasse koridori.

Miks ta jooksis tema eest, kui ta oli õige tüdruk? Kandis ta tõepoolest tema boad, ja kas Leemet oli teda hoiatanud, et ta teeks seda ettevaatlikult? Et

muidu võib tema, Katarina, selle boa tema õlgadelt maha rebida.

Gaas süüdati ja Katarina läks koju. Ta istus üksi pikad tunnid, nukker. Kell oli juba kaksteist. Nubiani polnud veelgi näha.

Joob ta jälle mõnes kõrtsis ja maksab oma arveid loosirahaga? Juba homme ta küsib temalt seletust ta teguviisi üle. Tahab ta teda, siis ärgu vaikigu sellest enam! Mitu kuud elab ta tema juures, nüüd tal tuleks siiski mingi samm astuda!

Kell veerand kaks tuli Nubian. Tuli ümisedes pimedas koridoris, ja ukse taha jõudes koputas kokkulepitud märgiga: k a k s k o r d a k o l m.

Varemalt oli koputatud kolm korda kolm.

„Miks sa veel ei maga?" küsis ta imestades. Vajus väsinult toolile, suust tuli viina lõhna.

„Ootasin sind!" vastas Katarina.

„Mind?" imestas Nubian, ja oligi imestamiseks põhjust! Sest alles kell üks suletaksé restoran, — seda ta ometi oleks pidanud teadma.

Mõtlikult tukkus Nubian toolil, pea oli raske nagu tina. Ta nägi laua all oma väikest reisikasti ja tõstis selle põlvedele. Käsikaudu kobades ajas ta selles asju ühest nurgast teise ja näis seejuures midagi otsivat. Ning ta leidiski varsti otsitava: hõbekella!

Nagu hilise kojutuleku vabanduseks pani ta selle Katarina ette lauale.

„Miks sa kingid ta mulle, Hendrik?" küsis Katarina liigutatult, ootamatusest hämmastunud. Kingitus värises ta sõrmede vahel ja läigatas.

„Miks?" naeratas Nubian. „Ära päri nõnda iga asja!"

Nüüd mõistis Katarina vastata oma ammusele raskele küsimusele! Miks muidu see ilus kallihinnaline kingitus — kui Nubian ei tahaks teda! Tal oli raske ohjeldada oma seesmist rõõmu, see tulvas tal välja ürgjõuliselt. Kõik ta ümber oli äkki muutunud teiseks. Isegi vähimassegi toimingusse sööstis elu — signaalkellagi ta tõmbas omnibuses tihti teisiti — kahekordselt.

Neist signaalidest loobuda, — kas saabub veel kunagi see päev? Käsi tõuseb nööri juurde, tahtes täita oma harjunud liigutust — aga mõistus keelab. Tõmbab signaali — ühekordse?

Halle päevi saabus siiski, üks teise järel.

Katarina hall lehekuu-päev oli see, kui Nubian oli ta vastu ükskõikne. Nad ootasid siis ridamisi jaama ees rongi, neli omnibust kõrvuti. Ülal kõmisesid traadid ja sõitjaid valgus laialt trepilt jaamahoonesse. Nubian suigatas otseti tüürirattal.

Siis jooksis jaamahoonest noor pakikandja Katarina juurde, pisut joobnud. Ta vajus rõõtsakile vahariidest padjale, silmad hallid, pärani.

„Tule puhvetisse, Katarina," kutsus ta. „Joome pudel õlut!"

Ta käsi libises tüdruku selja tagant läbi ja Katarina pidi temast eemale istuma. Vaatas pilguks Nubianile, selle raske pea oli vajunud jälle tüürirattale, käed ristis näo all.

„Tule!" mangus pakikandja. „Mis sa siin külmetad, rongi tulekuni on veel aega küllalt."

Ta vedas rinnataskust välja suurde kapslisse pandud kella: rongi tulekuni on veel seitse minutit!

„Ei," vastas Katarina. „Ma ei taha su õlut!"

„Ei taha mu õlut?"

Nubian virgus nende jutust ja ajas oma unise pea üles. Vaatas pooleldi ükskõiksel ilmel tagasi.

„Tule siis õhtul minu juurde, kui sa ei taha tulla puhvetisse," kutsus pakikandja. „Ära jäta tulemata, mul on likööri."

Ta ronis jälle omnibusest välja, sest puiesteel lähenes voorimees reisijatega. Ta kummardus nende saabudes trepil ja pakkus neile oma abi. Süli pakke täis, kadus ta kihavasse jaamahoonesse.

Ent Katarina avas klaasakna Nubiani selja taga ja sõnas:

„Magad, Hendrik?"

Ei maganud Nubian, ei vastanud küsimusele, ei liigatanud.

„Tulnud ja visanud see poisike omnibusest välja!" jätkas Katarina.

Siis ürises Nubian:

„Mis mina tast oleksin visanud, ega mina ole kordnik!"

Tümises maa, saabus rong, musta suitsu viskus katuste kohalt üles. Vilksatasid kuskil vaguniaknad nagu hallid jäätahvlid.

Laiast avatud uksest hakkas rahvast tänavale tulvama, pikk voorimeeste rida nihkus järk-järgult ukseni ja omnibused täitusid sõitjaist. Ka Katarina tõmbas signaali, — raske omnibus põrises edasi, jaamahoone jäi kaugele maha. Sõitsid mööda plaanvankrist, mis oli täis veriseid loomanahku, tulles tapamajast. Sammus vastu leinarong musta surnuvankriga, pärgade all surnukirst. Ja viinapoe ees viidi vankrisse kuus pudelit piiritust.

Õhtul Nubian ei tulnud jälle koju. Ta jäi turuäärse kaubakongi ette seisma ja hakkas seal proovima

suupille. Oskas neil hästi mängida. Hiljem suleti kaubakong, ja Nubian läks kaupmehega kaasa. Ei tulnudki ööse1 koju, hommikul aga ürises omnibuses Katarinale tusasena:

„Miks sa mind sisse ei lasknud, ööse1?"

„Mina?"

„Käisin ukse taga, lõhkusin, aga sisse ei lasta!"

Käed taskus, juuksetutt mütsi alt väljas, seisis ta kõõtsis tüdruku ees.

„Kus sa hulkusid ööse1?" küsis ta, nägu tõmbus vingu.

„Mina?" imestas Katarina hääle värisedes. „Ei kuskil. Olin kodus."

„Kodus!" mõnitas Nubian. „Aga seal sa ei käinud, selle poisikese juures? Selle juures, kes õlut pakkus?"

Siis pöördus ta sõna pealt ümber, nagu ei huvitaks teda üldse tüdruku vastus. Ning vajus rõõtsakile pingile, vaade põrandal.

Autokuuri astus piletineiu omnibuselt nr. 6, väike Tsilli Tuul, ja Nubian muheles. Oli noor tüdruk, see Tsilli, leeriealine, kümnest piletineiust kõige ilusam. Isa pidas tal Mäe tänavas keldriruumides vürtspoodi, tuntud ihnus.

Nubian haaras kinni tüdruku suurest kaelas rippuvast rahakotist.

„Kus ikka.kott!" hüüdis ta. „Pursui!"

„Igatahes!" sai ta vastuseks.

Ja Nubiani pilgud vahtisid ahnelt tüdrukut: tüse ja punane, veri huultest piserdumas, sääremarjad kämblaga mõõta. Ta ei suutnud end valitseda, ta tõmbas tüdruku sülle. Ja tüdruk ei rabelnud lahti, vaid jäi ta põlvile itsitama.

„Ilus tüdruk oled küll!" kiitis Nubian, pöörates Tsilli näo enda poole.

„Luiskad!" vastas tüdruk, aga vastas meelitatult.

Nende ümber naerdi, ja Nubian vabastas tüdruku. Kell tornis lõi kuus, esimene omnibus sõitis välja. Sõitis välja ka nr. 6, Tsilli Tuul ukse juures.

„Sõidame," ütles Nubian Katarinale.

Ta väntas tule masinasse ja ronis tüüri juurde. Ent Katarina ei tulnud, — ta istus seina ääres pingil, sõrmitsedes piletirulle.

„Tahad sõita või ei tahagi?" hüüdis talle Nubian, oli vihane. „Või pean ma üksi sõitma?"

Laskiski omnibuse kuurist välja ukse ette, seal ta peatus ometi. Aga kuuris naerdi, kui keegi sõnas:

„Nubian tahab Tsillile järele kihutada. Veri veab!"

Alles siis, kui kaks omnibust oli lahkunud järjekorras, ruttas Katarina oma tühja veokisse. Lai hall selg tema poole pööratud, käed tüürirattal, nii istus Nubian klaasseina taga nagu nukk. Kiuste laskis ta nüüd kuuri tühjaks sõita, jättes oma omnibuse viimaseks.

Kogu päeva ta vaikis. Tusane nägu sihtis otse tänavale, ainult kuuenda omnibuse möödudes käändus see vasakule. Ja siis nähti ka Tsilli Tuult piiluvat oma omnibuse aknast välja, naeratades silmapilguks.

Kogu päeva oli Katarina andnud harilikke signaale, ühekordseid. Aga õhtul viimase signaali andis ta — kahekordse. See kõlas imelikult ja pidi pakkuma lepitust. Kuid see nagu peletas Nubiani veel enam, sest ta suundus jälle turuäärse kaubakongi poole ega tulnud öösel koju. Oli salapärane ta pikk, must kogu, mis lehekuu hämaruses üle turuväljaku edasi ruttas. Juba varemalt sõnakehvaks muutunud, sulgus ta nüüd lõplikult endasse.

Teisel päeval jaama ees rongi oodates tuli pakikandja jälle Katarina juurde, jälle joobnud. Ta oli ikka veel sellest solvunud, et Katarina ei tulnud eile õhtul tema juurde. Ta tungis talle häbematult kallale, sõna ja teoga.

„Nubian!" hüüdis Katarina abi. „Tule siia!"

Aga Nubian ei tulnud. Ta vaatas vaid klaasseina tagant ükskõikselt tagasi.

„Nubian!"

Ning Katarina pidi end ise kaitsma. Ta lõi pakikandjale näkku ja haavas teda. Poiss tõusis üles, katsus nägu, — ta näpud jäid veriseks.

Siis ta möirgas nagu härg, ülivihane, aga juba oli Katarina omnibusest väljas ja Nubiani juures.

„Hoia end!" ähvardas pakikandja ja jooksis talle järele. Ta avas väikese ukse, et tungida juhiruumi, kuid peatus: Katarina seisis Nubiani selja taga.

Poiss jäi rippuma ühe käsiraua külge ega tulnud sisse. Ta silmad vilasid. Nubian nende vahel oli rahulik, tumm, käed tüürirattal. Kaitseb ta Katarinat või lubab ta sel hulgusel sisse tulla?

See oli imelik ilme Nubiani näol! Seda ei mõistnud kumbki, ei Katarina ega pakikandja. Ja pakikandja lõi ukse paukudes kinni, jättes Katarina rahule. Taskurätt näo ees, läks ta vahikorral oleva kordniku juurde kaebama oma häda. Ent kordnik ajas ta enda juurest minema: ta oli näinud kaklust ja tundis juba ammu tema käitumist.

Tümises maa, rong tuli, omnibused täitusid sõitjatest. Signaal — ja nende punased kered kihutasid hallide majade vahel edasi. Andis ka Katarina Nubianile signaali — ühekordse, ja mootor hakkas surisema.

Paar päeva ei saanud ta Nubianiga kokku: öösel Nubian ei tulnud koju, päeval juhtis ta omnibust nr. 6. Ta oli viimase juhiga sobitanud mõnepäevase vahetuse, — Katarinaga sõitis nüüd valgepäine poisike — Paas.

Vahetustähtpäeva lõppedes mangus Nubian Paasilt jälle nõusoleku edasijäämiseks. Nii mangus ta igal hommikul enne sõitude algust, kuid poisile see enam ei meeldinud. Nii pidi ta jälle oma omnibus 10-le tagasi minema ja Katarinaga sõitma.

Õhtupoole saavutas ta sõidus uue järjekorra: kümnes omnibus sõitis kuuenda kannul. Kuskil ummistus tänav ja liiklemine jäi seisma. Teel lamas haige hobune aiste vahel ega võtnud jalgu alla. Ta ümber kuhjus mõlemalt poolt pikk rida sõidukeid, oodates sulu kõrvaldamist. Nüüd laskis Nubian oma omnibuse kuuenda kõrvale. Tsilli Tuul seisis väljas trepil ja näis teda ootavat. Aga enne kui Nubian sai minna ta juurde kõnelema, veeti surev hobune rentslisse, veokid veeresid jälle edasi. Nubian püüdis nüüd kogu aja olla omnibus 6 kannul. Kui vahemaa peatuste läbi suurenes, laskis ta oma omnibuse kiiresti edasi: ta pidi jõudma ees minevale järele! Aga ta taipas, et Katarina püüab teda siin takistada, pidades peatused pikemad, kuni nr. 6 kadus silmist. Ta vaatles pilkaval ilmel Nubiani, kui see pöördus, et näha, miks ei anta edasisõiduks signaali.

Aga signaali pidi Katarina ometi andma, — ja siis omnibus otse lendas edasi. Jõudsid jälle ees minevale nr. 6-le järele: Tsilli Tuul oli vist omakorda peatusi pikendanud. Nüüd vähemalt teadis Katarina: Nubian ei tule tema juurde enam kunagi tagasi. Ta lipitseb selle noore tüdruku ümber.

Ta nägi kord ka seda tüdrukut, kes kandis ta endist kingitust — halli boad. See tuli omnibusse, ja Katarina vabastas talle oma istekoha ukse kõrval. Tänati teda ja ulatati sametkäekotist kümnemargane piletiraha.

Nubiani tusk omnibus 6 juhiga kadus pikkamisi. Nad käisid õhtul restoranis ja kesköösl sealt lahkudes hoidsid sõbralikult teineteise ümbert kinni. Isamaalaulu ümisedes kadusid nad ühte võlvialusesse väravasse.

Sellele järgnes uus vahetus: Nubian juhtis jälle kuuendat ja Paas kümnendat.

Noor valgepäine Paas laskis endale kasvada hõredat uduhabet. Õhtul saatis ta Katarinat ja hooviväravale jõudes küsis vilunult:

„Kas sa üksi elad?"

„Üksi," vastas see.

„Mitmendal korral?"

„Kolmandal."

Ja Katarina astus temaga jumalaga jättes hoovi.

„Tulen sulle külla," kuulis ta häält enda taga, ja Paasi must kogu ilmus väravatühemest nähtavale. Hämmastunult vaatas Katarina tagasi.

„Ära tule!" ütles ta poisile.

Ta kadus pimeda koridori keerulisse labürinti, Paas läks tuldud teed tagasi. See tundis end solvatuna, pea viskus südametäiega selga: Nubian oli talle seda tüdrukut teisiti valgustanud.

Ühel õhtul külastati jälle Katarinat, koputati tasa ta kambri uksele. Haudvaikne oli seal ja Katarina ei avanud ust. Kombati käsirauda ja koputati veelgi, asjatult. Siis kadusid rasked mehesammud kitsast kori-

dorist. Must kühmakas kogu läks all risti üle hoovi ja kadus õueväravasse. See oli — Nubian.

Ta käis nii mitu õhtut ukse taga, aga sisse ei pääsenud. Lõpuks ta tarvitas kavalust: koputas kolm korda kolm. Peaaegu olekski Katarina jooksnud uksele ja avanud selle. Oli see tõepoolest Leemet seal ukse taga? Mis pidi teda siia tooma, siit oli ta ju kord välja visatud? Katarina surus end vastu külma kiviseina, sai endast võitu ega avanud ust.

Järgmisel päeval tuli Nubian ise juhtima kümnendat omnibust, tal oli vaja vaadata Katarinat. Ent kogu päeva ta ei lausunud ometi sõnagi, istudes mõtlikuna oma kohal. Alles õhtu eel, kui hämarus oli juba linnale laskunud, ronis ta oma kongist välja. Olid siis linna ääres puiesteel, omnibuseliini lõpp-punktis. Polnud ühtki sõitjat omnibuses, ja Katarina istus üksi ukse kõrval pingil.

Küürakas vari libises omnibusest mööda, suured mehekäed haarasid trepi käsiraudadest kinni ja vedasid vaikiva mehemüraka üles: see oli Nubian.

Pea otse laes, seisis ta ukse hallis raamistikus musta siluetina. Ärev vaikus, siis hakkasid valged käed hämaruses Katarinale lähenema ja jäme basshääl nõudis karmilt:

„Anna see uur siia!"

See hääl oli vali ja ähvardav.

Käsi uuri kaitseks rinnal, taganes Katarina kaugemale pimedasse nurka, aga Nubian tuli talle sinna järele ja kordas oma ähvardavat nõudmist uuesti:

„Annad heaga või ei anna?"

„Ei," kuuldus üsna julge vastus.

Nüüd tundis Katarina mehe ülevõimu enda kallal,

ta haarati kinni, paisati pingile ja uur tõmmati kettipidi pluusi alt välja.

„Röövel!"

Nubian irvitas ta kohal, uur juba käes. Ta oli tõmmanud peene hõbeketi puruks ja jooksis nüüd oma saagiga omnibusest välja.

„Röövel!" kuuldus veel teist korda pimedas ahtakeses ruumis tüdruku vihast värisev hüüe.

Siis surises mootor, omnibus tegi poolringi ja pööras nina tagasisõiduks linna poole. Kahel pool teed kohisesid kõrged pärnad ja matsid kiiresti-jooksva punase omnibuse oma tihedate okste alla. Oli hämar, ja ees, sirge puiestee lõpul, põles gaasilamp.

Toibudes avas Katarina Nubiani tagant vaheseina klaasakna ja hüüdis mootori monotoonsesse põrinasse:

„Oled kolmekordne röövel, petsid mind ja riisusid mu uuri — ja petad ka Tsillit! Tahan seda sulle meelde tuletada, — seda ei pea sa kunagi unustada võima!"

Kolmekordne signaal — kolmekordne röövel!

Nubian teadis nüüd, mida tähendavad need signaalid, ta silme ees muutus maailm mustaks. Kunagi varemini oli Katarina tõmmanud k a k s k o r d a — a r m a s t a n s i n d! Nüüd ta hakkab teda kiusama uue signaaliga, tuletades talle iga kord meelde ta tegu linnaäärsel puiesteel.

Kolmekordne signaal — kolmekordne röövel!

III

Katarina hõbekella kandis Tsilli Tuul, kuuendat omnibust juhtis Nubian. Paas aga saatis Katarinat igal

õhtul hooviväravani, lipitsedes ta ümber. Ta tuli mõnikord isegi pimedasse koridori, kuid Katarina kadus ikkagi ta käest. Ta kobas siis tagasi alla hoovi, andes endale sõna mitte kunagi enam tulla. Aga ta ei pidanud seda sõna, pettus lõpuks siiski ja nõudis Nubianilt vahetatud kohta tagasi.

„Vahetame," ütles ta. „Ei meeldi mulle see kümnes omnibus! Osta kas või restoran tühjaks."

Ka Nubianile ei meeldinud see kümnes omnibus: ta ei tahtnud enam minna tema peale tagasi, veel vähem teda juhtida, teadmata kui kaua.

Ta patsutas Paasile meelitavalt õlale, palus teda siiski leppida kümnendaga.

„Ei," ütles Paas. „Ise ehk jääksin veel kuidagi, aga peremees ei ole sellega nõus. Ta ei salli vahetusi; igal juhil olgu oma omnibus!"

Ta jäi seekord siiski veel kümnendale, neljaks päevaks. Viiendal päeval sõitis liiniomanik maalt linna, ja Paas oli tagasi oma endisel omnibusel. Ka Nubian istus nüüd jälle kümnenda ninas, tusane, sünge.

Peatusid kord kõrvuti, kümnes ja kuues, mootorid surisesid. Tsilli seisis väljas trepil, hõbekell kaelas. Ja Nubian laskis end seina najale längu, piiludes naeratades välja. Siis andis Katarina sõiduks signaali — kolmekordse!

Kolmekordne signaal — ja see meenutas puiesteed linna ääres õhtul hämarikus, Nubiani musta siluetti, pea peaaegu laes.

Ning omnibus liikus jälle edasi, nagu põgeneks ta halbade nägemuste eest.

Põiki üle linna küündis pilveriba, kitsas nagu lint. Tänaval ajas jäätisemüüja oma rasket käru edasi, jäädes kihutavast omnibusest silmapilkselt maha. Siis

tänavanurgal üks sõitasoovija, käsi üles tõstetud. Signaal peatuseks — kolmekordne.

Möödus pikk pärastlõuna, läpatavalt kuum. Laiad tänavad on nöörsirged ja omnibus jookseb noolkiirelt. Pikkamisi koonduvad Nubiani mõtted Tsillile: tuleb õhtu, kohtuvad autokuuris, ja hiljem — puiestikus tapamaja taga. Kenad mõtted, nöörsirged tänavad, päike on kadunud juba majaharjade taha. Signaal — kolmekordne! Peatuda!

Võpatavad Nubiani käed tüürirattal! Veel vähe — ja omnibus oleks jooksnud voorimehe troskasse! Neetud signaal — see kolmekordne!

Kui nad uuel ringil linnaäärsele puiesteele tagasi jõudsid, seisid sõitjad oodates peatuskohal. Näost punetades sööstis Nubian Katarina juurde.

„Hoiatan sind!" hüüab ta lõõtsutades. „Kui sa oma signaali ei jäta, kahetsed! Küll sa näed!"

Näkku tõusnud veri, vihast värisevad käed tunnistavad, et ta võiks hakkama saada isegi roimaga.

„Kas või tapa!" vastab Katarina rahulikult. „Siis saad neljakordseks roimariks! Siis antakse sulle neljakordseid signaale!"

Ja Nubiani võigas kogu ajas end ähvardavalt Katarina ette, hoiatades teda veel kord. Siis jooksis ta välja, ruttas oma kohale, sest algas sõit. Alla linna jõudes oli kell juba kümme, sõiduaeg läbi. Lõpusignaal autokuuri sõiduks — kolmekordne!

Omnibuste juhtimises tuli varsti uus korraldus: Kümnendale paigutati vana naisemees Sonk, ja Paas sai endale nr. 2. Nubianile määrati kuues! Nii oli tahtnud Nubian, nii ta oli palunud peremeest, nii oli peremees leppinudki.

Paas jäi uue paigutusega täiesti rahule: piletineiuks nr. 2-l oli noor tüdruk. Ka vana Sonk ei nurisenud kümnenda üle: tema teenis palga pärast, teisi kõrvalhuve tal polnud. Ning omnibused jätkasid endiselt oma igapäevaseid reise, vedades laisku suviseid sõitjaid.

Nubian ei puutunud Katarinaga enam kunagi kokku. Ta elas Kitse umbtänavas väikeses toakeses, madalas katusekambris, lagi katuse järgi luibak. Raudvoodi ja kaks tooli — muud mööblit peaaegu polnudki nende lubjatud valgete seinte vahel.

Igal õhtul saatis Nubian Tsilli koju. Läksid Vee tänavat mööda, peatudes pilguks ka Kitse umbtänava nurgal.

„Astu minu poole sisse," kutsus Nubian.

„Ei astu, ei taha," vastas talle Tsilli.

Ei tulnudki Tsilli, ja nad jätkasid jälle teed Mäe tänava poole, kus oli Tuulte keldrikorter vürtspoe kõrval. Seal sai ta õhuakna kaudu suure võtme ja avas kitsa jalgvärava.

Teisel õhtul seisatati samuti sama maja ees, kordus samuti eilne jutt.

„Tule, Tsilli!"

„Elad sa üksi?" küsis tüdruk.

„Olen ainus elanik teisel korral."

„Siis ma küll ei tule, — ei julge!"

Nubian näis solvuvat. Ta saatis Tsilli maja nurgani, jättis jumalaga, lonkis tuldud teed tagasi. Teda peatasid paar tänavatüdrukut, mangudes suitsule tuld. Oli juba videvik.

Kaks õhtut ei saatnud Nubian Tsillit. Ta läks autokuurist otseteed turukaupmehe juurde ning sellega nad kadusid hiljem tänavate hämarusse. Kol-

mandal õhtul ta saatis jälle Tsillit, kuid ei kutsunud teda enam enda juurde. Ei kutsunud ka järgmisel. Hetkeks seisatas Tsilli umbtänaval, vaadates üles mäkke, kus paistis väike kollane maja.

Ta vaatas seda väikest kollast maja, — Nubian ei kutsu teda enam sinna. Ei kutsu enam kunagi, selle asemel jutustab mõne igava episoodi sõjapäevilt.

„Sa ei elagi enam seal selles majas?" küsis Tsilli.

„Elan küll," vastas Nubian.

„Aga külla sa mind enam ei kutsu?"

Tsilli astus seekord tõepoolest Nubiani juurde sisse. Oli naeruväärt madal kamber, täis vana puumaja halba lehka, vihm maalinud laelubjale kollaseid laike.

Hommikul viskas Tsilli Nubianile ta uuri kätte, tehes seda autokuuris kõigi nähes. Nubian võttis selle sõnalausumata vastu, keeras tüdrukule selja. Muud ei võinud see tähendada, — nende vahel oli kõik lõppenud. Kes vahetab nüüd Tsilliga koha, nagu ta tahtis. Ei keegi! Ei keegi tahtnud enam Nubianiga koos sõita, ta oli sattunud kõikide põlu alla. Nüüd püüdis Katarina Tsillit aidata, sosistades talle midagi salaja. Ta arvas teadvat, kuidas vabaneda Nubianist. Ning kui omnibus nr. 6 sõitis kuurist välja, andis Tsilli signaali — kolmekordse!

Kolmekordne signaal — röövel!

Ta tarvitas seda signaali peaaegu kogu päeva. Nägu vihast punane, istus Nubian tüüriratta juures, näiliselt rahulik, nagu ei puutuks see signaal üldse temasse.

Käed püksitaskus, lahkus ta õhtul süngelt autokuurist, tüdrukud irvitasid kõik kümnekesi talle järele. Keegi ei sallinud teda enam, kõik tundsid juba ta tegusid ja tahtsid temast vabaneda. Kuid ka Nubian

sepitses midagi, tahtes omakorda lahti saada neist — signaalidest. Õhtul käis ta omnibuste omaniku juures, nurudes sellelt vahetusevõimalust. Ta näol olid punased küünejäljed.

Ta saigi loa vahetuseks, aga sobimatu: kümnenda omnibuse juht lahkub nädala pärast, — kümnenda omnibuse võiks ta siis jälle endale võtta.

„Ei, kümnendat ma ei taha, seda mitte!"

Ta jäi jällegi juhtima kuuendat, polnud midagi parata. Kaks päeva kuulatas Nubian Tsilli kolmekordseid signaale, siis katkes ta kannatus.

Lahkuda teenistusest, nagu loodeti? Jälle otsida uut kohta — kuude kaupa! Ta ei lahkunud siiski kõige kiuste. Ta tuli vaid uuele mõttele ja laenas turukaupmehelt suure noa.

Ta küsis Tsillilt paljutähendavalt:

„Mõistad, mis see tähendab?"

Ning vastas ise:

„Veel kord kolmekordne signaal, ja siis ..."

Ta nägu oli vihast must nagu pori, silmad vilasid kurjakuulutavalt.

„Veel kord kolmekordne signaal, ja siis ... sa alles õpid mind tundma!"

Sõidu ajal rippus see nuga ta kõrval naela otsas, omnibusest lahkudes pistis ta selle oma põuetasku.

Suur nuga, laia teraga linunikunuga, läikiv.

Tsilli andis jälle signaale — harilikke.

Metsik, vastik mees, kõik põlgasid ja jälestasid teda.

RELVAD VASTAMISI

I

Oli päikesepaisteline pärastlõuna, Pärtel ja Kaarli kahekesi kodus. Nad istusid kambris laua juures ja mängisid kaarte. Akna mõlemad pooled seisid pärani, sest Pärtel pidas mängu ajal ka mesilasi silmas.

Pärtel ja Kaarli olid kälimehed, Kaarli naine aga juba aastapäevad surnud. Nüüd, mängulauas istudes, puudutas jutt ka Kaarli surnud naist Liinat, ning Pärtel küsis, kas Kaarli ei kosiks Liina vanema õe Miili, et saaksid jälle kälimeesteks. Sest kälimeestena olid nad elanud hästi siin Unnuste talus, mille äi oli neile pooleks ajanud. Ja elasid siin alles esimesi aastaid — veel üheskoos vanas elumajas.

Pärtli naine Ell oli läinud hommikul kiriku ega olnud sealt veel tagasi. Teda polnud ka niipea oodata, sest tagasisõidul ta pidi minema isa juurde.

Pikkamisi venis päev umbses, päikesest kuumaks köetud kambris. Suurt mänguhimu polnud meestel kummalgi, aga et lühendada igavat aega, tuli istuda peaaegu ükskõikselt mängulauas.

Õhtu eel hirnus tare taha kapla pandud hobune.

„Nüüd tuleb vist Ell," ütles Pärtel ja segas hajameelselt kaarte; ta ootas peaaegu kärsitult, sest kirikuline pidi tooma tubakat ja ajalehti.

Aga Ell ei tulnud, ei kuuldunud ka vankrilõginat. Vana kell oli juba nihutanud oma väiksema osuti kaheksale, niisiis kaugemale, kui Ell hommikul minnes oli määranud oma tagasituleku aja. Seda nähes Pärtli nägu vedas vimma ja ta ütles:

„Ei oska enam koju tulla! Mis ta mõtleb, et nii kauaks ära jääb!"

Ta kogus kaardid kokku ja pistis nad vanasse papptopsi. Siis pani ta selle oma väikesse seinakappi, kus olid ta igapäevased tarbeasjad — tubak, viin, prillid, naasklid ja muud, — ning sõnas:

„Käib vist jälle Miilile peale, et see sulle naiseks tuleks, võib juba arvata. Ja sul on ka tõepoolest aeg uus naine võtta, Kaarli, oled juba üle aasta lesk."

Kaarli jõi suurest plekktoobist, milles päike oli vee aknal kuumaks keetnud. Tal polnudki janu, ta tegi seda peaaegu hajameelselt. Siis laskus ta rõõtsakile aknalauale ja sõnas, selg Pärtli poole:

„Mis see Ell muidu janditab, ei tule sellest midagi! Ja ega Ell käigi seal Miilit sobitamas, nii rumal ta ei ole."

Pärtel lõi väikese valge villkoera voodi eest laua alla. See niutsus seal hetke, kaks musta silmanööpi kilamas. „Mis sa kõneled?" hüüdis Pärtel. „Ah sellest Miili loost ei tule midagi? Arvad, et Miili ei taha sind?"

Ka tema jõi suurest plekktoobist.

Pärtel teadis väga hästi, et Kaarli ei taha Miilit endale naiseks: Miili oli temast seitse aastat vanem ja oma aastate kohta väliselt liiga vana; ta silmanurkades olid suured kanavarbad ja suu ääres sügavad kortsud. Oli üldse vananaiselik, armastas lahtisi jakke, väga vanamoelisi, ja seelikud olid tal enamasti kolme-

laidsed, käharad ja pikad. Kuna ta suveti kandis heledaid rätte ja jakke, siis need tõstsid eriti esile ta pruunid krobelised töökäed ja kurrulise näo, mis samuti oli tuulest ja päikesest karedaks muutunud. Ent see kõik tegi ta väliselt vanemaks, kui ta oleks võinud olla oma aastate kohta. Lõpuks oli ta alati väga tõsine, enam karmi kui lahke ilmega.

„Kahju küll, et Miili sind ei taha," ütles Pärtel. „Oleks hea, kui me saaksime jälle kälimeesteks. Kui sinu Liina veel elas, oli meil elu Unnustes palju rahulikum ja sõbralikum. Aga mis sinna parata, kui sinu aktsiad on langenud: oled lesk!"

Kambrisse tekkis lühike vaikus.

„Sa vist hõõrud täna jälle?" küsis siis Kaarli.

„Kuidas hõõrun?"

„Hõõrud tuld."

„Ei hõõru midagi, ära mõtle! Mis mul siin hõõruda, ja mis puutub minusse sinu elu! Ela nii, kuidas süda himustab! Ja kui su aktsiad nüüd on maha käinud, siis mina neid ka üles tõsta ei saa!"

„Aktsiad maha käinud!..."

Kaarlit valdas vihahoog.

„Ei aita, armas Pärtel!" hüüdis ta. „Kui tahame uuesti kälimeesteks saada, siis tuleks teisiti teha ..."

Nüüd kallutas Pärtel omakorda pea aknast välja ja laskus röötsakile aknalauale. Ta mõtles, et tarvis on minna aeda kuulatama, kas emamesilane laulab.

„Kuidas teisiti?" küsis ta siiski.

Ta ei otsinud sellele veel mingit vastust, aga ta küsimine oli siiski karm, nagu aimaks ta midagi halba.

„Meie oleksime pidanud teisiti tegema," ütles Kaarli. „Sina oleksid pidanud võtma Miili ja mina Ellu."

Kamber hakkas hämarduma, sest päike oli juba pöördunud tare taha ja maja lähikonnas kasvav mets hakkas teda varjama. Pärtel rapsis tikust tuld ja läitis paberossi.

„Oleks, oleks!" urises ta. „See on tühipaljas — oleks. Kes teab jälle, kas Ell sinule oleks tulnud! Ja kes teab, mis siis kõigest sellest välja oleks tulnud."

Ta näis Kaarlit pilkavat oma o l e k s sõnaga, poetades selle igasse lausesse. See käis Kaarlil närvidele, ta pööras näo Pärtli poole ja vastas talle peaaegu samasuguse pilkega:

„Oleks! Kõik oleks olnud hästi. Aga nüüd ei ole."

„Jah, nüüd ei ole, nüüd on teisiti!" ütles Pärtel. „Nüüd ei saa me enam kälimeesteks."

Kaarli naeratas.

„Miks ei saa, saab küll! Aga tuleb natuke teisiti teha!"

„Teisiti?"

„Sina anna Ell mulle ja võta ise Ellu õde — see vana Miili!"

Pärtel sülitas. Teisiti ta ei tahtnud sellele vastata. Kuid ta ei suutnud siiski vaikida, ta viskas vastuseks:

„Kui juba Miili sind ei taha, siis minu Ell kaugeltki mitte."

See vastus oli lõikav.

Kaarli nägu moondus silmapilkselt, nagu poleks ta mitte ainult neid sõnu kuulnud, vaid nagu oleks midagi paiskunud ta näkku, midagi, mida nahk ilmselt tajub.

„Tahab küll Ell mind!" ütles ta. „Samuti võib arvata, et Miili tahab sind."

Kell tiksus aeglaselt seinal, mõõtes naksukaupa pühapäevast aega.

„Ell tahab sind? . . ."

Pärtli naer katkes ruttu ja imelikult. „Kuidas sa seda tead?"

„Tean," vastas Kaarli ja kordas veel: „Tean!"

Kaarli juttu naljaks või vähemalt sapiseks nääklemiseks pidades tundis Pärtel, et see vastus vajus siiski nagu raske taak ta õlgadele.

„Mis sa tead?" küsis ta lõpuks. Oli siiski kergem kõnelda kui vaikida. „Et Ell tahab sind?"

„Tahab küll!"

See oli rahulik vastus, tõenäoline, salvav.

Et pääseda sellest närivast seisukorrast, valis Kaarli sirgjoonelisema tee. Ta ütles:

„Ei, päris tõsi, sina anna oma Ell minule ja võta ise Miili! Sest teist teed ei jää meil järele: mina Miilit ei taha! Suurt varandust meil ka jagada ei tule: Ellul last ei ole. Tood Miili majja ja näed — oleme jälle paradiisis!"

Pärtel vaikis, silmitses Kaarlit pealaest jalakannani. Ta ilme oli pilkav ja võigas: sõõrmed liikusid õhku ahmides. Ja siis ta hüüdis:

„Kuulsin sinu ilusa kõne sees ilusa uudise: sina ei tahtvat Miilit! Sina! Ja Ell tahtvat sind!"

Ning ta naeris kõigest jõust, hirnudes otse õudselt, pea seljas. Ja kätega hoidis ta kõhtu kinni, nagu kartes selle rebenemist.

„Sa ära hirnu nõnda!" hoiatas Kaarli. „Võin sulle teatada Hiiobi sõnumeid: Ell saab minule! Kaks on poolt, ega sinul ei ole selle kohta enam midagi öelda!

Sinu hääl ei too sinna enam midagi kaaluvat juurde. Päris tõsi, nalja ma ei tee."

Pärtel haaras peast kinni. Ja hüüdis:

„Ell tahab sind! Sind! Niisugust juttu ära mulle aja! Ell tahab sind, kaabakat, kes käib kõrtsides kaklemas ja on vanglas kuude kaupa soola-leiba söönud!"

„Jah, tahab!"

Pärtel vehkis kätega, nagu ta oleks tahtnud neid jälke sõnu endast eemale ajada.

„Saan naerukrambid!" hüüdis ta.

„Ei, nutad, vend!"

„Saan naerukrambid!"

„Ei, vajud südamevalust ninali!"

„Saan naerukrambid!"

„Noh, siis tea: Ell on juba pool aastat minu naine. Nüüd ma võtan ta sinult avalikult üle."

Pärtel tahtis midagi hüüda. Ent vaikis enne tükk aega ja alles siis kisendas:

„Oled häbematu lurjus! Seda on näha igast sinu sõnast. Valetad, noakangelane! Igal juhul see asi ei ole nii lihtne, nagu arvad. Ütled — kaks on selle libujahi poolt ... Aga kaks on ka vastu!"

„Kaks?"

„Mina ja see seal."

Ta viitas oma kaheraudsele jahirelvale, mis rippus voodi kohal seinal.

„Siis peaksin olema arust pime, kui usun seda sinu juttu. Hoiatan sind: ära laima minu naist," vandus ta. „Sa viid mu kannatuse lõpule!"

Kaarli naeratas ühe põsega, suu tõmbus viltu.

„Hiiobi sõnum, näed nüüd küll! Aga mis siin enam salata, sa ise hõõrud täna need sõnad mulle

suhu. Ja parem ongi: Nüüd saab Ell minule — ka avalikult. Ellul on sinust himu kõrvuni täis! Miili on sinule paras, see on samasugune vana hobune nagu sina ise."

Pärtel keerutas oma vurruotsi, üht ja teist kordamööda; vedas nad pikaks ja teravaks. Siis tõmbas ta paberossist ahne suutäie:

„Hea küll," ütles ta äkki. „Sina mine ja aja kari koju, mina lähen vaatama, kas emamesilane laulab."

Ta lahkus kambrist, rahulikuna, põlev pabeross sõrmede vahel. Varsti ilmus ta aeda akna alla, laskus taru juurde pikali maha ja pani kõrva vastu taruseina.

„Kas laulab?" küsis Kaarli aknast välja vaadates.

Midagi sarnast Pärtel igatahes kuulis, aga et ta oli alles algaja mesinik, siis ta veel ei suutnud selles veenduda.

„Vist laulab," vastas ta.

Kui Kaarli oli läinud karja järele, kuuldus metsateelt vankrilõginat. Tare taha kapla pandud hobune vaatas hääle suunas metsa poole ja hirnatas, ning sihtteel hirnuti talle vastu.

Nüüd tuli Ell, ja ta valge hobune, loojuvast päikesest helekollane, ilmus mändide vahelt nähtavale.

Pärtel ruttas aiast välja ja läks õueväravale. Ta jäi sinna Ellu ootama, käed püksitaskus, põrnitsev vaade teed mööda edasi juhitud. Ta ei näinud otsejoones tulevast kirikulisest muud kui looka, hobuse pead, rinda, esimesi jalgu. Vanker auklikul teel lähenes aeglaselt, vajudes pahemale, paremale.

Pärtel tuges rinnuli väravale, küünarnukid üle pealmise peele. Nii ta ei ole oodanud oma naist veel kunagi enne: minna talle juba aegsasti väravale vastu!

„Või nii," mõtles ta seal endamisi. „Kaks poolt, kaks vastu. Nüüd ei ole muud, kui lööme relvad vastamisi."

Juba aegsasti, kui vanker oli veel kümmekond sülda eemal, avas ta värava. Niisiis ta ei takistanud kirikulise sissesõitu.

Märkas Ell ta näost midagi? Ei midagi: enam naerukas kui tõsine. Ja hobune haarati valjastest kinni ning vanker veeti poolkaares üle õue otse kambriukse ette.

See isemoodi treppisõit tegi Ellule nalja. Ta naeratas, otsis põhu seest tubakapaki ja ajalehed ning ulatas Pärtlile.

„Säh sulle selle ilusa sõidu eest jootraha," ütles ta naljatades.

Pärtel võttis tubaka ja ajalehed, kummardus tänuks. Aga kui Ell oli roninud vankrist maha, lähenes ta temale, võttis ta ümbert kinni ja suudles teda. Ja enne kui ta tema vabastas, ütles:

„Ell, mul on sulle midagi öelda. Asi ei ole just kõige parem, ära kohku!"

„Mis?" küsis Ell hääle värisedes, põsed kahvatasid.

Ja Pärtel vastas talle samuti hääle värisedes:

„Minu kõige lähedasem inimene on surnud."

Ta oli nüüd väga tõsine, ning kuni Ellu peas ringlesid kiiresti mõtted, otsides sugulast, keda surm võis olla tabanud, teatas Pärtel, rõhutades pikkamisi sõnu, nagu oleks raske neid kuuldavale tuua:

„Sina surid täna õhtul kell veerand üheksa!..."

Nali, mis muud see võis olla kui nali! Ja Ell hingas kergemalt. Ta juba tundis Pärtlit: see peab aeg-ajalt ikka jälle mõne imeliku naljaga hakkama saama!

Ta tahtis naerda, kuid silmi Pärtlile lüües tardusid ta põsed ometi. Võõras ja valus oli olnud see tänane nali: öelda elavale, et ta on surnud!...

Siis suudles Pärtel teda veel. Ja ütles:

„Mul on kahju, et kaotasin nii ruttu oma naise. Sina tead ju küll, et ma elasin temaga väga õnnelikult. Kui mul kunagi on aega, siis ma jutustan midagi meie abielust. Nii ilusaid mälestusi ei jäta ükski naine oma mehele."

Ell rabeles ta käte vahelt lahti, haaras vankrist pakid ja jooksis kambrisse. Käed rabamisest laiali, seisis Pärtel tükk aega vankri kõrval, silmad maas. Krapi hääl võsast virgutas ta jälle, ta haaras hobuse valjaist kinni ja vedas ta rehalasse. Seal ta rakendas tema lahti aeglasemalt kui kunagi enne, kerides mõtlikult ohje, lastes langeda ühe, siis teise aisa — pikkade vaheaegade järel.

Kui Ell läks karja saabudes lauda juurde, astus Pärtel kambrisse. Ta nägi laual kaht pakki, mis Ell oli kaasa toonud, — rätti köidetud kohviveski ja musta villast riiet. Need pakid viis Pärtel mõlemad Kaarli kambrisse ja pani nad voodisse. Tulles tagasi oma kambrisse, jäi ta suure kapi ette mõtlikult seisma.

„Kaarli!" hüüdis ta hiljem tasa, kui kuulis köögis samme.

„Mis?" küsiti sealt ja uks aeti paokile.

„Tule siia, Kaarli! Aita mul see kapp siit ära viia!"

Ta lõi kapi mõlemad pooled lahti, et vaadata, kas riiulitel pole purunevaid asju. Sealt ta leidis vaid kaks klaaspurki.

„Kuhu sa tahad ta ajada?" küsis Kaarli.

„Sinu kambrisse."

„See on ju Ellu kapp!"

Kaarli taipas Pärtli mõtteid, ta muutus hetkeks segaseks. Mida ta pidi vastama tema kutsele? Pidi ta teda tõepoolest aitama? Lõpuks see kõik on tulnud siiski liiga järsku.

„Jäta, Pärtel," ütles ta viimaks. Mida muud ta oskaski vastata sellele?

„Kuidas — jäta!?" osatas Pärtel. „Ma tahan ta ometi sinu kambri viia. Tema läheb nüüd ühes Elluga sinu kambri: kaasavaraks!"

Kaarli tahtis jälle kaduda hämarasse kambrisse, et vabaneda Pärtlist. Aga enne ta ütles:

„Sa kõnelesid vist kord, kuidas see kapp siia toodi! Ta ei mahtunud uksest sisse, toodi akna kaudu!"

Muidugi, Pärtel mäletas hästi seda kapitoomise lugu. Nelja mehega tassiti see esikusse, käterätid mõlema otsa alt läbi. Avati kambriuks, ja selgus, et sealt on võimatu teda läbi viia. Siis vandus äi, pooleldi naljatades, et pole nähtud enne niisugust tempu — väimehe kamber tõrgub vastu võtmast kaasavara! See küll ei tähendavat head, sel pidavat olema oma mõte.

„Tõime ta tõepoolest sisse akna kaudu," ütles Pärtel. „Mäletan küll. Nüüd viime ta samuti akna kaudu välja. Aita mind, lööme käed külge!"

Ent Kaarli kadus kööki ja sealt oma hämarasse kambrisse. Leides voodist kohviveski ja riidekanga, viskas ta need lauale kui vastikud asjad. Siis vajus ta asemele ja vahtis mõtlikult nõgistunud lakke, käed ristamisi pea all.

Varsti kolistati köögis plekknõusid ja käidi ustest. Hiljem hakkas piimakambris koorelahutaja undama,

kord-korralt valjemini, nagu läheneks eemalt lennuk propelleri põrisedes.

Kamber oli juba täiesti hämar, paistis seinas ainult aknarist lillede vahel. Väljas muldri ääres kõristas hobune suuraudu ja kargas kammitsais raskete sammudega.

Piimakoorimise lõpetanud, solistas Ell köögis katla juures ja ümises laulda. Kuid Pärtel oma kambris vaatas seinakella suurt numbrilauda: kell oli veerand üksteist.

„Nii on Ellu surmast möödunud täpselt kaks tundi," mõtles ta.

Aga Ellu laulu kuuldus ikka veel köögist . . .

Pärtel istus voodiveerele ja ootas. Oodata tal polnud küll midagi, kuid ta ei vabastanud end siiski riideist ega heitnud magama. Ta pani tähele vähematki kopsatust köögis, ning millegipärast ta tundis hirmu läheneva öö ees. Tuul sahistas koopamäel kaski, huikas kummitavalt öökull ja mingi lind nagu kõneles metsast; kõneles tõepoolest, ja peaaegu nagu inimene.

Nüüd sigines kööki vaikus, välisuks pandi konksu ja õhuaken tõmmati kinni. Tasa nagu vari libises Ell kambri, küllap arvates, et Pärtel juba magab. Ent Pärtel oli veel ärkvel, ta pilgud jälgisid tulijat.

Nähes akent ja kapiust lahti, ehmus Ell. Mis on juhtunud? Ja kus on värvijalt toodud villane kangas? Ja kohviveski?

Ta hõikas Pärtlit.

„Pärtel, mis siin on juhtunud? Kus on pakid, ja aken on pärani . . ."

„Pakid . . ." ütles Pärtel. „Pakid ma viisin Kaarli kambri."

„Miks sa nad Kaarli kambri viisid?" küsis Ell imestunult.

„Sellepärast, et sa tõid nad siia," vastas Pärtel.

Ja Kaarli kambris tõusis padjalt must pea, et laudseina taga tähele panna iga sõna.

Rohkem Ell ei küsinud midagi, vaid läks Kaarli kambri pakke tagasi tooma. Kaarlit vaikivana voodis nähes tundis ta hirmu: meeste vahel on päeval midagi olnud? See pinev kamber oli imelikult vaikne nagu hauakoobas. Ja Ell meenutas võpatades Pärtli sõnu: „Sina surid täna õhtul kell veerand üheksa! . . ."

Ta jäi müüri juurde seisma, käed vastu kuumi kive, nagu oleks tal külm. On Kaarli Pärtlile midagi öelnud? Miks muidu see imelik vastuvõtt Pärtli poolt.

Hauavaikus kambrites, ei vähematki kahinat, — ei ole kuulda Kaarli ega Pärtli hingamist. Nad mõlemad nagu oleksid katkestanud tükiks ajaks hingamise, et kogu tähelepanu koondada kuulamisele. Kuid ometi polnud kuulda midagi, ainult hobune tümistas aias, lõgistades suuraudu, ja ta valge kogu liikus vanade õunapuude lookavajunud okste all.

Udu oli tõusnud ja uputas põlluveerse männiku: läbi avatud akna avanes vaade nagu lõputule hallile merele. Üksik hõõguv täht samasuguses vesihallis õhuruumis sarnanes merekumerusel vilkuva laevatulega.

Kell oli juba kaksteist. Kummaski kambris ei magatud veel, ja Ell seisis alles müüri juures. Nüüd tõusis Pärtel voodist, vabastas enese riideist ja puges vaiba alla. Ning ta hakkas raskesti hingama, nagu oleks ta jäänud silmapilkselt magama.

Mõned minutid seisis Ell müüri ääres, sulges siis aknapooled ja tõmbas neile kollased riided ette. Ka

tema vabastas enda riideist ja tõstis vaibaveere üles, et heita Pärtli kõrvale.

„Kes on?" küsis Pärtel, ta raske hingamine oli peatunud, pea padjalt kerkinud.

„Mina," vastas Ell ja võpatas.

„Kes — mina?"

Ta hoidis vaipa kätega kinni, et Ell ei saaks seda kergitada.

„Mina olen!" ütles Ell, ja et näidata end rahulikuna, lisas: „Sa ei tunne ka enam inimest!"

„Ei tunne," vastas Pärtel. „Oled mulle võõras, koguni võõras!"

Aga kui ta oli tunnistanud lähemalt, lausus ta: „Näib siiski tuttav . . . Jumal, kas mitte Ellu õde Miili? Juba nii vara pärast Ellu surma hakkab mulle peale käima, — isegi nüüd, kus Ell alles pesemata."

Ell vajus mehe kõrvale voodi, nägu padjas.

„Mis on ometi juhtunud, Pärtel?" küsis ta, hääl lämbus nuttu ja patja. Alles minutite möödudes sai ta jätkata:

„Kui sul on midagi öelda, siis tee seda ometi otsekoheselt! Ära piina nõnda! . . ."

„Ma ei varja midagi," vastas Pärtel. „Ütlesin sulle kohe õhtul, et sa surid minule kell veerand üheksa, — ma ei salga midagi. Kell veerand üheksa ma sain teada, et pean jälle Kaarliga kälimeheks hakkama. Lepin sellega, mis Kaarli nõuab, — ma ei ütle pooltki sõna vastu. Igaühel olgu vabadus. Ja nüüd mine Kaarli juurde. Juba täna!"

Ell oli hirmust peaaegu meeletu.

„Mis see Kaarli ometi kõneles sulle täna?" küsis ta ärevuses sosistades.

Käsi libises Pärtli kaela ümber. Sosistas uuesti, hääl võõras:

„Mis ta ütles sulle, see Kaarli?"

Kuid ta sai aru, et oli küsinud asjatult. Ta käsi tõsteti kaela juurest jälle ära, ja tal polnud jõudu vastu panna.

„Mine!"

Ja Ell tõusis voodist üles, teadmata, mis teha, kuhu minna. Silmad vett täis, vahtisid need klaasistunult ei kuhugi ...

Söösta uksele ja hüüda:

„Mis sa kõnelesid, Kaarli? Alatu!"

Hüüda: alatu!

Aga mis vastaks talle Kaarli? Ta vastaks:

„Mis sa salgad, Ell? Oleme juba mitu kuud meestnaist. Tahad küll mind meheks, oled seda öelnud sada korda. Vastik on sulle Pärtel, elad temaga — varjuelu!"

Katkesid kõik mõtted, aju läbistasid meeletult vilets ad mõtteräbalad, sõnade killud, karjatused. Peas jooksis mingi kaootiline telegraafilint, vastu võetud aparaadiga, millesse signaliseeritud sajast jaamast korraga.

Ei midagi muud:

„Alatu!"

Vaid selle ainsa sõna tabas mõte: alatu!

Aga siiski: Kas Kaarli oligi alatu?

Kella pikergusel numbrilaual tõmbusid osutid kaheteistkümnele ülestikku. Kägisesid rattad, ja vanas mehhanismis lõi nobe vasar kesköise kaksteist. Siis hakkas suur osuti kaares alla nihkuma, naksukaupa, pikkamisi, vedades väiksemat enda järel.

Lähenes veerandile.

Juba neli tundi oli Ell Pärtlile surnud!

Olla surnud ja elada siiski. See kaootiline telegraafilint! Rida mõttetuid jooni ja täppe!

Ta istus laua juures, poolalasti, küünarpead risti näo all. Kummargil nagu surnu oma linases valges särgis. Selles vaikuses suigatas lõpuks Pärtel, nagu oleks see temasse mõjunud uimastavalt.

Kui ta virgus, põles kollaseis aknariideis aovalgus. Kamber oli ööpimedusest asjad jälle nähtavale tõstnud: toolid, lauad, suured lubjatud aampalgid laes. Aga laua juures istus veel ikka Ell, vabisedes külmast ja ärevusest.

Nüüd tõusis Pärtel voodist, laotas suurräti Ellu õlgadele ja mähkis ta jalad selle otsadesse.

„Või mine minu voodi, Ell!" ütles ta. „Ma ise lähen aida peale. Pead magama, öö läbi ei või siin laua juures konutada."

Ta kõrvaldas aknaeesriided ja vaatas välja; õunapuu all norutas hobune ja pööras riiete liikumist nähes pea akna poole. Ta oli üleni uduhall.

„Või mine Kaarli juurde!"

Ütles veel teist korda:

„Või mine Kaarli juurde!"

Aga nüüd ilmus Kaarli kitsale vaheuksele:

„Mis sa õrritad siin Ellu? Mis sa temast piinad? Mängid temaga nagu kass hiirega. Verejanuline!"

Ja hall nägu ajas end hämarusest Pärtlile lähemale.

„Mängin?" imestas Pärtel. „Mina mängin Elluga!"

„Mängid, igatahes!"

Siis haarasid võimsad käed Ellu sülle nagu lapse.

„Pole ma enne näinud niisugust piinajat!" möirgas Kaarli vihaselt. „Kogu öö närib oma saaki, mõrtsukas!"

Käed näo ees, püsis Ell tugevate käte vahel, teadmata, kumb on haaranud ta sülle — Pärtel või Kaarli. Ja mida tehakse temaga nüüd, see küsimus jäi tal eneselt küsimata. Kuid Kaarli jooksis Elluga minema ja viis ta enda juurde voodi. Naise ihu oli peaaegu jääkülm ja värises.

Kell lõi kaks. Kell kaks öösel Kaarli viis Ellu enda juurde! Ta oli tunnistatud surnuks, kuid arvatud uuesti elavate hulka — kell kaks öösel.

Varsti libises Kaarli aknast mööda must vari: See oli Pärtel, kes kõndis seal väljas, jalad ja pea paljad, vana hall palitu õlgadele visatud. Ta kõndis mesipuude vahel, avas mõne luugi, vaatas mõtlikult klaasitaguseid poolikuid kärgi, milledele mesilased olid ööseks kuhjunud. Või ta silmitses õunapuude oksastikku, kus lehtede vahel helendas noori õunu, väikesi nagu pähkleid. Ta vaatles neid liikumatul pilgul, hahk nägu ülespidi, nagu ei näeks ta tõeliselt ühtki õuna ja nagu oleks hall nad kõik öösel närbutanud ning maha varistanud.

Idas lõi taevaäär roosakamaks.

II

„Tule nüüd, Kaarli, ja aita mind!"

Nad läksid kahekesi kambri, Pärtel kärmesti ees. Ning Kaarli sülitas pihku, et seda jõudsamini kapi nurgast kinni haarata.

„Kuidas me nüüd teeme?" küsis ta. „Kas viime ta akna kaudu välja, või lööme vaheseinast mõne laua lahti?"

„Ei tea," vastas Pärtel.

Tal oli pikk nöör käes ja ta mõõtis sellega kapi laiust.

„Tuleb vaheseina auk lüüa."

Siis võttis ta voodi alt kirve ja lõi sellega ukseaugu kõrvalt kaks lauda lahti.

„Lööme nüüd käed külge."

Ja nad hakkasid kappi püstloodis edasi lohistama. Tegid seda ettevaatlikult, et ta jalad ei murduks, — oli ilus, uus, poleeritud kapp.

„Ettevaatlikumalt, Kaarli," hoiatas isegi Pärtel.

Teisel pool seina seisis juba teinegi kapp — Kaarli esimeselt naiselt, ja Ellu oma asetati nüüd selle kõrvale; kaks suurt musta poleeritud kappi nagu pojamärgid lehma sarvil, need Kaarli naiste arvu märkijad!

Pärtel mõõtis tühjaks jäänud seina laiust: sinna mahub veel kolmaski kapp. Ja naeratas endamisi ning veidi punastades. Kaarligi näis aimavat ta mõtteid.

Siis tõid nad kummuti ja söögilaua Kaarli kambri, kus neile veel ruumi jätkus.

„Suur tänu aitamise eest," ütles Pärtel. „Saime nad päris väikese vaevaga siia."

Sõrmed otsisid kuuetaskus ja tõmbasid sealt välja võtmekimbu.

„Siin on ka võtmed!"

Viskas nad lauale.

Jättes Kaarli oma uue varanduse keskele, tõi ta väljast laudu ja lõi ukseavause hoopis kinni.

Ent Ellu ei näinud nad kumbki sel päeval. Ta oli öösel varsti kadunud Kaarli kõrvalt, kui Kaarli oli jäänud magama.

Kaarli käis hiljem kõik leoveered läbi ja urgitses latiga kaevupõhja. Alles õhtul sai ta tema kätte kõl-

gusest: Ta oli pugenud seina ja saani vahele, silmad nutust pondunud.

Pärtel nägi teda alles teisel päeval.

„Ell," ütles ta siis ja jäi tema ette seisma. „Kaarli on vist sulle kõnelnud, kuidas lood on. Olen arvatavasti sulle tagasi andnud kõik, mis sinu päralt. Täna mõõtsin ka vilja põllul pooleks, püüdsin kõigiti õiglane olla. Jääb nüüd ka sinu vilja koristamine sinu hooleks, ja las Kaarli muldab kartulid juba täna-homme. Muidu jäägem sõpradeks, viha meil teineteisele kanda ei maksa. Tahan olla oma naabri uue naise vastu sõbralik ja vastutulelik."

Näost punane, veri põsist piserdumas, seisis Ell köögis katla juures, silmad maas. Ta ei kuulnud peaaegu midagi, nägi enda eest vaid Pärtli pikka varju uksest sisse paistva päikese heledas nelinurgas.

„Anna mulle nüüd, ole hea, habemeajamiseks väheke sooja vett," ütles Pärtel. „Ma sõidan kodunt välja."

Ta oli juba puhta pesu selga ajanud, ja saanud vee, läks ta välja muldrile, kus istus pingile ja hakkas habemenuga liipama.

Hiljem tõi ta koplist hobuse ja hakkas teda hoolega puhastama. Ka vankri ajas ta pumba alla ja pesi rattad porist puhtaks. Tal näis täna ees seisvat mingi erakorraline sõit.

Ta valge särk helendas päikese paistel, kui ta mõtlikult ukse ees askeldas. Kaarlile, kes tuli hommikusöögiks koju, ütles ta:

„Vajan pärast sööki sinu abi, veerand tunniks, naaber. Ole siis hea mees ja tule mulle appi, kui ma kutsun."

Samal ajal, kui Kaarli sõi kambris ja Ell istus müüri ääres toolil, rakendas Pärtel hobust. Samal ajal ajas ta endale ka mustad riided selga ja jäi kambrisse ootama. Ja kui Kaarli tooli laua juurest eemale nihutas ja noa kinni pani, läks Pärtel ta juurde.

„Aita mind nüüd, Kaarli," ütles ta.

Siis pöördus ta Ellu poole:

„Tule ka sina mulle natukeseks appi."

Nad mõlemad järgnesid talle nagu sõnatud nukud, nagu kartes käsu täitmisel sekundikski hiljaks jääda.

Pärtel läks kõige ees, ja kui ta avas oma kambri ukse, lõi sealt vastu värskete kuuseokste lõhna. Kamber oli hämar, akna ette riputatud villane riie.

Ellu ja Kaarli ees avanes kummaline pilt, nad mõlemad võpatasid ootamatusest: keset kambrit seisis toolidel suur must puusärk ... See oli kaunistatud kahe kuuseokstest pärjaga. Aampalkide vahelt rippus alla kuuseoksi ja põrand oli täis külvatud raiutud oksapuru.

„Mul on täna niisugune päev," ütles Pärtel. „Matan oma naist ..."

Ta jäi puusärgi jalutsisse seisma, käed koos, pea norgus, nagu loeks palvet. Ell vajus uksepiida vastu nagu minestanu — näost vahakollane. Ainult ta mustad silmaterad ringlesid ripsmete vahel.

„Olen nüüd lesk," ütles Pärtel. „Sina, Kaarli, tead küll, mis tähendab kaotada hea naine, pealegi, kui oled armastanud seda naist ja kui ta pilt ei kao kunagi su silmist! Näed teda iga päev nagu elavat inimest enda ees. Sirutad käedki ta järele, ja alles siis saad mõistuse tagasi: see ei ole ju Ell! See e i s a a olla Ell — Ell on surnud!"

Ellul kadus jõud jalgadest, ta käed otsisid ukselinki, et seda üles tõsta ja kambrist lahkuda. Kuid ta vajus tagasi toolile, nagu piksest löödu.

Kaarli silmis aga välgatas tuli:

„Mis on meil siin aidata?" küsis ta peaaegu karjudes. „Siin pole midagi aidata!"

Ellu itk tulvas õhku, ja kui Pärtel võttis puusärgi kaanelt lauluraamatu ja avas selle, läigatasid ka tema silmad niisketena.

„Laulame," ütles ta, hääl moondunud peaaegu tundmatuseni, nagu oleks see tulnud läbi paksu vildi. „Laulame viisil: Oh Jeesus, sinu valu.

Nüüd surmalaulu laula,
sa kaduv inime,
ehk otsa saab ju täna
sul sinu elutee."

Ta pidi laulma üksi, sest keegi ei laulnud kaasa. Ja ta lauliski üksi, pühalikult, pikkamisi. Küünlatuli vabises hämaras kambris, ja selles õudses kollases valguses seisis kolm musta inimsiluetti peaaegu liikumatult.

Siis läks Kaarli puusärgi juurde ja koputas Pärtlile õlale:

„Jätka üksi oma nalja, Pärtel, mina lähen kraavi kaevama!"

„Nalja?" küsis Pärtel, pöördudes pikkamisi Kaarli poole. „On see nali, Kaarli?"

Kaarli näitas talle oma hambaid, kuid need nagu oleksid nähtavale tulnud murdmishimust.

„Mitte ainult nali, vaid ka lollus!" hüüdis ta. Ja Ellule ütles ta:

„Lähme siit hullu juurest minema, Ell. Las hull hullustab üksi!"

Ta tõmbas ukse südametäiega lahti ja jooksis kööki.

„Palagan, hullumaja!" vandus ta seal.

Ell ei tulnud talle järele, vaid jäi toolile istuma. Ta oli tardunud peaaegu liikumatuks, nägu käte vahel. Pärtel oma lavastatud matusega tegi ta peaaegu hulluks.

Kaarli jooksis köögi ja kambri vahet, uks käis kinni ja lahti. Ta ei saanud siiski kraavi kaevama minna — Ellu pärast.

Samal ajal aga laulis Pärtel puusärgi juures:

„Nüüd viime ihu hingama
ja matame ta mullaga . . ."

Ta pühaliku laulu sekka kostsid Kaarli vihased vandesõnad, kõik see oli kuulda läbi laudseina Pärtlile ja Ellule. Kuid Pärtel ei lasknud end segada, ta laulis edasi, ja lauluraamat värises ta sõrmede vahel.

Nüüd tuli Ell Pärtli kambrist välja, et joosta õue. Köögis võttis Kaarli ta kinni ja tõi tagasi kambrisse.

„Ära mine teise hullu järgi hulluks!" ütles ta. „Las Pärtel lahutab oma jaburat meelt, ükskõik meile, kuidas!" Pidi ikka ja ikka kinnitama:

„Las matab, las peab matuseid! Ükskõik meile, kuidas."

Ent Ellu ei lohutanud ta sajatused.

„Tahaksin, Kaarli, et mu ihu oleks tõepoolest seal puusärgis," ütles ta. „Need on siiski minu matused, aga — minul läheb hing hauda ja ihu jääb maa peale."

Mida muud Kaarli oskas talle vastata, kui uriseda:

„Siis mine roni sinna kirstu! Annab mõõdu ilusasti välja: see puusärk on tehtud täpselt nagu sinu jaoks.

Kes küll teab, millal Pärtel võttis sinust nii täpse mõõdu!"

Ent nähes, et see pilge rõhus Ellu veelgi rohkem, hakkas ta kõnelema teisiti. Ta ütles nüüd:

„Saatananägu, see Pärtel! Saatananägu — ja muud midagi!"

Ise aga mõtles:

„Oskab nagu uss lihha pugeda, otsib üles selle kõige valusama koha!"

Siis jooksis ta uksi paugutades Pärtli juurde:

„Lõpeta oma lori," nõudis ta. „Aeg on sul surnuaeda sõita, õpetaja ootab käärkambris, piibel kaenlas. Lased teda kaua oodata, tuleb maksta kahekordne hind, või jälle ta saadab köstri hauale jorutama."

Ta haaras puusärgi otsast kinni, et seda kambrist välja vedada.

„Löö käed külge!" hüüdis ta. „Oled hoidnud laipa sooja ilmaga matmata, ajab nüüd laiali halba haisu, ei või enam ninagi kuhugi panna."

Äkki kihkus Pärtel, viskas lauluraamatu lauale.

„See lehk tuleb küll hoopis mujalt!" hüüdis ta. „Arvatavasti su pulmavasikad mõsimollil on hapnema läinud, nahad pooleldi nülgimata, neli jalga vastu taevast. Rutta igatahes oma pulmadega!"

„Haara kinni!" hüüdis Kaarli. „Või ma vean selle kaadervärgi otsa toolilt maha!"

„Oota," ütles Pärtel. „Peame enne aru, kas ta mahubki uksest välja, või tuleb viia akna kaudu."

„Mahub!" hüüdis Kaarli. „Aita ta mulle kukile!"

„Kukile? Nii ei kanta surnuid! Kui sinu naine kord sureb, siis pane ta puusärk kas või vankri järel lohisema. Aga nüüd me talitame nii, nagu ristiinimesed seni on talitanud."

Ta võttis oma väikesest kapist viinapudeli ja ulatas Kaarlile.

„Võta!" ütles ta.

Aga Kaarli vastas ülbelt:

„Ei taha seda solki. Tahan kraavi kaevama minna ja surnu enne teele saata."

Nüüd tahtis Pärtel viina Ellule viia.

„Ei ole seda ka Ellule vaja," keelas teda Kaarli.

„Või nii!" hüüdis Pärtel, silmad täis ääretut viha. „Nagu näha, oled sina siin majas kõikvõimas peremees. Midagi ei tohi siin teha ilma sinu loata! Ise aga võid teha kõik, mis mõttesse tuleb! Või nii! Või nii!"

Ta viskas viinapudeli nurka, lõi aknad lahti ja haaras puusärgi otsast kinni. Ja ilma et Kaarli oleks saanud teda aidata, hüppas ta aknast välja, haaras puusärgi kaenlasse ja jooksis vankri juurde.

Ta oli kavatsenud pidada selle matuse vaikselt ja pühalikult: nagu must luik pidi puusärk kambrist välja libisema. Aga nüüd oli läinud kõik teisiti: Kaarli oli ärritanud ta vihale, ja matus võttis jõhkra ilme.

Nagu peatu jooksis Pärtel kambri ja vankri vahet: kastist voodi alt leidis ta suure aisakella, selle sidus ta rangirinnuse külge. Kambrist tõi ta kaheraudse püssi, ja otsa taeva poole tõstes hakkas ta seda paugutama.

Hobune hüples ja lõhkus aiste vahel, puusärk käändus kummuli, ent Pärtel ei lakanud. Ta vedas püssist välja ühe suitsva kesta teise järel ning laadis asemele uue padruni. Ning siis kõlas jälle pauk, välgatas tuli, ja õu lõi täis halli suitsu, mis lõhnas vängest püssirohust.

Kaarli seisis tareesisel, käed püksitaskus, pabeross suunurgas. Ta naeris imelikult, ta näol oli võigas irvitus. Pauke kuuldes jooksis Ell kambrist köögiuksele, kuid nähes, et laengud olid lastud õhku, läks ta tagasi kambrisse.

Alles siis, kui padrunid lõppesid, lakkasid Pärtli aupaugud, ja ta viis tulikuuma püssi tagasi naela otsa.

„Su naine oli vist kindral," pilkas Kaarli tareesisel. „Ega muidu ei tõmmatud kahurist aupauke!"

Pärtel jooksis vankri juurde, vabastas hobuse aia küljest, tõstis puusärgi jälle paigale ja hüppas kaksiti puusärgile. Püssipaukudest hirmunud hobune kihutas ukse eest minema, aisakell tilises ägedalt.

Ja ilma et väravat oleks avanud, ajas Pärtel talle hobuse rinnuli peale — peel ja pulgad murdusid.

Alla põlluteele jõudes sai Pärtel aega võtta taskust suupill ning mängida aisakella kõrvulukustavasse lärmitsusse lõbusa loo. Nagu pulmalised oma vempudega pulmast lahkudes, sõitis Pärtel teele tühja puusärgiga. Ta ei saanud end mahajääjate ees siiski varjata: kõige selle veiderduse alt paistis ilmselt ta kannatus.

Ta pöördus nurmeteelt metsateele ja saabus koopamäe juurde. Siin ta peatas hobuse, hüppas vankrist maha ja võttis taskust käänpeaga noa. Üheksa risti on aegade jooksul lõigatud siia vanadesse kasetüvedesse: Üheksa surnut oli siit Unnustest välja viidud inimpõlve jooksul. Üks rist oli neist koguni värske: Kaarli surnud naise Liina oma . . .

Tuul kahistas ülal võimsate kaskede lehti, ja Pärtel lõi noa ühte tüvesse, et lõigata kümnendat risti. Pika riba tõmbas ta vanasse krobelisse koorde, ent siis peatus käsi ja — tõmbas noa välja.

Kas rüvetada seda vana kommet, millest seni on hoolega kinni peetud? Kas lõigata kasetüvesse kümnes rist, kui kümnendana on mööda viidud vaid tühi puusärk? ...

Ta ei rüvetanud siiski seda vanemate kommet, ta jättis risti siiski lõikamata. Aga tagasi kodu poole vaadates nägi ta, et Kaarli seisis tareesisel oma endisel kohal ja vahtis siia koopamäe poole, käed püksitaskus, pabeross ikka veel suunurgas.

Nüüd valdas Pärtlit äkiline vihasööst, ta virutas noa tugeva hoobiga tagasi tüvesse ja hüüdis:

„Usun, siia tuleb niikuinii lõigata rist — kas Kaarli, Ellu või minu mälestuseks. Üks meist peab langema!"

Jättis noa tüvesse ning kihutas metsateele.

Nüüd ta oli matnud oma naise.

Nüüd ta oli lesk.

VÕSA TAGA

Lihav, sinetav lepatihnik maantee veeres kippus teekäija pilkude eest varjama Ääremaa Tõnise väikest elamut. Mullu paistis üle lopsaka võsamüüri veel sammaldunud hari katkise korstnaga, aga tänavu oli lepik varjanud Ääremaa täielikult oma tiheda müüri taha. Seda väikest popsikohta märkis veel vaid maanteest hargnenud teemülgas, mis lookles lepikus nagu sassiläinud ojaõõsik, rööplik ja auklik, laiad lohud vett täis. Ülalt mitme meetri kõrguselt teemuldrilt pöörduti siia alla Ääremaale — sellesse lompi, ja siis vanker sahises mööda lepikut, otsides kuivemat pinda. Teeveersed lepad olid kõik libisenud mööda hobuste kõhualuseid ja vankri põhjalaudu, nende tüved olid lõhkised, koor narmaskil ja oksad rattamäärdest mustad.

Kahvatu sügisepäike levis Ääremaa ahtakestele põldudele, kus valendas paar-kolm väikest viljarõuku — rõuguvõred nagu lahja looma seljaluud teravalt väljas —, ja leo veeres tuule sasitud linapeostik. Eemal võsaserval nähti poolikut sügiskündi, rabamuld oli must nagu kiindrus.

Kahe suure kase all tukkus Tõnise elamu, see ta popsikoha ainus hoone, mille sammaldunud õlgkatuse all oli ruumi kahele kambrile, tallile ja rehele. Ta räästa alla oli aeg-ajalt ehitatud väikesi laudajuppe, milles virises mõni seahing, mõni hall maksatõbine lammas, ja sea virts oli nirisenud seina äärde, muutnud mulla vedelaks, täis looma ja inimese sügavaid jalajälgi.

Mõni poolkuivanud marjapõõsas elamu juures, mõni sammaldunud kidur õunapuu, — küll aga palju lopsakaid päevalilli, mis liigutasid oma suuri seemnekobaraid. Ja tare taga ahervareme juures tilgendasid humalapuhmad õienuttidest.

Kambri uks vajus irevile, ja Tõnis astus õue. Olid veel soojad sügisepäevad, aga juba kandis Tõnis lambanahkset kasukat; see ta vana läikima kulunud kasukas sarnanes liblikanuku tupega, millesse see on end mässinud pikaks talveuneks. Väikesekasvuline, käharate mustade juustega, tumeda näojumega, lõuapäradel kähar, hõre habemevõru, oli Tõnis nagu mustlane, oma lühidalt kasvultki, ning vanemad inimesed, kes mäletasid tema isa ja isa-isa, teadsid kõnelda, et Ääremaa Tihaste kasv on jäänud põlvpõlvelt kiduramaks, madalamaks. Veel mõni põlv edasi, arvati, siis Ääremaa meestel pidavat kaabuveer jääma vastu maad.

Nüüd sammus Tõnis heinamaale, mis asus põldude taga. Seal oli kase külge seotud hobune mässinud köie ümber tüve ja seisis nüüd ninapidi otse vastu puud. Tõnis keris köie tüve ümbert lahti, sidus kimpu, hüppas leoveerselt kivilt kõhuli hobuse selga ja vedas seal enda istuli. Kuigi siit elamuni oli vaid mõnisada sammu, ei viitsinud Tõnis seda maad siiski jalgsi käia: ta oli roidunud, silmad tursunud, ehkki ta oli tõusnud otse voodist.

Pead tiiva all, magasid haned leo veeres, ligu ja muld valendasid sulgedest. Tõnis oli ajanud nad jalule, ja nüüd nad jooksid rüseldes linapeode vahele, tõusid sealt kilgates lendu, vuhisesid minema. Puine ja vaevaline oli nende lend, poetusid ükshaaval nurmele, siia ja sinna, kilkasid, uuesti lendu tõusmas,

nagu vaevaks neid igatsus lõunamaa järele, kuhu iga päev oli parvedes lennanud luiki, kurgi ja metshanesid.

Tõnis rakendas hobuse vankri ette, laadis vankrikeresse heinu ja läks kambrisse riietuma. Ta ajas näo väikese seinapeegli ette ja laskis pilgu libiseda üle oma teisiku, kes vaatas talle vastu vanast tuhmunud hõbedaga peeglist. Ta lõug oli kare ja habetunud, — mitmel nädalal polnud see näinud seebivett ega habemenuga. Ent Tõnis jättis ka täna habeme ajamata ja näo pesemata ega pannud selga uusi riideid.

Kuhugi sõites nõudis ta tavaliselt naiselt Roosilt puhast ja triigitud kaelarätti, — see oli talle pindunud nagu mingiks uhkelduskombeks. Täna ta rahuldus vana rätiga, mille mässis kaks korda ümber kaela ja sidus lühikesed, teravad otsad lõua all kokku nagu hiiresabad. See ei varjanud vestilõikes ta võidunud hamet, ent täna hoolis Tõnis sellest vähe. Täna ta ei hõiganud ka Roosit appi riietumisel, ja täna ta otsis ise jalarätte köögist ja tarest, ise tõmbas voodi alt välja vanad säärikud, mis olid savitolmust kollased ega olnud tükil ajal tõkatit näinud.

Roosile ei lausunud Tõnis oma sõidust sõnagi, aga Roosi juba aimas tema sõidu sihti: laual oli kalender, laadateadete külg lahti, ja ühele homsele laadapäevale oli tõmmatud küünega kriips alla. Tõnis käis tavaliselt ümbruskonna laatadel, harva jäi tal mõni neist vahele. Töö ei takistanud teda selleks kunagi, ta võis lüüa vikati maasse kas või poolel kaarel — ja sõita. Teda näis kiusavat hangeldamiskirg, sest tänavu tal oli olnud juba kolm hobust, ja nüüd ta sõitis sahkerdama neljandat. Ta parvis seal laatadel küll mustlastega, küll lätlastega, piits pihus nagu parisnikul, —

ning mõnikord ta tõi peale hobuse laadalt kaasa veel lõhkise ja verise näo, noahaava seljas või kolmekuise vangistuse kakluse pärast.

Kui Tõnis oli juba riides, sama läikima kulunud kasukas seljas, lükkas ta tagakambri ukse piitsavarrega lahti.

„Lähen laadale," ütles ta rämedal häälel, mis kuuldus vägisi väljasurutuna kurgust, mille ümber oli mitmekordselt seotud kaelarätt. Ja juba ta pöördus kannal, võttis naela otsast mütsi ja astus õue.

Oli kuulda lepiku tagant, kuidas täna maanteel liikumine oli muutunud elavamaks: seal sõideti vankrite larisedes, kaubakoormate nagisedes, või liiguti aeglaselt kariloomadega.

Roosil tuli jälle vastu võtta pikki, pimedaid sügiseöid, üksi selles maantee-äärses elamus. Laatade aegu tavaliselt oli liikvel kelme ja vargaid, need nuuskisid mööda teeveerseid talusid, ja mis siis, kui nad tulevad ka siia, Ääremaale?

Ja nagu kiuste saabus tänagi pilkaselt pime sügiseöö, taevaveered ajasid üles musti, raskeid pilverünki. Juba varakult lukustas Roosi taretaguste laudakongide uksed, pani rehala väravad seestpoolt pulka, samuti tare ja köögi uksed. Ning aknale ta riputas ette paksu villase vaiba, et ei paistaks tulekuma maanteele läbi selle lehitu, hõreda lepiku.

Laps virises hällis, ei uinunud. Suur kumminisaga piimapudel loksus ta kõrval, kaelani täis õhtust lehmapiima. Ahi, milles täna oli küpsetatud leiba, oli kütnud kambri ülikuumaks; ja Roosi istus nüüd särgiväel voodiveerel, ümar nägu kahvatu, suurtes hallides silmades väsimus; jälle rase, juba mitu kuud.

Tõusnud tuul pani tare taga kased oigama. Kell nihutas osuteid kesköö poole, ent Roosil ei tulnud und. Ta kõverdus voodis, vaip jalutsisse sasitud, särgiväel.

Selle kummitava tuulemuusika saatel hakkasid Roosi silme ees lahti rulluma mineviku-päevad: lapsepõlv, neiupõlv, naisepõlv. Alles viie aasta eest oli ta abiellunud Tõnisega, ja seda nii imelikul kombel, et see andis jutuainet kogu vallale. Roosi isa oli Tõnise piirimees, ja ta talu — Kõrendi — asus siinsamas lepiku taga. Tõnis oli tallanud sel ajal teeraja Ääremaa ja Kõrendi vahelisse lepikusse — Roosi pärast, aga pulmadest ei lastud teda Kõrendil siiski kõnelda. Sest Tõnist peeti tühiseks ja kelmide kommetega inimeseks, kellest polnud loota töömeest, kes käis vaid laatadel vedelemas ja musta äri ajamas. Ei uskunud tookord keegi, kui kõneldi, et Kõrendi ja Ääremaa lepiku teerajal leidub ka Roosi jalajälgi, aga nagu nõidusest pimestunud, abiellus tüdruk siiski Tõnisega — vastu vanemate tahtmist. Ja siis teati, et Ääremaal elatakse mesinädalaid, mitu kuud — suvisest kibedast heinaajast hoolimata.

Aga nüüd oli kõik muutunud, ja uskumatult ruttu. Tõnis oli naise vastu karm ja vali, Roosi elas Tõnisega koos nagu tummaga, kes küll liikus õues ja tegi tööd, kuid kes ei kõnelnud temaga peaaegu sõnagi, ei ainsatki sõna pikkade päevade jooksul. Küllap oli Tõnis Roosit kosides arvanud, et äi liidab Kõrendi metsamaad Ääremaaga, aga kui Kõrendi peremees samal aastal suri, ei lausunud ta testament sõnagi neist Tõnise himustatud metsamaadest. Ja võib-olla sellepärast morn Tõnis ei hoolinudki enam nii väga Roosist.

Roosi oli ikka veel ärkvel, pannes erksalt tähele vähematki tuulekahinat väljas. Mis see oli? Pööningult

kuuldus naginat. Keegi nagu kõndis seal, hiilides ja ringi piiludes. Aga seda naginat võis ju tekitada vana ja pehkinud maja, mille katuse küljele surus tuul nagu suurele purjele. Pööningul — seal vedeles juba mitu aastat koormatäis sõelu, sarju ja muidki puunõusid. Olid kõik ühe laadakaupmehe omad, kes tapmise eest oli mõistetud kümneks aastaks vangi ja kes oma kauba oli andnud Tõnisele hoiule. Nüüd nägi Roosi oma pelglikes kujutelmades seda habetunud laadakaupmeest tõstmas ja loendamas pööningul oma sarju ning sõelu.

Pakitsev ja rahutu oli täna Roosi. Vaadeldes oma elu filmilinti, kujutles ta sellele raske lõpu. See jube, raske lõpp oli võib-olla vaid pelgliku naise asjatu jamps, kui ta viibis üksi hämaralt valgustatud onnis. Millegipärast uskus ta nüüd kindlasti, et Tõnis kord ta tapab ... Tapab! ... Tal on palju laadasõpru — hulkureid ja kelme. Kui ta ise pelgab seda veretööd, siis saavad sellega toime tema mustad sõbrad. Mingi lõpp pidi tulema nende väänikule elule, varem või hiljem. Ja seda oli Tõnis isegi sageli öelnud: mingi lõpp! Nad mõlemad elasid imeliku surutuse all, töötahe, usk ellu oli kadunud. Kui kunagi oli vaja alustada mõnd tööd, siis lõi ikka mõttesse: mis sellest teha, kes teab, millised on elupäevad tuleval aastal! Kivine süda oli Tõnisel, seda teadis Roosi, ja kord ta oli teda ähvardanud kirvega. Ta oli kisendanud ka siis mingist lõpust, järsust lõpust, mis peab tooma muudatuse nende ellu.

Ja kui Tõnis nii endamisi päevad läbi vaikis, kas ta ka siis ei mõtelnud mingist lõpust, paratamatust ja järsust lõpust?

Põrr, põrr!

„Uks lahti!"

Äge rusikapõrin vastu aknaruutu äratas Roosi poolunest. Ta hüppas ehmunult püsti, süda peksis hirmust nagu vasar.

Väljast kuuldus meeste rämedat kõnekõminat, lõgistati köögiust. Roosi jooksis laua juurde ja kustutas tule, aga pimedas valdas teda veelgi suurem hirm, ja ta ei julgenud end liigutada.

Jälle põristati rusikaga vastu aknaristi:

„Uks lahti, Roosi!"

Hääl kuuldus nii lähedal, nagu oleks pea pistetud õhuaknast kambrisse. Kuid seekord see oli Tõnise hääl, ja Roosi unustas ühel hoobil hirmsad mõtted. Ta süütas ruttu lambi, avas välisukse konksust, ja kohe kiskusid vihmast kangestunud sõrmed ukse lahti, vihmasegast tuult tuiskas Roosile näkku.

Ning jäme mehekogu ajas end uksest sisse, — võhivõõras mees.

„Tere," ütles ta, ja paljastusid pikalt ta pealmised hambad. Ta pühkis pihuga punasest habemest vihma, kummardudes ettepoole, ja sorinal jooksis kaabuveerele korjunud vihmavesi köögi põrandale.

Nüüd ajas ka Tõnis end uksest sisse, oma teise kaaslasega, kõik kolm vihmast läbimärjad. Mehed olid viinastunud, ja Tõnis oli vankris istunud heeringapakil, sest ta kasukahõlm oli märg ja haises heeringasoolveest.

Mehed ei jäänud Ääremaale ööbima. Varsti pani Tõnis tule laternasse, mindi välja, rehala väravad aeti pärani lahti ja vanker tõmmati tagurpidi rehalasse. Latern käes, ronis Tõnis üles pööningule ja hakkas sealt nõusid alla pilduma. Need olid tolmunud mitme-

aastasest seismisest, ja kaks pütti läks kukkudes vitsadest lahti.

Neist nõudest sai kõrge koorem Tõnise vankrisse, ja see tõmmati kõvasti köiega kinni. Kui kambrisse tagasi tuldi, laskis Tõnis meestele süüa anda, et siis jälle teele asuda — juba kohe, öösel.

Meeste tuju oli hea. Toit kadus aplalt laualt, rasvased näpud käisid ükshaaval suus, imeti puhtaks. Nagu selgus nende jutust, lootsid nad laadal tulusat äri teha, tuli ju iga penn võõra mehe taskust.

„Ja mis neist hoida seal pööningul!" kinnitas Tõnis, kinnitas korduvalt ja enam Roosile. „Mis neist hoida, neist nõude närudest! Teab keegi, kus me kõik elame ja oleme tuleval aastal! Teab keegi, mis võib tulla tuleval aastal, — võib-olla oleme surnud — kõik!"

Tõnis lõikas meestele leivaviilukad kaasa, mässis need paberisse, ja siis logises koorem õuest välja. Lepikus kuuldi neid tükk aega vanduvat ja nõõtavat. Nähtavasti oli hobune vajunud maoli mülkasse ega võtnud koormat järele.

Roosi käis mitu korda väljas kuulamas, süda valutas looma pärast.

Kolmandalgi päeval polnud Tõnis veel laadalt tagasi. Roosi silmad väsisid vaatamast lepiku poole — ikka asjatult.

Ilmad läksid päev-päevalt viletsamaks, saabus november. Põld ähvardas kündmata jääda, sest puudusid Tõnis ja hobune. Üksi köitis Roosi leo ääres linavarsi kuppu, üksi tõstis nad rõuku ja üksi hakkas ta kartulikuhja kinni matma, sest põhja pöördunud tuul oli kaasa toonud lumepihu.

Roosi vend käis Kõrendilt Ääremaal, ja kui ta nägi Roosit väsinuna ja higisena kartulikuhja matmas,

aitas ta üles kuhjaharjale viimaseid labidatäisi visata. Ta ei kõnelnud palju Tõnisest, sest ta teadis, et sõnad ei parandaks siin midagi. Kui ta olekski kirunud Tõnist, Roosi oleks veel siiski leidnud mehe kaitseks mõne vabanduse. Ta ei ole tunnistanud vennalegi, veel vähem võõrale, et ta elu Ääremaal on lähenenud meeleheitele, et Tõnis käitub temaga halvasti ja võib-olla hülgab varsti.

Ent kurvana ja rusutuna jättis vend siiski Roosi sinna Ääremaale, kui ta lahkus.

Õhtul käis Roosi leost välja aitamas vana, vigase jalaga hane. See jäi ikka sinna kallaste vahele teistest maha, ujudes üksi, kaagutades, rabavesi pigimust ja külm. Roosi kummardus ta järele üle leo kalda, ta ülakeha peegeldus pigimustal veepinnal. See pigimust ja sügav vesi oli nii salapärane ja ahvatlev, et Roosi heitis lati ta põhja, kust hakkas kihisedes üles keema tuhandeid mulle. Nii seal latiga vett segades mõtles Roosi võib-olla enesetapule, mõtles sellest, et ühel päeval ta poetab enda sinna sisse.

Laadalt jõudis Tõnis koju alles neljandal päeval ja täiesti märkamatult. Kui Roosi kambrisse läks, lebas ta külili voodis, kahvatu ja väsinud nagu haige. Ta oli tulnud jalgsi, sest hobune oli jäänud laadale sõprade kätte, kes ülejäänud nõukoormaga asusid teele teisele laadale.

„Kus on vanker ja hobune?" küsis Roosi, kui ta oli käinud rehalas ja ei näinud seal vankrit ega hobust.

Tükk aega valitses kambris vaikus, siis ajas Tõnis end voodis ringutades sirgu.

„Ah kus on vanker ja hobune?" vingus ta virilalt, nagu näriksid ta sisikonnas suured valud.

Roosi ei oodanud enam ta vastust, ruttas tagakambrisse, puhkes seal nutma. Ta teadis kindlasti, et nüüd nad on ilma hobusest ja vankrist, et Tõnis on maha joonud ka nõude müügist saadud raha.

Ta nuuksumine hakkas kostma eeskambrisse.

„Mis sa seal ulud?" pahandas Tõnis. „Mis see hobune ja vanker sinu mure on! Ära sa seda mõtle, et olen nad maha joonud: homme või ülehomme tuuakse nad mõlemad tagasi — vanker ja hobune."

„Tuuakse tagasi!" hüüdis Roosi.

Ja lisas hädaldades:

„Ilm läheb külmale, põllud jäävad kündmata, mis elu me siin elame niisugust!"

Tõnis pani teraselt tähele Roosi viimaseid sõnu ja tõusis voodis küünarnukkidele, et omakorda rõhutada siinse elu mõttetust.

„Elu?" ütles ta. „Põrgu on see siin, aga mitte elu! Kaelani on täis himu sellest põrgust, nimelt kaelani, siitsaadik, näe!"

Tõnis tõmbas pöidlaga üle pussi tera ja astus tagasi pesuküna juurde, kus tapetud siga oli selili, Roosi urgitses noaotsaga selle suuri, karvaseid kõrvalehti. Lahja oli see siga, selg terav, kubemed tühjad, jalad suured ja luised nagu mullikal.

Tõnis lõi hetkeks pilgu Roosile, jälle ta vaatas tema suuri halle silmi, jälle ei leidnud Tõnise morn pilk oma naises midagi meelepärast, kõike nägi see morn pilk moonutatult. Ka laps, kes kükitas verekausi juures kasukal, tundus Tõnisele vastikuna oma vanainimese-ilmega ning väikese valge juukseudemega.

Tõnis võttis künast kapaga tulikuuma vett ja

saatis üle sea selja, hoolimata sellest, kas vesi oleks kõrvetanud Roosi käed või piisad karanud lapsele näkku; ja ta kõndis veriste saabastega ümber küna nii ettevaatamatult, et tallas kas või lapse maha.

Kui Tõnis lahkas sea, sai Roosi suure sarjatäie kuumi, auravaid sooli. Vaikne tuul levitas nurmedele värsket lihalõhna, ning juba täksis harakaid maja taga kase otsas. Ja uimaseid sügisekärbseid, suuri nagu näpuotsi, laskus põrisedes sarja sooltele.

Liha lõikudes, pildudes seda tükk-tükilt veetoobrisse, Tõnis kujutles nälginud inimese isuga lõunalaual auravat kaussi värske lihaga: maks, keel, pehmed kopsutükid ja õhtul käkid.

Päike ruttas laskumisega; tuhmjalt punane nagu vask oli ta vaevalt veel mõned süllad metsast kõrgemal, kui Roosi lõpetas soolte puhastamise. Suur tuli pliidi all, hakkas Roosi koldes kõrvetama karvaseid seajalgu, mille kuumad sõranupsid nuga hõlpsasti lahti kangutas. Tõnis puhus väljas akna all põit, muljudes seda rusikaga ja põlvega. Äkki, kui põit oli liialt muljutud, prahvatas see lõhki, kohutades hanesid, kes magasid tare taga kaskede all. Veel vaatles Tõnis purunenud põit, siis viskas ta selle koerale.

Tõnis läks kambrisse läbi maani auruse köögi, kus tuli pliidi all plõksus ja Roosi käkitainast kastis. Väljas oli hakanud hämarduma, päike oli kadunud lepiku taha, — kõle, pilvitu õhtu valmistus vastu võtma pikka ja külma novembriööd.

Tõnis ootas õhtusööki, pannes erksalt tähele tule praksumist pliidi all. Et leevendada isu, ta viskus sängi, sulges silmad. Tükk aega lebas ta seal, ja tal jätkus aega suigatamiseks poolunne.

Äkki ta tõstis pea padjalt, kuulatas: karjatas keegi? Kaugelt, nagu maa alt kostis summutatud tasast häält, oigamist.

Ta ajas end voodist üles, tõukas vaheukse lahti ja vaatas tagakambrisse. Seal oli kõik vaiki, laps magas rahulikult voodis. Ta astus kööki, Roosit polnud köögis, pada kees üle ja aur ulatus maani. Ta astus õue, ettevaatlikult, uudishimulikult: õu oli tühi, samuti rehala.

Kus oli Roosi?

Mingi erutav aimus valdas Tõnist. Ta sammus pesuküna juurde, iga samm oli nagu mõõdetud. Ent inimhingegi ei näinud ta kuskil, nurgad olid tühjad ja hämarad.

Nüüd peatus ta pilk kännuhunnikul, mis oli laotud kaskede alla ahervaremele. See hunnik oli varisenud laiali, kändude alt kuuldus tasast oigamist . . .

Tõnis jäi tulbana tarenurga juurde seisma, ta nägi kätt, mis ulatus kändude alt välja, nagu asjatuks appikutseks. Paari hüppega oli Tõnis õnnetusepaigal ja kummardus käe juurde. Siin nägi ta kohutavat pilti: Roosi lebas raskete kändude all kummuli, nägu surutud porri. Ta oli tulnud siia puid viima ja ettevaatamatult endale kännuhunniku kaela tõmmanud.

Tõnis seisatas hetkeks tardunult, käed ei haaranud kändude järele, et neid laiali pilduda. Roosi lebas nüüd vaikselt, täiesti vaikselt, käsi ei liikunud.

Oli ta surnud?

Surnud?

Lämbunud vastu maad, kummuli, suu muljutud porri.

Tõnis taganes sammu, taandus eemale, pilgud üksisilmi laialivalgunud kännuhunnikul. Ta käed ei tõusnud

aitamiseks! Ta taganes! Taganes samm-sammult! Ta jooksis tagasi kambrisse, viskas kasuka selga, mütsi pähe ning ruttas siis pikil sammel lepikusse, viirastuslikult ruttu, hoidudes kühmu.

Öö jäi vaikseks. Hall lepik imes põgeneja aplalt endasse, suur punane kuu upitus silmapiirilt üles. Taevas oli tõmbunud roheliseks, tähti hakkas tilkuma lagipunkti.

Oli juba kesköö, kui Tõnis jõudis alevist tagasi Ääremaale. Ürgvaikus valitses lepikus, nurmedel, maja juures. Kuu oli kõrgel, peaaegu endiselt suur ja kollane, ja valge pilveriba sujus risti üle taeva.

Köögi välisuks oli lahti, tuli pliidi all kustunud.

Mis pidi ta tegema?

Ta ei süüdanud lampi, vaid vajus ühes riietega voodi. Kella äge tiksumine sõi ta närve, ja varsti ta hüppas püsti ning võttis kähku riidest lahti.

Hele kuuvalguse laik oli jõudnud keset kambrit, nihkudes sealt Tõnise voodi ette.

Pidi ta minema kännuhunniku juurde, tooma politsei? Aga ta käed libisesid sügavamale vaiba alla, sinna mattis ta ka oma näo.

Nii hiirvaikselt lebades, üksi oma mõtete keerises, kuulis ta väljas samme. Kes tuli nii hilja ja vargsi, sest koergi ei haugatanud?

Köögi välisuks tõmmati lahti, pimedas rapsiti tikke ja sõrmed klõbistasid ukselinki. Mees oli see, kes astus sisse, habemik, madal, jäme. Ta vaatas uurivalt ringi, seisatas voodi ees, ja suur käsi vedas vaiba Tõnise

näolt alla. Tükk aega tulija tunnistas lebajat: kas see magab, silmad suletud?

Ta koputas Tõnise õlanukile ja Tõnis avas silmad.

„Mis on?"

Ta viskus istuli.

Habemik seisis vaikselt ta voodi ees, pilgutades vanu silmi.

„Kolm korda käisin sind otsimas," ütles ta. „Kus sa olid?"

Tõnis ajas oma näo habemikule lähemale. Ta hääl värises, kui ta küsis:

„Mis siis on? Mis sa minust tahad — nii hilja öösel?"

„Ei midagi erilist!" vastas vanamees. „Ei midagi erilist, Tõnis. Ainult tõuse nüüd üles . . ."

Näis olevat raske jätkamiseks sõnu leida.

„Roosi vend käis õhtul Kõrendilt siin," ütles ta imelikul häälel. „Ta leidis Roosi väljast . . ."

„Väljast?"

„Riida juurest . . . Viisime ta Kõrendile, sest sind ei olnud kodus."

Hirm tegi Tõnise segaseks. Roosi pole siiski surnud? Ja kähku hüppas ta voodist üles, haaras oma riided. Ta sõrmed ei leidnud nööpe, ei nööbiauke, ja vest pidi minema pahupidi selga.

Kui Roosi on elus!

„Aga laps, kus see on?"

„Seal, Kõrendil."

Ja nad ruttasid uksest välja. Tõnis ees, kaela visatud salli otsad lipendamas. Jääkirme tilises nende jalgade all, kui nad jõudsid heinamaale ja ruttasid sealt lepikusse, jalgrajale, mis viis Kõrendile. Vana,

kiunuvate kopsudega saunamees sörkis otse Tõnise kannul. Ta rind ragises, ta lõõtsutas ja hingeldas.

Kui mehed läksid läbi lepiku, tulid mäekupu taga nähtavale Kõrendi majad. Mida lähemale nad jõudsid, seda jõudsamalt ajasid majad end mäe tagant välja. Ja kahe tagakambri tuled põlesid öös nagu näljase hundi silmad.

„Tõnis!" ütles vanamees. „Ole ... kõige vastu valmis ... ka kõige pahema vastu."

„Mina? Mis see tähendab: kõige pahema vastu? Kõnele! Või ähvardad sa mind nende sõnadega, mis?"

Hingetult lõõtsutas vanamees, rasked kopsud ei andnud õhku.

„Miks sa ei kõnele?" nõudis Tõnis. „Missuguse kõige pahema vastu pean ma valmis olema?"

Sest võib-olla ootab teda Kõrendil politseinik, vangistab ta, paneb ta käed raudu ...

Tõnis ronis aeglaselt üle aia, nagu inimene, kes peab paratamatult vastu minema oma saatusele, olgu see või kõige pahem. Sammud jäid lühemaks, öine tare muutus võikamaks, ent sinna pimedasse räästa-alusesse seinaõõnde nad kadusid siiski nagu maa kurku.

Pime oli köök, pime oli eeskamber, ja kui Tõnis pilutas tagakambri ukse, võttis teda vastu vee ja seebi lõhn. Ust pärani avades nägi Tõnis kohutavat pilti: keset kambrit õlgedel lebas Roosi, teda pesid kaks naist. Ta ihu oli täis siniseid täppe ja veremärke, jalad kõverdunud raskete kändude all.

Ta oli surnud.

Ta oli siiski surnud.

Tõnise silmad läigatasid imelikult.

TEISE EEST

Tänaval vanakraamikaupluse akna all jäi ükeegi noormees seisma, vaadates ükskõikselt aknale pandud kaubakoli. See noormees oli Peep Lõo, Jakob Mesilase vanakraamikaupluse uus müüja. Igal hommikul ilmus ta aegsasti kaupluse ukse taha, oodates selle avamist. Ta ei kasutanud veel õuepoolseid koridorikäike, vaid eelistas oodata eesukse avamist, sest tema vahekord peremehega oli veel küllalt võõras. Ja nüüd, kui Lõo oli mõned korrad tänaval edasi-tagasi jalutanud, käed selja taga, kuuldus kauplusest kolinat. Kaupluse ukse eest tõsteti seestpoolt raske raudkang maha, riivid löödi lahti ja võti raksatas tühja lukuauku. Siis tõugati kaks roheliseks värvitud ja plekiga löödud uksepoolt kaugele lahti, — vana Mesilase tüse kogu seisis trepiastmel, vestiväel, särgivarrukad üles käärितud, käsivarred jämedad nagu atleedil.

Peep Lõo oli esimene tervitaja.

„Tere hommikust!"

„Tere ... ommikust!"

Lõo ruttas kaupluse laoruumi, tõmbas seal endale sinise töökitli selga ja tuli tagasi kaupluse leti taha. Ta otsis üles vana vaskse teemasina ja hakkas seda parandama ning puhastama.

Mesilane istus kassalaua taga ning kuivatas oma higiseks muutunud härjaturja ning kiilaspead kõrvaäärsete juukseudemete vahel. Mõlemad istusid tükk

aega vaikides, Mesilane aeg-ajalt Lõod kõõritades. Ta ei olnud oma uue müüjaga kõigiti rahul, sest see näis tema arvates vanakraamikaupluse jaoks nagu liiga peen ja lihvitud. Ka ei osanud ta rahvaga küllalt ladusasti kaubelda, küllalt libedasti lobiseda ja loriseda. Ta oli Mesilase arvates selli kohta liiga lühikese jutuga. Alles paar kuud oli ta olnud Mesilase kaupluses müüjaks, kuid juba mõtles Mesilane endamisi tema vallandamisest ja uue müüja palkamisest. Paar korda oli Mesilasel olnud isegi jultumust pista oma käsi Lõo taskusse, kui äri suletud ja Lõo lahkumas, et veenduda, kas ta sealt mõnd kauplusest näpatud asja ei leia. Kuid ei leidnud ta midagi sellesarnast.

Ka täna kaupluse kassalaua taga istudes mõtles Mesilane endamisi Lõo vallandamise mõtteid.

Siis küsis ta äkki nagu mõni nuhk:

„Kust sa endale selle armi kaela peale said?"

Ja vaatas altkulmu üle prillide, hääl pisut kähisev, nagu oleks tal ravimatu nohu ja köha.

„Sõjas! Lahingus!" vastas Lõo, jätkates teemasina haljastamist.

Mesilane ajas enda imestades sirgu:

„Nonoh, või lahingus, nonoh! Otse tules kohe?"

„Mitmes tules!" — ja Lõo tõmbas kuuevarruka üles ning näitas kuuliarmi ka küünarnuki piirkonnas.

„Kui kergitada särgisaba, küllap leiad sealtki midagi näidata," torkas nüüd Mesilane, nagu oleks ta kade, et tema ihu on täiesti puhas ja puutumatu.

Lõo sülitas riidelapile ja jätkas teemasina nühkimist.

„Praalid, poiss! Kelkima pistad!" urises Mesilane tüki aja pärast. „Mõõtu tuleb pidada, mõõtu pidada!"

Nagu näha, oli Mesilase ja Lõo vahekord niisugune, et Mesilane ütles Lõole s i n a, Lõo aga Mesilasele t e i e. Ning uuesti heitis Mesilane hindava pilgu sellele peaaegu kolmekümne-aastasele kõhetule, valkjate juustega, kahvatu näoga ja pikkade kondiste sõrmedega sõjaveteraanile. Temas peitus Mesilase arvates nagu midagi salapärast, ja tal olid liiga pikad ja kahtlased sõrmed. Need võisid olla pimedas väga paindlikud ja osavad, kui suuremad saagid silmapiiril . . . Mitu korda oli juba Mesilasel keelel Lõolt isikutunnistust nõuda ja seda pisut lähemalt uurida . . . Et on see ka kõigiti korras . . . Et järsku on mees tulnud vanglamüüride vahelt, võib-olla koguni ü l e müüride . . .

Peep Lõo ei tundnud end vanakraamikaupluses kaugeltki õnnelikuna. See ala ei olnud temale sobiv ega pakkunud midagi huvitavat. Pealegi oli ta palk ainult väike hädapalk.

Mõnikord, kui Mesilane oma vana mapi kaenlasse pigistas ja asjaõienduste pärast Lõo üksi kauplusse jättis, tundis Lõo veelgi enam räpase kaupluse jubedust. Sellesse kahte ruumi oli kokku toodud niisugust kili-koli, et see näis otse haisevat, näis olevat täitanud. Laes, otse pea kõrgusel, rippus vanu lampe, muusikariistu, ämbreid, ülikondi, kleite, mantleid, nööri- ja ketikimpe, — igasugu koli, mida oli võimalik naela otsa riputada. Nende all madalaks jäänud ruum oli üleni täis mööblirämpsu, kappe, laudu, toole, nende peal hunnikus vaipu, raamatuid, karusnahku, pilte, nõusid, iluasjakesi. Et meeleolu hubasemaks muuta, pani Lõo mõnikord grammofoni mängima, kuid vanade ja kulunud plaatide inetu ja kähisev mäng suurendas siis veelgi enam ta tuska. Ja Lõo tundis end

õnnetuna, elust lahtirebituna, kuhugi tühjale saarele heidetuna.

Kuid Mesilane ise oli oma kauplusest ja kaubast teisel arvamusel.

„Kolil on oma väärtus, noormees," seletas ta mõnikord. „Saepurugagi võib tuhandeid teenida — kui ainult nupp olemas! Igal mehel aga seda ei ole!"

Siis tuli kauplusse räbaldunud ning kasimatu mees ja tõmbas taskust välja elektripirni.

„Kas põleb?"

„Põleb!"

„Kust sa ta sisse hingasid?"

„Kuidas ... sisse hingasid ... Lamp on oma!"

„Palju tahad?"

„Tühja midagi! Ise maksin krooni, ära annan viiekümnega."

„Mitte viiekümnega, vaid — viiega!"

Aga lauale viskas Mesilane siiski kümnesendise. Mees urises ja põrnitses asjatult seda väikest münti, kuid lõpuks ta pistis selle siiski taskusse. Sest äri tegid selle väikese tehinguga mõlemad — üks vähem, teine rohkem ...

„Nüüd sa nägid oma silmaga, noormees, et ka kolil on oma väärtus! Mis puutub minusse, kust see suli selle pirni sisse hingas! Kui ka sina kord oma kaupluse uksed avad, iseseisvalt, siis tee samuti!"

„Tänan!" urises Lõo.

Vanakraamikauplus on koht, kuhu kõik vaesuse ja viletsuse niidid kokku jooksevad. Enamikus oli see kraam siia kokku toodud rahahädaga, ja ostjadki olid siin omakorda kehvikud, kellel uue asja ostmine käis ülejõu. Iga sent oli siin kallis — nii eseme müüjal kui ka ostjal. Siin liikus tihti maalt endiseist mõisa-

häärbereist linna loksunud ja kehvunud aadlikke, küürakaid ja vanu — suurte punaste bismarcki-silmadega minevikuinimesi.

Viimasel ajal oli hakanud Mesilase kauplust külastama keegi proua Kivi, kes oli hiljuti leseks jäänud ja kandis musti leinariideid. Mees ei jätnud talle mingit kinnisvara, ei sularaha ega pensioniõigust. Surm tuli äkki, ja päevapealt asusid vaesus ja mured lese majja. Tema ainukeseks varanduseks oli nüüd toakraam, ilu- ja ehteasjad. Neid aga näis tal olevat üsna külluses ja üsna hinnalisi, sest ta mees oli olnud tüürimees, sõitnud kaugeid mereteid. Nüüd need ehted hakkasid valguma võõraisse kätesse. Proua Kivi oli, nagu näha, väga saamatu, eluvõõras inimene ja ilma ühegi kutseoskuseta. Mesilase kaudu ta oli juba vabanenud mitmest oma hinnalisest esemest, kuid praegu tal oli neid veelgi mitmeid müügil. Ta käis peaaegu iga päev Mesilase kaupluses, läbematu ja närviline, hirmul oma tuleviku pärast, mil suur nälg võib tema majja tulla. Sageli jutustas ta midagi oma mehest, nuttes, ja ütles — see tunduvat talle valusamana kõigest, et mees oli surma saanud sadamalinna joogikohas kakluses. Ja ta tõendas:

„Ta polnud joodik ega kakleja. Ta kaitses oma rinnaga oma sõpra. Ta langes oma sõbra eest . . ."

Mesilane istus hiirvaikselt oma puldi taga ega lausunud midagi. Tema oli seda juttu juba korduvalt kuulnud, tema uskus seda vähe. Tema suhted lesega olid puhtärilised, mitte hingelised. Ilusa vahekasu annab talle kindlasti proua saalimööbel, mis tema ärisse müügile toodud. Ja see vahekasu osutub võimalikuks ainult seepärast, et tüürimees Kivi sai surma Marseille sadamakõrtsis kakluses . . . Ta pakkus lesele

mööbli eest ainult seitsesada krooni, kuigi tal oli teada ostja, kes maksaks selle eest tuhat viissada krooni.

Õhtul Mesilane läks tükk aega enne kaupluse sulgemist välja, ja kui ta hiljem tagasi tuli, oli ta juba joobnud. Ta seletas Lõole:

„Mul oli ennist räbal tunne siin kõhu otsa juures. Astusin baari. Nüüd läks paremaks."

Viin oli ta muutnud jutukamaks ja isegi sõbralikumaks.

„Lööme kongi uksed kinni ja ... sõidame pisut ööelu vaatama. Lähme, loputame natuke kõri! Minu arust me kõõritamegi liiga palju teineteisele, just nagu metsikud murdjad! Mispärast sa ei võiks mulle vennaks olla, sest vanemad ei tihanud sulle venda anda, olid nähtavasti väga kasinad ja kokkuhoidlikud inimesed. Minul oleks hädasti niisugust inimest tarvis ... niisugust, keda võiks täiesti usaldada ... kes suud oskab pidada ... kelle kõrvad ei ole iga tühja sõna juures kikkis!"

Ta vedaski Lõo baari.

„Kuidas sulle meeldib proua Kivi?" hakkas Mesilane varsti Lõod usutlema. „Ilus eit, mis? Kas me võtame auto ja sõidame tema juurde? Vaatame järgi, mis ta kannab neist leinahilpudest ühe liiderliku laevamehe pärast. Las ta kõrvaldab kord selle musta närtsu oma näo eest ja laseb mehi silma vaadata."

„Ei, sinna ma küll ei taha minna," ütles Lõo.

„Miks? Kui mitte sinna, siis kuhugi mujale. Aga siit me liigume edasi!"

Mesilane hõikas auto ja nad sõitsid mingisse kõrvaltänavasse suure kasarmutaolise puumaja ette. Hämaralt valgustatud esikus jäid nad elanikkude nimetahvlit lugema.

„Ahaa, korter üheksa, kolmandal korral!" hüüatas Mesilane.

„Aga seal elab ju proua ... Kivi!" ehmus Lõo.

„Aga nimelt proua Kivi!" praalis Mesilane. „Rõhume aga sisse, julgust, poiss! Mis ta leinab sellest merehulgusest ja käib ringi nagu uppunud kass, must räbal näo ees!"

„Ei, mina sinna ei tule, härra Mesilane!"

„Mispärast olen ma härra Mesilane?" hüüdis Mesilane. „Kas ma ei ütelnud sulle ennist, et mu nimi on Jakob ja mitte härra Mesilane! Õpi see nimi kord korralikult pähe! Läki!"

„Mina ei tule!"

„Ära tule! Närts oled!" — ja Mesilane andis Lõole jalahoobi õndlasse. Ta hakkas pooljoostes alt üles ruttama puutrepi kolisedes.

Natukese aja pärast kuuldi teda ülal kolmandal korral klaasuksele koputavat, õigemini küll taguvat. See nõudis temalt tükk aega, enne kui klaasukse tagant pitskardin kõrvaldati. Nägi ta viirastust? Proua Kivi, kes seisis teiselpool klaasust, oli pigemini vaim kui inimene: kortsus ja kössis nagu saja-aastane, silmad pealuusse vajunud, juuksed kuluhallid. Pigemini vaim kui inimene! Ja alles tüki aja pärast ta taipas, kirudes oma viinast uimastatud mõistust, et see seal klaasukse taga pole mitte proua Kivi, vaid tema ema.

„Aga jube inimesetükk," mõtles Mesilane puristades. Ja siis ta ütles: „Noh, avage ometi uks, ega ma inimesetapja ei ole, et te mulle niisuguse hirmunud näoga otsa vaatate! Laske sisse, mul oleks noore proua juurde asja."

Ema värisev hääl ukse tagant teatas, et ta tütar pole kodus.

„Aga mis ta siis hulgub nii hilja väljas?" hakkas Mesilane manitsema. „Õige inimene ja õige naisterahvas istub sel ajal kodus. Ta peaks iga silmapilk tagasi jõudma. Laske ma tulen sisse ja jään ootama. Olen tema vana tuttav ja sõber, ja kui sellest veel vähe peaks olema, siis isegi — tema heategija . . ."

Aga teda ei lastud nüüdki sisse. Ja kui ta hakkas lõpuks oma kolistamisega tüütavaks minema, avati naaberkorterite uksed ja nähtavale ilmusid rasked mehekogud. Nüüd ei jäänud Mesilasel muud üle, kui vanaproua ees vabandada, kübarat kergitada ja trepist uuesti alla taaruda. Kuid alt olid juba kadunud Lõo ja auto.

Täis kurja sappi ja tasumismõtteid, vajus Mesilane hämarasse põiktänavasse, kus ta hakkas tülitama üksikuid naisjalutajaid.

Kuigi Mesilane oli Lõole eile õhtul peale ajanud oma Jakobi nime, pöördus elu järgmisel päeval äris endiselt vanadesse rööbastesse. Mesilane oli jälle härra Mesilane, ja vahekord Lõo poolt endiselt tagasihoidlikult ametlik. Ka Mesilane ise ei lausunud palju eilsest joomingust, tähendades, et tema nagu enam ei mäletagi, kuhu nad baarist läksid.

Lõo jätkas endise hoolega uue teenistuskoha otsimist, sest siin läks tal elu päev-päevalt vastikumaks. Need kuud, mis ta siin mööda saatis, kujunesid talle kõige vastikumaks ajaks, mis ta üldse oma elust oli elanud. Kogu see Mesilase vanakraamikauplus oli nagu avalik varguste ja kelmuste pesa. Et nüüd ka proua Kivi, see elus väga saamatu ja kogenematu inimene saab osava ning musta sisetundega Mesi-

lase pihus kannatada ja petta — selles Lõo ei kahelnudki.

Ühel päeval tuli proua Kivi eriti suure halinaga ja nutuga Mesilase kauplusse. Ta vajas hädasti raha ema ravimiseks, kes oli raskesti haigestunud ja suremas.

„Või emake suremas?" ohkas Mesilane, ja talle kerkis silme ette ühel õhtul klaasukse taga nähtud nägu, tema arvates juba lõust. Seda parem, et niisugune surema hakkab, mõtles ta nüüd endamisi. Risu, keda veel arsti juurde viia ja taga nutta!

Kuid ta ütles:

„Kahju küll, et ta surema hakkab ... Aga kui te mööbli hinna seitsmesajale jätate, siis laon teile juba homme selle summa pihku! Siis ma ise ei saa punast pennigi vaheltkasu, aga olgu pealegi — peaasi, et ruum kolist vabaneks."

Möödusid ainult mõned päevad, kui proua Kivi tuligi ütlema, et ta on nõus müüma oma mööbli seitsmesaja eest. Kui ta sellest teatas, polnud parajasti vana Mesilast ennast kaupluses.

„Ma küll ei tea, mis ma pean tegema," kaebles proua. „Ema tuleks arsti juurde viia, aga mul ei ole sentigi taskus. Kui ma ei saa teda haiglasse viia, sureb ta. Siis jään ma jumalaüksi maailma."

Lõo kehitas end piinlikult leti taga. Ta pilgud olid maas ja tal oli tunne, nagu oleks ta proua ees suur süüdlane. Paari sõnaga võiks ta prouale teha suure heateo, kuid see võiks maksta tema enda teenistuskoha siin kolikaupluses.

Ta vaatas kaastundlikult prouale, kes istus väsinult ja murtult diivanil.

„Ma võiksin teile midagi ütelda ... ainult kui te sellest kellelegi ei kõnele ..." ütles Lõo äkki.

Ta õhetas näost, ta peaaegu lõõtsutas.

Proua vaatas talle imestunult otsa.

„Mida?" küsis ta siis ja tõstis leinaloori ääre pisut kõrgemale.

„Teie mööbli asjus," ütles Lõo. „On vastik, kuidas Mesilane teid petab. Ma tean, tal on ostja valmis, kes teie mööbli eest otsemaid tuhat viissada maksaks!"

„Tuhat viissada!"

Proua otse karjatas need sõnad. Ta tõusis kähku üles ja ruttas leti ette, kummardudes pisut üle leti-ääre Lõole lähemale. Siis nad hakkasid poolsosinal kõnelema, nagu võiks nende salajutt maksta mõne kaasosalise elu:

„Ütlesite, et keegi maksaks minu mööbli eest tuhat viissada krooni ... Aga — miks siis Mesilane kõneleb seitsmestsajast?"

„Et ise kaheksasada puhast tasku ajada!"

„Ons see tõsi?"

Proua Kivi sattus ärevusse ja hakkas kogelema. Ta ei osanud enam edasi mõtelda ega toimida.

„Tänan teid," ütles ta. „Tänan!"

Tänu, see oli kõige tühisem. Pigemini ta oleks pidanud küsima, mida nüüd edasi teha. Võib-olla on Mesilane praegu väljas saagil, tuleb tagasi ja viskab proua ette lauale seitsesada krooni. Ütleb: „Siin on teile mööbli eest. Rohkem ma tema eest ei saanud ja rohkem ei ole ta väärtki. Mina iga närvilise naise pilli järgi tantsima ei hakka, — ostuleping on juba alla kirjutatud, taganeda ma enam ei saa! Ajage need paberilipakad tasku! Ja tänage mind viisakalt selle suure vaeva eest!"

„Andke mulle nüüd nõu, härra Lõo, mis ma pean tegema," palus proua Kivi ahastades.

Ja Lõo ütles:

„Tulge juba täna ühes ekspressidega siia, ja kui Mesilane juhtub siin olema, siis ütelge talle: „Härra Mesilane, te kurtsite mitu korda, et mu mööbel on teil risuks ees, viin selle nüüd ära." Siis minge selle ostja juurde ja ütelge: „Olen kuulnud, et te soovite mööblit osta. Mul on müüa see mööbel, mis oli Mesilase juures müügil. Tuhat viissada krooni, ja mööbel on teie."

Proua tuligi kohe oma mööbli järele, ja alles pärast mitmetunnist rasket riidu Mesilasega, sõimu ja ähvardusi, saadi mööbel vankrile tassida ja ära viia.

See oli süngeim päev selles kolikaupluses. Mesilane käis ümber nagu marutuisk, pildus asju käte ja jalgadega, sõimas proua Kivi kõige ropemate sõnadega. Lõo püsis vait ega võtnud osa oma leivaisa südamevaludest.

Teist korda lõi pikne vanakraamikauplusse siis, kui Mesilane sai kuulda, et mööbel on müüdud samale ostjale, kes pidi selle ostma tema kaupluse kaudu — suurte vahekasudega.

„Kes ta kuradi sinna eide juurde juhatas!" vandus Mesilane. „Niisugune tobe lootsikutüürmani lita! Ei taha enam näha selle inimese näolappi. Viskan ta tänavale nagu närtsu!"

Jällegi oli Lõo vait ja vaga ega võtnud osa peremehe südamevalust.

Aga kui Mesilane seda rasket hoopi päev-päevalt mitmest küljest uuris, hakkas ta asjaosalisena kahtlustama Lõod. Asja maksis veel uurida ja puurida. Ja

kui ta proua Kivi kord tänaval kohtas, võttis ta tema ristküsimuste alla.

„Tähendab, mööbel on teil nüüd õnnelikult müüdud?"

„Jah, müüdud," vastas proua Kivi.

„Tähendab, ilusad rahad taskus?"

„Teadagi!"

„Aga palju te oma abilisele maksite?"

„Missugusele abilisele?"

„Või missugusele abilisele! Lõole! Ärge kehitage midagi õlgu. Need asjad on mul juba ammu selged. Lõo ise tunnistas puhtast südamest üles. Ja mis siin salatagi, sain ju isegi aru, kes teil nõuandjaks ja abiliseks oli. Oma paarsada krooni sai ta ikkagi?"

„Ei saanud," eitas proua Kivi pisut kõheldes. „Mitte sentigi ei saanud."

„Aitas ja õpetas niisama?"

„Niisama, mitte sentigi ei tahtnud, kuigi pakkusin."

Mesilane näris vihaselt huuli. Niisiis saladus oli päevaselge. See lihtsameelne naine oli reetnud oma abilise!

Kui Mesilane kauplusse tagasi tuli, lõi kell parajasti viis. Ta tõmbas välisukse kinni, lukustas selle, tõstis raudkangi sissepoole ette. Siis läks ta tagumisse pimedasse ruumi, kus oli kirjutuspult äriraamatutega, ja keeras elektri põlema. Ta kõneles telefoniga, üsna tasa, just nagu oma pihku.

Vihmamantel seljas, ilmus Lõo uksele, et hoovi kaudu tänavale pääseda. Kuna Mesilane veel telefoniga kõneles, siis andis ta käega märku, et Lõo teda ootaks.

Lõo nõjatas uksepiidale, süütas paberossi. Ootas.

Telefonikõne lõpetatud, puges Mesilane laua ja

seina vahelisest kitsast käigust välja Lõo ette. Ta rapsas Lõo rinnust kinni, pigistas mantlihõlmad tugevasti pihku kägarasse, jõllitades talle vihaselt otsa.

„Närukael!" möirgas ta äkki ja surus Lõo vastu seina. Siis tõmbas ta tema suust paberossi ja viskas selle põrandale.

„Sa kuradi vurle, sa taaripea, ma teen su vagaks nagu vagla!"

„Te olete hulluks läinud!" hüüdis Lõo. „Mis teile pähe on tulnud!"

Ta püüdis end Mesilase käte vahelt vabastada, kuid Mesilane hoidis teda peaaegu lennus.

„Närukael, hulgus, koerarisu!" möirgas Mesilane edasi. „Korja niisugune pätt tänavalt üles, anna talle tööd ja leiba, aga tema hakkab vurlet mängima, äri kahjustama, ärisaladusi lobisema!"

„Esiteks, kõnelge selgemini, teiseks, laske mind lahti!" nõudis Lõo.

Kuna aga Mesilane teda veelgi suurema vihaga vastu seina surus, andis Lõo talle põlvega tugeva hoobi. Mesilane aietas, laskis Lõo lahti ja taganes kaugemale.

„Kasige välja!" kisendas Mesilane, näost verimust, silmad punased, jõllis. „Vana lese sokutaja! Aga ilusa tänu said oma rumala abi eest: kõik lobises mulle välja, ja irvitas pealegi! Sülitab sulle näkku selle näruse abi ja nõuande eest, — niisugused on kõik naised! Ja nüüd, enne kui ma kolm loen, oled sa siit minu silma alt kadunud ja — igaveseks! Kui sa veel oma kondid üle minu ukseläve tõstad, toon politsei, lasen sulle kumminuiaga anda, nii et sa enam ei mäleta, kui vana sa oled! Üks . . . kaks . . ."

„M i n a sinu politseid ei karda," ütles Lõo. „Polit-

sei tuleb kutsuda tõepoolest — teie jaoks! Kas te arvate, et ma pime olen ega märka, missugust musta äri te siin ajate, kõnelemata armetute ja õnnetute tüssamisest. Kas te arvate, et mul on teadmata, mis teile üleeile aita toodi, — kaks koormat igasugust kraami! Tean kõik!"

Mesilane muutus näost lausa siniseks.

„Nüüd minu ärist välja!"

„Mitte välja, vaid nüüd kutsun politsei, nüüd kutsun m i n a politsei!" ähvardas Lõo. „Te olete suur kelm, toores inimene, kes isegi õnnetu lese kulul tahab tohutut vahekasu teenida! Üks niisugune kelm laskis kümne aasta eest minu vanemad pettuse teel oma kodust maanteekraavi tõsta. Liiga kannatlikud ollakse teiesuguste vastu. Tuleks teid mõneks heaks aastaks priileivale saata! Tean, et need kaks koormat kraami, mis üleeile teie aita toodi, löödi üle varustusvalitsuse laost, kus teenib üks teie sugulane laoülemana. Saate oma narid kõrvuti, siis on teil lõbusam!"

„Välja! Hullumeelne! Sa ise saad narid kõrvuti mõne omataolise kaabakaga, aga mind jäta rahule, ausat inimest!"

„Vaatame järele, kumb meist kaabakaks jääb!" vastas Lõo ja libises kirjutuspuldi ja seina vahelt telefoniaparaadi juurde.

„Telefon jäta rahule!" hoiatas Mesilane.

Vaevalt jõudis Lõo telefoni juurde, hoiatusest hoolimata, kui talle selja tagant rusikaga pähe anti. Ja samal ajal rapsas Mesilane laualaeka lahti ja haaras sealt revolvri.

„Käed üles, lurjus!" möirgas ta. „Jah, olen kelm ja suli ning koormad toodi varustusvalitsuse laost! Õigus! Toodi sealt! On varemgi toodud! Ja seal ei

ole laoülemaks mitte mõni minu sugulane, vaid — minu poeg! Vangileivale ei lähe meist kumbki! Saad siit sellest paar tinakuuli kuklasse ja homme, juba homme on sul suu mulda täis! Käed üles! Pätt!"

Lõo käed tõusid üles, kuid üks neist tõusis taskust ühes relvaga. Ta mõte töötas kiiresti. Ta ei kahelnud, et Mesilane võib ta tappa, et päästa iseennast ja oma poega. Kas jõutakse kunagi selgitada siinse roima õiget palet, kui ellu jääb Mesilane üksi? Roimarist Mesilane võib jääda pealegi kõikide silmis õigeks ja ausaks kodanikuks, jätkates oma musta äri.

Lõo tulistas. Jõudis tulistada esimesena. Tulistas, et tabada ja halvata Mesilase kätt, mis hoidis ähvardavalt relva. Ühe lasu asemel paugatasid kaks, peaaegu korraga ja vastamisi ... Lõo vaarus, relv kukkus põrandale ning ta vajus põlvili, põlvedelt kummuli põrandale. Ta küünitas kätt põrandal suitsva relva järele, kuid siis ta jõud rauges, sõrmed jäid liikumatult relvale ...

Õhtul Jakob Mesilane lebas haavakliinikus, toodud operatsioonilaualt, kus tal õlaluusse peatuma jäänud kuul välja opereeriti. Sama haigla surnukeldris lebas selili koikul, üks käsi ettepoole välja sirutatud, lahkamisele toodud Peep Lõo laip. Väljas tänaval aga müüdi ajalehti, milledes juba pikalt ja laialt kirjeldati vanakraamikaupluse müüja alatut röövimiskatset Jakob Mesilaselt, kellel roimar teadis olevat suurema summa raha. Haavatud kaupmehel aga õnnestunud pääseda jultunud roimari käest, surmates selle õnneks tulevahetusel. Ajalehed tõid samuti roimari ja kallaletungi-ohvri näopildid.

Õla rängasti valutades lebas Mesilane poolsuletud

silmil haiglas oma koikul. Tema oli nüüd ainuke, kes mõtles ja juurdles seda verist roima kui asjaosaline, sest teine asjaosaline polnud selleks enam võimeline. Mesilase peamine mõte oli nüüd juhitud sellele, kuidas lahendada ja võltsida kohtulikku juurdlust. Seni olid kõik asjaolud tema poolt, aga küllap võidakse juurdlust sihtida ka tema vastu, süüdistades teda ennast roimas.

Kas tema oli roimar? Lasud kõlasid peaaegu korraga ... Mõlemal oli relv käes ja mõlemad kartsid teineteist, ruttasid teineteisest ette ... Ent üks sihtis käsivarde, teine südamesse ... Ja üks, kes relva haaras esimesena, oli selle haaranud nimme selleks, et varjata igaveseks oma musta äri ränki tehinguid avalikkuse eest, et päästa ennast ja oma poega vanglamüüride eest ...

Kolmandal päeval hakkas teine käima maise elu viimset rada. All surnukeldris tõsteti ta lihtsasse puusärki, siis tuli töövoorimees oma lariseva vankriga, heinamärss istme all, piits pihus. Puusärk paigutati vankrile, tema üle laotati vana luitunud vaip, ja saatjaks tuli voorimehele veel teine töömees. Nad hüppasid kahele poole puusärki ja hakkasid liikuma, jalad rippumas üle vankriveere.

Värava taga tänaval ootasid laiba väljatoomist ainult mõned üksikud uudishimulikud.

„Mis siin on juhtunud?" küsis mõni mööduja peatudes. „Miks siin seistakse?"

„Miks siin seistakse! Ära sina seisa, kui sa ei soovi!" urises küsitav nipsakalt. „Roimar tuuakse välja ... matta."

„Missugune roimar?"

„Lõo! Kas te ajalehti ei loe!"

„Ah Lõo!" ja küsija jäi teiste hulka seisma ning ootama, et näha ühe allakäinud inimese viimset teekonda.

„Eest ära!"

Ja juba jõudis surnuvanker haigla väravast välja. Rahvasalk valgus kahele poole, andes minejale teed. Kuid nende ootajate hulgas ei leidunud ühtki omast, ühtki sugulast ega tuttavat, kes oleks saatnud väsinud lahkuja tema viimsesse puhkepaika. Tema sugulased elasid kaugel maal, isa ja ema olid surnud, sõbrad aga jäid temast täna eemale ...

Ülal haigla teise korra aknal nähti õe valget kogu ja see kõneles haigega, Jakob Mesilasega, kes lebas koikul.

Tänav laskus nõlvalt alla, hobune hakkas sõrkima tasast sõitu. Ülal kitsa kaevikutaolise tänava kohal kummus hall sügisene taevas, külm ja tuuline. Keegi ei pööranud tähelepanu möödujaile. Kes nägigi puusärki, see arvas selle olevat tühja — sest puudusid ju saatjad. Ent siiski seisis kirikuväljaku nurgal keegi naine, lilled käes, oodates matuserongi. See oli proua Kivi. Ta tahtis ühineda saatjatega ja asetada omalt poolt lilli kadunu hauale. Tal olid omad mured ja kurvastused ja ta polnud veel jõudnud oma mõtetega niikaugele, et kahelda, kas viidav ongi põlatud roimar. Ta ei võinud arvatagi, et tema eest möödusid Peep Lõo maised jäänused, sest ta märkas vaid mingit töövoorimeest lihtsa puusärgiga, mis võidi viia mõnele lahkunule. Sest puusärk oli ju kaetud räbaldunud vaibaga ja hobune laskis parajat sörki pärimäge alla.

Proua Kivi pilgud olid endiselt suunatud haigla poole, oodates matuserongi rohke saatjaskonnaga, pastoriga, lilledega, pärgadega. Nii ta jäigi kiriku nurga juurde mõtlikult kauaks ajaks seisma, lilled käes.

Peep Lõo teekond jätkus. Tänaval ristles sõidukeid. Inimesed tulid ja läksid. Kui paljude sisetundel nende hulgast lasus avastamata roimi?

Töömehed lasksid lahkunu hauda. Mehed olid palgatud linnavalitsuse poolt kaheks tunniks, saades igaüks viiskümmend senti tunnis. Hauakaevamise eest andis linn välja seitse krooni ja kakskümmend viis senti.

Kääbas sai suur ja liivane, kehvikute ja linnavaeste kõrvale. Kui kolmel töömehel olid labidad juba selga visatud, põlvitas kääpa juurde üks nende hulgast, mees, kes mõne aasta eest oli toonud oma kaks poega sama kalmistu liivasesse sängi.

Üks kääbas oli kalmistul jälle rohkem, niisugune kääbas, mis varsti auklikuks variseb, rohtub ja mille rist vajub viltu. Kuid seda kääbast rahvas siiski näitab põlastades teistele, kuna tema teades on selle alla maetud — alatu roimar. Sest temale jäi igaveseks teadmata, et roimarit raviti haiglas ja lasti sealt tagasi vabadusse, et õige ja süütu oli langenud teise eest seistes.

AUVÕLAD

Isabella tänava nurgal valge sanitaarauto tõmbas lahti oma hädiselt kõlava hoiatuse nagu härmoonik pika akordi ööl vastu pühapäeva aidaukse taga — ent hilja: nurga tagant sööstis talle vastu väike sinine taksiauto, ja kokkupõrge kujunes paratamatuks. Küll röögatasid pidurid ja rattad lohisesid sillutisel liivakottidena, kuid piirituse- ja bensiiniauru all olevad sõidukid tormasid kokku, suure vihaga nagu kuked, kelle toidu hulka segatud vägijooki. Takso, see muidu tühine moonakäru, võrreldes suure sanitaartõllaga, paisati Jüri Veiderpassi raamatuäri seina äärde, parema külje rattad jäid õhku rippuma ülearuste jäsemetena. Selles mehaanilises kahevõitluses jäi võitjaks kogukas sanitaartõld ja tema ainsaks häireks osutus esialgu öösel halvatud pagarmeister Tibari oiged sees koikul. Silmapilkselt viskus tolle ajalehe kolmereal-lise päevauudise algteksti ümber uudishimutsejate vehkiv sõõr, ning kohal oli kolm kutsekiivast kordnikku, tormates surmapõlgavalt nagu tuletõrje lendsalk tulepesa lammutama.

Ja siis järgnes õnnetuse lõpplahendus, pisut küll koomiline: ümberpaisatud auto ukse avas väike kobav käsi ja sealt ronis välja Jüri Veiderpassi raamatuäri jooksupoiss Madis Elken, korraldades äkki nii suurt rahvahulka nähes vaistlikult oma kaelasidet.

Jooksupoiss, kes sõidab hommikul autoga ametisse, ei kuulu isegi noores pärditavas pealinnas tavaliste hulka, ja Madis Elkeni oli toonud Jüri Veiderpassi raamatuärisse tõepoolest äärmine tööpuudus, kuna Elkenil oli seljataga juba ilusam, parem ja kuulsusrikkam minevik, kui seda on jooksupoisi oma. Ta tegi alles tänavu kevadel kaasa jalgpalliturnee Euroopa spordikeskustesse, kus ta nagu noor märatsev määrkass kaitses vahvalt rahvusvärve. Meeskonna kapten vaatas asjale vaid läbi viie sõrme, kui ta Riia matšil värava päästmiseks õnnetuse maski all virutas pooleks lätlase sääreluu, aga kui ta Budapestis lõppbanketil väljakäigukohas poolsurnuks peksis ühe spordimadjari, millest ähvardas tulla rahvusvahelisi sekeldusi, suleti koju jõudes Elkenile igaveseks rahvusmeeskonna kitsas uks, kuigi ta teeneid hinnati kõrgelt. Talle soovitati minna, ja mitte pilgates, poksiklubisse, kus ju sagimist ja löömist otse treneeritakse ja kus Elken oma vastast võiks lõhkuda nagu pull turbakuhilat. Kuid kodus andis talle endale ja sõpradele mõistatada, kas ta oli langenud ohvriks spordihullustusele, marurahvuslusele või lihtsalt oma äkilisele meelele-mõistusele.

Kui Madis Elken astus Jüri Veiderpassi raamatuärri, siis tal oli väike lootus, et see ajutine koht saab talle ta elustaadionil vaid ajutiseks hüppelauaks, kust võis võtta rekordhüppe avaramasse tulevikku: tunti ju Jüri Veiderpassi kui sidemetega meest, kellel suur erikaal nii ees- kui tagatreppidel.

Jüri Veiderpass, nüüd juba kuuekümnesse küündiv vanahärra: ta elulugu oli nii tüüpiliselt sarnane tuhandete omataolistega, kelle oli üles upitanud rahahimu ja kes oli alanud elukarjääri peaaegu tühjade

kätega, maal, kuskil alevikolkas. Kauge ookeanitaguse kullamandri jooksupoistest kasvanud rahatuusade eludoktriin „töö teeb inimese" oli oma sigitustolmu aplasti levitanud ka siia põhjamaale; oli levitanud niisama aplasti nagu kullamanner ise oma kaht kuulsat vanaaja artiklit: kartuleid ja lutikaid. Kui Jüri Veiderpass oli alles alevi-raamatukaupmees ja käis kaubitsemas suurtel laatadel, siis ammutas ta osalt oma elusitkuse mõtte, nagu ta kord pidulauas tervitusklaasi tõstes ise ütles (enamik tõusikuid seob oma tõusu ikkagi mingi nähtusega) — ammutas oma elusitkuse mõtte ühelt Saaremaa puhtatõuliselt hobusenässilt, kes tolleaegseil maanteemülkail oli mingiks imeloomaks: väsimatu, raudne. Sama sitke ja tugev eluvaist oli puurinud oma jändrikud juured ka Jüri Veiderpassi, ja kui ta hakkas roostetuma vanarauahunnikuna, ta vaikne naine oli toonud talle juba kaks tervet ja tublit pojasangarit ja kaks punapäist tütrenääpsu.

Segaste tunnetega astus Madis Elken Jüri Veiderpassi teenistusse, mis esialgu sarnanes nagu hädaabitööga, mingi jooksupoisiametiga. Juba tänav, millel iseenesest küll ilus ja kõlav nimi — Isabella —, oli nagu mingi suurlinna solgitoru, kust välja vooris koorem koorma järele sõnnikut, prügi, prahti, ja mida mööda linna valgus kahest tapamajast värskeid lihakoormaid, larisevaid plaanvankreid veriste, äsjanülitud nahkadega. Kui avada väljastpoolt Jüri Veiderpassi äri uks, siis pea kohal tilises veider märgukell: kolm väikest kuljust — igaüks ise tooni; ja tuli tänavalt alla astuda neli astet, — kauplus asus pooleldi keldrikorral. Suur ja lai oli see poeruum — ja väga madala laega, mis surus nagu kogu raske maailm seesolijaile,

tekitades tunnet, nagu võiks majamürakas iga silmapilk kaela variseda, seesolijad enese alla matta. Ta oligi keskelt pisut lohku vajunud ja väikesed kinnilubjatud praod hargnesid laiali nagu sajad jõekesed maakaardil.

Leti taga müttasid kaks vanapiigat, ühel neist linahallid juuksed, närbunud põsed veripunaste ümarate lappidega, hall džamper nagu kummikott keha ümber. Ja kuna sinna keldrikorrale kitsa tänava tõttu kunagi ei paistnud päike, oli suur ruum alati vilu ja morn. Nii need naised seal leti taga elutsesid, käed vastamisi džamperivarrukais, ise kõbistades ja liigutades jalgu, nagu külmetaksid nad neil vahetpidamata. Aeg oli tavaliselt igav venima, sest harva kukkus sisse mõni ostja, ja üksi olles müüjannad vahtisid üles aknaisse, mis algasid peaaegu jalgtee pinnast. Seal võis näha liikumist isemoodi — peatuid ja kehatuid inimesi, siblivaid ja ruttavaid jalgu.

Teine neist müüjannadest vaatas pisut iroonilise ja valusa pilguga Elkenile, kui see astus kauplusse ja küsis Veiderpassi. Sest müüjanna teadis, et Elken on Veiderpassi uus ametnik ja et Veiderpass teeb äris ümberkorraldusi: kauplusest vallandatakse teine müüja. Koht juba oligi kuu algul üles öeldud ja lahkujal tuli peremees ja kaasteenijad jumalaga jätta juba ülehomme.

Äri uus jooksupoiss Elken juhatati kauplusest laoruumi, mis oli täis laeni küündivaid riiuleid, ja teine väiksem ruum täis kaubakaste ja paberikoli. Sealt koli juurest Elken leidiski peremehe, kes seisis suuga akna poole, käed püksitaskus, vahtides üles aknasse, kus nüüd taas siblis mööda jalgade lõpmatu köis. Elkeni uksele ilmudes pöördus Veiderpass tulija poole ja

ruttas talle vastu, ulatades talle oma pisut väriseva käe, milles enam ei tundunud soojust ja jõudu, vaid mis oli vanadusest jäänud puiseks, kangeks, luiseks. Ta nägu oli samuti hall ja veretu, täis kiprapesi, kuna juuksed olid säilitanud ta ilusast noorpõlve parukast ainult hõreda, halli võre kukla taga. Ta hallid suviriided olid üleliia laiad, nagu need ei olekski tema omad, vaid ostetud turult ja juhuslikult, — krae ja lips võidunud nagu mõne lesemehe omad. Veiderpass võttis Elkeni vastu lahkesti ja ilma peremeestele tavalise uhkuseta. Näis, nagu vajaks ta endale hädasti ustavat töömeest ja ametnikku, kes oma uueaegsete kogemustega ja tarkusega aitaks tal tema vanul päevil äri jätkata.

Kuid taga laoruumi kõrval ühes tillukeses ruumikeses klõbistas veelgi keegi. Värvimata kitsas lauduks viis sinna raamaturiiulite vahelisest tühjast kohast, käsiraua asemel suur raudkonks, mis oli mitmekümne aasta jooksul higiste näppudega mustaks käperdatud. Esimesel tööpäeval Madis Elken pidas seda ust kloseti omaks, kuid tõmmates kord selle lahti, ta peaaegu ehmus kangeks: ta ees avanes väike kontoriruum, kus suure laua juures istus kõhetu mees, pea nagu kummipall paljas. Ta pikad mõtlikud sõrmed lõgistasid arvelaua nööpe, hästiteritatud pliiats märkuste tegemiseks kõrva taga. See mees oli enam luukere kui inimene seal aknata kongis, ja kui ta juhtis oma hallid silmad üle ninaotsale nihutatud prillide, siis Madis Elkenil ei jäänud järele muud kui kogelda vabandust ja uksest välja taganeda.

See koltunud luukere oli Jüri Veiderpassi ärihaldjas, Veiderpassi vend Andres, endine paiukile lastud rahvakooliõpetaja maalt, kes nukitses enam ajaviiteks juba

mitu aastat siin suurte äriraamatute kallal ja korraldas kirjavahetust. Siin ta tundis juba ilmselt, et riik polnud teda saatnud mitte asjatult paiukile, vaid et ta tervis on tõepoolest vilets, nii et seegi väike töö hakkas tal käima ülejõu. Ta istus oma kongis arveraamatute taga — ühel päeval veel üsna kõbus ja terve, kuid teisel päeval juba puruvigane. Paks villane sall kaela ümber, seljas igivana õpetaja-aegne lambanahkadega palitu, astus ta viletsal ja vaaruval sammul need neli rasket astet alt kauplusest tänavale; siis ta komberdas rahvavoolu, ja tavalisest pooletunnisest käigust sai talle neil korril pikk vaevarikas rännak, mis kestis mitmeid tunde.

Selle paiukiealise rahvaõpetaja asemele asus kontorikongi nüüd Madis Elken, ja tal oli tunne, nagu oleks ta suletud liftikabiini, mis sõidutab teda sujuvalt ja vahetpidamata üles ja alla: nii ebamugavate tunnetega möödusid tal kontorikongis esimesed päevad. Vanal pensionäril võis seal jätkuda tööd hommikust õhtuni, kuid Elkenil kulus sama kirjavahetuse ja arvete korraldamiseks ainult pool sellest.

Klõbistades arvelaual ja plõksutades selle väikesi nööpe ühiseks üldsummaks, Elken kuulis, kuidas vana Veiderpass käis laoruumi riiulite vahel rahutult edasi-tagasi: pisut ettepoole kumeras, hall habemetutt lõua otsas terava kiiluna ees, madal kraerõngas odava rohelise sidemega pisut viltu, vana Moser põksumas vestitaskus. Käed seljal, liigutades sõrmi, ja see imestamisväärseim mehhanism maailmas — inimese aju — lennutas mõtteid minevikku, olevikku ja tulevikku. Tal oli mõtelda ja muretseda palju, sest äri käis aasta-aastalt allapoole, üsna kiirel käigul. Omal ajal tema raamatukauplus oli olnud linnas nimekamaid ja suure-

maid, ning ta oli tegutsenud ühtlasi kirjastajana. Nüüd talle oli tekkinud võistlejaid moodsate suuräride näol ning ka kirjastamine oli soikunud peaaegu täiesti. Veiderpass tundis end nagu üksi ja mahajäetud, — kõik ta neli last olid läinud laia maailma, ta raamatute juurde ei jäänud neist ükski. Ja tegid seda targasti — oli Veiderpass hiljem veendunud — sest raamatuäri õitseng näis olevat lõplikult möödunud: kes ostis nüüd veel raamatuid; sest egas muidu Veiderpassi suure äriruumi tühja nurka ei tekkinud sügisel kogukaid veinipudeleid, moosipurke ja mett. Ta kauplusest hakkas kujunema mingi segatüübiline hädaaja kauplus.

„Näeb, millega ja millal see kitsas aeg kord lõpeb," kõneles Jüri Veiderpass Elkeniga. „Mis aasta edasi, seda vähemaks jääb läbimüük ... Ei tea, kes siin süüdi, kas mina ise või ostjad. Võib-olla olen väikese haridusega, ei oska enam rahuldada ostjate nõudmisi, — maalt ju olen tulnud, olen siin omal ajal head äri teinud, minu kauplus oli üks suuremaid. Aga nüüd ma ei ole endaga enam rahul: vana olen juba samuti, mõnegi väärsammu olen astunud, mõnegi hea juhuse maha maganud. Pojad olen nagu mürkgaasiga endast eemale peletanud: kumbki neist ei jäänud peatuma äri juurde. Ja on võib-olla paremgi: nüüd nad mõlemad on ilusal, haljal oksal ja teenivad leiba „ausal" kombel: üks neist kaubitseb metsaga, teine on eksporttapamaja abidirektor."

Mõned aastakümned tagasi Jüri Veiderpass oskas arvestada massi nõudeid. Ta kirjastas igal aastal igasuguseid raamatuid, mida rahvas nõudis elavalt ja milledest mõned väljaanded andsid suurt puhaskasu. Igal aastal kirjastas ta järjekindlalt naljakalendri,

pühadealbumi, ja siis ta kirjastusel ilmus unenägude-seletajaid, armastuskirjade näiteid, viisakuseõpetusi, käetarku, suguelusaladusi, kunste miljonäriks saada, kokaraamatuid ning mõned vereromaanid annete kaupa, mis levisid kodumaal suurel arvul. Nüüd näis niisuguste raamatute aeg möödunud olevat, nende suurtest trükkidest olid paljud veel müümata ja nõudmine nende järele oli hoopis väike. Alles aasta eest ta oli tahtnud elustada oma kirjastust, lastes välja kaks juturaamatut ja ühe luuletuskogu, kuid nüüd ta mõtles hirmuga neile mahamaetud summadele, sest raamatute ilmudes võttis arvustus need vastu käraga ja mõnitusega. Ta raamatute autoriteks olid nimeta kirjamehed, teosed nende esikteosed, ja kuna Veiderpass ei tundnud kirjandust, oli ta nende teoste väärtust üle hinnanud. Eriti luuletuskogu ... seda oli müüdud ainult mõnikümmend eksemplari: ta oli trükkinud need raamatud lattu, oli hulk raha matnud surnud asjade alla. Isegi suguelu käsitlevaid raamatuid, milledel omal ajal oli suur menu, ta ei riskinud enam kirjastada, ja autorile, kes talle üht säärast pakkus, ta naeratas:

„Suguelu saladused? Ah, meie ajal ei ole ju enam suguelu saladusi! Kui see raamat sisaldaks suguelu näpunäiteid — siis vahest veel kuidagi!"

Käed selja taga, turi pisut vimmas, liigutades pöidlaid, ta jätkas käimist riiulitevahelisel kitsal rajal, nagu vang oma ahtas puuris. Käis üsna hääletult kautšuk-taldadel, ülal kõmises rahutu tänav. Ja küllap seal edasi-tagasi matkates puuris ta mõtet, mis teda viimasel ajal hakkas valdama ikka enam ja enam: lõpetada äritegevus. Lõpetada äritegevus ja veeta vanadusepäevad rahus oma linnaveerses aiamajas, sest

elamiseks tal pidi jätkuma pika eluaja jooksul korjatud varandusest. Ta oli ju viimaseil aastail äri jätkanud enam küll harjumusest, kartes töötust ja igavust rohkem kui midagi muud. Ülejääki teadagi kauplus suuremat ei andnud, ja kui Veiderpass oleks üürinud edasi kaupluse ja lao all olevad ruumid, ta oleks saanud võib-olla sama summa üürina, mis nüüd kauplus andis tuluna.

Astunud Veiderpassi teenistusse, Madis Elken oli nagu hakanud lugema mõnd uut romaani, sest loob ju iga perekond oma kroonikaid, mis kõikidest varjamistest hoolimata satuvad naabrite kätte, eriti nende nilbemad ja mustemad leheküljed. See kirjutamata perekonnakroonika andis Jüri Veiderpassist heatahtliku kokkuvõtte ja ka preili Ehka kõneles, et Jüri Veiderpass on õiglane, aus ja lahke peremees, keda ta on teeninud juba viisteist aastat. Kui teda tabab mõni äpardus või õnnetus, ta ei hakka kisendades ümber jooksma, sõimama, puhkima nagu sepalõõts. Mida raskem hoop teda tabab, seda vaiksemaks ta jääb, seda püsivamalt ta istub kontori laua juures, pea käsipõsakil. Selle preili Ehka iseloomustusega pidi Madis Elken Jüri Veiderpassi endamisi tahtmatult võrdlema laste pildiraamatust välja lõigatud hea onuga, heaga ja õiglasega kuni naeruväärsuseni, heldega nagu automaat: lase sellesse kümnesendine, tõmba sangast, ja midagi ikka pudeneb peopessa, olgu seda kui palju tahes.

Ühel päeval tõi ekspress Veiderpassile kirja, millele olid märgitud sõnad „väga kiire". Ta oli kirjutatud armastajate ilupaberile, suurte, ärevate tähtedega ja näis olevat tõepoolest kiireloomuline. Sest pisut järele kaalunud, Veiderpass ruttas kauplusse, avas kassa-

laeka, luges üle seesoleva raha, otsis ka taskuraamatu vahelt viimased kroonid ja pistis nad ümbrikku.

„Härra Elken," hüüdis ta siis. „Siin on üks kiri, viige ta minu tütrele, proua Toomele."

„Rutake, palun," lisas ta. „Sõitke juba trammiga."

Aga kui ta vaatas uuri, oma vana Moserit, käskis ta Elkenil võtta auto, andes talle selleks sõiduraha. Ja ütles:

„Hoidke seda ümbrikku hoolega, — selle sees on raha."

Elken võttis auto ja sõitis ümbrikul märgitud tänavasse. Suure kivimaja koridoris tal tuli käia kuue vask-nimekaardiga varustatud ukse ees, enne kui ta leidis otsitava: „Johannes Toom, kapten."

Ta helistas ja pidžamas daam tuli talle vastu, ilmselt tõusnud otse tualettlaua eest.

„Härra Elken?"

Ja erutatud käsi sirutus talle vastu.

„Jah, olen Elken."

„Ometi kord inimene, kes vastab inimese kombel ega hüüa igale küsimusele: just nii, proua kapten, just nii!"

Elken ulatas prouale ümbriku, kuid proua taganes ukselt ja palus teda hetkeks sisse astuda. Samas eestoas Elkeni juuresolekul ta rebis lahti ümbriku, otsides sellest kirja, kuid ta ei leidnud ning ka rahapakk tundus talle kahtlaselt õhukesena. Ja miks puudub kiri?

Siis proua Toom hakkas hädaldama:

„Ma ei saa aru sellest isast. Kas tal puudusid prillid, kui ta luges mu kirja? Palusin teda saata kolmsada krooni, tema aga saadab ainult kaheksakümmend."

Ta muutus kahvatuks, närviliseks, rahamärgid värisesid näppude vahel.

„Mis saab nüüd küll minust, kust ma võtan puuduva osa — kakssada kakskümmend krooni? Aga mees mul muudkui sõidab minema, kaob nagu kivi vette. Olen talle saatnud kolm telegrammi, ootan vastust ja raha nagu haige. Asjata. Ta ometi teab, et täna on õiendada auvõlg. Kolmsada krooni. Mõtelge: auvõlg! Jääb see täna maksmata, pillub homme iga ajalehereporter meid poriga nii palju kui süda himustab."

Elken naeratas piinlikult, kuid ta püüdis teeselda, nagu ta ei oleks kuulnudki proua perekonnasaladusi. Talle tundus väga võõristav, et proua hakkas paljastama oma meest nii-öelda võõrale isikule, keda ta nägi alles esmakordselt. Kuid hätta sattunud proua ei leppinud sellega, ta hädaldas edasi, kirudes meest ja isa.

„Kas mu isa oli vihane, kui ta andis selle kirja?" küsis ta.

„Ei, miks? Ei märganud."

„Miks ta siis ei lisanud kirja kaasa, paari sõnagagi? See, mis ta tegi, oli kõrk žest. Viskas mulle raha nii-öelda näkku. Nüüd olen ma nagu kahe kurja vahel: ühel pool mees, teisel — isa. Arvan, teie olete juba mõndagi kuulnud mu mehest, ja just tema nii-öelda ohvitseri „aumehelikkusest". Niisugune ... ah! Ta muidugi ei liigutanud sõrmegi minu telegrammide peale!"

Ta näis olevat nii närviline, et võis iga hetk nutma puhkeda.

„Võib-olla ... saate teie, härra Elken, mulle laenata paariks nädalaks ..."

„Ei ..." hüüatas Elken ruttu, enne veel kui kapteniproua Toom sai lõpetada. Aga teise hetke pärast

ta hüüatas uuesti, nüüd juba kohmetunult: „Siiski, proua, ma saan teile anda väikese summa, ainult väikese — paarkümmend krooni. Rohkem mul ei ole."

„Aga sellest mulle ju ei jätku, sellest on lõpmata vähe, härra Elken. Seda raha ma ei või teilt tõesti võtta, seda te vajate endale taskurahaks."

Ta ruttas tagatuppa, käis seal kärmete sammudega ühest ruumist teise, kuuldi rebivat paberit. Kui ta tagasi tuli, oli tal näpu vahel kiri.

„Aidake mind, härra Elken," palus ta. „Näete, hädas olen. Täna hiljemalt pean tasuma selle auvõla. Muidu homme ei tea, mis ajalehed kirjutavad. Sigadus niisugune, ilus aumõiste mu mehel auvõlast. Loodan, et saate minust aru ja aitate mind. Ma kirjutasin ühe kirja major Mäe prouale, olge lahke ja viige see tema kätte. Ja tooge temalt ka vastus."

Elken libistas taskust uuri peopessa. Siis ta võttis proualt kirja ja ruttas välja, sest uus käik röövib talt uuesti aega, kuna aga oli tarvis rutata tagasi tööle. Proua Mäe asemel võttis Elkeni vastu major Mäe ise. Ta nähtavasti avas ka ise kirja ja kirjutas vastuse, millele oli lisatud rahamärke. Saades koguka ümbriku, proua Toom näis tundvat kergendust, ent ka seekord ärev ootus valmistas talle pettumust, kuna saadetud summast talle samuti ei piisanud.

Proua Toom raputas imestusest pead ja ohkas.

„Mul on piinlik, härra Elken," ütles ta, „aga teie aitate mind veelgi. Mul ei ole ikkagi veel tarvilikku summat koos. Oh, olen influentsas, arst ei luba mind välja — muidu ma ajaksin ise need asjad. Ärge kartke, et mu isa pahandab, kui te hiljaks jääte. Või veel parem: ma saadan talle Peetriga kirja. Jah, aidake

mind, palun. Teate — auvõlg, ja see on see kõige hirmsam!"

Elken ei saanud keelduda minemast, kuna proua Toom külvas teda üle igasuguste meelitustega. Ja veel enne kui oli Elken lahkunud, avas proua Toom akna ja hõikas kedagi Peetrit, kes vastas talle rämedal kurguhäälel. Ta saatis selle Peetriga isale kirja, teatades, et Elken on tema teenistuses võib-olla õhtuni. Nüüd ta läkitas teele veel kaks uut kirja — mõlemad vendadele. Tuli kohe sõita linna servale tapamajja, mida piiras hall maakivist müür. Üle müüri paistis madal kivihoone, mille pikk korsten hüpitas sügistaeva poole halle suitsukägaraid. Suur peavärav seisis lahti ja sellesse logises parajasti maamees oma töövankriga, väsinud pull vankripäras.

Elken otsis üles kontori ja pääses abidirektor Veiderpassi jutule. See pojast Veiderpass oli samuti laheda ja suure kuuetorbikuga nagu ta isa, kuid selle torbiku sees ei olnud mitte tühi luukere, vaid kõigiti turjakas ja lihav mehemürakas.

Elken ulatas talle kirja. Oli näha, et selle härra otsustusvõime juhtival ametikohal oli arenenud. Ta ei viivitanud ega nühkinud end pöördpingil — teadmata, mis teha. Ta ei heitnud pilkugi kirja toojale, vaid rebis blokist lehe, kirjutas sellele üheainsa suure sõna — „ei", sulges ta ümbrikku ja ulatas Elkenile.

Elken teadis, mida sisaldas kiri, ja ta ruttas kohe teise venna juurde, kes elas ühes kaugemas linnaosas. Oli hakanud vihma sadama, tihedat, nähtamatut uduvihma. See immutas Elkeni õhukest mantlit ja tungis läbi luust ja lihast.

Ümbriku aadress juhtis Elkeni hoovipealsesse väikesse majja, mille uued vihmatorud nõristasid

toobreisse vett. Ukseesine ja eeskoja telliskivipõrand olid täis laste poriseid jäljesarvikuid. Köögis, mis oli poolpime ja nii väike nagu kapp, podises ahjupliidil kapsapada. Väike naine avas ukse, võttis sisseastuja umbusklikult vastu, nagu oleks see mõni politseiagent.

„Siin on kiri härra Veiderpassile."

Teisest toast kotiriidest uksekardina vahelt pudenes teineteise järel eestuppa kolm määrdunud last, kes oma pesemata nägudega vaatasid uudishimulikult üles Elkenile.

Elken ulatas kirja naisele ja see ruttas temaga teise tuppa.

Nagisesid voodid, ümbrik rebiti lahti. Kirja lugemine nõudis nähtavasti palju vaeva, sest alles tüki aja pärast algas laudseina taga äge kirumine ja vandumine:

„Juba jälle raha, võtaks kurat! Raha — kakssada krooni! Liisbet hakkab vist jaburaks minema, või peab ta mind lehmaks, keda iga päev kolm korda lüpstakse? Auvõlad! Tean ta auvõlgasid! Kui palju olen mina sulatanud tema „auvõlgadeks" oma raha — aga tagasi ei ole ma sealt rohkem saanud kui selle, mis ta kord andis Eedile kampsuni ostmiseks: viis krooni. Nüüd temal on jälle auvõlad! Ei, ütle sellele poisile seal, et ma midagi ei saada, käigu ta põrgu vanakuradi vanaema juurde!"

Hoolimata sellest, et Elken oli kuulnud vähemagi sõna laudseina taha, naine andis talle edasi mehe eitava vastuse.

„Ei, öelge prouale, et ei saa, et ... meil ei ole võimalik ... et meil on ise puudus majas ..."

Seda ebakindlat vabandust mees laudseina taga ei suutnud taluda, ta hakkas seal uuesti sajatama, veelgi vihasemalt:

„Mis sa seal räägid, et kuidagi ei ole võimalik, et meil on ise puudus majas! Öelgu Liisbetile, et sõitku oma auvõlgadega põrgu. Nüüd, kus kapten eemal, tahetakse kuskilt sisse teha mõni karusmantel, et kui kapten koju tuleb, siis ta „seisab sündinud fakti ees" — viis-kuussada krooni on kergemeelne naine jällegi kirjutanud auvõlgade kontosse."

Kui Elken viis proua Toomele kirja ja suusõnalise eitava vastuse, proua nägu tõmbus põlglikult pikaks. Ta ainus märkus oli:

„Kas nägite nüüd, millised vennad mul on, härra Elken? Kui omakasupüüdlikud on kõik inimesed maailmas: jookse läbi pool linna, aga keegi ei aita teist! Kuid teie, härra Elken, vist pakkusite mulle oma abi? ... Palju te ütlesite olevat — kakskümmend krooni? Oleksin tõepoolest tänulik, kui laenaksite mulle siiski selle summakese — kõige enam üheks nädalaks. Usun, et siis saan toime oma võlaga ..."

Elkeni tunded olid tänase jooksmise tagajärjel väga segased ning kogu see kihutamine rahasummade järele paistis talle veidra komöödiana. Nüüd ta igatahes ei oleks pakkunud prouale seda summat: kuigi üsna väike, oli ta siiski teenitud suure vaevaga ja pealegi selle summaga ta oleks pidanud läbi ajama järgmise palgapäevani. Nüüd aga tal ei jäänud järele muud kui pista käsi tasku, tõmmata välja rahatasku ja ulatada prouale küsitud summa.

„Tänan," ütles see. „Hiljemalt k a h e nädala pärast maksan teile tagasi. Olen tõepoolest väga pealekippuv..."

Väljas oli pime, kui Elken suundus tagasi tööle, kust ta eemale kisti pooleks päevaks. Kell oli juba viis läbi ja varsti suleti kauplus. Kogu tänane post oli veel korraldamata ja pakid postkontori viimata. Kauplus tühi, laoruumid hääletud ja pimedad, Elken istus üksi ja askeldas tule valgel väikeses kontorikarbis. Ja nii ääretult mugav oli istuda pärast jooksmist ja askeldamist poriseil, tänavail. Imelik pilt ilmus ta silme ette ja oli sealt visa kaduma: pidžamas kapteniproua, juuksed pooleldi kähardamata, hädaldades oma auvõlgadest ja siunates aumõistelagedat meest. Siis tapamaja ülem-aju — abidirektor, kes täitis mitmendat kuud direktori kohuseid, kinnine ja ihne nagu mõni rahakapp, mille juurde soovimatu külaline pääseb vaid hapnikutulega; ja väikeses hoovimajas see kolmas Veiderpass, Jaan, kes öeldi olevat „metsakaupmees" ja kes täna nii armutult loopis vihaseid käsigranaate oma õe kahtlastele auvõlgadele.

„Veider perekond need Veiderpassid," mõtles Elken, surus paberossiotsa tuhatoosi, ajas palitu selga ja astus tagauksest õuelabürinti, kust ruttas välja tänavale, niiskesse ja tuulisesse õhe. Ta viis saadetised postkontori ja ruttas lähemasse söögimajja, et lõunastada — ajal, mil teised juba istusid õhtulauas.

Üks Veiderpassi võsudest jäi tal täna veel nägemata — mingi Giina, Iina või midagi sellesarnast. Vana paiuki-Andres oli tast paaril korral Elkenile jutustanud kui vahvast tüdrukust, võluvast tüdrukust, kellel on palju sex appeali. See ütlus kuuldus küll pisut koomilisena paiukile-kihutatud maaõpetajalt, kuid teisest küljest jälle — miks meie päevil paiukile-kihutatud maaõpetaja ei peaks olema moderniseerunud isegi džässikultuseni?

Ühel märdikuu õhtul, kui põhja pöördunud tuul oli päevase vihma tänavail poleerinud siledaks jäävõõbaks, Elken sattus teatrimaja ees juhuslikult kokku selle vana paiukisaajaga. Libeda jalgtee tõttu see komberdas vaevaliselt edasi nagu pime, kombates ettevaatlikult kepiga teed. Elken võttis vanahärral käe alt kinni ja saatis ta kodu ukse ette.

„Astuge minu poole sisse, härra Elken," kutsus vanamees. „Tulge ja vaadake, kuidas ma elan, ja ajame mõni sõna juttu."

Kuna Elkenil ei olnud õhtu kohta teisi kavatsusi, võttis ta lahke kutse vastu.

Ülal teisel korral rauk tassis püksitaskust välja võtmekimbu, milles tilises vähemalt paarkümmend võtit; siis ta muukis lahti eesukse, mis oli lukustatud kahekordselt, ka šnepper-lukuga; ja kuna ta elas üüritoas, siis iga kast ja kapp tal vajas lukku ja võtit. Ta süütas petrooleumilambi, vanad käed tilistasid tükk aega kuplit, enne kui said selle asetada tagasi kohale; ja järjest heledamaks muutuv tuli levitas ähmast valgust koidest puretud vanale mööblilaole.

„Kuidas olete rahul oma uue kohaga?" küsis Veiderpass, ulatades Elkenile tooli ja istudes ka ise väsinult laua juurde.

„Miks mitte rahul olla," vastas Elken. „Härra Veiderpass on hea peremees — on nagu lihane isa. Olen väga rahul oma kohaga."

„Jah, vend on mul kuldne inimene," kiitis rauk. „Ta on võib-olla liigagi hea ja vastutulelik. Ja selletõttu ta on endale kanda võtnud suuri raskusi, väga suuri, nii et isegi ..."

Rahalised raskused?

Kas tõesti ka Veiderpass on sattunud rahalistesse raskustesse ja likvideerib võib-olla varsti oma äri? Elkeni silme ette ilmus Veiderpassi rässakas kuju, kes käib laoruumi riiulitevahelisel kitsal jalgrajal edasi-tagasi, käed selja taga. Nii ta käib seal viimasel ajal tundide kaupa, olles muutunud eriliselt rahutuks, sõnaahtraks.

„Kas vekslid?" küsis Elken osavõtlikult.

„Mitte just vekslid," kõlas vastus. „Kuid veel halvemad kui vekslid: lapsed, härra Elken! Ma ei peaks sellest kõnelema, aga näe, olen lobiseja. Mis kroon iganes kaupluses laekub, see läheb laste tasku. Kas on Jaanil, Paulil või Liisbetil tasuda mõni hädaline auvõlg . . ."

See sõna oli nüüd Elkenile väga tuttav: sama „auvõla" pärast ta oli hiljuti jooksnud kapteniproua Toome hädaldamisel linnale mitu haaki ümber, ajades taga kahtsada krooni. Tol korral laenas ka Elken kapteniprouale kakskümmend krooni, ja kuigi sellest oli möödunud juba mitu head kuud, võlg oli ikka veel tasumata. Paar korda oli proua Toom kohanud Elkenit selle aja jooksul isa äris, ja siis ta oli iga kord vabandanud end piinliku viivituse pärast. „Ah, härra Elken," oli ta ehmunult hüüatanud, „võlgnen teile ikka veel kakskümmend krooni. Homme mu mees saab loodetavasti suurema summa raha — siis saadan teile teie osa kõige suurema tänuga kätte." Kuid iga kord möödusid ja ununesid need „mu mehe homsed suuremad rahasaamised" ning võlg oli senini tasumata.

„Nii see on, kahjuks," ohkas rauk. „Mu vend oleks olnud ei tea kui rikas ärimees — üle pealinna võib-olla. Kuid lapsed kannavad ta varanduse laiali, teine-teise õhinal. Kaua see enam nii edasi ei kesta, lõpu

teevad varsti peale. Kuid siis oleks kahju väikesest Giinast, mu ristitütrest, tema õppimine jääks pooleli. Aga ta on andekas tüdruk, väga südi tüdruk, sex appealiga tüdruk, nagu ikka olen kinnitanud. Te peaksite teda tundma. Kevadel ta esines juba kunstinäitusel ja müüs ühe pildi kellelegi ameeriklasele. Maksis häbematut hinda — küll ikka enam Giina sex appeali pärast!"

Ja rauk kõhistas naerda, ja see raugalik kahemõtteline naer oma ristitütre paljukiidetud sex appealist mõjus Elkenisse pisut võikalt.

Lõpuks ütles Andres Veiderpass murelikult:

„Ma kardan väga oma venna pärast. Olen kuulnud, et suur kivi veeretatakse talle kaela juba homme-ülehomme, ja küllap see matab vanamehe lõplikult enda alla. Ja-jaa, olen kuulnud, nii ääri-veeri, aga eks me näe ja kuule!"

Kui Elken teisel päeval tööle läks, valdas teda väga rusuv tunne. Ta astus alla kauplusse nagu koopasse, mille nurgas hingitses koksiahi, levitades kerget karmu ja soojust külma ruumi. Hiljem tuli kauplusse keegi vihmamantliga mees — kuigi väljas külm ulatus üle kümne püügala —, küsis Veiderpassi, istus koksiahju juurde toolile ja jäi ootama. Ta vaikis peaaegu kogu aja, vaadates väga sageli kella.

„Otsin tööd," kaebas ta lõpuks oma häda Elkenile. „Olen perekonnainimene, nelja väikese lapse isa. Oleme juba mitu päeva suures puuduses. Tuba on külm ja kütmata. Külma veel kuidagi kannataksime ära, aga — aga nälg. Ja lapsed . . ."

Ta veeretas oma nahkmütsi käes, suu oli kuiv, hääl nõrk ja kumisev; silmad ringlesid rahutult ja kartlikult.

„Teenisin mõne aasta eest Veiderpassi," jätkas võõras. „Ta on rikas mees, tal on vana ja suur äri, usun, ta leiab minu jaoks kindlasti tööd. Ta oli hea ja lahke peremees."

Teadagi, et Veiderpass pidi ta saatma tühjalt minema.

„Ei ole enam endised ajad," seletas ta. „Üsna viletsasti käib nüüd minugi käsi. Ei ole siin enam seda rühki, mis sinu ajal: sinu ajal teenis siin kuus ametnikku, nüüd ainult — kaks. Kolmas vallandati mõne kuu eest, ja võib-olla üks tuleb veelgi vallandada. Vallandada kõik — ja äri lõpetada."

Ränk kivi, mida ennustas vana paiukimees, hakkaski matma Jüri Veiderpassi. Ühel päeval ta tuli erutatult kontorikongi, avas laeka, soris ja pildus pabereid. Ta asetas põuest lauale oma rahatasku, mis enam oli tulvil dokumentidest kui rahast. Ta hakkas korraldama oma pabereid mitmesse kuhja, arvutas neilt summasid, mõtiskles, kõõbitses lagipead. Ja ohkas. Ning siis ta kirjutas kümmekond paarirealist kirja.

„Viige need kirjad isiklikult adressaatidele," ütles ta Elkenile. „Ärge laske neid ustele kirjakastidesse, vaid andke käest kätte. Ja nende kolme peale tooge mulle ka vastused."

Elken ajas palitu selga ja ruttas välja. Ta teadis, et kirjad olid võlgnikkudele, kelle juures Elken oli samasuguste meeldetuletustega käinud vareminigi. Ja ka võlgnikud tundsid teda juba ukseprao vahelt, võttes kirja vastu lakoonilise küsimusega: „Veiderpassilt?" ja sulgedes siis kähku ukse.

Jätkates kirjade laialikandmist Elken pidi Veiderpassile vastuse tooma ühelt Juhkamsoni-nimeliselt, kelle korteri eeskoja seinad olid kuhjatud linnutopistega,

põdra- ja sokusarvedega. Kirja läbi lugenud, Juhkamsoni-nimeline härra vaatas istuma pandud kirjatoojat üle prilliäärte pisut muiates. Juhkamson oli ühtlasi ettepoole kummardunud kogu keha, ning näis, nagu asetuks ta poksimispoosi.

„Kas vanal Veiderpassil on nüüd tuli hänna all?" küsis ta pilkavalt. „Kas tal nüüd on käes palavik? Kas ta kihutab nüüd nagu põdrasõnn ringi ümber põõsa, raba sõrgade all aina tuisates?"

Kuidas see inimene nägi teist inimest looma kaudu!

„Ei mõista, mida te sellega öelda tahate," vastas Elken arusaamatult õlgu kehitades.

„Ah nii, ei tea," urises Juhkamson ning ta võigas irvitus hakkas pikkamisi kaduma. „Teenite Veiderpassi ja elate nagu kotis! Harilikult ametnikud ja teenijad teavad ikka rohkem peremehe elust ja tema saladustest kui peremees ise! Peate olema küll liiga vähe uudishimulik, muide — kui inimene ei ole uudishimulik, siis ta ei ole ka edasipüüdlik. Tähendab, te ei teagi, et Veiderpassile visati poolemiljoniline vekslipomm pessa. Nüüd nuhib pristav Veiderpassi äri ümber nagu mägrakoer rebaste koopais."

„Poolemiljoniline veksel? Kuidas ... kes?"

„Või kuidas ja kes? Veiderpass kasvatas endale ise kaagid kaela. Nüüd see puukauplejast poeg laskis oma poolemiljonilise veksli isa žiiroga protesti. Vanamehel majakast läheb haamri alla — seal ei ole enam vähematki kahtlust!"

Ning ta lisas:

„Igatahes poeg tegi targasti ja ta näitas isale ja õdedele-vendadele, kuidas tuleb asju ajada ja kalkuleerida, kui ei taheta puupaljaks jäädа. Puukauplejal oli isa žiiroga poolemiljoniline veksel, ja ta sai teada,

et tapamaja Paulist vend raiub juba pikemat aega isale auku pähe, muretsegu see oma maja obligatsiooni tagatisel talle miljon. Muidugi „laenuks lühema aja peale". Et kui sina, isa, mulle ei hangi seda miljonit, siis ma ei tea, mis minust saab ... Kas kuul või mis! Sest auvõlad ... Ja vanamees pikkamisi harjuski järele nihkuma. Sellest mahhinatsioonist sai puukaupleja haisu ninna, ja ta teadis, et kui isa kühveldab miljoni tapamaja Pauli kurku, siis on kõik teised lapsed pärandusest enam-vähem ilma. Palju siis maksab see puumajaloks, mis võib vana olla seitsesada aastat ja mis õieti kõlbab ainult veel tuvipuuriks. Ühel heal päeval ehituskomisjon ajab sealt elanikud ja kaupluse välja ja lööb lauad uste-akende ette, kui seda koihunnikut ei osata õigeks ajaks tuhaks teha! Igatahes kargas puukaupleja õigel ajal näitelavale ja tapamaja Paulil tuleb oma auvõlgadega teha tuhat imet. Üsna õige tegu mõlema poja poolt: isa muudkui jagagu varandus enne surma nende kahe vahel ära, teadmata, mis siis lõpuks endast saab!"

Juhkamson võttis taskuraamatu vahelt kolmkümmend viis krooni.

„Andke see härra Veiderpassile: see on mu laen! Tervitage ja tänage, kuid usun, niisugused väikesed summad ei kaitse ta koihunnikut pristavi eest."

Elken kasseeris veel paarist kohast laenusummasid, kuid need olid tõepoolest nii väikesed, et ei võinud protestitud veksli väljaostmisel avaldada kõige vähematki mõju. Pealegi summa üleandmisel Veiderpass lükkas Elkeni ette kapteniproua võla — kakskümmend krooni; niisiis tasuti tõepoolest kapteniproua „auvõlg".

Elken jälgis päevast päeva kaastundlikult Veiderpassi siseheitlust. Väliselt seda oli märgata liiga vähe, Veiderpass näis olevat üha tasakaalus, rahulik, kuid pisut vaiksem.

Ühel pärastlõunal hakkasid linnas lööma tornikellad.

„Tulikahju!" hüüatas preili Ehka. „Kas lõpuks mitte meie maja ei põle?"

„Kuidas meie maja?" kohkus Elken ja talle turgatas meelde Juhkamsoni ütlus, et kui Veiderpass ei oska õigel ajal tuhaks teha oma koihunnikut, siis ehituskomisjon võib ühel päeval elanikud sealt välja ajada — ja majast jääks seega järele ainult mõnus tuvipuur. Talle meenus samuti, et täna hommikul Veiderpass oli võtnud võtme laoruumist naela otsast ja läinud tagauksest välja: käis ta võib-olla pööningul, kus laos oli igasugust ajast ja arust läinud raamatukoli, milledest aastate jooksul vahest mõni bibliomaan ostis mõne tolmunud eksemplari. Veiderpass ülal pööninguruumis ... ta ei ole käinud seal peaaegu kunagi!

Elken kuulis, kuidas preili Ehka ruttas kaupluse uksest välja. Ta tõttas temale järele, uskudes kindlasti, et tuul keerutab Veiderpassi pööningult suitsupilve üle naabermajade ja kiiluaknast limpsivad välja tulekeeled.

Kuid siiski — tuli oli lahti pääsenud kuskil mujal. Raekoja kell märkis kolme üksildase pauguga kolmandat linnaosa.

„Ma kohkusin hirmsasti, kui kellad lööma hakkasid," ütles Preili Ehka. „Ma iga kord kohkun, kui kuulen tulikahjukelli. Mõtlen: nüüd põleb meie äri."

Elken vaatas talle imestunult otsa.

„Miks?" küsis ta, kuid taipas äkki, et ta ei oleks pidanud seda tegema. Kas siis ka Ehka kahtlustab Veiderpassi, et see kõrge kindlustussumma kättesaamiseks võib süüdata oma maja. Esialgu need mõtted tundusid Elkenile rängad: aus ja õiglane, milleks Elken Veiderpassi oli alati pidanud, — kas ka tema saaks hakkama niisuguse tembuga, niisuguse ohtliku asjaga?

„Ongi ime, et see maja pole veel tuhaks põletatud," ütles preili Ehka. „Viimase kolme aasta jooksul on siin tuli lahti pääsenud kolmteist korda, iga kord aga summutatud."

„Kolmteist korda kolme viimase aasta jooksul? . . ."

See vana maja muutus Elkeni silmis mingiks salapäraseks nõialossiks.

„Kas siin süüdatakse sihilikult, või käiakse tulega lohakalt ümber?"

Nüüd aga seletas preili Ehka, et see summutamatu tulepesa asus kõrvalmajas, mille omanik oli keegi lihunik, kes ise elab mujal, oma teises majas. Sagedate õnnetuste tõttu oli olukord läinud isegi nii ohtlikuks, et ka Veiderpass kinnitanud oma hoone suure summa eest, samuti inventari ja raamatulao. Sest keegi ei kahelnud, et tolle kõrvalmaja tulejuhud on ühenduses kuritahtliku süütamisega ja need võivad veelgi korduda. Kuid põhjalikkudest juurdlustest hoolimata kunagi ei leitud süütajat, kuigi lihunik käis istumas eeluurimise all kolmteist korda.

Lihunik oli linnas omandanud mingi „Sinihabeme" kuulsuse ja tal oli raske leida üürnikke. Need, kes nüüd elasid ta majas, olid oma vallasvara kõrgelt kinnitanud, arvates, et kui neil tuleb ka särgiväel hüpata alla tuletõrje laialilaotatud hüppelinale, siis

nad pole kaugeltki põlenud puupaljaks, vaid on teinud isegi ilusa äri.

Kui tulikahjukellad ikka veel ägedasti lõid ja tuletõrjujaid sõitis ja jooksis tulikahju suunas, astus Jüri Veiderpass kauplusse. See mõjus Elkenisse imelikult rahustavalt.

Veiderpass tegi oma kasuka hõlmad eest lahti ja istus küdeva koksiahju juurde, tulekuma virvendas ta näol. Ta vaatas mõtlikult, kuidas leegid puresid koksi, kuidas koks vajus ikka madalamale ja madalamale restile. Mida võis ta mõelda koksiahju suu ees, kui väljas lõid tulikahjukellad, pangas poolemiljoniline väljaostmist ootav veksel? Kas ta ei mõelnud, et tuli oleks võinud praegu teha hävitustööd tema maja kallal, auruprits pumbata asjatult veejugasid leekidesse. Tuli hävitaks maja maani, ühes kogu kallilt kinnitatud kaubaga. Ja siis lahendaks tulekassast saadud kindlustussumma ühel hoobil esilekerkinud raskused. Tuli muudaks suureks rahasummaks kõik vanad raamatukuhjad, mis pole üldse enam müüdavad, kuid mis siiski on kindlustatud kõrge summa eest. Kes läheks üles pööningule, asetaks sinna küünla, mis pikkamisi kahanedes süütab põlema läitmisained? Ja siis keset vaikset ööd tõusevad vastu taevast ahned leegid, ja kellad hakkavad helisedes täitma linna jubedusega ...

„Küllap vist keegi praegu kõrvetab endale tulekassast ilusa summa sisse," naljatas Veiderpass mornil ilmel, ja kuna ta nüüd kõneles süütamisest kõrge kindlustussumma kättesaamiseks, siis Elken oli veendunud, et Veiderpass äsja mõtteisse süvenenult tõepoolest oli otsinud vastust küsimusele: mis saaks, kui pistaks põlema omagi maja? Saaks kätte kõrge kind-

lustussumma! Kes nuhiks välja, et süüdi on omaniku käed, kuna tuli pääseb valla kesköösl, ajal, mil omanik ise magab kõige rahulikumalt kodus või istub kuskil seltskonnas, sünnipäevalapse pidulauas.

Kuid Elken oli enam kui kindel, et Veiderpass ei saaks toime sellise roimaga. Ta on aus ja õiglane mees, ta pigemini laseb haamri alla minna oma maja ja äri, kui et kiskuda end põletamise seiklustesse. Mõni teine jultunum tema asemel ei viivitaks kaua selle probleemi lahendamisega.

Ning nüüd Elken lisas Veiderpassi sapisele märkusele:

„Või mõni mees kõrvetab äriraamatuid, et varjata puudujääke ja võltsimisi!"

Vaevalt oli Elken lõpetanud oma märkuse, kui kauplusse astus ostja, kes teadis öelda, et tuli on lahti pääsenud — tapamajas.

„Tapamajas?"

Veiderpass hüppas erutatult üles, näost punane.

„Kummas tapamajas?"

„Eksporttapamajas!"

Veiderpassi esimeseks mõtteks oli, et ainelisse kitsikusse sattunud poeg võib vabriku hävinedes kaotada hea koha, teiseks: kas ei tule tulikahju tagajärjel soovimatuid sekeldusi, vangistusi, mõningaid paljastusi...

Ka Elken oli pisut kohmetu — oma ütluse pärast: „Või mõni mees kõrvetab äriraamatuid, et hävitada puudujääke ja võltsimisi."

Samal ajal lakkasid häirekellad ja piinav vaikus sigines alla Veiderpassi hämarasse laoruumi. Niisiis tuli tapamajas oli summutatud, seal võis veel vaid mõnest sisselöödud aknaorvast välja igritseda suitsu,

kuna nobedad kiivrimehed juhivad veejuge hoonelasusse, mis nüüd püsib vaikselt pikali, nagu haige, kellele tehakse klistiiri.

Esimest korda nägi Elken, et Veiderpass, kes tavaliselt oli vaikne ja rahulik, nüüd väga erutus. Elken isegi kartis, et Veiderpass võib langeda kokku, kuna ta kannatas südamenõrkust. Ta teadis, et summutatud tulikahju on sageli ohtlikum: see aitab paljastada mõndagi kahtlast. Võtta auto ja kihutada vaatama? Sest ärev ootus oli piinav. Kuid võib-olla pole pojale hea, kui ta sõidab sinna. „Milleks niisugune ärevus?" võidakse küsida õlgu kehitades, ja see ehk võiks halvendada poja kui tapamaja praeguse direktori-kohustetäitja olukorda.

Äkki tirtsatas telefon. Veiderpass võpatas oma taburetil ja ta nägu muutus peaaegu surnukahvatuks. Siis ta tõusis püsti ja haaras kuuldetoru: helistaja oli ta tütar, kapteniproua Toom.

„Ah sina... Ja... ja.., ma tean,.. jah, põleb... milleks see ärevus... Kuule, niisugust juttu ei aeta telefoni teel... Helistada? Tõesti, võib-olla ei olegi telefon rikutud."

Veiderpass katkestas ühenduse ja võttis uue kõne tapamajja. Tükk aega ta ootas telefoni juures, siis tõepoolest keegi vastas.

„Kas dir... Ah sina, Paul? Kuidas on?" Ja aeg-ajalt Veiderpass avaldas kõnekõrinale oma heakskiitu: „Summutati! Kahjud väikesed! Ära põles paberikorv, tool, laud, mõned äripaberid?... Kuidas sai tuli alguse? Ei tea... juurdlus teeb kindlaks?"

Nüüd helistas Veiderpass tütrele, kapteniprouale, kes ärevalt ootas kuskil sõbra korteris telefoni juures,

ja teatas, et tuli teinud tapamajas ainult pisut kurja: ära on põlenud paberikorv, tool, laud, asjaajaja uus mantel ja kübar. Kust tuli lahti pääses, näitab juurdlus, kuid arvatakse, et keegi on kogemata paberossiotsa või tiku paberikorvi visanud, ja see süütas paberid.

Viimaste päevade sündmused mõjusid erutavalt Veiderpassile, ta käis ringi murtult ja kurvameelselt. Kinnisvara kindlustuse vastu ta sai küll pangast laenu ja ostis välja poja poolemiljonilise veksli, kuid uus olukord surus ta kontori laua taha, kus ta maadles mitu tundi numbriterägastikus. Kümned variatsioonid andsid tulemusi, et äri jätkamine end enam ei tasu, vaid uus aasta lõpeb paratamatu puudujäägiga.

Veel kärpida ja koondada? Vallandada mõlemad ametnikud: Elken ja preili Ehka, püüda läbi ajada omal jõul? Või suudab vend veel istuda kontoris selle kokkukuivanud äri raamatute juures ja tema ise kaubelda all äris?

Või kärpida kahe ametniku palka? Palju annaks see aastas kokkuhoidu? Ei, sealt oli piinlik ja raske kärpida, ennem likvideerida äri, müüa maja — ja summast, mis jääb järele majal lasuvate võlgade kustutamisest, jätkuks vanadusepäeviks.

„Tõepoolest, isa, sa likvideeri äri ja müü oma majaloks maha," ütles poeg Paul. „On veel viimane aeg. Muidu, vaata, variseb kaela. Küllap mõnigi asutis annab hea hinna, sest plats asub kahe käidava tänava nurgal. Tõmmatakse see koihunnik maha ühes lihuniku omadega ja ehitatakse pilvelõhkuja asemele. Metsade peavalitsus otsib ammu sobivat

krunti, vaja mõnele kõrva juurde hiilida. Riigil raha kui raba — kui ainult saaks sobiva platsi."

Ta hea nõuande tagamõte oli ilmne: müügisummast isa peab andma talle miljoni laenuks, ainult laenuks.

Laev hakkas „lekkima", ja esimene rott, kes temalt lahkus, oli preili Ehka, kes otsis endale uue teenistuskoha. Ta sai selle kuulutuse kaudu, kus lesk otsis müüjannat, kellel kapitali ja kes võiks soovi korral jääda ka äriosanikuks. Elken kohtas teda kevadel rannamuusikal sageli ta valgepäise äriosanikuga. See näis lonkavat veidi, kuid selle eest ta kõnnak sarnanes veel täiesti sõdurite turjalt tulnud veltveebli omaga.

Veiderpassi äri läks nüüd kahe invaliidi tööjõul — mõlema põdura venna tööjõul, ainuke dissonants nende hulgas sportlasest Elken, kes võis end nüüd treneerida lao ja kaupluse vahel lähimaade suurjooksjaks. Niisugune äri lootusetu hingitsemine ja viimsete sentide õngitsemine kahe invaliidiga kihutas ka Elkenit lahkuma vajuvalt laevalt õigel ajal, kui ta ei tahtnud ühes sellega põhja minna.

Nädalapäevad pumpasid nad vett välja vajuvalt laevalt, siis haigestus Jüri Veiderpass. Nüüd öeldi tulevat sinna alla keldrikauplusse appi Veiderpassi viimane võsu Giina või Iina, nagu teda kutsuti, vana paiukimehe Veiderpassi ristitütar, tema lemmik, kellele ristiisa küütis taskuraha sageli T. linna, kus see õppis maalikunsti ja laulmist. Elken polnud Giinat veel näinud, vaid kujutles teda kuidagi ta innuka ristiisa kirjelduste järgi: sale, blond, sinakashallide põhjamaiste silmadega, suure sex appealiga. Elken kujutles teda tulevat kui kevadist liblikat, tiibade

libistades leebet õhku: ja alla keldrisse tulles ta satub ebameeldivasse kimbatusse, läheb leti taha, laob oma küünarnukini ulatuvad mustad nahkkindad letile risti nagu kaks jubedat konti mürgipudeli sildil; ja korvtooli istudes võtab auväärse ilme, nagu oleks istunud ooperil looži. Kuid Giina tuli kauplusse lihtsamalt, kui seda kujutles Elken. Tuli üsna lihtsa tüdrukuna, jalas kautšuk-taldadega kingad, seljas hallikas lihtne kevadmantel, peas barett. Esimesel hetkel Elken oli temast pettunud, ja kolme päeva pärast Elken võis kinnitada, et preili Giinal — hoolimata ristiisa eelpropagandast — on vähem sex appeali kui vanal viiekümneliitrilisel tindipudelil laonurgas.

Elken suhtus temasse teatud eelarvamusega. Oli ta ju veendunud, et see tüdruk on samasugune kui ta õde, proua Toom, tüüpiline Veiderpass: hellitatud, tahtejõuetu, laisk, edev, kergemeelne. Ja et ta õppis kaht kunsti korraga, see juba osutas ta pinnapealsust ja kergemeelsust.

Vana Andres viibis äri sulgemiseni kramplikult äris, vististi kartes jätta noori kahekesi, vististi olles hirmul, et ta õhuline ristitütar hakkab suhteid looma isa väikesepalgalise ametnikuga. Kuid Elkeni arvates see hoolsus ja vaevapingutus oli täiesti liigne: juba mõne nädala pärast, kui rauk jättis nad kord pooleks päevaks kahekesi, nad lõid lähenemissuhteid — nägelemisega. Elken ei talunud selle uue hädaabilise eputusi ja veiderdusi. Ta oli nagu takkudesse sattunud kana, kes enam ei saa edasi omal jalal, vaid ukerdab ja vaarub ühelt küljelt teisele. Sest Giina näis muutuvat päev-päevalt saamatumaks, hooletumaks, hajameelsemaks. Talle tegi raskusi asetada laudtreppi riiuli ette ja tõusta paar astet üles, et küünitada

raamatuid; ta ei saanud korgivinnaga avada tindipudelit, või ta pillas riiulilt võttes põrandale terve virna vihikuid. Ikka ja alati ta vajas abi, ning iga ostja puhul ta tuli taha laoruumi, et küsida Elkenilt, kas neil leidub nõutavat kaupa. Sealjuures ta ajas segi asjade nimed või moonutas nad tundmatuseni. Sel päeval, kui nende vahel tõusis nägelus, oli üks pikkade juustega kunstiõpilane, laulja, mitu tundi pingutanud ja vihastanud kontoris töötavat Elkenit oma laulujorinaga. Ta näis seal läbi võtvat kogu solfedžo kursuse ning möirgas tosina tüütuseni leierdatud helifilmi lööklaule. Kui ostjaid kauplusse astus, taandus see laulumees laoruumi ja jätkas seal oma muusikat, pisut tasemini.

Elken lükkas kontoriukse lahti ja vaatas seda heledaruuduliste pükstega laululindu, kes ikka veel oli lauluhoos, hoolimata sellest, et kuldnokad juba pesade juures olid unustanud laulud ja kägu hakkas rahva jutu järgi muutuma kulliks.

„Siin ei laulda," ütles Elken karmilt lauljale. „Siin töötatakse. Teil tuleb valida teine koht. Ärge seda unustage!"

Ja ta tõmbas uuesti kontoriukse kinni, ükskõikne, mis nüüd tuleb. Hakaku Giina teda kiusama ja kangutagu ta kas või ametist lahti.

„Härra Elken, mul oli teie pärast täna piinlik," ütles talle Giina etteheitvalt. „Teie tahate siia vist avada mõne poksilava, tõmmata inimesi köite vahele ja neid haakima hakata. Ma ei tea, kuidas pean end vabandama härra Silla ees. Teie tänane samm oli lubamatu."

Elken taarus ühelt jalalt teisele, libistas pihu üle siledate juuste.

„Niisuguse kisa ja kära vaigistamise pärast maksab teil vaevalt vihastada, preili Veiderpass," ütles ta. „Vähe veel puudus ja ma oleksin selle lauliku tagauksest õue visanud. Usun kindlasti, et see oleks meeldinud teie isale kui ka ristiisale. Terve mõistusega teoinimene ei kannata niisugust logelejat, niisugust juuksekakku."

„Kuidas te võite härra Sillast nii kõnelda? Logeleja, juuksekakk!"

„Miks mitte? Tunnen seda härrat mitu aastat tegude järgi. Looder, ütlen, laske mind kas või laimamise pärast kinni panna. Mina niisuguseid igavesi töötatöölisi ei salli. Omale jalale nad ei pääse kunagi! Enne surmagi mitte! Kui see surm on aga visa tulema, siis aidatakse pisut nööriga kaasa."

Nägelus hakkas selleks puhuks lõppema, ja kui nad jätkasid vaidlust, siis see oli enam põhimõtteline vaidlus. Jõudes tagauksest hoovi kaudu tänavale, nad läksid tükk maad kahekesi, ühist teed.

„Teie ei salli ka mind, härra Elken!" ütles äkki preili Veiderpass. „Mina vist olen samasugune looder kui Silla ja teised. Olen märganud, et kohtlete mind nii — tehtud viisakusega."

Elken vaatas naerdes kõnelejale ning ta otsustas seekord kohelda teda tehtud viisakuseta ja siiralt.

„Ega te just ei meeldinud mulle küll," tunnustas ta ja jälgis hoolega silmanurgast preili Veiderpassi; ta esimesed sõnad tundusid usutlejale pisut karmidena, kuid oli üllatav, kuidas neiu püüdis näidata end täiesti rahulikuna. „Ma kujutlesin teid juba varem kergemeelse, pealiskaudse kunstieputajana, kes maalimist ja laulmist õpib niisama ajaviiteks.

Kuidas te arvate, kas ma täna veel kõnelen teeseldud viisakusega?"

„Ei arva. Kuid huvitav oleks siiski kuulda iseloomustust enda kohta. Niisiis te pidasite mind esialgu eputajaks. Ja nüüd te leiate?"

„Leian sedasama."

„Sedasama?"

„Jah. Vaadake, vanasõna ütleb, et nimest tuntakse meest. Kui kuulsin, et teid hüütakse Giinaks, Iinaks või jumal teab kelleks, siis teadsin, et olete midagi liblikataolist — õrn, ebamaine, poos ja fraas, nagu öeldakse: ilus kõnnak, ilus silmavaade, suured teadmised kosmeetikas, kodus kinoiluduste ülesvõtete kollektsioon, ühe sõnaga kodanik, keda elu veel ei pigista. Teie kaks tunduvat puudust on tahtejõuetus ja kergemeelsus. Isegi sellega te ei saa äris hakkama, et tõstate trepi raamaturiiuli ette, astute paar astet üles ja võtate soovitud raamatu. Mulle näib, et te oma saamatust koguni teadlikult kultiveerite. Mis mõte on sellel, preili Veiderpass? Mis mõte on näiteks sellel, kui autojuht viskab autol ühe ratta alt ära ja püüab siis edasi kihutada. On juba aeg jätta igal plikal see iinatamine ja giinatamine ja saada töötahteliseks naiseks. Teie nimi on Alviine, miks te moonutasite sellest veidra Giina. Milleks?"

Lõikuskuul nad sängitasid igavesele puhkusele Andres Veiderpassi, kes nelikümmend aastat oli töötanud rahvakooliõpetajana ja kelle pärast direktorist vennapoeg tegi mitu autosõitu reporterite juurde, et pealinna ajalehtedesse paigutada lahkunule sõbralikku järelhüüdu. Too tapamaja Paul oli samuti huvitatud lahkunu testamendist, kuna see ikka

tagasihoidlikult oli salanud, et tal vaevalt mõned sajad kroonid on pangas hoiul.

Surnu testament leiti kirjutuslaua laekast ja see pakkus üllatuse: kadunu oli pärandanud küllaltki suure summa, kolm tuhat krooni ainult Giinale, jättes teised vennalapsed hoopis ilma. Paul kibrutas laia murelikku laupa. Kui palju ta oli käinud kadunu juures mangumas laenu, pakkudes tugevaid kindlustusi! Iga kord oli onu ta saatnud tühjalt tagasi. Ja nüüd see tunduv summa langes ainuüksi Giinale — selleks, et korraks Pariisi sõita ja osta mõned mantlid?

Hädasti oleks Paul vajanud neid kolme tuhandet krooni. Ta sõrmed kiskusid vägisi krampi, et pigistada vilets paberilipakas surnu viimase tahteavaldusega paberikorvi, rebida ta tuhandeks tükiks.

Oli lihtsalt imestusväärne Pauli laenamisnälg. See muutus peaaegu maaniaks, hädaks, agooniaks, tõveks. Ühe nädala jooksul ta käis kümme korda isa juures, soovides temalt laenuks miljon senti. Kust võtaks isa selle raha ja mida teeks tüdimatu manguja sellega? Äri? Kuidas nii suur häda selle äriga? Paul vandus ja kirus, näost punane, aga iga kord ta lahkus tühjade kätega. Kuid isa vajas rahu, sest ka tema tervis oli saabunud sügisel halvenenud ja arst soovitas talle paariks kuuks täielikku puhkust.

Paul Veiderpass astus nüüd sageli raamatuärri ja toimetas seal kui äri uus peremees, püüdes oma käsutusse painutada nii õde kui Elkenit. Ta uuris äriraamatuid, kontrollis kassakviitungeid, otsides vist kuritarvituse varjatud jälgi. Elken pidi talle sageli seletusi andma mitmete arvete puhul, ja juhtus, et Veiderpass sageli jäi kuidagi kahtlema.

Ühel pimedal novembrikuu sajusel südaööl hakkasid lööma tulikahjukellad, märkides õnnetusekohaks kesklinna. Samal ajal kähar suitsuhänd paiskas musta öökurku miljoneid sädemeid, nagu oleks linnutee hakanud mässama ja liuglema. Linn oli valgustatud tulikahju jubedast kumast, ja loitis kolm suurt puumaja südalinnas — lihunik Karu ja Jüri Veiderpassi omad. See osutus kõmulisimaks tulikahjuks, sest nüüd lihunik Karu majad lõpuks siiski langesid tuleroaks, kuna see varem oli äpardunud juba kolmteist korda.

Peavarjutuid jäi kolmest majast kakskümmend perekonda, põledes puupaljaks. Üks elanik, kes hüppas alla koridori aknast, viidi haiglasse murtud säärtega.

Inimparv, kes jälgis lõõskavat tulemerd, süüdistas lihunik Karu kuritahtlikus süütamises, ja kõneldi muinasjutulisest summast, mille eest lihunik kinnitanud oma majad kolmes kindlustusseltsis. Kuid samuti kõneldi, et ka Veiderpass ei saa kahju selle tulikahju läbi, sest ka tema oli oma maja ja kauba kindlustanud alatise tuleohu tõttu suure summa eest, suurema eest kui maja ja kaup seda väärt.

Oli kohutav vaadata, kuidas endisest majast varisesid tükk-tükilt sisse katus, seinad, korsten, laed. Ja iga langemise puhul must õhukoobas ülal võttis vastu meeletu sädemetemere. Hommikuks oli Veiderpassi ärist järel vaid suitsev koobas, mille juures valvas tuletõrje lendsalk.

Veiderpass istus öö läbi ahju kõrval vaipadesse mähitult ja jälgis oma toas tulekumas tantsisklevaid punaseid varje. Kogu minevik oli tal hävitatud, sest majas, milles ta oli töötanud ja kaubelnud enam kui

poole oma eluajast, oli tal iga ruum ja nurk ühenduses mälestustega. Kuid tuli oli toonud kaasa ka suure muudatuse. Veiderpass võis nüüd vabaneda kõigist võlgadest ja pealegi talle jääb järele suurem summa sularaha vanaduspäeviks.

Suurem summa vanaduspäeviks?

Kas mitte ei ilmu lagedale näljaseid mativõtjaid, kes ulatavad ahnelt käe suurte kindlustussummade järele? Ning tõepoolest — vaevalt olid tuletukid kustunud ja tuhakuhi lakanud suitsemast, kui Paul taas sõitis isale selgitama oma laenuhäda.

„Isa," ütles ta ahastades, kartes iga sõna, mis tuli avaldada. „Kui sa ei laena mulle kaht miljonit, siis ma ei tea, mis minust saab. Minuga ei ole kõik korras... ma..."

Isa kummardus toolil ettepoole, ta hingamine jäi seisma.

„Sinuga ei ole midagi korras?..."

„Olen toime saanud võltsimistega ja olen kõrvaldanud raha. Praegu on kõik veel vaikne, aga iga päev oodatakse revidente, siis olen lõksus... siis tuleb minna mitmeks aastaks istuma, ja kogu elu on põhjas. Kui sa annad mulle puuduva osa, olen päästnud..."

Ta sai oma miljonid, sellest hoolimata et nüüd lendu läks kogu kindlustussumma ja isale järele jäi vaid tühi krunt. Kuid ka seda tulest säilinud prügihunnikut käisid lapsed endale õngitsemas, et enne kui isa suleb silmad, laiali kanda kogu maine varandus.

„Kes süütas majad?" kirjutasid ajalehed teisel päeval ja teatasid, et eeluurimiseks on vangistatud lihunik Karu ning Veiderpassi asjaajaja Elken, kuna see oli tulikahju-ööl kontorist lahkunud alles hilja. Ja

kummast majast sai tuli alguse, seda rasket küsimust pidi selgitama juurdlus.

„Kes süütas?" mõtles ka Veiderpass oma haigetoolil. „Tegi seda lihunik Karu? Või siiski keegi teine... keegi teine... kes samuti oli huvitatud kõrge kindlustussumma kättesaamisest... et tasuda oma „auvõlgasid"."

Ta ei julgenud enam mõelda edasi, ta haige süda hakkas vasardama. Võib-olla vanglas hoitakse kaht süütut, kuna tulesüütaja viibib vabaduses.

Kuhu panna pea, et rasked mõtted valguksid mujale, need tinased mõtted, rasked nagu kaljurahnud, ähvardades ta matta lõplikult enda alla.

OMAKOHUS

Lõhkenud värvikorraga tammeuksel säras ümmargune vaskne silt nagu tohutu öövahi rinnamärk. Sellesse graveerija oli uuristanud sõnad: Aktsiaselts „Eksportmets". Vilust koridorist, kust läbi värviliste klaaside immitses sinist ja punast valgust, viis raudkäsipuudega keerdtrepp üles teisele korrale kontorisse.

Kontoris valitses põrgukuumus, hoolimata akende allalastud ruloodest. Tagumises ruumis, kontorijuhataja kabinetis, paukus täna ennelõunat juba neljas soodavee pudel. Karastavat jooki kuuldi vulksatavat klaasi ja seejärel mees ähkis mõnutsedes. Ees kontoris aga solistati tihti veekaravini ja kummutati klaas klaasi järel leiget kraanivett. Kahe akna vahele varjulisse kohta oli oma töölauaga kolinud Liisel Luige, kes küll enam krabistas laual laialipillatud arvelehtedega, kui kandis neid raamatusse. See krabistamine moodustaski suurema osa ta piskust tööst, kuna ta pidi vähemalt teeseldes vähendama ajalünki. Ta kõrvalehtedes rippus kuldketi otsas kaks klaasrohelist viinamarja, ja ta põsed õhetasid täna loomulikust punast. Talle tundus kohutava piinana istuda sellisel troopikapäeval kontoris, kuna samal ajal mererand kihises tervistusmaaniat põdevaist logelejaist.

Siinsamas kontoris, teise laua juures kirjutusmasina taga, istus üks neist enesekõrvetajaist päikesemaniakkidest, Maie Pihlik, alles kaheksateist-aastane

nooruk, kes oli enesest välja meisterdanud väärika rannanumbri. Teda võidi pidada mingiks mulativäärdjaks: ihu ja nägu peaaegu seepiapruunid, silmad — helesinised, juuksed aga hoopis linakarva valged. See oli tõepoolest värdjalik kontrast, ja sagedastel kiirülesvõtetel rannas ta pildid sarnanesid enam negatiividega: nägu tume, silmad valged, täiesti valged, nagu puuduksid neil iirised, ja juuksed — need oma toonitugevuselt ühtisid juba hoopis taevaga. Ta ilusad sinised silmad oleks pildile toonud ainult ortokromaatiline plaat, kuid seda Maie Pihlik ei soovinud; hoopis vastupidi, ta uhkustas nende omapäraste ülesvõtetega, ulatas neid vaatamiseks igale tuttavale, küsides, kas tuntakse seda mulatti.

Alles kell kolm lõpeb kontoris töö, ja alles siis võib joosta läpasest kontorist laiali, kes kuhu — randa päikese kätte, puiestikku põõsa villu või süstaga jõele.

Kuna Maie Pihlik kirjutuslaua taga luges tööpuudusel romaani ja Liisel Luige soris muidu krabistamise mõttes arvelehti, meesametnik Juhan Laos oli uppunud sõna tõsises mõttes paberitesse. Täna eriti tal näis olevat ränk päev, kuna ta hommikust saadik otsis asjata üht kadunud arvet. Ta pööras segi kõik laekad ja riiulid, tuhnis suures aktikapis, ja iga veerandtunni järel kukkus ta kaela vihane kontorijuhataja, Aleksander Janter, luksudes soodaveest.

„Kas leidsite, Laos?"

Tuhnides põlvili alumisel riiulil, veri näkku valgunud, Laos pöördus õnnetult Janteri poole.

„Ei," ütles ta tuhmi häälega, „mitte ei leia, olen kõik laekad ja kapid läbi otsinud."

„Lohakus," vandus Janter. „Kuulmata lohakus! Oodake, teeme siin varsti veidi õhupuhastust, anname

mõnele mehele hundipassi ja saadame ta randa jalgu vastu taevast upitama."

Alles paari päeva eest juhtus siin kontoris äge tüli, mis ähvardas lõppeda löömingaga. Nimelt kahtlustati üht praakijat, et ta on kõrvaldanud mõne meetri puid telliskivivabrikule. Kui praakijat kontoris neis kelmustes süüdistati, salgas ta kõike kangekaelselt. Sõnasõnalt muutusid süüdistused ja kaitsmised ägedamaks, praakija lõpuks kaotas endavalitsuse. Ta ristis Janteri saja sõimunimega ja teotas teda kõige suuremaks kelmiks. Ta muidugi vallandati ametist ja visati koridori. Ja sellest päevast saadik Janter oli kinnine, ähmis ja pahur, käies ümber nagu vurriluu, mida kardeti ja millest püüti kõrvale hoiduda. Nüüd Janter loksutas oma vihavimma Laose kallal, kes pealegi oli täiesti süütu: Janter ise oli võtnud selle arvelehe eile enda kätte ja unustanud ta koju teiste riiete tasku. Nüüd ei võinud teda ükski mustkunst paigutada kontori paberite vahele, vallandatagu sealt kas või kogu kontori personaal.

„Olete nagu eesel tõlla ees," pilkas Janter. „See ei ole enam mingi sõit, see on sõidu karikatuur! Seal sõandab pukis seista ainult see viimane tobe!"

Ja ta ähvardas:

„Varsti lõpeb kuu... siis vaatame järele, Laos!"

Nüüd ta pöördus preili Maie Pihliku poole, hoopis teisel toonil. Ta istus reitpidi lauaotsale, kõlgutas jalgu, kummardus pisut ettepoole. Ei tea, kust ta küll võttis sellise paindliku hääle, see andis end murda nagu kuumutatud vits.

„Tahtsin küsida, preili Pihlik, kuhu te kadusite eile õhtul rannakontserdilt? Vilksatasite paar korda siin ja seal nagu kala — ja olitegi kadunud."

Preili Pihlik vaatles teda oma taevassiniste silmadega ja naeratas. Äkki talle meeldis teha sellest kontserdi lõpust väikest müsteeriumi: vaikida puiklevalt... Sest õieti see küsimus lahendub meeldivalt just vaikimisega, kuna ta oli kontserdilt lahkunud üsna ebaromantilistel põhjustel.

Nüüd pöördus Janter preili Liisel Luige poole, kuna nobless kohustas mõne lahke sõnaga kohtlema ka teist naisametnikku.

„Teid ma eile kontserdil ei näinud, preili Luige, üks teie moodi preili kõndis rannas kunstnik Liibusega. Kas te lõpuks ei poseerigi temale?"

„Mis te mõtlete, härra Janter?" hüüdis preili Luige punastades.

„Aga mida siis?"

Kuid Janteri naer näis olevat kahemõtteline.

„Mina ei... poseeriks iialgi kunstnikule," kinnitas preili Luige.

„Ei poseeriks? Taevake! Ja teie, preili Pihlik?"

„Mina küll!"

„Noh, vaadake, preili Pihlik on palju moodsam. Olen seda ammu arvanud. Ei tohi ju ka kunstnikkude vastu olla nii karm: töid neilt keegi niikuinii ei osta, ja kui neile ka keegi enam ei poseeri, siis nad ei saa produtseerida isegi lattu!"

Nüüd küsis preili Maie Pihlik üsna rünnuhimuliselt:

„Kas teie, härra Janter, poseeriksite kunstnikule, ütleme naiskunstnikule?"

„Endastki mõista."

„Isegi siis, kui akt pannakse näitusele?"

„Isegi siis."

„Aga härra Laos?"

Laos oli ametis kadunud arve otsimisega; tusases meeleolus jättis ta selle talle ebasündsana näiva küsimuse vastamata. Tema eest vastas aga Janter:

„Väljaspool kahtlust, Laos on poseerimisega harjunud: tema järele meisterdatakse juba mitu aastat nilbeid postkaarte. Laos käib igal õhtul „stuudios". Tal on hea näitlejaand, ta on „stuudios" peategelane, kõneldakse."

Janter pistis käe tasku ja jätkas:

„Oodake, näitan teile kohe, mul on paar niisugust postkaarti parajasti kaasas. Kui aga olete araverelised või häbelikud, siis on parem, kui ma neid ei näita."

Ta teeskles, nagu otsiks tõepoolest taskust Laose järgi pildistatud nilbeid postkaarte, ja kuna tal neid muidugi polnud, ütles ta, et on unustanud nad kahjuks koju teise kuue tasku.

Kuus naerust-kurdunud silma olid viskunud Laosele, kes ei võtnud osa teiste naljast, — naljast, millest ta näis olevat tüdinud.

Äkki Janter tõmbas taskust uuri, kirus ehmunult, hüppas lauanurgalt maha. Ta ruttas oma kabinetti, helistas ja kutsus auto. Siis tõttas ta välja, kaenlas kepp, mis kujutas endast salamõõka. Janterit ju tunti kõikjal veidrate esemete kogujana: ta kandis pilvisel päeval keppi, mis oli ühtlasi mugav vihmavari, kuna tulesüütaja jälle tal oli brauningukujuline.

Pool tundi enne tööaja lõppu libises Maie Pihlik büroost minema. Ta teadis, et Janter ei tule enam täna büroosse tagasi, ja pealegi oli tal töö juba ammu otsas. Oli vaja rutata koju lõunale ja sealt siis noolelt mereranda. Liisel Luige lõi samuti kinni oma kassaraamatu, kuid büroost lahkuda ta veel ei julgenud.

Ta veetis ülejäänud aja käekoti ja puudritopsi kallal ning käis siis juhataja kabinetis lõpetamas soodaveepudelit.

Väsinud ja tülpinud kadunud aktipaberi otsimisest, laskis Laos preili Luige eesuksest välja, riivistas ja lukustas ukse seestpoolt mitmekordselt ja laskus siis ise tagaukse kaudu suurde pooltühja õue. Tohutud lauavirnad levitasid meeldivat kuusevaigu lõhna ja põlesid kuumas päikeseleilis. Keset õue asus lauatehas — uksed kinni, aknad luugitatud, korstna nõgistunud kraater soikunud, rööbastikul seisis rida vagonette kõrge plank-aia veeres. Kõikjal valitses segamatu vaikus: tehas oli neljaks suvekuuks katkestanud tegevuse, vallandanud töölised.

Ilm oli vaikne, tuuletu, trotuaaritahvlid kuumad. Laos ajas oma valge linase suvikuue hõlmad lahti ja otsis karastavat õhku, kuid päike paistis talumatu kuumusega. Kustki kioskist Laos ostis tänase ajalehe ja karbi paberosse, toppis nad tasku, pöördus siis vana vallikraavi nõkku, sealt kitsasse Kalkuni tänavasse, kus elas ühes turukauplejate-perekonnas kitsas korteris. Ka tema väikese köögi kõrval asetseva toakese oli päike kütnud kuumaks, sellest hoolimata et akna ette oli lastud kartongist roheline kate. Termomeeter näitas siin kolmkümmend pügalat üle nulli.

Laos laskus suurele lillelisele diivanile, mis oli nagu tohutu konnakarp nurgas. Ümberringi valitses segamatu vaikus, välja arvatud väike äratajakell, mis tiksus laual lonkavas taktis — see Laose hoolas sõber siinses toakeses ehk õigemini igas lihtsas üüritoakeses, millistes Laos elas juba kümneid aastaid, koolipõlvest alates.

Ta lebas diivanil poolkülili, jalad risti toolile tõstetud, väsinud ja roidunud. Ei tahtnud süüa, kuigi kõht oli tühi ja perenaist kuuldi köögis lõunasööki valmistavat. Ta kiskus ajalehe taskust välja ja võttis lugemisasendi vastu valget, kuid lugejat temast täna ei saanud. Ta vaid sirvis suuri lehekülgi, pilgud kiindusid mõnele rasvasele pealkirjale, kuid sisu lugema hakates ta mõtted hajusid, koondusid üha tagasi saeveski kontorisse. Ta silme ette kerkis taas kontorijuhataja Janteri ümar kogu: näost punane, higine, käed suured ja pondunud. Kuub naela otsa riputatud, askeldab ta lahtise kaelusega pluusiga, lõdvale lastud püksid pahemale puusale viltu. Ta on nii tähtsa näoga, nagu sõltuks igast ta sõnast ja sammust maailma rahvaste rahu. Püüdes teda iseloomustada, Laos leidis, et Janter on nagu mingi närvipundar — upsakas, lapsik; ühe sõnaga peotäis vedelat vormitut savi, millest võib voolida kõike; ühe sõnaga — rämps.

Muidugi, selline kokkuvõte võis olla erapoolik, liialdatud, sest Laos vihkas Janterit. Janter oma kibeda ja hoolimatu pilkega mürgitas iga päev Laose tööindu ja meeleolu. Täna oli Janter teda võrrelnud tõlla ette rakendatud eesliga ja öelnud, et ta käib poseerimas pornograafiliste postkaartide ateljees. Eesel tõlla ees! ... Kui need kaks kergemeelset plikat naerma ei pahvatanud, siis see võrdlus pidi paistma neilegi liiga terav. Solvavate torgete ohvriks Laos oli juba aastapäevi, ta kaela Janter valas sageli oma vihasapi ja pilkesõnade rikkaliku tagavara. Talle näis pakkuvat lõbu öelda inimestele teravusi, otse näkku, inimestele, kes talle allusid ja oma leivapala pärast olid sunnitud vaikima. See ta pilkamine ja irvita-

mine iga jumala päev võis küll olla haiglane nähtus, või tuli see kasvatamatusest.

Laose tuju oli tänaseks rikutud. Ta unustas hoopis lõunastamise, olles kibedasti käsil oma mõtetega. Köögist tuli kuuma kotleti- ja sibulalõhna, kuid need ei suutnud Laosele meelde tuletada nälga, vaid vastupidi — tundusid talle vastikud.

Laos viskas mütsi pähe ja astus uuesti välja tänavale.

Päike oli pöördunud loodesse. Möödavuhisevad autod keerutasid üles bensiinilõhnaga segatud tänavatolmu, paisates seda jalutajaile suhu ja silmi nagu kibedat putukapulbrit; see mõjus tõepoolest nagu putukapulber: paiskab putukad laiali, kuid maha ei võta neist ühtki.

Mis teha, kuhu minna? Kõikjal valitses suvine tühjus ja loidus — tänaval, ärides, kinodes. Sõbrad ja tuttavad olid sõitnud laiali, maale, mereranda, huvireisidele; sellest mõnekuisest lühikesest suvest püüdis igaüks tervistada pultide taga tühjakskurnatud kehatompu. Ühes puiestikuveerses kioskis Laos jõi pudeli sidrunisoodat ja kuulatas raadiomuusikat, tegi siis suure ringi tühjunud linnas, vaadeldes vitriine ja kinoreklaame. Kuid tegi mis ta tegi, kõikjal jälgis ta mõtteid võimas vari, nagu sageli uinuvat mälu vaevab äraleierdatud filmilööklaul: ikka ja ikka viisid mõtted Laose tagasi saeveski kontori, asetasid ta vastamisi Janteriga, kes teda pilkas, sõimas, ähvardas vallandada, ja seda kõike kaasteenijate ja võõraste kuuldes.

„Ah, närvid on läbi," mõtles ta. „Närvid on mul täiesti läbi. Nii see ei või enam kesta; kui saan puhkust, siis sõidan kuskile maale, täielikku vaikusse."

Aga millal ta saab puhkust? Alles sügisel. Sest tavaliselt Janter ise valib endale iga aasta kõige parema suvekuu, selle järgi, kuidas tõotavad ilmad. Janteri järel tavaliselt on eesõigustatud seisukorras preili Pihlik ja Luige, kuna Laos lükatakse „suvitama" kas kevadistesse hallaöödesse või sügisestesse sadudesse. Selline kord on büroos kujunenud täiesti endastmõistetavaks.

Kas mõtted jälle hakkavad keerlema selle neetud nõiakera ümber? Saaks ometi mõne hetke vabaks neist lõpmatuist arutlusist!

Laos hakkas juba igatsema sügist, mitte seepärast, et siis algab ta suvituskuu — pärast eesõigustatud kaasametnikkude puhkusparaadi plaažidel. Laos igatses sügist seepärast, et siis jälle algab töö tehases, nüüd tühjana seisev õu täitub elust ja askeldusest. Vaikiv, kustunud korstnaga tehas mõjub mornina ja rõhuvana, viies mõtted hääbuvale, manduvale elule, sugereerides elujõuetust. Nähes seda vaikivat hoonemürakat kõrge plank-aia taga, on raske vabaneda mõtteist, et kogu elu sarnaneb selle saetehasega: ehitatakse ja asutatakse teda heade lootustega, ilusate tuleviku-väljavaadetega, saavutatakse mõningaid häid tulemusigi, ent siis hakkab teda pikkamisi närima vaesus ja kitsikus ning lõpuks langeb kokku nagu taim, mis tõstetakse akna alt keldri.

Kui saabuks sügis, talv, tuleksid kevadel vallandatud töömehed tagasi töö juurde! Kui hakkaks tehas jälle mürisema pingutavast tööst, kaatrid vinguma ja tirima tõrksaid palke oma lahastavate giljotiinihammaste alla! Ja õu oleks täis palgi- ja lauavedajate voore, tulijaid-minejaid — nüüdse mõne üksiku lauakoorma asemel, mis poetatakse vaikselt kuskile ehi-

tuse juurde, tõepoolest vaikselt, nagu oleks tegemist varastatud materjaliga. Nüüd selle paarikümne askeldava töömehe asemel istub lauavirnade juures üksainus valvur, nagu koer varaaida ees keti otsas.

Tänased ilmateated ennustasid kuumadele ja kuivadele ilmadele pikemat püsi, ja nüüd Laos oli enam kui kindel, et lähemail päevil Janter sõidab puhkusele. Ja tõepoolest, kui Janter teisel hommikul büroosse tuli, teatas ta, et homme algab ta puhkuskuu. Kuu? Kes uskus ta kuud? Tavaliselt see kestis ikka poolteist kuud, või koguni kogu ta suvi kujunes puhkuskuuks, eriti veel nüüd, kus tehas seisab. Nädala pärast läheb ka Liisel Luige — mitte küll puhkusele. Ta vallandatakse sügiseni, kuni tehase tööle-hakkamiseni, nagu vallandati kuu aja eest kakskümmend töömeest. Õieti oleks pidanud Luige asemel minema küll Maie Pihlik, kes teenis büroos enam taskuraha mõttes. Ta isa oli tollivalitsuses tulukal kohal, üks ta vendadest arst, teine vabakaupmees, kes, kõneldakse, mustal börsil tegi ilusaid lõikeid ja kelle raha hakkas „saneerima" mitmeid ettevõtteid. Tal oli liikvel alati suuri summasid ja ta elas osaliselt pillavat lõbuelu, vist kartes, et vajub kord paratamatult üle pea musta äri mülkasse, mille finaaliks kas — vangirood või kuul pähe! Ta oli veel vanapoiss ja seepärast tütarderohked perekonnad õngitsesid teda nagu hõrnast — ettevaatlikult, suure lugupidamisega, kuid tagajärjetult; või nad korraldasid ta peale alalõpmatuid ajujahte, sest tema kohta jahikalendris ei olnud ette nähtud ühtki keelukuud, teda võis igaüks aasta läbi klaperdada. Ja ükskõik millise relvaga.

Ka Aleksander Janter lipitses Maie Pihliku ümber ta nimeka venna pärast. Janter oleks näinud end meelsasti Cornelius Pihliku lähema sõbrana, soovinud pääseda selle kogenud elunautija sabas kõrgemaisse lõbusfääridesse, luua suhteid pillavate rahatuusadega, kes oskavad põhjalikult pillata, veel põhjalikumalt aga koguda.

Kui Janter hommikuti büroosse ilmus, keppmõõk elegantselt käsivarrel, oli ta tervituskummardus juhitud peamiselt preili Pihlikule. Tehes oma libeda kummarduse, ta oli jõudnud juba Maie Pihliku laua ette — Laos oli siis oma lauaga hoopis ta selja taga, Liisel Luige aga kõrval. Kui Maie Pihlik puudus büroost, tegi Janter mingi tagasihoidliku liigutuse, millest oli raske aru saada, kas see oli tervitus või sügeles tal lõuaalune. Kuid Laos ja Luige selle liigutuse peale igatahes teda tervitasid, sest parem laeng pihta kui mööda.

Täna Janter kutsus Maie Pihliku oma kabinetti, sulges vaheukse, palus istuda ja pakkus paberossi.

„Mina lähen homsest puhkusele," algas ta. „Teie jääte nüüd kahekesi Laosega . . ."

Ta lõi loiu pilgu vastasistujale, kuid nähes selle näol pisut ehmunud ja põlastavat grimassi, tõstis ta kaks kätt kussutamiseks preili poole ja vaigistas teda:

„. . . Ja-jaa, ma tean, preili Pihlik, see teile ei meeldi; teie ei taha jääda kahekesi Laosega. Saan aru. Arutasingi seda asja endamisi nii ja teisiti, kuidas teha ja olla. Olen ise ka tervisega pisut maha jooksnud ega tea, kas saan just täpselt kuu aja pärast tagasi. Võib-olla läheb poolteist . . . Kui kuu aja pärast tuleb järg teie kätte, siis jääks Laos tükiks ajaks üksi kontori! Aga Laos, vaadake, võib siin

üksi sisse seada kas või pättide kodu — ja olge lahke! Meil on raske pähkel pureda, preili Maie Pihlik... iga kord pean imestama, kui ilus nimi on teil!... aga seda ma ei taha, et teie puhkus jääb liiga sügisesse."

„Tänan osavõtu eest," naeratas Maie Pihlik ja tal oli raske jääda sellise lahkuse juures tõsiseks. „Nimelt on ka minul endal kava, võib-olla teile vastuvõetav. Kõnelesin preili Luigega, tema on sügiseni vallandatud... Kui lubate, siis Luige jääb kaheks suvekuuks minu asetäitjaks. Mina maksan talle selle eest tasu."

„Aga kas Luige on sellega nõus?"

„Jah, ja kuidas veel!"

Janteri asemele jäi nüüd „asedirektoriks" Juhan Laos, ja kuna Laos oli vana ametnik, teenides siin büroos ligi kümme aastat, siis ta tundis asjaajamist põhjalikumalt kui suurepalgaline auametnik Aleksander Janter. Viimasele ju Laos tõstis valmiskirjutatud paberid nina ette ja see kirjutas sellele vaid oma nime, sirvides ja uurides tükk aega esitatud paberit, nagu oleks siin tegemist mõne võltsimisega või sissevedamisega. Oli siin büroos vastikumaid nähtusi, et Janter ikka suhtus kõigisse kahtlevalt, nagu oleks ta mõni igavene revident, kes saadetud paljastama kuritarvituste pesa. Mõnikord paberile alla kirjutades Janter jättis kirjutamata oma nimest viimased tähed: vist ta katkestas hirmuga kirjutamise, et kes teab, kuidas see paber võib veel skandaali lüüa.

„Nüüd jääb asjaajamine siin küll jumala hoolde," hakkas Janter Laost pilkama. „Kui ma puhkuselt tagasi tulen, jumal teab, mis siin siis selle aja jooksul kõik on juhtunud. Kassa tühi, läbi löödud, kvii-

tungid võltsitud, tulud sisse kandmata jäetud ja raha oma tasku pandud. Siis tuleb teil kas Brasiiliasse jalga lasta või vabatahtlikult kriminaalpolitseisse ilmuda."

Laos püüdis naeratada, ta naerust aga ei saanud asja: see virildus valusaks grimassiks. Tal sügeles vastus keelel, et mis siin veel kõnelda kassa tühjendamisest, kui tehas on aetud lohaka ja asjatundmatu juhtimise läbi pankrotini, et annab vaielda, kummal tuleks jalga lasta Brasiiliasse, kas direktoril või asjaajajal. Ent ta pidi vaikima, vaikimine on kuld ega vallanda ametist.

„Laske endale vähemalt joon pükstesse triikida ja ärge jutuletulijaid ehmatage, kui ronite nii kasimatult mu kabinetti kirjutuslaua taha," viskas Janter.

„Lasen triikida!" ütles Laos haavunult. „Kindlasti lasen triikida. Tean, et pükste joontel on väga suur tähtsus äri alal."

Janter kuulatas kõõritades.

„Vaadake, kus on alles mehel teravmeelsus!" hüüdis ta siis, käsi selja taha lüües. „Aga annab niisuguse haagi vastu, et kuku põrandale. Igatahes mina ei oska enam midagi niisugusele teravmeelsusele vastata, mina küll mitte! Teie mõistus on nagu kuuekümnepuudane auruhaamer: lööb kõik puruks, mis aga alla satub. Kuradi teravmeelsus, tõsi jutt!"

Ta sõitis suvitama, õnneks Laosele, ja teisel päeval oli kadunud ka Maie Pihlik. Kontoris valitses nüüd selline vaikus ja hubasus, et töö muutus puhkamiseks. Kontoris puudus nüüd inimene, kes kõndis nagu mesipuu sumisedes: ikka oli tal midagi uriseda, pilgata, varitseda; inimene oli iseennast täis nagu õhupall gaasi, — upsakas, kõrk, kuid juhm. Ta on

igal oma all-ametnikul kukil nagu teoorjuse kubjas või vana roodu-veltveebel. Ta vist oma haiglases valitsemishimus muud ei mõelnud, kui et jälle saaks kedagi alandada, pilgata, sõimata, vallandada, ähvardada, uksest välja visata. Nii suur näis olevat tema meelest klassivahe direktori ja asjaajaja vahel, et asjaajaja oli lihtsalt süstik ta tujudele.

Sügis tõi saeveski kontori personaali koostisse muudatuse: Maie Pihlik ei tulnud suvepuhkuse möödudes enam tagasi tööle. Teda nähti jalutavat ühe härraga, kes kandis põskhabet ja ruudulist põlvpükstega spordiülikonda, meenutades oma raudotsaga jämeda kepiga mäeronijat. Kõneldi, et Maie Pihlik abiellub temaga — mitte armastusest, vaid mängus on peigmehe miljonid. Maie Pihliku asemele Janter püüdis tööle paigutada üht oma tuttavat masinakirjutajat, kuid ta põrkas vastu ärijuhatuse keeldu. See oli kibedamaid päevi Janteri ametiajal, sest seisti vastu igale ta ettepanekule, kukutati need läbi üksteise järel. Ärijuhatus koguni leidis, et kontor ei vaja üldse kolme ametnikku, vaid tööga peavad toime tulema kaks.

„Kaks?" Ja Janter naeris kibestunult. „Kaks? Kui seni püherdati kolmekesi ülepeakaela paberihunnikutes!"

„Ei midagi ülepeakaela!..." vastati talle. „Mõnigi preili oli kontoris ainult dekoratsiooniks."

Kui Janter juhatuse toast välja tuli, vangutas ja noogutas ta pahuralt pead.

„Nojah, siin ei ole enam asjad korras, siin on mõni mees juhatuse ees selga kummardamas ja keelt peksmas käinud. Mõni mees? Kes? Vahest Laos. Nii-

sugune viss ja vimm on ta juba iidsest ajast peale!" mõtles ta.

Saeveski oli saanud välismaale realiseerida suurema saadetise laudu, ja nüüd oli tellimuse tähtajaline täitmine hoolsasti käsil. Suvel pooltühja õue nukker vaikus ja tardumus oli kadunud ja selle asemel suur veskikuur aina tümises ja põrises; hoovi saabus koorem koorma järel metsamaterjale, väikesed, auravad hobusenässid lõõtsutasid, sõõrmed nagu veduri avatud silindrid pakasesse aurupilvi pahvimas.

Avatud hooviväravast poetub sageli sisse mõni tööotsija — pikaldasest alatoitlusest kõhn ja rusutud, riided ja jalanõud katki. Ta kõnetab esmalt palgivedajaid, astub siis saeveskisse, küsib seal meistrilt tööd, kuid meister juhatab mehe kontorisse. Kikivarbail, müts näpu vahel, jättes rea lumiseid jälgi põrandale, ta poeb aralt ja aupaklikult ukse vahelt juhataja kabinetti. On kuulda, kuidas ta teretab, küsib tööd, kuidas siis sigineb pikk vaikus, nagu oleks pöördutud tööküsimisega tühja toa poole.

Ees kontoris Laos teritab kõrvu ja ootab: ei ühtki vastust. Ja siis kuuldub, kuidas nagiseb Janteri pöördtool, kuidas Janteri nina lajatab taskurätis. Nüüd ta vist on löönud pilgud laua ees seisvale tööotsijale, umbusust mänglevate pilkudega mõõtes kõhna kogu ülalt alla ja alt üles nagu kohtunik kohtulauas süüdlast, kelle kohta ta täna võib langetada surmaotsuse.

Siis katkes vaikus ja tööotsija puistati üle küsimuste-sajuga.

„Tööd, mis? Ah tööd otsite, vanamees? Kah ilus amet, ei saa salata, ilusam ja ausam igatahes kui

kodus istumine ja abiraha ootamine hoolekandeministeeriumilt. Olete muidugi tubli töömees: riputate hommikuti korralikult oma kontrollnumbri tahvlile, kaote siis lauavirnade vahele, seisate ja vadistate seal õhtuni; õhtul võtate jälle kontrollnumbri tahvlilt ja ruttate koju, käed rakkus. Palju tahate niisuguse tööpäeva eest palka? Viis krooni?"

Ta ootas vastust, ja vastuse ta sai kannatliku naeratuse ja naljatuse näol, sest mees tahtis pilkeks muutunud kõnelust sõbralikumaks pöörata. Kuid Janterit ei vääranud need paar naljatilka ja talle teeseldusena tunduv ning äpardunud naeratus.

„Kuulge, te haisete denaturaadist ja ... heeringast ja ... sibulast," hüüatas ta äkki. „Olete tubli lõbuvend, nagu näha, ja nüüd äkki saate lolli mõtte pähe end tööga vaevama hakata. Töö ei ole naljaasi, sõber, töö on lõbuvennale viimane viletsus, sellest tuleb kümne küünega eemale hoida, jumal hoidku!"

„Kuidas ... lõhnan denaturaadist?" imestas tööotsija. „Ei, noorhärra, mina ei joo denaturaadisolki, te küll eksite ..."

„Mina eksin ega tunne denaturaadi lõhna, mis?" Janter lükkas kabineti ukse lahti.

„Laos, tulge sekundiks siia," kutsus ta. „Tulge nuusutage, kas see mees haiseb denaturaadist või ei haise. Vaidleme siin tükk aega asjatult: üks ütleb, et haiseb, teine ütleb, et ei haise. Vajame nüüd vilunud eksperti."

Oli ju teada, et saeveski enam ei vaja töölisi ja et Janter saadab tühjalt minema ka selle tööotsija, kuid ta siiski mängis ja vintsutas seda inimest, tundes niisugusest asjatust ja ebasündsast naljast nagu mingit haiglast mõnu. Selliseid tööotsijaid käis kontoris

iga päev, ja nende narritamisega veetis Janter mõnegi muidu talle igava tunni. Olles mõnikord pahuras tujus, ta saatis tööotsija paari kibeda käratusega uksest välja, aga kui tal oli aega ja tuju, ta hullutas ja narritas tüütuseni.

Ning nüüd ta kutsus sellest jandist osa võtma ka Laost. Kuid Laos jäi istuma oma töö juurde, nagu ei oleks ta kuulnudki Janteri kutset.

Janter lükkas ukse pärani lahti ja vaatas laupa kibrutades tõrkujat. Siis ta viipas uuesti peaga.

„Mina igatahes ei ole denaturaadi-nuusutamises asjatundja," ütles Laos talle isemeelselt.

„Ah ei ole asjatundja?" hämmastus Janter. „Mis te räägite: ei ole asjatundja! Eile öösel läksite minust turunurgal mööda, haisesite nagu tõhk. Arvate, et see oli muu kui denaturaat!"

„Noh, kui asjalugu nii, siis olete ka ise vilunud asjatundja."

Seda oli Janterile liiga palju! Rutem kui muidu käratati tööotsija kabinetist välja. Liisel Luige vaatas ehmunult Laosele, ka tema taipas, et Laos oli Janterile vastanud lubamatult. Kuigi see kõik ei puutu otsekohestesse teenistuskohustesse, on Janter visa unustama ametnikkude ja tööliste teadlikku lugupidamatust tema vastu. Ta on ju otse haiglane haavuma, ja kuigi ta enamasti neil kordadel jääb sõnaga alla, ta morn vaikimine osutub salaviha ja kättemaksumõtete tunnuseks. Nii on tehasest ja kontorist aeg-ajalt vallandatud mõnigi ametnik ja tööline, hoolimata sellest, et nad olid töökad ja hoolsad.

Laos mõistis, et ka tema päevad on loetud ja et Janter ta varsti kontorist lahti kangutab; kuid ta

ei saanud puupakuna laua juures vaiki istuda, kui teda pilgati ja tema kulul labast nalja tehti.

„Hea küll," mõtles Laos endamisi, „las kangutab mu lahti, las saadab tänavale! Ega see kontor siin ole mõni meepott, mille juurest raske lahkuda, saagu või iga päev sõimata. Kui siin lasen Janterit oma närvid läbi süüa, siis olen niikuinii kadunud inimene. Magan ööseti kas või linna viiesendilises kodututе öömajas mõned ajad, aga mitte alla vanduda!"

Ja ta leidis, et ta närvid hakkavad tuhastuma, et ta on paari viimase aasta jooksul muutunud melanhoolsemaks ja rahutumaks. Leidis, et ta ei kaalu sageli enam kainelt ja mõistusega, vaid allub tunnete ägedale meelevallale.

„Psühhopaat!" mõtles ta Janterist, kuid ehmus ise selle sõna juures. Nii kerge on tarvitada seda teise inimese kohta, kuid sellega tuleks olla siiski ettevaatlikum.

Päev-päevalt lõi vaen Janteri ja Laose vahel lausa leegitsema. Oli ilmne, et Janter nüüd oli otsustanud Laose minema kihutada, ning Laos omalt poolt arvestanud paratamatu vallandamisega. Oleks vallandamine olenenud ainult Janterist, siis teda poleks muidugi enam olnud kontorilaua taga, aga et vallandamine oli õieti juhatuse otsustada, siis Janter pidi esinema kaaluvate põhjendustega. Sest nii vastumeelt kui see Janterile ka oli, ta pidi tunnistama, et juhatus suhtub viimasel ajal temasse endasse üsna arvustavalt ja ilmse tagasihoidlikkusega. Oleks olnud riskantne esineda juhatuse ees kategoorilise nõudmisega, et minema kihutataks talle sõnakuulmatu ja vastu-uriseja ametnik, ja et küsimus võib seista nüüd ainult valikus: tema või Laos!

Tööliste ja kontoriametnikkude kaudu võis tilkuda mõnigi kaebus ja paljastus juhatusse. Kuid neist salakaebusist lootis Janter võitu saada, kulugu selleks aega mis kulub.

Tööliste ja Janteri vahel valitses umbes samasugune viril vahekord kui Laose ja Janteri vahel. Janter ei võitnud kellegi poolehoidu oma kahepalgelise iseloomuga. Ta võis olla lahke ja lipitsev, otse sulav, aga sealsamas ta ei saanud tagasi hoida teravat ja valusat pilget, lõikavat märkust. Kui ta tegi ringkäigu õue ja kaatriruumi tööliste juurde, hall känguru-nahast kraega jopp seljas, randlase nahkmüts peas, jalas kedridega ševroosaapad, siis ta taarutas uhkelt oma pisut kooldunud rangjalgu; ja ta pilgud silmanurkadest olid juhitud kahele poole, et kas iga tööline märkab ta tulekut ja tervitab teda.

Tal oli kogu aasta nagu aprilli esimene kuupäev, narritas ja nokkis inimesi, ükskõik kes ta pihku juhtus.

Kui Janter Laost ühel päeval ristis kõikide rumalate sõimunimedega tühipalja arusaamatuse pärast kirjavahetuse koostamisel, ei saanud Laos töölt koju minnes lahti mõttest, et ta teisel säärasel juhul lingutab talle hoobi näkku. Ta käsi tõmbus rusikasse selle mõtte juures, ja ta nägi elavalt oma silme ees inetut, pikkade aastate jooksul visalt tekkinud kättemaksupilti.

Kuid ei — sealsamas ta püüdis minema peletada need võikad mõtted.

„Seda mitte, ei!" mõtles ta. „Pigemini anda talle omalt poolt sõnadega vastu, lahkuda teenistusest, kuid mitte minna vägivallani!"

Surudes maha neid esilekippuvaid mõtteid, ta peatus kino reklaamkasti ees. Ühel pildil ulatas käsi laternaposti tagant revolvriraua nähtavale; teisel pildil sama laternaposti lähedal lebas liikumatult maas kägarasse tõmbunud mehekogu. Kino lai klaasuks käis kaksipidi kinni-lahti, inimesi ruttas etendusele.

Õhtul jahedas voodis vaiba all und oodates, tehes hingeõhuga endale sooja, Laos kuulas kõrvaltoas juba kolmandat korda kellalööke: kümme, üksteist, kaksteist.

„Elu on ühekülgne ja kitsas," mõtles ta. „Hommikul kell kaheksa kontorisse, kell kolm lõunale. Kuhu minna õhtupoolikul igavuse peletamiseks? Kinno, teatrisse? Kuid väike palk ei võimalda väljaminekuid lõbustusteks."

Kokkuvõttes ta elu keerleb aastast aastasse samas nõiaringis, samade seitsme-kaheksa inimese vahel! Pole siis ime, kui tülpimus tõuseb üle pea, kui vastikuks muutub saeveski kontor oma „teravmeelse" juhiga.

„Kas tuleks hirmus skandaal, kui ühel päeval mu närvid siiski üles ütlevad ja ma peksan Janteri vaeseomaks? Kas vallandatakse mind siis jalamaid, tuleb kohtuprotsess, kisa ja kära ajakirjanduses? Ja lõpuks vangistus?"

Kuid võib-olla sumbub kaklus kontoriseinte vahel? Sest kas tookski avalik kära Janterile rahuldust? Võib-olla koguni, et avalik kisa on talle kahjulik, sest kui Laosel tuleks kohtus vastust anda, tooks ta oma kaitsekõnes avalikkuse ette Janteri isiku varjuküljed ja ajalehe reporter võib teha sellest tavalise mõnerealise naljatilga asemel poolelehekülgelise asjalikuma ülevaate. Ja poolehoid seejuures ei osutuks

kaugeltki kannatada saanud Janterile, vaid süüalusele Laosele.

Kui Laos järgmisel päeval tööle läks, siis teda kogu tee kiusasid mornid mõtted. Mõte, mis hiljuti teda oli haaranud, kujunes mingiks lumepalliks, mis mäest alla tormates muutub suuremaks ja suuremaks, lõhkeb kildudeks, killud uuesti rulluvad suurteks pallideks ja võivad lõpuks enda alla matta kogu mäealuse küla.

Paar kõrvakiilu — see ei tee lööjast veel kangelast! Kujuneks lihtsalt vilets kukevõitlus, ja muud ei midagi!

Ei, ei, see mõte on rumal mõte!

Ent tõustes üles mööda kontoriesiku keerdtreppi, teda valdas rahutu viha ja vastikusetunne. Mõnikord see rahutuse ja ärevuse tunne sarnanes poksija omaga, kes ronib köite vahelt poksiringi: kas läheb lahti peks ja sagimine, ja kumb tuleb peksu peremeheks — kas või moraalses mõttes, s. t. ise oiata põrandal pikali ja olla siiski võitja!

Nädalad ja kuud tootsid saeveskisse lõhkematerjali lisaks endisele. Kord oli laoruumist kaduma läinud või varastatud, nagu seletati, mitme meetri pikkune paksust tallanahast rihm, samuti väike tungraud. Enne kriminaalpolitseile teatamist Janter tahtis ise hiilata suurnuhina ja avastada varga. Ta hakkas oma kabinetis töölisi usutlema, kasutades kõiki vahendeid — ähvardas neid, hoiatas, lubas varga teatamise korral suurt tasu või suuremeelset andestamist, kui usuteldav ise peaks olema süüdlane. Ta kohtles mõnd töölist jõhkralt, sõimates vargaks ja kelmiks.

„Tulge minu juurde," ütles samal äreval päeval Janter Laosele, ilmudes kabinetiuksele. „Varas peab leitama ja näppudele saama!"

„Ega te ometi mind varguses kahtlusta?" küsis Laos naljatada püüdes ja tõusis laua juurest püsti, et minna Janteri kabinetti.

„Mispärast mitte?" küsis Janter imestades. „Just teid! Ja nüüd ma näen, et tegin saatusliku vea, kui teid enne tööliste ülekuulamist kahe kriminalisti saatel õigesse paika ei toimetanud!"

Laos jäi laua juurde seisma, veri näos.

„See on liig, härra Janter," hüüdis ta suures ägeduses ja vaevalt kuuldes oma hääle ähvardavat tooni. „Te lubate endale siiski väga palju vaba nalja!"

„Vaba nalja?" naeris Janter. „Mis see tähendab — vaba nalja? Ja kes lubas endale liiga palju vaba nalja? Ah siis mul on põhjust teid üle kuulamata jätta, kui ma kõik teised olen üle kuulanud! Kas olete mõne suure võimumehe onupoeg, et hakkate endale eesõigusi nõudma? Marss kabinetti! Tahaks näha!"

Näis olevatki tõsi, et Janter teda kahtlustab. Kuid küllap see oli enam mõeldud Laose alandamiseks, — uus lüli nende kahevahelises pusklemises.

„Kui te mind varguses kahtlustate ja juurdluse mõttes oma kabinetti kutsute, siis ma teatan, et ma sinna ei tule! Minu mõõt on lõpuks ometi täis, ma ei luba endaga..."

Ta sõnad lämbusid suhu, mõtteniit katkes järsku. Kui Janter ei loobu süüdistusest, kui ta ütleb veel mõne haavava sõna, siis Laos teostab oma ähvarduse, mis kuude jooksul ta peas on valminud lõhkepommiks.

Kuid sel ohtlikul hetkel avanes välisuks, ja ühes sisseastuva veskimeistriga tulvas kontorisse karget talveõhku. Meister ruttas kabinetti ühes Janteriga, ja suletud ukse taga hakati ägedasti vaidlema ja arutlema tekkinud olukorda.

Laos sai alles pikkamisi tagasi oma tasakaalu, ja et kõik oli lõppenud ilma plahvatuseta, näis talle endalegi uskumatuna. Kuid üleskihutatud viha oli siiski visa vaibuma ja oli täna juurde saanud uut leeki.

„Janter on häbematu inimene," hakkas Laos kontoris kaebama. „Iga jumala päev hüppab ta mulle kallale, nagu tahaks mind maha murda. Hoian end suure vaevaga tagasi, et mitte teda pikali virutada, nii et ta sealt enam ei tõuse. Olen tõepoolest läinud nii kaugele, närvid on läbi, täiesti läbi! Saagu minust siis, mis saab, mõistetagu kas või kahekümneks aastaks sunnitööle!"

„Aga härra Laos," hüüdis preili Luige ehmunult. „Ärge rääkige rumalusi. Võtke end kokku ja laske kõik ühest kõrvast sisse, teisest välja, vaadake asjale lihtsalt läbi sõrmede."

„Neli aastat olen käega löönud, ühest kõrvast sisse, teisest välja lasknud, aga vaadake — nüüd olen nii kaugel, et kannatamine käib üle jõu!"

„Uskuge, see ägedus läheb mööda!" lohutas preili Luige. „Ja küllap te enam hooplete kui tõsiselt kõnelete!"

Laos istus tagasi laua juurde, aga mõtted ei koondunud enam tükil ajal tööle.

Vähe on sellele inimesele lõuahoobist, ta tuleb aknast alla trotuaarile visata nagu vana kasukas, pea ees. Kui Janter on olnud kogu aja mu kuklas, on

olnud võitja, siis kohtus vähemalt olen mina võitja, kuigi mind kinni mõistetakse.

Aga kas ma olen siiski võitja, arutles ta endamisi edasi. Võib-olla ajakirjandus teeb minust vastutusvõimetu närvihaige, milliseid kui ohtlikke tuleks paigutada hullumajja. Ja võib-olla vaevalt keegi läbeks tungida saeveski kontori mitmeaastasesse purevasse ja piinavasse ümbrusse. Ebaõigeid otsuseid langetatakse sageli kergel käel, tehes süütust süüdlase. Kuid on olnud juhtumeid, kus mõni roim, õnnetus, enesetapp on avanud kohutavaid saladusi ja pahesid, mida kohe rutatakse kõrvaldama ja parandama. Kuid enne kui need pahed ja mülkad päevavalgele kisti, tuli mõnel asjaosalisel minna märtrisurma.

Ent pärast viimast konflikti Janter näis olevat muutunud paindlikumaks ja vaiksemaks. Või tundus see nii vaid Laosele, kes istus nüüd oma töö juures suure ja kindla rahuga, tundes, et Janter ei ole siin kontoris enam juht ja käskija, vaid tema, Laos, on võib-olla veel suurema ja tähtsama otsustaja. Ta tundis oma ülespuhutud väärtust. Janter näis liikuvat nüüd kontoris nagu mingi väike, tähtsusetu ametnik, kelle sõnadele Laos pööras vaid vaevalt tähelepanu.

Tõepoolest, Janter oli nüüd palju tagasihoidlikum ja sõbralikum. Miks? Kas Liisel Luige lõpuks ei kõnelnud talle teda ähvardavast ohust, ja kas nüüd hirm ei teinud teda taltsamaks? Tõepoolest, Liisel Luige oli kõnelnud Janteriga, kuid mitte sellest hiljutisest ähvardusest. Vastupidi, ta tahtis Laose ja Janteri vahel valitsevat pinevat vahekorda lõpetada või vähemalt nõrgendada ja selleks ta teadis üsna lihtsa vahendi oma senistest elukogemustest. Trammil sõi-

tes tekkis tema ja Janteri vahel selles asjas järgmine kõnelus:

„Laos on väga imelik inimene," tähendas Janter. „Ta on niisugune omaette nukitseja, väga hell ja närviline. Meie oleme nagu tuli ja vesi: ta ei salli mind, alati on ta tusane ja kinnine."

„Teie ei tunne Laost," seletas Luige. „Mina olin ka temast umbes samal arvamisel, aga nüüd olen ma arvamist muutnud. Tõsi, ta on küll pisut tusane ja kinnine, aga see tuleb ta raskemeelsest iseloomust. Sellest on kahju, ka ta ise kannatab selle all. Aga et ta teid sugugi ei salli või vihkab, see küll ei ole tõsi. Laos on sagedasti teid kiitnud, peaaegu ülistanud. „Härra Janter on arukas ärimees," kõneleb ta. „Tal on taipu ja mõistust, huumorit ja organiseerimisvõimet, ühe sõnaga suure ärimehe omadusi. Ainult kahju, et osaühingu juhatus segab end tema tegevuse vahele ega anna talle vabu käsi. Kui härra Janteril oleksid vabad käed, siis tehas ei oleks sattunud kevadel raskustesse: härra Janteri piiramatu tegevusvabaduse korral meie saeveskist areneks mõne aasta jooksul suurtööstus." "

Janter veeretas oma hõbenupuga keppmõõka pihu vahel ja näole ilmus varjatud naeratus.

„Kas Laos tõesti kõneles minust nõnda? See on uudis! See on tõesti uudis!"

„Laos on olnud alati teist heas arvamises, härra Janter. Ainult kahju, et ta kinnine ja raskemeelne iseloom võib tõepoolest anda temast valearvamise. Ja ka närviline on ta mõnikord."

See trammikõnelus põhjustas Janteri suhtumises Laosesse äkilise muudatuse. Liisel Luige ju teadis, et Janter on kiiduarmastaja, ja kui talle kõnelda, et

Laos peab teda andekaks ja teguvõimsaks ärimeheks, kes raskustesse sattunud saeveskist võiks luua suurtööstuse, siis need kiidusõnad võivad leevendada meeste pinevat vahekorda. Hea sõna võib korda saata suure teo.

Ning sellest see äkiline muutus Laose imestuseks oli tulnud, kohe üleöö, — kui kauaks, see muidugi oli iseküsimus.

„Janteriga on sündinud mingi muudatus," märkis Laos Luigele. „Teie ehk teate, millest? Võib-olla ta on teada saanud, et ma teda ähvardasin?"

„Võib-olla, kuid ärge arvake, et mina talle seda läksin kätte kõnelema."

„Ei, seda ma ei arva."

Siis naeratas Liisel Luige.

„Kõnelesin talle küll midagi, aga hoopis muud," ütles ta. „Juhtusin temaga kord trammil koos sõitma, ja siis..."

„Siis?" küsis Laos pinevalt.

„Siis ütlesin talle, et teie olete temast alati heas arvamises, et peate teda õigustatult kõva sõnaga ärijuhiks, kes teeks virelevast saeveskist mõne aastaga suurtööstuse, kui saamatu osaühingu juhatus ainult ei seoks tema käsi. Ütlesin, et teie austate teda kui otsekohest inimest, kes mõnikord on küll pisut karm, kuid kunagi toime ei saa tagaselja virisemisega: aus ja lugupidamisväärne inimene ühe sõnaga."

„Kurat võtaks, seda tegite halvasti!" hüüdis Laos. „See on, vabandage, karuteene. Nüüd Janter on hakanud minu ümber peaaegu lipitsema, ja see on veelgi vastikum! Milline kuradi pühvel, tahab meelitusi ja silitamist nagu mõni lipitseja mops!"

Liisel Luige vaatas talle ehmunult otsa, nähes Laost pahameelselt kirumas.

„Ma ei taha, et see inimene minust niimoodi arvab! Ma teen talle selgeks, et teie olete eksinud, et ta on siiski ainult tühipaljas närukael, alatum inimene maa peal; et vastupidi: kui juhatus ei juhiks äritegevust, oleks isegi saeveski korsten ammu juba võlgnikkude poolt kivi-kivilt laiali veetud, saeveskist oleks järele jäänud ainult tühi hoov. Niisugune pühvel — ei tea kust ja kelle poolt siia juhataja-laua taha tõstetud."

Mõne päeva pärast Laos oli juba ise hoolitsenud selle eest, et ajutine, kunstlikult üles kruvitud vaherahu lõppes ja Janteri kõditatud enesearmastus pettumuse läbi elas. See tegi talle Laose veelgi enam talumatuks ja ta otsustas tema lahtikangutamiseks juhatuses ette võtta uusi otsustavaid samme.

Ja jälle ta algas oma tavalist teravat nalja.

„Tõstke oma jalad üles," ütles ta. „Näidake mulle oma saapataldu."

„Miks?" küsis Laos.

„Tahan vaadata, kas varastatud masinarihmast on juba uued pooltallad alla löödud."

Laos nohises vihast. Kas nüüd hüpata üles, öelda talle näkku, mis ta temast mõtleb! Ja anda vabadus oma toorele jõule, mis pakitses vabadusse pääsu nagu veel kääriv, vaatidesse villitud õlu: kas või vitsad puruks!

Ta vaatas Janterile põlgliku pilguga, kuid täna ta viha siiski veel ei plahvatanud ega paiskunud õhku, hävitades oma hapra kesta nagu õlu vaadi, hävides ka ise. Veel oli sellel käärival vihaleemel ruumi, ta oli kummuli koolutanud vaadi otsalauad

ja nii nüüd iga hetk annavad järele kas või põlised raudvitsad.

Kuid ühel näärikuu hommikul leiti Janter õuest värava kõrvalt kokkuvarisenuna lumelt, poolkummuli, oiates. Saeveskist jooksis töölisi talle appi, tõstsid ta pea lumest üles, sinna jäi järele verev ase.

„Mis siin on? Kes lõi, keda löödi?"

Elektrilamp keset õue kõrge tulba otsas valgustas hämaralt haavatud Janteri ümber erutatud ja askeldavat töölistejõuku.

„Kas teie, härra Janter?" küsis meister, rutates õnnetuspaigale, tõstes haavatu käe üles. „Mis siin on juhtunud, kes lõi, millega?"

Vastus jäi tulemata, haavatu silmad olid suletud, oli kuulda vaid ta nõrka oigavat hingamist. Ta kõrval lumes mustendas karvamüts ja hõbedase peaga keppmõõk.

„Surnud?"

„Ei, ta elab. Ta on meelemärkuseta."

Kuid meister püüdis teda kõnetada.

„Kes lõi teid, härra Janter? Kas kuulsite mind, kes lõi teid?"

Kuid haavatu ei vastanud, ta verine pea oli vajunud jõuetult rinnale.

Ja sellele küsimusele ei osanud vastust anda keegi: salk vaikis.

Võtsid ta nelja mehe kätele ja kandsid kontorisse, asetasid kabinetti kušetile. Liisel Luige, kes istus kirjutusmasina ees, kiljatas ehmunult, kui uks lahti lükati ja nähtavale tuli salk mehi, kandes enda vahel Janterit, kelle pea oli verine ja punased ribad nirisesid nägu mööda jopi hallile kängurunahale.

Laos puudus! Kell oli veerand üheksa: ta on seega hilinenud terve veerandi ...

Liisel Luige kangestus hirmust ja pahaendelisest aimusest: miks puudub Laos? Kuid samal ajal lükati välisuks lahti ja Laos astus sisse, ruttamisest lõõtsutades ning näost punetades. Ta heitis kahtleva pilgu töölistele, kes seisid salgana kabinetiuksel.

„Mis siin ... on juhtunud?" küsis ta.

„Ah, härra Laos," kogeles Liisel Luige. „On juhtunud midagi ... oh jumal ..."

Kuna Liisel Luige oli äärmiselt erutatud ega jõudnud vastata Laose küsimusele, ütles ühe töölise jäme basshääl:

„Direktorile tungiti kallale, all hoovis, värava juures, nüüdsama."

Näis, et see teade ei rabanud vähimalgi määral Laost. Võib-olla sellepärast, et tööline oli öelnud seda rahulikult ja ükskõikselt, samuti polnud midagi erilist töölise sõnastuses — „tungiti kallale".

Liisel Luige arvas nägevat, et Laos muiatas seda teadet kuuldes.

Laos ei pööranud tõepoolest sellele suuremat tähelepanu ja hakkas kapist välja võtma kassaraamatuid, et rahulikult asuda oma päevatööle. Ta mõtles, et kui keegi Janterile kallale tungis ja teda lõi, siis Janter oli selles ise süüdi, ainuüksi Janter ise; tegelikult vääris ta aga veelgi enam, kui et temale ainult kallale tungida.

Liisel Luige jälgis erutatult Laose rahulikku töötamist, jälgis otse vihase põlgusega.

„Vaevalt, et ta enam ellu jääb ..." kuuldus siis esikust töömeeste hulgast.

„Seda kardan minagi," vastas teine töömees. „Hoop oli igatahes ränk."

Laos vaatas võpatades meeste poole. Ta nägu muutus tõsiseks, peaaegu süngeks. Siis tõusis ta laua juurest püsti ja ruttas kabinetti, töölised andsid talle kušetile lähenemiseks teed.

Ta kummardus kušeti kohale, — sellel lebas Janter liikumatult, silmad suletud. Ta elas, suu ja sõõrmed tukslesid, nägu ja käed olid verised. Ta oli kaotanud teadvuse, kuid ometi ta kannatas raskeid valusid, ümisedes aeg-ajalt nõrgalt.

Laos tunnistas teda tükk aega sõnatult, kahvatu ja erutatud. Samal ajal tehti korraldusi arsti ja kriminaalpolitsei kohalekutsumiseks.

„Seisukord on äärmiselt raske. Hoop on antud pähe."

Saabus arst, siis sanitaarauto, ning raskelt haavatu asetati kanderaamile. Ta kaeti hoolsalt vaipadega, kanti välja õue, ning rutates hakkas sõiduk otsima lühemat teed haiglasse.

Kui Laos tagasi kontorisse läks, võttis Liisel Luige ta seal vastu põlastava, süüdistava pilguga, otse vaenulikult. Laos ei suutnud kaua vaadata ta ärevaisse silmadesse, vaid pööras oma pilgud kõrvale. Ta peaaegu võpatas: talle meenus, et ta oli mõne nädala eest, ei — varem üsna korduvalt — ka Liisel Luige ees tõotanud Janterile kätte maksta, hoolimata kõigest, mis saaks temast endast pärast: kas või võlla! Ja nüüd Janter oli raskesti haavatuna teel haavakliinikusse.

Ta astus Luige juurde, et temaga kõnelda. Kuid tal näis olevat äärmiselt raske leida sobivaid sõnu enda kaitseks.

„Preili Luige," ütles ta. „Mulle näib, et te olete eksiarvamusel, kui te arvate, et mina ..."

„Ärge kõnelge, palun," ütles Liisel Luige otse meeleheitlikult. „Ma ei taha! ma ei taha! Ma lihtsalt ei taha sellest midagi teada ... Jätke mind rahule, palun, jätke mind rahule!"

Liisel Luige pilgud olid nii meeleheitlikult karmid, et Laos pidi vaikima. Nad istusid kogu päeva kontoris, teineteist kõnetamata. Ja päev oli hall ning udune, kogu aja põlesid kontori laudadel lambid.

Tööaeg polnud veel lõppenud, kui Laos pani oma arveraamatu kõrvale, ajas mantli selga ja ruttas välja. Ilm oli muutunud veelgi udusemaks, puiesteel läikisid väikesed veelombid.

Siis kerkis udust pikkamisi nähtavale suur ja pikk hoone, mille aknad olid valgustatud: haigla.

Laos astus laiale kivitrepile, pühkis oma jalad hoolikalt puhtaks ja andis esikus oma mantli hoiule. Siit ulatus suur ja avar koridor edasi, kahel pool arvukad palatiuksed.

Ta peatas ühe sanitari, et küsida, millisesse ruumi on paigutatud täna siia toodud raskesti haavatud direktor Janter.

„Kuidas on ta seisukord?" päris Laos sosistades.

„Raske!" ütles sanitar siiralt. „Professori arvates äärmiselt raske, peaaegu lootusetu."

Tühjas ja pikas koridoris kajasid Laose ettevaatlikud sammud, kui ta läks ukse juurde, mis kandis numbrit üksteist. Ta astus vaikselt väikesse ruumi, milles oli ainult neli voodit. Ühes neist lebas Janter kinnimähitud peaga ja tema juures istus murtult, taskurätiga silmi kuivatades, elatanud naine. Laos lähenes sellele voodile, ja nuttev naine pööras tulija

poole pisaraist märja näo. See vana ja kõhn nägu sarnanes üllatavalt Janteri omaga, — niisiis üks neid emasid, kes istub murtult oma poja haigevoodi ees.

Laos jäi vaikselt seisma ta kõrvale ja vaatles haavatut. See hingas katkendlikult, tasa valudest oiates, peaaegu inisedes.

„Kas teie olete mu poja sõber?" küsis ema end kokku võttes.

„Jah," vastas Laos ebakindlalt. „Teenisin tema juures tehase kontoris."

„Kas teie olete härra Laos?"

„Jah, mina olen Laos."

„Ta on mitu korda sosistanud — teie nime."

Ema vaatas tema poole üles oma tänulikkude pilkudega ja puhkes siis uuesti nutma.

„Ega ta ei jää enam ellu. Kes küll kandis tema peale nii rasket viha, et ta ei saanud seda teisiti jahutada kui puuhalu abil?!"

See haiglaruum siin mõjus Laosele nii ängistavalt, et ta ei suutnud siia kauemaks jääda, vaid leidis end varsti uduselt puiesteelt.

Ta teadis, et teda kahtlustatakse selles roimas, ja üks neid kahtlustajaid oli — Liisel Luige. Võib-olla selletõttu ta oligi kriminaalpolitseinikule ettekippuvalt tõendada püüdnud oma süütust. Ta oli seda teinud nii asjatu agarusega, et usutleja oli talle korduvalt hämmastunult otsa vaadanud.

Tema ei ole roimar, tema ei ole siiski roimar.

Teisel päeval, kui Laos jälle valmistus haiglasse minekuks, jõudis kohale sõnum, et Janter on heitnud hinge, teadvusele tulemata.

Jah, tema, Laos, polnud mõrvar, kuid ta tundis end siiski vapustatuna, nagu oleks tema siiski roimar.

Ta mõistis hukka oma ohjeldamatud mõtted — tappa Janter, see elajas, ükskõik, mis ka endaga pärast seda ei juhtuks. Ta tundis, et kui ta oleks tõepoolest roimar, siis ta ei leiaks nüüd sõnu, kuidas kahetseda ja oma tegu hukka mõista, hukka mõista ja ainult hukka mõista.

Janteri vastu oli käärinud kellegi teise viha, haudunud samuti kättemaksu. Ja nüüd see teine oli jõudnud Laosest ette, ja tema oli üle elanud selle hirmsa silmapilgu, mil ta vastane langeb hoobist, jääb oiates lumele, võitlusvõimetu, haletsemisväärne, ei enam mingi vastane, kellega veel arveid õiendada. See murranguline hetk roimamisel peaks olema kohutav — alles siis tulla mõistusele ja näha seisukorra õudust, kui vihaalune lebab jalgade ees surmavalt haavatuna. Kuid siis on juba hilja oma tegu kahetseda.

Laos kannatas suuri sisepiinu selle roima pärast. Ta mõistis ka ennast halastamatult hukka, et oli ringi käinud mõrvamõtetega, et ka tema oli olnud valmis kätt tõstma Janteri vastu. Ta tundis end roimari alatu kaaslasena, ta mõtteosalisena — seega samahästi kui roimarina.

„Seda ei oleks tohtinud sündida. Mõrvar tuleb leida!"

Laos tundis suurt vapustust. See suur vapustus mõjus temasse ümberloovalt. Kuid see ümberloomine oli vajanud suuri ohvreid: ühe mõrvatu ja ühe mõrvari.

NELI TUULT JALGE ALL

Madalast pedastikust sai kahele poole teed kõrge põlismets, mis võttis hilise teelise oma tüvestikku ja mattis ta oktoobrikuu hilisõhtu pilkasse pimedusse. Võis arvata, et töövankris kükitab sajust läbimärg inimene, vaip või vankripõll vihma katteks üle pea tõmmatud, sest hobust ei kuuldud sunnitavat, see vedas omapead vankrit teele kasvanud männijuurtel. Ent kui tükk metsa oli seljataga, hakkas tüvede vahelt paistma lagendiku kuma, tee laskus madalamale, oli üle ujutatud nädalapäevi kestnud raskest sajust. Lõpuks hobune oli põlvini vees, norsatas kartlikult ja seisatas.

„Mis nüüd?" urises vähe aja pärast unest virgunud mehe hääl vankrist. Mees tõusis istmekotile istuli ja hakkas ohjadega ja piitsaga hobust ergutama. Siis astus hobune väga pikkamisi ja ettevaatlikult edasi, solistades põlvini vees. Metsaservale jõudes hobune jäi uuesti seisma, ei aidanud nüüd enam ergutushüüded ega piits. Mees tõmbas taskust elektrilambi ja valgustas sellega teed: ta nägi, kuidas hobuse eest risti üle tee kobrutas tugev veevool — seal näis olevat oja, mis oli üle ujutanud metsaaluse ja teisel pool kallast algava heinamaa.

Tükk aega ristles taskulambi morn valgus tüvestikus, siis tõmbas mees hobuse pisut kuivemale kaldakühmule ja sidus ta sinna puutüve külge. Eemal

mäkketõusval lagendikul vilkus hiline valgustatud aken, — küla oli siinsamas lähedal, ent kuidas pääseda sinna, siit selle ähvardava vee tagant, mis oli vist kaasa viinud silla? Kõndides kaldakühmul edasi-tagasi, mees märkas eemal üle oja viivat ristpalki. Ta komberdas sellest lati abil ettevaatlikult üle, astus ujutatud heinamaal põlvini vette ja jõudis nõlvakule, kust tee viis uuesti valgustatud akna sihis üles mäkke.

Mees möödus saunast, siis pikast vanast laudast, kus tuul kõigutas kaevupange koogu otsas nagu lingukivi hoovõtuks. Õu oli porine ja lomplik, jalad vajusid sügavale sitkesse mölli. Vana õlgkatusega elamu rääsita alt mees otsis üles akna, põristas ruudule. Vanasse kartlikku majja jäi tükiks ajaks haudvaikus, siis hiilis keegi kikivarvul akna juurde, piilus kartlikult välja ja küsis, kes seal põristab veel nii hilja.

„Tahan peremehe jutule. Laske mind sisse."

„Peremehe?" kuuldus mõtlik vastus. „Peremeest pole ju kodus."

„Siis andke meile öömaja — hobusele ja minule endale."

Nüüd lasti eesriie uuesti akna ette. Tulejärg jõudis kööki ning välisuks avati riivist. Riided läbimärjad, astus võõras mees ukse vahelt kööki. Ukse avanud sulane vaatles laternatulega tema nägu.

„Olen Tagametsast," ütles mees enda tutvustamiseks. „Olen Tagametsa peremees Tauts."

Sulane ei teadnud midagi ei Tagametsast ega selle peremehest Tautsist, sest ta oli rändtööline ja tee oli ta siia toonud hoopis teisest riigi sopist. Kuid ta andis Tautsile laterna, ja uuesti tagasi metsa lar-

pides juhtis Tauts hobuse üle oja kivitrumbi, mis oli aegade jooksul lohku vajunud, sest vesi ujutas teda kevadeti ja sügiseti üle. Rehelas leiti auravale ja väsinud hobusele redualune, kuna Tauts ise kutsuti suurde perekambri. Soojas toas läksid ta märjad sääred ja jalad kuumaks ja hakkasid sügelema, kuid sellest hoolimata Tauts ei vabastanud end riideist ega saapaist, vaid heitis müüri veerde maha — vähenõudlikule õlgasemele.

— Sellel vanamehel on vist kõige kibedam tuli taga, mõtles sulane öösel endamisi, kuuldes väljas ähvardavat tormi mürinat, mis vist pidas vana ja kõrge katusega maja mingiks lodjaks, tahtes seda nüüd triivida musta ja morni öölaama. Niisuguse ilmaga ualt välja tulla, pealegi öösel, — mehel peab olema tõepoolest mõni tuline häda.

Hommikul võõras koputas tasakesi tagakambri uksele ja peremehe torinat kuuldes puges sinna sisse.

„Tõnis, nonoh! Päris Tagametsa mees kohe külla tulnud!"

Peremehe rõõm näha oma noorepõlve sõpra ja pisut sugulastki, kes elutses naaberkihelkonnas ja keda ta polnud kohanud enam tükil ajal, näis olevat enam teeseldud ja välispidine. Ta ju nägi Tautsi mõtteid niisama hästi kui klaaskupli alla varjatud suhkrukooke poeletil, nii et tal ei tarvitsenudki küsida, milline uudis on toonud sugulase talle külla.

Tauts viskas talle oma hädajutu alguseks raskestimuugitava juhtmõtte:

„Olen, kallis sugulane, oma eluga juba sinnamaale jõudnud, et ootan iga päev siklimehe pobinat oma õue ..."

Ta lõi altkulmu hallide silmade häbeliku pilgu Liivamaa peremehele, et näha, kas see on lahti urgitsenud ta mõtte ristmõistatuse.

„Siklipobinat?" küsiski see arusaamatult. „Mis siklipobinat sa ootad, mina küll ei saa su jutust põrmugi aru."

„Ei saa aru?" naeratas Tauts pisut pettunult „Mis siin saada: nüüd oodatakse maal iga päev siklimeest, kes kihutab õue, krabistab taskust paberi ja lööb selle seinale: talu oksjon! — Vanal ajal kartsid inimesed kuradit ja vikatimeest ja tehti igal õhtul enne magamaminekut ristimärgike padja peale, et vanakuri ei pääseks kallale. Nüüd seda enam ei tehta, nüüd kuulatakse siklipobinat, et kui see tuleb, siis... ajalt metsa joosta! Ristimärgike selle vastu ei aita! Jah, sugulane, olen oma asjaga niikaugel, et kevadel tuleb kuuse alla kolida: pank lööb mulle käpad turja ja tõstab õueväravast välja. Ei, ei, sugulane, ega ma liialda, niisuguseid sõnu enda kohta ei ole kerge öelda: et näe, olen nüüd puupaljas, pank riisub kõik endale. Sina, Andres, oled siiamaani sitkeks ja kangeks jäänud, mina aga lasin kavalat maailma endale jala taha lüüa. Aga... karga mulle appi, sugulane, karga mulle appi, aita mind pangameeste alt välja. Juba ülehomme on mu talu oksjon, aga kui jõuan pangale tuhat krooni kurku kolistada, saan jälle tükk aega hingata. Sina oled rahamees, Andres, sina oled igapidi omaga väljas, sina aita mind nüüd sõna ja teoga."

Habemik Liivamaa Andres turtsatas endamisi ja kõhistas naerda. See oli tema tavaline komme: pisut turtsatada ja siis habemesse naerda. Kõva sõna ja kindel otsus tal puudus, oli paindliku ja pehme loomuga. Sageli niisugune habemesse-muhelemine jäi

ka tema vastuseks, ja sellest pidi küsija ise tegema vastavad järeldused. Nüüd Andres kõhistas naerda seda hubasemalt, et Tauts oli osanud nii kenasti meelitada: „sina oled rahamees, Andres, sina oled igapidi omaga väljas!"

Kuid täna Andres ei saanud jääda mugava naeratuse juurde, täna tal tuli kämblasse haarata viimane võitlusrelv: ajukäsn.

„Mis mina nüüd rahamees või omaga väljas," hakkas ta sissetungijale vastu, hakkas maha salgama oma hoiusummasid, mida tal oli tulnud varemgi salata nii mitmelegi sõbrale ja sugulasele. „Ei minul ole midagi pangaraamatus, Tõnis. Ei tea, kes niisuguse karjapoisivile külas käima on pannud! Kuidas see asi siis sinuga niikaugele libises, et oksjonihaamer juba talu hakkab naksama?"

„Kuidas libises? Libises õige ladusasti, ja mis tal viga libiseda," seletas Tauts. „Kõigepealt panin Anni mehele, sepp Sipelgas võttis ta ära. Andsin omalt poolt korraliku rahasummagi kaasa, sada tuhat sellest oli pangast võetud; sepp parajasti ehitas uut maja. Mõtlesin, et linahinnad on head, et võihinnad on head, et küll ma maksan pangale paari aastaga tagasi. Siis tuli nihuke mõte, et hakkame lauta ehitama, mõtlesime, pojad samuti... et..."

Tauts lõi pilgud maha, raske oli lahti kerida sõnade sassikippuvat kimpu, kuid ta jätkas:

„... mõtlesime, pojad samuti, et ehitame enam uueaja hoone, nihukese, nagu seda kõnepidajad siin ja seal koosolekutel soovitasid, — et ehitame põlise hoone. Ehitasimegi siis põlise hoone: semendist."

„Köh, köh, köh," naeratas Andres endale habemesse. „Või põlise ja semendist, köh, köh, köh! Ja ehitasitegi?"

„Ja ehitasime! Ja nii need võlad ajasid külge väga sõbralikult ja lahkelt: mõnikord tuli laenu eest maksta üle kahekümne protsendi, kas või oiga käes. Siis läks linahind alla, siis võihind. Ja kust sa veel saad pangameestele viia? Surm tegi selle viimase tembu: võttis esimese lapse ajal Annigi ära, nii elab sepp nüüd minu rahaga üles löödud majas: oota, et selle eest märkab veel mõne rattavitsagi heast mehest peale tõmmata! Ikka oma taks ja maks, — see ilmaelu on nüüd nihuke!"

„Või ilmaelu on nüüd nihuke!" kordas habemik jälle sõbralikult, köh, köh.

„Jah, nihuke, Liivamaa peremees! Ja ta on veel nihuke, et sinagi oled hakanud väga tingmeheks, kes ei tihka kivigi anda teisele päheviskamiseks. Ise oled mul veel sugulane, Andres, Andres!"

Andres sasis pöidlaga oma punast habet, mitte kihelemise pärast.

„Mis ma nüüd sugulane või! Olen muidu viies vesi Tautside taari peal!"

„Kui sa mu sugulane häbened olla, Liivamaa, aga rahamees oled sa siiski!" äigas Tauts. „Seda teame kõik, et sul on ilusad summad pangaraamatus. Linadestki said sa ilusa summa, teab küla kõmistada. Ega mina tule siia röövli kombel, et viskan aga hõlma alla ja vilistan tagasimaksmisele! Kõik tasun tagasi, Andres, sendi pealt. Ole inimene teise inimese vastu!"

Andres sülitas üle ettelükatud alumise huulekulbi osavasti laua alla.

„Põle kerge tagasi maksta," ütles ta noomivalt, „kerge on ainult — lubada... Kui ma sulle laenakski, siis ma tahaks kindlat paberit vastu... kindlat paberit vastu!"

„Kindlat paberit?"

Habemik Liivamaa saagis oma suud kahele poole, nagu sööks ta alla oma sõnu, mis olid kippunud juba liiale. Kas oli olnud tal vaja öelda, et kui ta laenaks, siis ta tahaks Tõniselt kindlat paberit vastu.

„Küll sina aga oled mul mees!" imestas Tauts, pea seljas. „Miks minul ei ole sinule kindlat paberit vastu anda: mul on ju veel talu, mul on ju veel loomad, põllutööriistad. Egas minu võlad ole veel nii suured, et need kõik pangameeste kaukasse lähevad... olgugi, et oksjonisildid külge on löödud. Loomad ja talud on ju nüüd kallid, sealt jätkub sinule tasumiseks ja minule priiskamiseks."

„Või priiskamiseks!"

Ja natukese aja pärast:

„Too mulle veksel, Tõnis, too niisugune, millel tugevad allkirjad!"

„Oled sina aga siil: mitte ei saa sulle muidu kallale, kui löö kõht ülespidi. Arva ise, kes annab mulle allkirju, kui sularahagi ei laenata."

„Siis lõpp jutule!"

Tauts võpatas.

„Need küll ei ole sinu enda sõnad, vana Liivamaa!" kahetses ta pead noogutades. „Niisugused sõnad on pojalits sulle pähe pistnud — need ei ole sinu suu järele. Ah nii: või siis lõpetame jutu? Andres!"

Nüüd hüppas Tauts erutatult üles, näost punane. Mitu tundi oli ta juba luninud habemikku ja nüüd selgus, et habemik temaga ainult mängib ega mõtlegi

laenamisele. Sest nõuda oksjonialuselt tugevate allkirjade hankimist on niisama hea kui hüüda uppujale, et ta katsuks kaldale ujuda.

„Annan sulle kindlustuse!" hüüdis Tõnis ägedalt ja lõi tugevasti lauale, küll mitte rusikaga, vaid enam peopesaga. „Annan sulle kindlustuse ja niisuguse, missugust sa tahtagi ei oska, sina tinghammas nihuke. Olen veel tugev ja käbe mees, naine samuti, pojad nagu muukrauad, keda keegi kinni ei pea. Me kõik anname end sulle kirjalepingu põhjal niikauaks orjaks, kui su sadatuhat maha käib. Me kõik neljakesi anname end sulle orjaks, pärisorjaks, sina muudkui keeruta piitsa!"

Tükk aega kõõritasid mehed teineteise ees, mis nüüd edasi öelda. Jubedana oli tundunud neile mõlemale niisugune orjakspakkumine, niisugune enesemüümine, kuigi Tõnis oli seda öelnud ainult piltlikult.

„Mis sa niisuguse jutuga, Tagametsa!" noomis Andres. „Niisugune jutt ei ole mehejutt! Ei mina taha sind naiste-lastega orjaks teha, seda ei lase juba seaduseraamatudki. Ära viska rumalat võllanalja, mul tõesti ei ole sulle laenata, ma ise võib-olla ühel ilusal päeval... köh, köh, köh..."

„Ah, Andres, Andres! Või sul ei ole endalgi ja sa ise võid ühel ilusal päeval... köh, köh, köh..."

Ei saanud Tauts laenu, ka sellise tugeva tagatise vastu mitte, nagu neli tugevat orja.

Udune hommik võttis Tautsi uuesti enda hõlma. Väljunud õuest, hakkasid tükkhaaval ta silmist kaduma Liivamaa hoonete hallid kogud. Tauts jäi nüüd ihuüksi sellesse halli massi, mis lahutas teda ümbrusest. Esialgu Tautsil oli tegemist oma ränkade mõte-

tega ja ta ei märganudki seda üksindust, ent kui hall ja külm mass ei tahtnud tükil ajal lõppeda, näis talle, nagu sõidaks ta mööda kitsast maariba kaugele merre. Harva — nagu mõnelt kalapaadilt — jõudis ta juurde sellest hallist lõpmatusest mõni räme mehehääl, väga pikaldane ja rahulik. Alles mitmetunnise teekonna järel hakkas kitsas maariba samm-sammult laienema, hakkas silm juba tabama teeveeres suuri liikumatuid hooneid, — milledest kujutlused tegid randaheidetud laevariismed, — kust, õudne mõelda, kuuldus kuke kiremist.

Kui Tauts pöördus vana tiibadeta tuuliku juurest külateele, oli udu juba lõplikult taeva tõusnud, kuhjates sinna maalilisi rünkpilvi. Lepavõsa-vaheline madal rabatee, mida oli püütud täita ja parandada telliskiviprügiga, pani vankri väänlema ja oigama. Siis metsatee, siis jälle madal sootee, palistatud kahelt poolt tiheda lepavõsaga, ja juba põrisesid vankrirattad kraavisillal — Tagametsa krundi piiril. Karjamaa liivaseljandiku tagant hakkas paistma Tagametsa hoonetekobar viljapuuaia rohelise tuti küljes. Jõudes üles liivaseljandiku harjale, avardus Tautsile ta kodutalu täielikult, ja Tauts ei kahelnud, et seal valitseb ärev ootus vist juba hommikust saadik: ikka piilutakse teele, et kas ei tule lõpuks ometi Tõnis teel. nähtavale ega too neile uudiseid, seekord häid uudiseid. Häid? Täna teda vähemalt ei võetud Liivamaal vastu sõimuga ja pilkega, nagu seda juhtus nii mitmeski kohas, kus ta oli käinud lunimas kas laenu või allkirju. Nii näiteks viskas kivilöövi omanik Tautsi läinud nädalal sõna otseses mõttes uksest välja. Et: „Või sina tuled minu nina alla oma tühja rahabekki soputama, et muudkui toeta vaeseid! Pidasid eluaeg raha püksi-

nööpideks, muudkui kühveldasid neid heldel käel kahele poole: sai igamees, kes kämbla su nina ette ajas. Nüüd on talu läbi, pank paneb oma käpa peale; sinule lüüakse laulusulg taguotsa, sinul tuleb jalga lasta! Majja astub teine mees, sööb seal oma moosid ja munad! Sülitan sulle raha asemel bekki!" Lõpptulemus oli kõikjal ühesugune: kõike võis saada — öömaja, süüa, hurjutada, head nõu, hoiatusi, kuid mitte kuskilt — raha! Raha mitte!

II

Ööpäeva on Tauts veel Tagametsa peremees, ainult ühe ööpäeva. Homme on Tagametsa talu selle oma, kellel kõige suurem rahapung ja kellel kõige suurem isu tema järele: ta saab selle oksjonilt kätte kindlasti alla õige hinna, pooleldi kingitusena. Kuid võib-olla on talu kallal siiski pusklemist ja poksimist, sest kuuldavasti mitmegi mehe silmahimu käivat tema järele.

Ühe niisuguse silmahimutseja leidis Tautsi vanem poeg Peeter juba oksjonieelsel õhtul Tagametsa sauna tagant kopliaialt. Tema lahja hobune, kes norutas kollase kerega vedruvankri ees, oli seotud mäe alla puutüve külge. Mees ei tundnud Tagametsa noorperemeest ja pidas teda sulaseks, hakates temaga kõnelema talu müügist.

„Teab, kuidas siin ka lood on põllu- ja heinamaavärgiga?" küsis ta. „Kõneldakse, kõik on jäetud hooletusse ja lohakusse, vanaperemees, kõneldakse, ei olevat asi põllumees."

Peeter mõõtis võõrast karistavate pilkudega ja talle kippus õel vastus suhu.

„Hooletusse jäetud või mitte," ütles ta, „aga teistel ärgu olgu sellega pistmist!"

Võõras mees sattus upsakast vastusest hetkeks kimbatusse, ent sellest aitas Peeter ise mehe üle oma seletusega, mille ta andis nüüd rahulikult ja asjalikult. Rahulikult ja asjalikult seepärast, et tal tuli valetada ja vale usutavaks teha. Ta ütles:

„Ega oksjonist homme ei tule midagi välja, Tauts lööb maksud ise kinni. Ega Tauts lase talu võileiva eest võõrale minna, mis sa mõtled!"

Võõra mehe ilme avaldas pettumust, ta nihutas käed sügavamale presentriidest vihmamantli lapptaskuisse. Ja rohkem ta ei saanud Tagametsa müügist midagi kuulda, sest juba viskas Peeter kirve õlale, pöördus ringi ja sammus vesiste jalatsite lirtsudes mööda jalgrada kodu poole.

Lähemaid lisateateid talumüügi kohta sai võõras mees pisut hiljem Tautsi nooremalt pojalt Eedilt, kes samuti oli minemas mäeveerselt jalgrajalt koju õhtule, labidas seljas. Sel hetkel võõras mees askeldas juba mäe all oma kollase vedruvankri juures, korjates hobuse nina eest heinakõrsi üles ja toppides neid istmekoti alla.

„Vanamees ajab vist võsarääsikus oksjonihaisu!" hüüdis Eedi juba eemalt võõritsejale, ja nagu näha väga asjalikult oma aastate kohta. „Nagu sitikaid matsatab teid siia kokku, üks hullem ja näljasem kui teine."

Võõras mees ootas uudishimuga sõjaka poisi lähenemist, et näha, kas see väljakutse oli naljaks või tõeks. Aga kui poiss jõudis lähemale ja jäi harkjalu

teeveerde seisma, võis veenduda, et siin on tegemist tülitujuga. Ning nüüd ta taipas, et küllap poisid on mõlemad vanaperemehe pojad — sealt siis see nende riiakus ja vaenulikkus.

„Ajan oksjonihaisu või mitte, see on minu oma asi," urises mees talle vastu, arvates, et iga sõnelus meeste vahel peab olema tasavägine. „Kui mitte mina ei aja siit talust viletsust välja, siis teeb seda keegi teine!"

Eedi lõi labida terapidi maasse ja juba kahmas teda mõte visata see kollane kaleska-kast kummuli, kõik neli ratast taeva poole, ja näidata mehele, kuidas ta peab Tagametsast kaduma kõige otsemat teed.

„Ütlen sulle heaga," hüüdis ta, „tee oma kerjamisekastile kiirem sõit sisse, muidu võib tulla meie vahel — arusaamatusi! Ja pista kõrva taha, et me teineteist näeme — viimast korda: muidu teen puhta töö nagu alati!"

Võõras lõpetas omalt poolt sõnatüli, ajas hobusele rauad suhu, istus vankrisse ja sõitis minema. Eedi, ikka veel vihane, tõmbas labida maa seest välja ja hakkas mäelt kodu poole kõmpima. Ülal põlluveeres loojuv päike oli langetanud oma punetava pronksketta pooleldi kiviaia taha, nagu kartes seda riiakat ja tülihimulist poissi. Lõpuks ta sukeldus kumera maa taha, nagu osav ujuja vee alla, et mitte kunagi enam samalt kohalt tagasi pinnale tõusta, vaid juba hoopis kuskilt mujalt. Ta jäi pikaks pimedaks ööks maaserva taha, ja seda ööd ei valgustanud isegi kuu oma äbariku valgusega, mida mõned inimesed kardavad.

Ja seda ööd kardeti täna Tagametsal, seda viimast oksjonieelset unetut ööd.

Oli veel täiesti pime, kui Tõnis end tagakambris jalule ajas, uued riided selga tõmbas, veesaapad jalga kiskus ja linna pikale teekonnale ruttas. Ta nõgise laterna vilkuv silm hakkas liikuma õgujoones üle põldude metsa poole, kus kadus väikesele metsajalgrajale. Tõnis ei võinud ju jääda koju, sest täna pakutakse kohtusaalis ta talule uus omanik.

Kui ta jõudis linna ja astus jaamast rahukoguhoone poole, näitas raekoja kell katuseviilude vahelt kümme: oksjoni alguseni oli veel terve tund aega. Kuid Tõnis ei tahtnud tänavale lonkima jääda, vaid otsustas kohtumajja astuda, sest ta tundis suurt väsimust ja nõrkust.

Ta avas ettevaatlikult ukse, mis võis olla paar korda kõrgem Tagametsa ustest, ja pudenes suurde koridori. Ta jäi hetkeks liikumatult seisma, ja kui ta silmad hakkasid hämarusega harjuma, ujus ta nähtavusse pingitäis mehi ja naisi. Kuigi Tõnis oli juba elatanud mees, olid ta jalad kohtuhoone kivitreppe puudutanud vaid mõnekümne aasta eest, siis kutsuti ta siia tunnistajaks. Oksjonisaali uksed olid veel kinni ja oksjonirahvas istus koridoris pinkidel, oodates kohtupristavit.

Lõpuks tuli kohtupristav, avati saaliuksed ja rahvas valgus pinkidele. Tõnis võttis endale koha kõige viimasesse pinki. Tal oli imelik tunne, nagu oleks ka tema täna kohtu ette toodud vangivalvurite saatel, käed ja jalad raudus, seljas triibuliseks veiderdatud vangiriided: ja kohtuakt — see kõneleb raskest mõrvast, mis viib süüdlase eluksajaks vangileivale. Jah, eluksajaks, seda teadis Tõnis nii kindlasti: otsus, mis täna tema kohta langetatakse, jääb talle kanda eluksajaks.

Kohtupristavi laua juurde kuhjus askeldavaid inimesi. Üks prillidega mees viskas mapist lauale rahapaki, milles kõik olid viiekümnekroonised. Alles siis, kui rahameistri vilunud näpud olid selle läbi lehitsenud, loeti ette oksjonile tulevate kinnisvarade nimestik ja kutsuti nendele pakkujaid registreeruma.

„Tagametsa, omanik Tõnis Tauts, krundi suurus viiskümmend tiinu, võlgu — neli tuhat kaheksasada krooni. Kes soovivad selle kinnisvara pakkumisest osa võtta, palun end üles anda."

Kahele eelmisele kinnisvarale ei leidunud pakkujaid, hinda peeti kalliks. Kui tuli järjekord Tõnise kätte, ajas Tõnis oma kössivajunud kogu sirgu ja vaatas teraselt üle rahvakogu kohtulaua poole. Võib-olla ei leidu ka tema talule pakkujaid, võib-olla peetakse ka tema koha võlakoormat liiga suureks? Kui nii, siis ta saaks kuni järgmise oksjonini armuaega ja tal võib-olla õnnestub korraldada vahepeal pangaga arved.

Ei, keegi ei soovi end üles anda pakkumisest osavõtuks? Võib-olla, võib-olla . . .

Ent siis rüseles pingist välja mees, kelle pea oli habemenoaga tulipaljaks aetud ja kes kandis halli joppi kängurunahast kraega. Mees läks võre taha kohtupristavi laua juurde ja registreeris end pakkumisest osavõtjaks. Siis tuli veel keegi naine, siis lõpuks kehakas vana talutaadi-muld, aastatelt ligikaudu kaheksakümnene.

Niisiis ei ole Tagametsal enam pääsu, ta läheb paratamatult müügile! Ja Tõnis tundis, et kogu maailm kippus ta silme ees mustaks minema, ta õlgadele ähvardas vajuda massiivne rahukoguhoone oma määratu raskusega.

Kui see kaheksakümne-aastane rauk tuli registreerimiselt tagasi, istus ta peaaegu Tõnise lähedale pingiotsale.

„Vaat, kus mehel ikka visa eluhimu!" urises keegi ta läheduses. „Ise juba iga päev minemas, aga ronib veel talu ostma."

Vanamehel ei jäänud need sõnad kuulmata ja ta hakkas otsima pilkajat.

„Mis nüüd mina," pomises ta vastu. „Ega mina endale. Mul on kodus pojad — ma nendele!"

Ta hambutu suu oli kokku tõmbunud nagu suur haav, mis hakkab kinni kasvama; ta põsed olid nahaalustest veresoontest roosad.

Algasid pakkumised. Kui järjekord tuli Tagametsa kätte, kutsuti kõik kolm pakkujat võre ette pingile.

Tõnis istus liikumatult taga saali seina veeres, pilk põrandale pööratud. Kui ta ei suutnud oksjonit jälgida silmadega, siis seda enam ta jälgis kõike kõrvadega.

Esimesena ta kuulis naise nõrka häält, kes pakkus algsummale juurde ainult ühe krooni.

„Viiskümmend krooni juurde!" kõlas palja peaga mehe iseteadlik hüüe. Ja siis algas kolme võistleja üsna veider ja mõttetu pakkumine ühe ja kahe krooni kaupa.

„Üks kroon juurde!"

„Kaks!"

„Üks!"

Kui summa hakkas tõusma viie tuhande lähedale, hakati lisama isegi sentidega, just nagu oleksid kõigi näpud juba kotipõhja puutumas. Kõige agaram oma kitsidusega näis olevat aga vana rauk. Ja nii puseldi Tagametsa kallal ligi paarkümmend minutit.

„Viis tuhat krooni!" hüüatas äkki teatud võidurõõmuga vanamehe tume kurguhääl, kuid siiski äbarikult, nagu mõnest metalltorust; see hääl ju tekitati ainult keele ja huultega, kuna rauga igemed olid juba ammugi tühjad ja lagedad.

Naispakkuja vaikis, siis teatas ta pettunult, et ta ei võta pakkumisest enam osa.

„Viis tuhat ja üks kroon!" hüüdis rauga võistleja, kuid näis, et ta selle summa oli hüüdnud juba hirmu ja kõhklusega.

„Viiskümmend senti juurde!"

Ka palja peaga mees oli välja hõisanud oma viimase vara.

„Ei paku enam!" ütles ta õige tasa.

Nüüd ahmis tülpinud kohtupristav nagu sõõmu värsket õhku.

„Viis tuhat üks krooni ja viiskümmend senti! Keegi ei paku enam? Keegi ei paku enam? Viis tuhat üks krooni ja viiskümmend senti esimest korda! Viis tuhat üks krooni ja viiskümmend senti teist korda. Viis tuhat üks krooni ja viiskümmend senti... kolmandat korda! Keegi ei paku enam?"

Siis kuuldus kopsatus, talu omandas vana kaheksakümne-aastane rauk.

Ja nii ostiski vana kaheksakümne-aastane rauk — Margus Tarkpea — Tagametsa, ostis nii öelda viiekümne sendi eest, kuna seda summat ta võistleja enam ei julgenud ületada.

Tõnis tõusis pingilt püsti, ta vaatas tuhmunud pilgul õnnelikku rauka, kes nüüd otsis midagi taskust. Aga et ta oli pisut erutatud, siis käed käisid tal kordamisi ühest taskust teise, leidmata otsitavat.

Tõnisel polnud siin enam midagi teha, ta libises saalist välja ja astus tänavale.

Ta tundis end täna ääretult väsinuna ja kurnatuna, ja kuna rongi väljumiseni oli aega veel üle kolme tunni, läks ta jaama taha väikesse puiestikku, istus sinna pingile. Kuskilt majaräästa tagant otsis külm ja kahvatu sügisepäike ta üles, ja siis hakkas parv varblasi, peaaegu ümaraid nagu palle, ta ees jalgteel kepslema, oodates istujalt leivaraasukesi. Kuid Tõnis ei tundnud selle väikese puiestiku ilusaid kombeid, ja kuigi tal oli taskus suupisteid, ei söönud ta neid ega andnud ka varblastele. Ta istus, süvenenud liiga sügavaisse mõtteisse, ja ootas juba ammu vaikset nurgakest vagunis, kus ta võis endamisi istuda ja mõtelda oma mõtteid. Et ometi kord pääseks siit minema, koju, et ometi kord viskuda puruväsinult voodi ja magada seal vahetpidamata mitu ööd-päeva — nüüd, kus ta tundis äkki nii suurt vajadust vaikuse ja rahu järele.

III

Ühel päeval sõitis pinkvankril kolm meest alt orust Tagametsa nurmeteele. Seal peatati hobune, kaks meest astus vankrist maha ja tükk aega kestis meeste omavaheline elav jutuajamine. Kui siis tulijad hakkasid lähenema talule, jäi Tagametsa õu vaikseks, sest koera seal talus enam ei olnud, kes oleks jooksnud tulijaile vastu. Nii jäi pinkvanker rehealuse ukse kõrvale vaikselt seisma, nagu kaldale jõudnud paat — ei kihku ega kahku pikas pilliroos.

„Ptrr! Ei siin pole konksugi seina sees ohjaotsa

jaoks!" urises vanamees vankrist. „Juhan, ae, vaata, tõmba sinna sagaranässi külge."

Oli kõigile enam kui selge, et tulija oli Margus Tarkpea oma kahe pojaga, Tagametsa uued peremehed.

Nüüd poetas Tõnis end madalast tareuksest välja õue, pühapäevariided rutuga selga visatud. Kui vana Tarkpea vankrist maha kobis ja Tõnis talle vastu läks, jättis nende vastastikune tervitus piinliku mulje ja tundus, nagu oleksid kohanud kaks kuningat pärast verevalamist, üks võitja, teine kaotaja. Kuid Margus Tarkpea osutus oma raugaeast hoolimata Tõnise ees võitjaks majesteediks, tüse ja kerekas nagu ta oli, ligi kaks peajagu Tõnisest pikem, seljas tuisumantel pika musta villaga lambanahast kraega, meenutades mõnd keskaegset bojaari. Ta raputas tükk aega Tõnise loidu kätt, nagu tahtes kaastunnet avaldada mehele, kelle oli raske aeg maha paisanud ja kes pole osanud tarvitada oma kange vastase võitmiseks valevõtteid ega nükkeid.

Kui mehed kutsuti vahekambri, tõmmati ruumitegemise mõttes söögilaud akna alt eemale. Nii istusid selle ümber kuus meest esimeseks tutvumiseks ja asjalikuks jutuajamiseks, — kuus meest: kaks isa nelja pojaga. Asend, kuidas Margus Tarkpea istus laua juurde, andis üsna kujuka pildi isa ja poegade vahekorrast: isa vajus laua juurde kogu oma raskusega, kumera kõhupalli jäädes lauaveere alla peitu. Pojad, need istusid aga kahel pool isa, tagasihoidlikult lauast eemal, nagu tahtes häbelikult isa taha varju pugeda.

Esialgu mehed üritasid ainult lühikesi jutulõngu, ja sel ajal puurisid Margus Tarkpea pisut vesised ja

hallid silmad uudishimulikult vastasistujaid — oma lapsestunud rauga-avalikkusega. Ta näis tahtvat selgusele jõuda, mis mehed need Tagametsa mehed õieti on, need, kes lasksid talu minna oksjoni alla. Ja et parem oleks neid mehi puurida, pani ta käe lapiti silmade juurde — nii eksitas aknast tulvav valgus teda vähem. Ta võttis mehed läbi hoolika täpsusega selles järjekorras, kuidas nad istusid tema ees lauas. Esimene neist oli Tõnis ise. Jah, tal olid töömehe käed, leidis Tarkpea, tõelise töömehe käed, laiad ja tugevad nagu karu käpad, nii et kuhu hoobi äigab, seal midagi ikka pudeneb. Kuid Tõnise õlad, rind ja turi ei andnud Margusele õiget mõõtu välja, sest Tõnis oli kehaehituselt väheldane ja kuivetu. Ka tema habetunud nägu, kurvad silmad, rusutud ja peaaegu pahur ilme ei saanud kiidetavat otsust.

Sel hetkel, kui Margus Tarkpea uuris Eedit, püüdis Tõnis jutujätkuks kiita vanameest.

„Nii palju elupäevi juba seljataga, aga ikka veel rahmeldab ja rassib ümber!"

„Jah, kaheksakümmend on juba seljataga, aga kõik on veel alles: kõrvakuulmine ja silmanägemine," ruttas kiiduarmastaja Margus kiitlema. „Isa oli mul sajakahe-aastane, kui ta suri, ja kõik oli temalgi alles: kõrvakuulmine ja silmanägemine. Ja ei kandnud isegi keppi nagu mina. Aga see kepp on minulgi jumalast antud, kannan seda noorepõlve vallatuste pärast, igavene vemmal nagu ma olin, ei seisnud kuskil paigal."

Kuid ega ta nüüdki seisnud paigal, siin Tagametsas. Ta tõusis varsti toolilt püsti ja hakkas endamisi elamut uurima. Vaatas lage, koputas kepiotsaga aampalke ja seinu, nagu kaheldes, kas need pole

pehkinud ja näbrastunud. Ta vaikis seejuures salapäraselt, kuid ta näoilmest võis lugeda, et ta ei pidanud suuremat lugu sellest hoonest — mitte ainult hoonest, vaid ka Tagametsa meestest ja nende tegudest.

Ilma et ta oleks luba küsinud või sõnagi lausunud, avas ta tagakambri ukse ja astus sinna sisse, esialgu pisut ettevaatlikult. Ukselt piiludes ta leidiski midagi, mis tegi ta tusaseks ja pani urisema: akna all olid põrandalauad pehastunud ja katkised, ja üks auk oli isegi nii suur, et seda kasutati vedelikkude valamiseks. Ning kui Margus kergitas kepiotsaga voodivaiba üles, nägi ta seal niisket seina, mis valendas hallitusest.

„Hm!" ja Margus maigutas oma kiprunud suud.

Kui ta tagasi vahekambri tuli, võtsid Tagametsa mehed ta vastu juba vaenulike pilkudega.

— Näe, kus lööberdab nurki mööda ümber nagu otsiks vargust, mõtlesid vist kõik kolm korraga.

„Vana see tarerisu teil võiks olla?" küsis Margus hädisel, laulval kurguhäälel.

Tagametsa pojad Peeter ja Eedi vaatasid vanameest altkulmu kõõritades.

„Ta võib olla nii aastat kuuskümmend," vastas Tõnis vanamehe küsimusele.

Sellest hoolimata et Margus Tarkpea kuulmist oli kiidetud, pööras ta oma kõrva Tõnise poole ja seadis pihu lapiti veerde, et õhust kinni püüda kaotsi läinud hääle kõminat.

„Mis, kuussada aastat?" hüüatas ta ehmudes.

Siit tahtsid Peeter ja Eedi saada naljanumbri, ja nende pead nõksatasidki selga, suud pilkenaerust lausa irvakil.

„Jah, kuussada aastat!" rabas Eedi kähku, et mitte pilkamise head juhust kaotsi lasta: ta pilgudki kinnitasid tükk aega tagant järele, et jah — see hooneroisk on tõepoolest kuussada aastat vana. Üldiselt see oli piinlik silmapilk, kuigi Tarkpea pojad püüdsid seda mahendada sõbraliku naeratamisega.

Ka Margus märkas, et teda oli pilgatud, ja ta nohises pahaendeliselt. Ta riputas kepi uuesti toolikorju külge ja istus tagasi lauda.

„Nüüd ma tahan näha Tagametsa kaarti," ütles ta uhkesti.

Selle iseteadliku käsuga ta oli vähemalt esialgu tasa teinud Eedi terava pilke.

Raugale toodi tagakambri kapist kaardikarp ja visati lauale. Küllalt silmapaistva uhkustundega puistas Margus kaardi tupe seest lauale ja veeretas rullikese lahti. Kuid kaart püüdis tõmbuda uuesti tagasi rulli, nagu oleks ka tema oma vanaperemehe poolt. Nüüd kutsus Margus Tarkpea oma pojad lauale lähemale ja need pidid oma pöidlad nagu terasnöpsikud kaardi igale neljale nurgale vajutama.

Et teda oli pilgatud hoone vanadusega, siis tahtis Margus Tarkpea kaardi silmitsemisel väga hästi toime tulla ainuüksi oma poegade kaasabil. Ta tõmbas silmad pilukile ja vedas näpuga kaardil.

„Mis see siin on, see sinine?" küsis ta.

„Need on põllud," vastasid pojad pärast põgusat vaatlemist.

„Põllud? Palju neid võib olla vakamaade järele?"

Tõnis upitas end üle laua kaardile lähemale, et anda seletust.

„Põllumaad on meil ligi viiskümmend vakamaad," ütles ta.

Margus Tarkpea ei näinud kuulvatki tema etteruttavat seletust. Ta tahtis, et vakamaade arvu otsiksid tema pojad talle kätte, ja seepärast ta kordas neile veel kord oma küsimuse.

Pojad pomisesid arvutada.

„Jah, tuleb küll viiekümne ümber."

Nii võeti kaardil läbi kogu krundi üksikosad, kuni Margus Tarkpea sai talust teatud ülevaate. Kuid ta ei leppinud muidugi vaid kaardi sirvimisega, veel tähtsam oli kõike seda näha looduses iseoma silmaga. Nii neid nähtigi varsti õuel ringlevat ja sealt põlluteele kõmpivat, Margus Tarkpea meestesalga ees, nagu oleks tema selle krundi ettenäitaja.

„Kas annab see põld ka ikka oma seemne tagasi?" küsis ta.

„Mis oma seemne?" küsis Tõnis, ja see küsimus kehutas uuesti ta südant.

„Tahaksin hea meelega ka heinamaatükke näha," ütles rauk Tõnisele, „aga väsimus kipub vägisi peale. Heinamaal te kasvatavat palgimetsa ja loogavõsa, räägitakse?"

Ta istus ise võsa veerde suure kivi servale ja saatis pojad Tõnisega alla heinamaad vaatama. Vaadata või mitte vaadata neid põlde ja heinamaid, kuid seda teadis Margus Tarkpea siiski, et turuhinnaga võrreldes ta oli Tagametsa kätte saanud odavasti.

„Jüripäevani te jääte niisiis siia Tagametsa," kõneles Margus Tõnisele, kui juba ring heinamaal tehtud ja sammuti pikkamisi tagasi kodu poole.

„Küünlapäevaks tahame kätte saada eeskambri, aida; jüripäevaks — siis olgu kõik tühjad!"

Need sõnad ei libisenud Tagametsa meeste kõrvust tähelepanemata mööda. Need tungisid sügavamale kui kõrvadesse.

Kui mehed tagasi tuppa jõudsid, oli laud külalistele kaetud. Nüüd otsis Margus Tarkpea oma suure tuisumantli karvade vahele uppunud taskust köömneviina pudeli, et ammutada teeleminekuks sooja. Jälle istusid nad lauas endiselt: kummalgi pool isad oma poegadega, ja kuigi magus köömneviin suristas murda üles mõistuse varakambritesse, ei saadud siiski lahti muljest, et selle laua juures istuvad vastamisi kaks vaenulikku perekonda, kes pingutatud tähelepanuga lingutasid pilke üle laua vastasistujate poole. Ja jutt ei tahtnud minna ladusaks, vaid jäi endiselt napiks ja kuivaks.

Margus Tarkpea murdis endale taldrikult tüki rukkileiba. Ta nuusutas seda, vaatas ja veeretas näppude vahel ja pudistas siis pihku. Ta toppis leiva tükikaupa suhu ja nätsutas oma igemetega ühest suunurgast teise. Ta raugasuu ei võinud üldse enam kiidelda terava maigutundega, kuid ta püüdis siiski selgusele jõuda, kas ikka Tagametsa nurmed annavad leiba, mis võrdub ta oma koduse leivaga.

„Siin on, tunnen, enam karukaera kui puhast rukkiiva," söandas ta laita head Tagametsa leiba. „Pojad olid sul vist hooletud atra hoidma, aga rukkimaa nõuab ikka meest adra taha, kui ei taheta karukaerapätsi näsida."

Söögi lõpul vajus kangevereline rauk siiski kokku, võib-olla köömneviina mõjul, võib-olla väsimusest. Pead kätele nõjatades jäi ta laua juurde tukkuma. Kuid selline uinak käsipõsekil ei olnud siiski küllalt mugav väikeseks rahuhetkeks, ja ta tõusis ning tõm-

bus seinaveersesse voodisse pikali: silmapilk jäi ta seal norskama.

„Las tukastab natuke," kiitsid pojad hoolikalt. „Vana inimene, ega maksa pahaks panna."

Noorem vend püüdis sõbrustada Tagametsa Eediga, sest viin oli teinud ta tuju paremaks.

„Kas sul kaarte ei ole?" küsis ta naeratades. „Hea meelega lööks niikaua kaarte kui vanamees põõnutab."

Eedil olid küll kaardid, ta oli ise kirglik mängija, kes mõnikord tümmitas laupäevaööd läbi, kas või sõrmekondid veriseks, kuid täna muidugi mäng ei võitnud ta südant.

„Ei, meil ei ole kaarte," ütles ta küsijale. „Ega ole suuremad mängumehedki."

Ise aga mõtles:

— Kurat võtaks teid: või kas teil kaarte ei ole? Ons meil lusti siin teiega kaarte lõhkuda! Parem tõmmake vanamees voodist välja ja käige oma teed tagasi Junnimaale!

Ja nii nurjusid Tarkpeade lähenemiskatsed, külm, varjatud tusk jäi endiselt nende vahele köömneviinast hoolimata. Siis nad äratasid vanamehe, upitasid talle tuisukasuka selga ja sõitsid tagasi külateele. Koera polnud neil Tagametsas järele haukumas, küll aga kaagatasid haned õunapuude all, kui nagisev pinkvanker aia tagant mööda lohises.

Kuid Tagametsas valitses praegu selline meeleolu, et nad oleksid soovinud siia vähemalt kolme koerakoljatit, kes oleksid murdnud nagu lõvid Tarkpeade pinkvankri ümber ja saatnud need oma kisaga külast välja maanteeni, mitu kilomeetrit ühtejärge.

IV

Ega nüüd Tagametsa käed enam tahtnud tööle tõusta. Seal elati nüüd enam tänapäevale, saagu homsest, mis saab. Varandus pudenes päev-päevalt ikka enam laiali, sest jällegi sõitis keegi õue, küsis peremeest, ostis mõne asja, tassis reele ja sõitis minema.

Mõnikord varises Tõnise südamesse tunne, nagu valmistutaks siin põgenemiseks sõjamöllu eest, ja kuna teati, et talu niikuinii langeb lõplikult rüüstamise ohvriks, rüüstati seda ka omalt poolt agarasti. Kui tuli näiteks laupäev ja saunakütmine, siis võttis Eedi kütmise meelsasti oma hoolde, sest see pakkus talle omamoodi lõbu. Ta ei tassinud halukandamit puupinu juurest sauna, vaid tegi ringi karjatanumas ja hankis küttepuid tarast. Ja kuna Tautsid järgmiseks aastaks üldse enam ei vedanud põletuspuid koju, siis poisid kangutasid ja lõhkusid mõnikord isegi hoonete kallal, laest või trepi küljest jäi neile ikka jälle midagi pihku põletamiseks.

„Ärge nüüd sedasi," manitses mõnikord Tõnis, kui ta nägi, et lõhkumisega liiale minnakse. „Ärge talu lagedaks lõhkuge, ega me ole siin enam oma varanduse kallal."

„Ei midagi!" vastas Eedi lõhkumisehoos. „Ole sina päris rahul: aiavõrekesed jäävad siia igatahes kevadeks püsti. Ja kui aed on veel nii tihe, et vana Puupea jääb siia hõlmapidi teivaste vahele, ega ta siis kisendada või, et aiad on maha lõhutud."

Ühel õhtul istusid vennad tares ahjusuu ees lõõmava leivatule paistel. Väljas uste taga kuuldi sahistavat talvist tuisku.

„Kes teab, kus me kõik tuleval talvel samal ajal oleme ja elame?" arutas Peeter mõtlikult.

Võib-olla mõtles Eedi praegu sedasama, sest venna küsimus ei tundunud talle ootamatuna.

„Maksab siin nutta!" viskas ta muretult, kuna ta muidu oli alati viriseja ja tuiskaja iga tühise asja pärast. „Parem küsi, mis vanapaarist saab, — see oleks juba asjalikum küsimus: vii kas või vaestemajja! Eh, lõpuks vilista kõige peale!"

Kuid Peeter ei uskunud seda vilistamist.

„Ei saa nüüd vilistada midagi," ütles ta. „Asi ei anna vilistada!"

„Mina küll palju selle asja juures ei pühitse: mina kaon siit ühel heal päeval nagu halb lehk!" kõneles Eedi. „Mina igatahes siia oma valda teiste jalgu vedelema ei jää — siia teiste tõgada!"

„Ah kaod siit?" kahtlustas vend. „Kuhu, linna?"

„Kas või linna taha, aga kaon."

— Kao, kao! mõtles ja hässitas Peeter tagant järelegi, aga kui ta hiljem seda lähemalt järele mõtles, leidis ka tema, et oleks tõepoolest kõige parem siit ühel heal päeval kaduda. Maailm on lai ja suur, eks kuskile prao vahele mahu temagi, ja ega siingi ei ole tal mingeid väljavaateid. Siin vallas elasid tema arvates kõige viletsamad, õelamad, kadedamad ja väiklasemad inimesed, sest enamasti igas talus hõõruti heameelest käsi, parastades, et näe nüüd, Tõnis sai endale siiski risti kaela, oli omal ajal uhke ja upsakas, ei oleks teed andnud kas või iseeneselegi, kui see oleks talle tee peal vastu tulnud; et kui Tõnis pistis pihu teise mehe pihku, siis see polnud kellegi käsi, see oli enam kurikas või sahalusikas, ükskõik mis, aga mitte käsi; parastasid, et kaob külast ometi see Jonni-

Tõnis, kes surnuks tahtis puretada naabrite sead ja kanad, kes igale talvisele teele, mis aeti õgujoones üle nurmeotsa, lõi kohe laua ette ähvardavate keelumärkustega, kes ehitas hullust peast puhta võla peale tsemendist karjalauda, ise vaat et korjab talvel metsateedelt okstelt heinariismeid! Kui siis lehm laseb piimatilgakese lüpsiku põhja siliseda, siis seda jahutatakse ja solistatakse mööda torusid nagu puskarivabrikus ja sõidutatakse piimakotta uhke vedruvankriga. Niisugust juttu ajasid tõeliselt naabrid, kuigi nad suu ees kõnelesid hoopis midagi muud. Tavaliselt kohtumised nendega muutusid lausa piinaks, sest nad ajasid juttu aina maast ja maailmast ja niisuguse hädise näoga, nagu seisaks Tagametsas surnu lautsil: aeti juttu ringiratast, poole sõnagagi ei puudutatud oksjoniasja, talust väljaminekut, isegi raha nime ei nimetatud, nagu võiks seegi vihjata vana Tõnise pankrottimine-kule. Ei küsitud, mis te nüüd teete kodupool, sest see küsimus võis küsitava viia mõttele, et mis me ikka teeme, tead ise, nukitseme elada päevast päeva, muud muret meil polegi, kui et aga vähemalt suitsu immitseks korstnast välja ja elajad saaksid laudas midagi mäletseda.

Kui juba külma süda küünlakuus lõhki löödi ja ilm hakkas kevadele kalduma, oli post toonud Peetrile viimaseil nädalail mõned kirjad, milledest Peeter aga esialgu kodustele vaikis. Aga kui ta ühel pühapäeval jälle sai ühe sellise, ei jäänud ta enam kauemaks alevisse norutama, vaid ruttas koju.

„Kuule, ole hea inimene," ütles ta emale, kes talitas köögis, „ja otsi mulle pisut pesuvärki kokku, ma ... ma sõidan homme hommikul minema."

Ema jäi talle poolhämaras köögis ehmunult otsa vahtima. Jõud kadus tal põlvist ja ta pilgud olid nii valusad, et Peetril oli raske talle otsa vaadata.

„Mis homme... mis homme hommikul?" küsis ta. „Mis juttu sa ajad, Peeter?"

Poeg tundis kohmetust ja ema eelaimuse hirm tegi ta hetkeks sõnatuks.

„Noh, tuli niisugune asi ette," ütles ta tasa, nagu süüdlane.

„Kuhu sa siis lähed, taevane jumal, ja nii ülepeakaela, juba homme hommikul? Mis sa ajad, kust ma sulle nüüd nii tunni pealt pesu kokku saan? Oleksid mulle varemini öelnud."

„Olgu nüüd mis on, aga homme hommikul on mul küll teekond kindlasti jalge all!" jäi Peeter oma otsuse juurde.

Ema vaikis tükk aega, köök oli äkki muutunud pimedaks, kus silmad ei eraldanud enam midagi muud kui poja pikka kogu.

„Kuhu, Peeter?"

„Niisama, siia-sinna. Saan natuke tööd, ja mis mõtet on koduski istuda?"

Kodus? Mis mõtet on tal koduski istuda?

„Saan võib-olla raudtee peale tööle, saan võib-olla sinna väikese koha."

„Lipunäitajaks?"

„Lipunäitajaks või mõneks muuks," vastas Peeter, „aga võib-olla esialgu isegi rattamäärijaks. Hea seegi!"

Ema ei mallanud oodata, millal mees tuleb talli juurest tagasi kambri. Ta ruttas sinna, ja kui Tõnis tõstis parajasti anumast vett, kõneles Liisu ka temale tänase uudise, halva uudise.

Tõnis lõpetas varsti hobuste talitamise ja tuli siis kambri, et pojaga kõnelda uue koha ja äramineku asjus. Koos naisega ta püüdis teda keelata, et ta vähemalt esialgu loobuks oma sõidukavatsusest, kuna võiks ju oodata vähemalt kevadeni.

„Mis siin enam vaadata," arvas aga Peeter, leplikult ja rahulikult. Ta püüdis vältida iga sõna, mis ehk kuidagi oleks tundunud isale etteheitena nende kõikide praeguse raske olukorra pärast.

Süüdistada ta ei tahtnud isa poolegi sõnaga, olid nad ju täna õhtul veel viimast korda koos.

Selle asemel sai Eedi isale visata mõned kibedad etteheited, kui ta hakkas õigustama ja hässitama venna lahkumist.

„Mis te keelate ja kaebate," ütles ta. „Mis tal siin veel teha on, — oodata jüripäeva, et siis vana Puupea — ta nimetas Tarkpead nüüd järjekindlalt ainult Puupeaks — et vana Puupea ta siit välja viskaks. Parem olla kümme korda raudteel rattamäärija, kui siin lörrilastud talus homset päeva oodata."

„Kuidas lörrilastud talus?"

Ja isa lõi valusa pilgu põrandale.

Tuli jääda siiski selle juurde, et Peeter sõidab homme hommikul minema. Ema süütas nüüd köögis laterna, et minna aita pesu ja riideid kokku panema. Ta koperdas ja kopsis kesköönі kambreid mööda, lappis ja kohendas. Hommikul Eedi sõidutas venna jaama, jõudes sinna ühel ajal rongiga, mõlemad ähkides ja puhkides aurust — vedur ja hobune. Teel nelja kihutades, kapjade tulistades lumekampadega reepead, oli Eedi Peetrit luninud, et see otsiks ka temale linna koha.

„Saagu kas või öövahiks ja kümme krooni kuus — peaasi, kui aga siit välja pääseks."

„Küll ma otsiks, kui oleks otsida," oli Peeter öelnud. „Kuid sina vist arvad, et mind ennastki seal mõni koht ootab, suu lahti: muudkui tule Tagametsast ja hüppa sisse. Mul on seal ainult paar sõjasõpra, ühes lahingus saime haavata, ühes laatsaretis põdesime. Nende juures saan esialgu peavarju — ja see ongi mu koht."

Kui Eedi talle vagunitrepil jumalagajätuks käe ulatas, olid ta viimased sõnad kõige kiuste:

„Aga vaata siiski, ehk leiad midagi. Ära unusta! Nägemiseni!"

Siis libises rong hämarikku, sulgedes varsti oma punase hoiatava laternasilma sabavagunil.

Vastandina Peetrile ei hoidnud Eedi oma lahkumiskavatsust salajas, vaid lärmas ja hooples sellest igaühele. Kord purjus olles ta tegi kirmasel endast peanumbri, laaberdas ja räuskas ainult enda äraminekust.

„Sõidan ja kaon!" hooples ta. „Näitan suguvendadele, mis ma võin. Sõidan Poolamaale ja hakkan seal timukaks. Saterkuub seljas, glasseed käes, nii raiun suure puudase kirvega poolakaid pooleks. Aga kui vahest ka kodumaal peaks vajatama minu abi, ega ma ei löö uhkeks, sõidan siis siia oma puudase kirvega. Ja sina, Soku Jaan, kõhvitse enne natuke käial mu kirvetera, sina mõistad hästi seda kõhvitsemisetööd."

Kõigist hooplemistest kui ka tõsiseist tahteist hoolimata ei osutunud koha leidmine kergeks. Kuigi ta saatis iga nädal Peetrile oma ergutuskirju, tulid

vastused sellele aina eitavad. Ei leidnud temale ja oli ka ise veel pooleldi ilma kohata, — pooleldi, nagu ta kirjutas, teadmata, mis ta selle sõnaga mõtles.

Kuna kevad juba hakkas lähemale kippuma, lähemale kippus ühtlasi ka jüripäev, muutus Eedi läbematuks.

„Mina küll teiega jüripäeval koos mööda maanteed kooserdama ei hakka," ütles ta kord isale. „Mina näitan samuti Tagametsale päkke nagu Peetergi. Andke mulle raha, ma sõidan siit minema, juba homme, kurat võtaks!"

Ta toon oli pahur ja kohe esimese lausega ta ütles isale teravusi. Kuigi see oli juba tuimaks jäänud igasuguste alanduste, pilkamiste ja laimamise vastu, ei olnud ta kõrvad selliseile etteheiteile siiski hoopis kurdid.

Kui nad püüdsid ta lahkumist võtta asjalikule kaalutlemisele ja kahtlust avaldasid, kas oleks mõtet uisapäisa kodust välja tuisata, ei lasknud Eedi end kõigutada.

„Niisugust loba olete te eluaeg ajanud," tuiskas ta, „ja selle nahas me kõik nüüd oleme! Ei ole teil ülevaadet olnud ei elust ega elamisest. Semendist vangimaja lehmadele lõite üles, kõik trellid ja haagid kombe järele küljes, ainult elektritool puudub veel! — aga kui mina tahan korraks oma elu alustamiseks natuke raha, siis te seisate nagu kaks puunuia püsti, pead üleüldse ei olegi otsas. Pankrotti mõistate mängida, seda küll, aga kui mina oma töö ja vaeva eest küsin elus esimest korda sada krooni, siis tuleb seda teha põlvili."

Ta ei olnud oma sõnadega kokkuhoidlik, ta pildus neid igasuguseid. Ja siis ta muidugi sai oma välja-

sõimatud sada krooni, sõitis minema, jättes isa ja ema kahekesi kogu talu peale jüripäeva vastu võtma.

Tagametsa talu oma majadega keset lagedat lumevälja meenutas jäässe külmunud laevu, mida nüüd käidi regedega tühjendamas. Võis imestada ta laadungi kirevust ja mitmekesisust, sest mõni päev läks sealt teele mõttetut kili-koli — puutünne, tooliroiske, kaste, rauakoli, kuid teinekord rudises teele juba väärtuslikumaid koormaid — rodu regesid, iga ree peal lehm pikali, vaipade ja köite risti-rästide all, et ta ei saaks jalule tõusta; mõnikord mõnes rees körises seahing, kaagatas hani või määgis lammas.

Läksid ajapikku kõik — tühjusid laudad, aidad, kambripealsed.

Kuid samal ajal vedasid teised mehed tühjuvaisse ruumidesse oma kraami, neisse tühjadesse ruumidesse, kust kõik oli juba müüdud ja laiali kantud, kus laudas mäletses veel ainus lehm, tallis puristas vana ruun ja reheall linaluude hunnikus körises seahing.

Talu jättis juba ammu hoopis hüljatu mulje. Oli vaja vaid kerget tuisku, et uuesti umbseks lüüa mõnd jalajälge lauda-talli ja elamu vahel, neid ainukesi elumärke suikuvas talus.

Siis ühel päeval Tõnise käsi rebis seinakalendrilt lehe: oli saabunud jürikuu. Jürikuu ja kahekümne kolmandal — jüripäev.

Juba mõnda päeva puhusid lõunakaare soojad tuuled. Nurmed, mis äsja olid veel üleni lume all, näitasid juba musti vaoharju ja kõrrevarsi. Lohukesed ja lombikesed hakkasid kraavidesse nirisema ja kraavid vett solistama alla heinamaile, mis muutusid varsti ääretuiks järvedeks, uputades madalikke.

Teed hakkasid muutuma põhjatuks, kevad lähenes kiirel sammul.

Tõnis istus pikad päevad peaaegu otsast otsani kambris, olles rusutud meeleolus. Ei ta hoolinud nüüd enam nurmedest ega rukkiorasest, mis lume alt välja tulnud. Endistel kevadetel ta võttis tavaliselt labida ja käis iga päev orasepõllu veered läbi, valvates, et vesi ei jääks vagudesse magama; veel enam, ta urgitses labidaga kõik lombikesed lahti ja juhtis veed kraavi. Nüüd aga ei teinud ta enam ühtki käiku põldudele ega heinamaile, sest need polnud nüüd teps enam tema omad. Ja kui aida kõrval jalakate ja pärnade otsas kuldnokad hakkasid pesitsema länguvajunud tonnikestes, siis isegi nende rõõmus vilistamine tundus tänavu mingi hirmu- või appihüüdena. Ei tahetud enam midagi kuulda ega näha.

Tuli tõsiselt mõtlema hakata äraminekule. Tagametsa oli juba elama asunud üks uue peremehe maakuulaja: keegi Tihase-nimeline vanamees, kes ütles end olevat Tarkpeade sugulase. Ta elutses suures perekambris, kuhu oli varem veetud uue peremehe mööblikoli. Piip oli võtnud mehe rinnad ragisema ja öösiti ta tõmbas üksi köhida suures eeskambris mitme mehe eest.

Tõnis oli saatnud poegadele linna mitu kirja ja kutsunud neid appi kolima. Õieti tal polnud ju abi tungivalt vajagi, ta oleks õigeks saanud ka omal jõul, kuid enam ta oli poegi kutsunud sellepärast, et ühiselt oleks kergem üle saada sellest raskest päevast, mil tuli lahkuda Tagametsast. Eedilt saabus ta kirjale varsti vastus, et ta ei taha tulla, ei olevat õieti aegagi, ja raudteesõit tegevat tunduvat kulu. Peetrilt ei tulnud üldse vastust, ja Tõnis kirjutas talle teist korda. Ta

määras ka päeva, millal ta tahab kolida: ta ei jääks ootama jüripäeva, ta lahkuks siit nädalapäevad varem.

Tagametsas oodati pikisilmi vanema poja tulekut, kuid see ei tulnud ega saatnud ka kirja. Siis lükati äraminek päevaks edasi, oodati veel. Ehk ikka tuleb Peeter?

„Ei tule ta enam midagi," kaotas Tõnis juba lootuse. „Ei jää muud enam järele, kui homme hommikul teele asuda, hommikul hästi varakult."

Palju seda kraami neil enam oligi viia, sest hea tee ajal oli suurem osa koli küüditud uude ulualusesse; järele oli jäänud ainult hädatarvilikke toa- ja köögitarbeid, tühjunud laudast sai vankri taha siduda ainult seemnelehma.

Tõnis läks rehealla. Ta kevadisest porist redeliteni halliks karbatanud vanker seisis nurgas. Ta tõstis aisad sõnnikult üles ja vedas värava juurde valge kätte, et seda sõiduvalmis seada. Loogapakult ta sai määrdekarbi, kaapis selle põhjalt viimased riismed kokku, koputas siis teljepulgad lahti, tõmbas rattad eemale ja libistas määret kuivanud teljeotstele. Selleks toiminguks tal näis aega kuluvat vähemalt terve tund — nii vastu tahtmist liikusid ta käed: ja kui ta lõpetas määrimise, punetas ta näost, laubal läikisid higipiisad.

Ta käis läbi kõik hooned ja ruumid, et kokku koguda asju, mis veel ta varandusest järele jäänud, tühiseidki asju. Nii tal oli saunast tulles käes väike kibu, vitsad lahti, ja aganikust seina vahelt ta leidis roostetanud juurikanoa. Ta teadis — neisse ruumidesse heidab ta oma pilgu viimast korda, neid ukselinke ei puuduta ta käed enam iialgi.

Saabus õhtu, viimne õhtu Tagametsas. Päike loojus väikesse pilvesagarasse, kullates selle lodevaid

veeri. Kuid samal ajal punetav, lage põhjataevas ennustas ööküIma.

Öö tuli vaikne, painajalikult vaikne.

Kell lõi alles kaksteist, kui Tõnis käis juba tallis hobust söötmas. Oli otsustatud hommikul lahkuda õige varakult, täiesti pimedas, sest taheti oma küla taludest pimedas mööduda. Taheti vältida naabrite uudishimulikke nägusid aknail, taheti vältida teel vastutulijaid, nende jutukõõrutusi, tagasihoidlikku ja haledatoimelist juttu, nagu oleks Tõnisel koormas laip.

Kui Tõnis tallist tagasi kambri tuli ja uuesti voodisse laskus, kuuldus väljas kolinat.

„Kuulata! Ehk on Peeter tulnud?"

Kuid väljas lakkas kolin, saabus endine vaikus.

Kui kell üks lõi, hüppas Tõnis voodist üles.

„Hakkame minema!"

Ta võttis köögist laterna ja läks talli. Vana ruun laskis endale vastumeelselt valjad pähe ajada ja õuel ta tuli aeglaste sammudega Tõnisele järele, sest oli ju veel pilkane öö ja söömine tallis pooleli jäänud. Kui hobune oli ette rakendatud, hüppas Tõnis laamitsaveerele ja laskis vankri lauda ette. Ta astus suurde tühja lauta, kus taga nurgas magas üksainus Tagametsa eluloom: lehm. See inahtas, nähes laternaga lähenevat meest ja vaatas ta poole suurte läikivate silmadega. Tõnis andis loomale jalahoobi, ja loom kargas soojalt asemelt üles. Nüüd seoti talle köis sarvetüvede ümber ja tiriti vägivaldselt laudast välja, kinnitati ühes raudketi ja köiega vankripära külge.

Tagasi kambri tulles leidis Tõnis Liisu juba jalul. Ta oli juba padjad voodist välja tõstnud ja kruvi-

keeraja peatsilauale pannud, et Tõnis nendega voodikruvid lahti keeraks.

„Oh jumal," ohkas naine. „Et ka Peeter ei tulnud meid aitama."

Ta oli väga murtud.

Kui seinakell seisma peatati ja hoolega vaipa mässiti, siis tundus, et nüüd on Tagametsaga kõik lõplikult katkestatud. See kell oli siin Tagametsa seinal tiksunud Tõnise lapsepõlvest saadik, ja kui ta nüüd vaikis, siis tekkis tunne, et kell on nagu mingi elus olend, kes liigub, mõtleb ja elab.

Tõnis ajas hobuse uuesti rehealla ja tassis viimased asjad vankrile. Kell polnud veel kaks, taevaäär veel ei koitnud, külas valitses sügav vaikus ega teadnud keegi, et Tagametsast hiilib vanaperemees pimeduse katte all pelglikult minema.

„Hüüan ka Tihasele üle ukse head tervit," ütles Tõnis, tulles rehealt kambri naisele järele.

Nüüd, kus ta oma kodukohas astus viimaseid samme, tundis ta, et ta süda oli paadunud ükskõikseks. Kogu aeg oli ta mõelnud, et lahkumine murrab lõplikult tema jõu, kuid nüüd, kus oli saabunud see hetk, ta tundis end siiski rahulikuna. Ainult kiirendada tahtis ta seda lahkumist, seda enam naise pärast, kes oli oma pea mässinud suurrätti, isegi näo, ja nüüd nuuksus.

Kui Tõnis surus pöidla ukselingile, et perekambri ust avada ja Tihasega jumalaga jätta, uks ei avanenud. Ta ei olnud ka seestpoolt lukus, sest lukuaugus puudus võti. Tuli järeldada, et Tihast polegi kodu, et ta on arvatavasti läinud naabertallu popsniku juurde, kus ta käis sageli viina viskamas ja kaarte mängimas.

Nii jääb talu nüüd hoopis tühjaks, kui nad lahkuvad, ega jää siia enam ühtki inimhinge.

Kuid ühe hingelise nad unustasid siiski — suure musta koera, kelle Tihane oli toonud Tagametsa endaga kaasa. Et ta oli mitu korda siit ära jooksnud, oli Tihane ta sidunud rehealla köie otsa. Kui Tõnis vankri ümber askeldas, jälgis koer linaluu-hunnikul läikivate silmadega ta toimetamist.

„Kas sul on hea seal istuda?" küsis Tõnis naiselt, kes istus vaikselt koormal, oodates minekut.

„On küll hea!" kuuldus naise vaikne vastus.

Tõnis laskis hobuse rehealt välja, ulatas siis ohjad naise kätte. Ta sulges suured reheväravad ja andis käsu liikumiseks, kuna ise jäi maha lehma ajama, latern käe otsas.

„Noh, siis ... lase!"

Ja vankri rattad hakkasid lidisema öösel pisut kõvaks kahutanud poris. Lehm viskus kahele poole vankrit ja püüdis seisma jääda, kartes jää klirisemist poriaukudes. Tõnis pidi sagedasti nähvama looma säärekonte malgaga.

Väravaalune oli täidetud kividega, ja kui vanker sellest üle kolises, siis hakkas vaipa mässitud seinakella löögivedru kaeblikult kõmisema. Kell oli tundlik kogu tee kivide ja aukude vastu, kõmisedes haletsevalt.

Kui nad külateele jõudsid, hakkas mahajäetud Tagametsast kostma üksildase koera ulgumist. Üksi olles suures pimedas rehalas, väravad kinni, ümberringi hauavaikus, ainult külateel kuuldumas kolinat ja imelikku kellakõminat, vist koergi hakkas tundma hirmu ja üksindusetunnet.

Teekond jätkus. Keegi ei näinud lahkujaid, küla magas. Ja kui nad maanteele jõudsid, möödusid nad talust, mis oli läinud mullu raske võlakoorma all oksjonile. Selle õues kääksutas nüüd külapoiss lõõtspilli, nii hilisest ajast hoolimata.

Siis hakkas pisut juba koitma, silm küündima kaugemale põldudele.

Üks mehekogu larpis neile rutates vastu ja Liisu vaatas teda teravate pilkudega. Ta pidi juba Tõnisele hüüdma, et see on Peeter, kuid see polnud siiski Peeter.

Ülal koorma otsas istudes Liisu tundis, et kogu ta elu on lõplikult murdunud. Ta ei tundnudki võib-olla nii suurt kahju Tagametsa kui just poegade pärast, kes neid nüüd on maha jätnud, veel enam kui maha jätnud: võib-olla isegi vihkavad.

Kuid ega nemad polnud need ainukesed, kes jäid raskele ajale alla. Seal ees suure metsa veeres vilkus aknatuli ja sealt talust Tõnis ostis kolme aasta eest oksjonilt sama töövankri, mis viis ta enda varanatukest Tagametsast minema. Tõnis mäletas, et samal oksjonil oli teda seljataga pilgatud ja hüütud, et miks tema ostab teiste asju kokku, kuna tal endal on varsti oksjon oodata ja endal teekond jalge all.

„Las ostab," oli öelnud teine külamees. „Ostab selle endale kolimiseks."

Ja nüüd ta oli teel sama vankriga, mille oli ostnud sealt metsaveerest oksjonile aetud talust.

Ei, tema polnud ainus selline põllumees: maanteeveer näitas täna tervet rida temasuguseid laostunuid, kes olid jäänud raskele ja ülekohtusele ajale alla ja kes ei tarvitanud oma ränga vastase võitmiseks valenükkeid.

RASKED RAKMED

I

Juhan Sirnask märkas juba kevadel ühe kaldaveerse tänava maja õueväraval paberilipakat, millel pakuti toanurka kaasüürnikule. Sügisel sealt läbi minnes nägi Sirnask seda kuulutust valendavat endisel kohal.

Sirnask peatus, ja kuna tal peavarju küsimus oli kibedasti päevakorral, otsustas ta pakutavat toanurka vaatama minna.

Esimesel pilgul see kaldaveerne tänav jättis väga mahajäetud ja üksildase mulje. Kõik oli viltu ja längu: katused, aknad, väravad ja pesuköökide ning kuuride rägastik, mille raudtabad nagu salapärased põrgumasinad kaitsesid näpumeeste eest mõnd vaesele elanikule kallist puusülemit. Kuid see väike kaldaveerne tänav ei olnudki nii mahajäetud ja üksildane, nagu see näis esimesel hetkel: otse ta vastas üle jõe mürises saeveski, selle kõrval tikuvabrik, ja enamasti igas majas kolistas käsitööline: mehaanik, tisler, plekissepp; ning eemal, üsna linna lõpul, lehkas kondijahu pisitehas ja mustas lontmaakri pikk, loskunud laudkatusega kuur. Hommikuti siin hüürgasid tehaste tarmukad viled, ja samuti sujus linna poole lootsikuid ning lotje, viimased väga mõtlikult ja rahulikult, kössis nagu luutõbised, täis kurke ja sibulaid, kuremarju, õunu, kalu ja puid.

Sirnask avas jalgvärava ja astus kitsasse õue, kus tõrvatud prügikast levitas roiskunud lõhna ja kaks maja ulatus otsapidi vastu naaberkrundi plankaeda. Uksi oli siin eespool ja tagapool, ja kuulutuses mainitud korteri Sirnask leidis tagumisest ühekordsest majakesest. Oli väga väike see maja ja sarnanes enam lehtlaga, kuna ta esikülg oli üleni varjatud humalapadrikusse, üksikute kasvulatvade ronides mööda katust kuni korstnani. Isegi kaht akent, mille ruudud hädavaevalt välja küündisid sellest väätkasvude sasist, oli ülemeelik lillearmastaja lasknud seestpoolt kasvada lillede metsikusse pahmasse.

Sirnask astus ahtakesse koridori, koputas toauksele ja pääses kambrisse.

„Tere," ütles ta tüdrukule, kes taganes ta ees suure leivaahju ette. „Kas siin ongi see toanurk saadaval?"

„Tere," oli lahke vastus. „Toanurk on küll saadaval, aga . . . ainult naisterahvale," ütles tüdruk.

Sirnask libistas rutulise pilgu üle toa. Akna all seisis suur laud, millel oli õmblusmasin ja pooleli pesutöö. Nurgas voodi valge heegeldatud vaibaga ja kolme koheva padjaga, samas kummut pitsist linaga ja mõne iluasjaga. Seinale oli kinnitatud kimp ülesvõtteid ja postkaarte, kõik lehvikukujuliselt ümber ümara peegli. See oli tavaline tööinimese vähenõudlik ühetoaline korter, suure ahjuga nurgas, — korter nõndanimetatud keeduvõimalusega.

„Naisterahvale?" osatas Sirnask ja tõmbas pöidlaküünega pooleldi hajameelselt mööda põse krabisevat habemetüügast.

Ta mõõtis ahju juures seisvat tüdrukut hindavate pilkudega, ülalt alla ja alt üles: See oli umbes kolmekümneviie-aastane, madala kasvuga, jalad paljad, sel-

jas lilleline sitskuub ja varrukateta kampsun, juuksed lühikesed ja lahku kammitud.

Sirnask närveldas pisut sõrmedega.

„Kui naisterahvale, siis ei ole midagi teha: mina naisterahvas ei ole, mina olen meesterahvas," kõneles ta ja hiilis ühtlasi oma silmanurkadest toolile, millele ta siiski meelsasti oleks minutiks istunud; ent tüdruk oli kinnitanud juba mitmendat korda, et ta oma toanurga annab ikkagi ainult naisele, ikkagi ainult naisele.

„Ole hea inimene ja luba pisut jalgu puhata, ainult viis minutit," palus Sirnask, ja siis ta toetas enda akna alla toolinurgale; ta võttis taskust karbi, küsis suitsetamiseks luba ja õngitses siidpaberi alt paberossi.

„Käisin kord kevadel siit mööda," jätkas ta ajakülllast juttu. „Juba siis teil oli see kuulutuselipakas väraval. Ei saanud vist kogu suve toanurgast lahti?"

„Ei saanud," oli vastus. „Ja iga sisseastujat ei taha võttagi . . ."

Iga sisseastujat . . .

Sirnask tõmbas suure mahvi suitsu kopsudesse, tüdruk oli eriti rõhutanud neid kaht sõna: iga sisseastujat. Kas oli ta sellega mõelnud ka teda?

„Nojaa, iga sisseastujat muidugi mitte," nõustus Sirnask. „Aga kui ikka nii vali olla ja valida, siis lõpuks toanurk jääbki tühjaks: sellel ei oleks ka mingit mõtet. Palju maksaks see toanurk, kui küsida tohin?"

„Suvel kolm, talvel kuus. Aga ikkagi ainult — naisterahvale."

„Seda ma mõistan: ainult naisterahvale. Meesterahvale mitte, see on mulle selge. Aga kuidas oleks kümneaastase poisikesega?"

Sirnask viskas paberossikesta lillepotti, keerutas pihuvahel keppi ja kobis minekut. Toa polsterdatud uks kolksatas ta selja taga tugevasti konksu nagu naistekloostri raske värav.

„Kus oli ikka alles hani!" mõtles Sirnask kibestunult. „Just nagu mõni päästearmeelane! Muidu puhas ja kena naisterahvas, peab ütlema, lõika temast või klaasi."

Sirnaskile jäi tüdruku kuju ja nägu kauaks meelde, samuti ta mugav ja puhas tuba. Mõne nädala pärast ta kohtas teda laadal, kus ta müüs puiestee pingil pleekimata puuvillast pesu.

„Kas toanurk on välja antud?" küsis Sirnask ja jäi ta väikese käsiäri ette seisma.

Tüdruk lõi temale lühikese kiire pilgu ja näis teda veel mäletavat.

„Päris välja antud veel mitte," kuuldus vastus, pisut häbelik.

„Seda ma arvasin," uhkeldas Sirnask. „Jäätegi sinna üksi eluksajaks, ütlen ma, ega tarvitsegi siin olla tark ettekuulutaja. Te ei taha igaüht võtta, kes jala tänavalt sisse pistab, aga kust te niisugust saate, kes tänavalt ei tule?"

Laat oli jäänud juba hõredaks ja päike vajunud madalale majakatuste taha. Sirnask istus pesumüüja kõrvale pingile, mürgiembleemiga denaturaadipudel taskus. Kui pesumüüja nägi ta pudelit, virildus ta nägu: ta nimetu tuttav sarnanes mõne kahtlase laadatüübiga, kes elatab end kergeusklikkude talumeeste tüssamisest. Ta riidedki juba olid sellised kahtlased: hall poeriidest suviülikond, määrdunud ja plekiline, laiad püksipõlved välja veninud, ääred alt narmendamas. Pruunid nöörsaapad lapitud, vildakud ja suure-

mad ta jalgadest: näis, nagu oleksid nad saadud kuskilt „juhuslikult" või „äkki ostetud". Lõug tal oli ikka veel mustas habemetüükas, ja ainult helehall kübar näis tuliuuena, vist alles tänane laadakaup; see aga ei sobinud sugugi ta vanade riietega ja musta habemetüükaga.

Sirnask kippus pesumüüjale lähemale, heitis nalja, mis oskas, aitas tal kaupa hõigata ja sõimas läbi koolipoisi, kes juhtus laitma tööd ja riiet.

„Kuidas läheb, Mihkra?" küsis keegi möödamineja pesumüüjalt, ja nüüd teadis Sirnask oma uue tuttava nime, painates talt samuti suure tegemisega välja ta eesnime: Anne-Kristi, igapäevases elus lihtsalt Anne.

Aeg hilines, ja pesumüüja pakkis oma ülejäänud kaubad korvi, et koju minna.

„Kas aitan korvi kanda?" küsis Sirnask ja ajas end pingilt üles.

Anne Mihkra tundis mehe suust viinalõhna, ja tema meelest see sarnanes denaturaadiga.

„Ei ole vaja, saan üksi toime," ütles ta puiklevalt. „Kas mul endal käsi ja jalgu ei ole ja kas ma ei tea, kus mu kodu on. Te lõhnate tinaturaadist, ja kui mõni tikutule teie suu ette pistab, plahvatate lõpuks põlema."

„Kuidas, lõhnan tinaturaadist?" hüüdis Sirnask solvunult. „Mis te jahvatate, võtaks teid saatan. Pole täna rohkem suhu saanud kui kaks pitsi kroonu valget, ja tema kõneleb tinaturaadist."

Ka seekord pahandas tüdruk Sirnaski, ja ta jäi vandudes üksi puiesteele, kui tüdruk oma suure korviga kodu poole ruttas.

Sirnask tõmbas pea imelikult õlgade vahele ja larpis peatänavale, kust kuuldus puhkpillide mürtsuvat

marssi ja mustav rahvapilv surus pikkamisi kahel pool jalgteed.

Mõne päeva pärast Sirnask oli jälle Anne juures nagu tõbi, millest ei saada lahti, kui see kord on majja sattunud.

Sellel õhtul Sirnask jutustas üht ja teist oma elust, lootusega, et see Anne silmis tõstab tema väärtust.

Tal oli kaasas pakk ülesvõtteid kulunud ajalehes, ja kui ta seletas oma elulugu, siis ta ühtlasi ilustas seda piltidest mälestistega.

„Siin, vaadake, on minu isa ja ema, mõlemad ausad ja õiglased inimesed. Kooliharidust nad mulle ei andnud — ei jõudnud — aga mis nad andsid, see oli — lai maailm. „Mine ja võta kogu maailm endale, Jussist poju, see kõik on sinu päralt." Ja eks see olegi tõepoolest kõige suurem pärandus, mis vanemad võivad lapsele anda."

Ta viskas lauale uue ülesvõtte. Rakmete läikides kepsles must täkk, kaleskas istus väike hallipäine vanamees nagu öökull oma hallide klaasistunud silmadega.

„Kas tunnete seda pukipoissi?" naeratas Sirnask. „Kas see pole mina? Ja see vana öökull siin — see on praost Reinert, vana tuntud Reinert, sakslane, poolpime. Kärutasin teda iga päev mõisaid pidi, kus ta käis lakkumas: oli ju see veel „vanal heal ajal", kui sakslased istusid mõisades! Ühel õnnetumal esmaspäeval aga, kui ka mina olin sattunud piskuks õllekotta, ei jõudnud ma tagasisõidul enam täkku kinni pidada; jalgratas hirmutas meid kraavi. Jalamaid olin kohast lahti ja kirikumõisast väljas, — egas sel ajal olnud töökaitset ega töökaitsekomissari: ja äkiline kurat oli see vana poolpime kadakasaks nagu saarlase püss."

Ta libistas hulk ülesvõtteid tagasi pakipõhja, ilma et oleks neid näidanud. Lõpuks ta pani ühe ülesvõtte Anne ette lauale: pilt kujutas kahekordset alevimaja, mille otsmise ukse kohal rippus suur silt: Pudukauplus, Juhan Sirnask; akna kõrval väikesel sildil võis selgesti lugeda sõnu: tšekiviina müük. Sirnask ise seisis pildi esiplaanil jalgrattale nõjatades, põlvpükstes, koerapiits käes.

„Kolm aastat kauplesin tšekiviinaga," kõneles ta. „Ja alguses, kui piiritust müüdi lahtistest vaatidest, olid mul head päevad: lahmisin muudkui vett juurde! Lõpuks inimesed hakkasid lärmama ja käisid rajooniülemale kaebamas, et see Sirnask, kuradinahk, müüb rahvale viina asemel lausa haljast, just nagu me käiksime Jordanis oma pudeleid täitmas. No aga said pika nina: egas rajooniülem tulnud mulle kaela, oma sõbramehele! Võeti ka ära oma paar proovi, aga proovid näitasid õigust: ei kraad alla ega kraad üle!"

Rajooniülemaga sõpruse kinnitamiseks Sirnask näitas ülesvõtet, mis oli pildistatud kunagi väljasõidul, kuskil jõe veeres.

„Kõik vanad joomavennad ja sinasõbrad. Siin: rajooniülem Kikas, pritsimeeste peamees Andrus, köster Lill ja kaupmees Mutikas — kõige rikkam mees alevis, ütleme — üle kihelkonna; aga sai nii haleõnnetut surma, et nutsime kõik mehed."

Ja siis:

„See oli aeg, mil inimene võis tõusta ja võis ka vajuda. Rahval oli siis rohkem raha, trahterid ja õllepoed jooksid nagu veskipaisud ööd ja päeva, vahetpidamata. Trahteripidajal Liival oli auto, kihutasime sellega iga jumala päev ümber, raha ja aega oli meestel vee viisi. — Kord, kui jälle olime reisil: mina,

vana Liiv, rajooniülem Kikas, pritsimeeste peamees Jaak Andrus, köster Lill ja linakaupmees Mutikas, see kõige rikkam üle kihelkonna (mul kipub ikka minema ü l e m a a i l m a), — lendasime igavese hooga kraavi! Kui auto alt välja ronisime, ei olnud meist keegi enam päris terve: kes hüppas ühe jala peal, kes käis käpuli; aga kaupmees Mutikas oli kraavipõhjas vait nagu surnu. Ja oligi surnu. Leinama jäi kaks naist ... ei, põrgu, kaks last ja naine. Naine läks juba aasta pärast teisele mehele, mis niisugust miljonäri viga võtta või jätta!"

Veel oli Sirnaskil teisigi ülesvõtteid, ühel neist ta oli tuletõrjemundris, aumärk rinnas, ja ühes ajaleheväljalõikes, milles anti lõbus ülevaade alevi elustolust, nimetati noort kaupmeest Juhan Sirnaskit uhkeldades lärmikuningaks, kes ise on kange lärmi tegema ja muretseb ka selle eest, et teised lärmaksid.

„Ajad on läinud küll pisut halvemaks," seletas Sirnask vaiksemalt, „ja kauplemine hakkas lõpuks kasu asemel kahju tooma — kus kruviti makse selga! — aga niikaugele ma siiski ei langenud, et oleksin hakanud laatadel tinaturaati jooma, nagu sina seda arvad. Mul jalad veel praegugi tugevasti maamullas kinni, egas ma ole see viimane logard."

Ta viskas uhke liigutusega panga hoiuraamatu lauale, lõi ta lahti ja näitas oma hoiusummat: see polnud küll suur, vaevalt paarsada krooni, kuid kunagi see summa oli küündinud kolmelesajale. Tal oli veel midagi: ligi tuhande krooni suuruses protestitud veksleid, mis tal kunagi-kunagi võlgnikelt saamata jäänud.

„Ei ole viga," suurustas ta, „mul on lootust seda raha ühel ilusal päeval kätte saada; mees, kes mulle

selle summa võlgneb, kosub viimasel ajal silmanähtavalt."

Ta viskas oma dokumendid ja ülesvõtted Anne ette lauale, et see võiks neid ise sirvida ja silmitseda. Siis jälle:

„Mul on pealegi iga kuu oma kindel sissetulek, ja paar aastat veel edasi, löön mõne majaloksi kuskil oma nimele. Häda on mu ihnuskoiks õpetanud: mu seljariided ei tule just nõelasilma alt ega ole tehtud viimase moekarje järgi, — see ei tule mitte rahapuudusest, igatahes mitte rahapuudusest . . ."

Ta kõneles nii veenvalt ja lihtsalt, et Anne ta sõnades ei kahelnud. Ta oli pealegi hoolega kogunud oma minevikust asitõendeid, küll ajalehelõigetena, küll ülesvõtetena.

Ühel tuulisel sügise varahommikul, kui ilm oli veel täiesti pime ja agulis vilkusid üksikud hämarad tänavatuled, viis Juhan Sirnask oma kraaminatukese Anne juurde. Jõgi kivikallaste vahel oli must nagu pigi, ja iil pani kirmendama unised tulekumad. Masendav tunne valdas Sirnaskit, kuuldes tühjal tänaval oma sammude nukraid kopsatusi. Ta elu teine pool mõõnas järjekindlalt, tegi vähikäike. Eel ootavad teda viletsad agulimajad, mis pole õieti muud kui armetud prügikastid. Neisse kärutatakse aeg-ajalt kesklinnast kehvunuid ja laostunuid, ja harva juhtub, et kärukoorem nagiseb vastassuunda — agulist kesklinna. Sest see suund siis ei tähendanud mõõna, vaid tõusu, ja tõusjaid leidus aguli viletsais majakastides vähe.

II

Töö käis igal pool, kuhu silm ulatus: tehastes, töökodades, jõel, tänaval ja maal põldudel. Tööd pakkus sügis igale, ja kui teisiti ei saadud leiba, siis käidi rändtöölisena-kaubitsejana majast majja, teritades nuge, korjates närusid, pudeleid, vanu riideid, või müütades käekorvist mitmesugust odavat pudukaupa.

Ent kas selline mees otsis tööd, nagu seda oli Juhan Sirnask: hall villane kampsun pükstele tõmmatud, jalas riidest katkised pätid, istub ta õues Anne korteri akna all pingil ja nosib võileiba. Sügisepäike soojendab teda seina ääres mugavas tuulevarjus, ta on nõjatanud seljaga vastu humalapuhmast, mis tilgendab valminud nuttidest. Võileib söödud, asub ta kehasse leebe loidus ja rammetus, ta silmad kipuvad kinni. Või teinekord püksitaskust midagi hoolega suhu noppides — vist herneid — ta kõmpis pehmel sammul kaldatammile, kust laskus alla nõkku puujalaga invaliidi juurde, kes parandas oma kalapaati. Seal ta vestles tundide kaupa vana invaliidiga, kes pikkade aastate jooksul sõjatapluse oli selgeks õppinud nagu mõne käsitöö.

Sirnask oli juba mitu aastat tööta, aga ta ei olnud huvitatudki tööst. Tal oli kindel igakuine sissetulek, nagu ta sellest kõneles enne Anne juurde asumist. Nimelt nelja aasta eest kukkunud kasarmuehitusel talle telliskivi pähe, vigastades teda raskesti. Kaua põdenud ta haiglas ja kodus, ja kuna õnnetus oli juhtunud riigi ehitustöödel, protsessis Sirnask endale hõlpsasti osalise töövõimetuse-tunnustuse ja talle mõisteti eluaegne paiuk — kakskümmend krooni kuus. Ta vi-

gastus polnud ometi raske, ja lõpuks ei andnud see end enam sugugi tunda. Selle õnneliku õnnetuse eest ta võis nüüd iga kuu esimesel astuda riigipanka: seal talle loeti pihku ta kuupaiuk — kakskümmend krooni.

Ta ajas kuu läbi selle väikese summaga ja võis jalutada muretult ukse ees kaldatammil, kampsuniväel, veeretades oma paksu tagupoolt; ja püksid olid tal laiad ja läikivad, põlvedelt ümarad, nagu krinoliinile tõmmatud.

„Küll on aga mees see Anne Sirnaski-jõmm," uriseti teda nähes mitmest avatud aknast, kas õmblusmasina tagant või saapaliistude juurest. „Saab jumalamuidu oma kakskümmend krooni kuus, ja nüüd ei viitsi enam õngevibugi pihku võtta, et viidikahinge jõest supiks välja nokitseda."

Sest neid viidikanokitsejaid — poisikesi ja mehi — oli kaldaveer iga päev üsna kuhjas täis, seal seisti kannatlikult nagu vahisõdurid või kükitati paadipäras, jalgade vahel tühi kilunõu, millesse tõstab aeg-ajalt mõne sipleva kalakese; päevade kaupa nokitseti liikumatult ühel ja samal kohal nagu mõned kinnised jõepudelid.

Sirnaski elu siin kaldaveersel tänaval Anne juures oli tõepoolest laitmatu. Juba esimesel nädalal Anne otsis üles ta pesupuntra ja sokiriismed, pesi ja pleekis neid; lappimiseks ning paikamiseks kulus tal mitu pikka sügiseõhtut. Ta oli nii hoolas, et ööse suigatas vaevalt paariks tunniks, ja kui ta tõusis, asus jälle laua juurde õmblema — võimalikult tasa, et Sirnaskit mitte häirida. Esimesil nädalail, kui nad olid veel võõramad, jälgisid nad hoolega teineteise sõnu ja tegusid. Esimesed tähelepanekud, nagu tavaliselt, olid teravad ja juurdlevad, ja muljete kokkuvõte segane.

Kuid juba nende kooselu esimese kuu lõpul juhtus lugu, mis põhjustas Anne suurt ärevust. Nimelt ühel reedesel keskpäeval, kui Sirnask istus kaldatammi käsipuul, juteldes kalastajatega ja kõigutades jalgu, ilmus tänava nurga tagant nähtavale konstaabli hall kogu, pungis mapp kaenlas, saapad läikivad nagu emailkopad. Ta pöördus õue, kus elas Anne, käis mitme ukse taga ja küsis Juhan Sirnaskit. Kui ta juhatati Anne korterisse, ei avatud aga talle ust, kuigi Anne teiste teades pidi olema kodus. Konstaablil tuli tühjalt tagasi minna.

„Politsei käis sind otsimas," ütles Anne erutatult, kui Sirnask koju jõudis.

„Politsei?" ühmatas Sirnask ja vaikis.

Ta vahtis põrandale ja nukitses pöidlaküünega mõtlikult hambaid.

„Mis ta tahtis minust?" küsis ta tusaselt virgudes.

„Ma ei lasknud teda sisse. Olin ukse taga vait kui hiir, ja siis ta läks minema."

Sirnask kehitas arusaamatult õlgu, kuid Anne silmad nägid selles teeseldud rahu.

„Mis ta võis sinust tahta?" küsis ta.

„Tõesti ei tea," vastas Sirnask, ja ta raius tüdruku erutatud küsimustele lakkamatult, et tal pole mingit pattu hingel ja et ta üldse vihkab politseinikke, neid nuhke, kes ei tee muud kui kiusavad enam õigeid inimesi kui kaabakaid.

Teisel päeval andis konstaabli käik paremaid tagajärgi. Ta astus parajasti esikusse, kui avanes polsterdatud uks ja mõtteisse süvenenud Sirnask ilmus lävele. Sirnask ehmus pisut, pea nõksatas selga, käsi tegi närvilise liigutuse, nagu tahaks mees põgeneda tagasi kambrisse ja sulgeda ruttu ukse. Kuid juba oli

konstaabel aimanud ta mõtteid ning pistis saapanina kähku uksepilu vahele. Pilk, millega nad mõõtsid teineteist, ei olnud sõbralik.

„Kas teie olete Juhan Sirnask?"

„Olen," urises Sirnask.

Konstaabel astus kambrisse ja pani oma mütsi kopsatades toolile nagu tühja, kaanetu räimekarbi. Tuba oli hämar, sest aken oli kuhjatud lilledega, väänkasvud katsid neli väikest ruutu peaaegu täiesti. Konstaabel kibrutas silmi, otsis siis taskust näpitsad ja asetas ninale. Nüüd ta nägi, et kambri nurgas söögilaua ees seisis veel naine, kes oli lõpetanud söömise ja pühkis peopesaga suud. Ja voodis lina ja vaipade sasimal lokitas liikumatult must kass, nagu mõni kohvikannu tutt.

„Istuge," öeldi konstaablile pealiskaudse lahkusega.

„Tänan."

Ta võttis oma punase voodriga karpmütsi toolipõhjalt, ja — kuhu ta võis selle paigutada? Ei olnud sellele kuskil panipaika, ning lõpuks riputati see ahju konksu otsa.

Kambris valitses vaikus; tundus, nagu teeks siin õpetaja surija voodi ees ettevalmistusi viimseks sakramendiks.

Konstaabel soris pabereid oma mahukas mapis.

„Vaadake, Sirnask," ütles ta siis. „Tahan teilt saada kümme krooni."

Sirnask nõjatas oma kondise käe lauanurgale.

„Kuidas? Kümme krooni?"

Ta hääl värises äkkvihast.

„Just nii, kümme krooni."

Ta ulatas krabiseva paberi Sirnaskile, see libistas ärevad pilgud üle teatelehe virvendavate ridade. Ent kontoriametnik oli teinud sinna tähtede asemele avastamatut kiilkirja.

„Siit ei oska ma midagi lugeda," urises Sirnask. „Kus on siin kümme krooni? Ja mille eest?"

Sirnask oli olnud mullu suvel kraavitööl. Kuid raba, millesse tõmmati kraav, oli olnud täis salakände ning teenistus seetõttu vilets. Nähes, et teenistus on väike, oli Sirnask nõudnud oma peremehelt hinda juurde, kuid peremees ei andnud. Ja siis tõusis tüli. Sirnask lõi oma nädalasele vaevale käega ja tuli tagasi linna, ilma et oleks saanud peremehelt sentigi. Kuid töö ajal peremees oli märkinud Sirnaski majaraamatusse ja registreerinud ka vallamajja. Nii ta sattus valla elanikkude nimekirja ja jäi sinna unustusest edasi ka siis, kui Sirnask oli juba linnas. Isikumaksu määramisel märgiti ka Sirnaskile kümme krooni, mille nõudeleht oli rännanud üle aasta ringi ühest politseiasutisest teise, kuni ta nüüd jõudis lõpuks pärale.

„Kas maksate mulle ära selle summa?" küsis konstaabel.

„Ah mina?"

Ta vaatas küsivalt Annele, nad kõnelesid teineteisega näoilme kaudu. Ning kui Sirnask pöördus konstaabli poole, oli ta kindlasti veendunud oma otsuses. Ja see oli:

„Ei, mina seda summat ei maksa, lööge või maha! Ei mõtlegi maksta."

Ning ta seletas ametnikule lähemalt, kuidas ta on sattunud valla elanikkude nimekirja peremehe lohakuse läbi.

„Mina ei saa siin midagi parata, mina olen ainult käsutäitja," vastas konstaabel ükskõikselt. „Minule saadeti vallast paber, ja mina pean summa sisse nõudma. Kui heaga ei maksa, võetakse sunniviisil."

„Olge lahke!" lõi Sirnask konstaabli ees käed laiali.

„Ärge suurustage," noomis konstaabel. „Raske on teil igatahes lahti rabelda. Kas siis tõesti ei maksa?"

„Ei."

„Siis kirjutage siia alla, et olete teatelehe kätte saanud."

„Ei tee ka seda, mitte ei tee."

Nüüd segas end vahele ka Anne, kes seni oli kuulanud vaikides nende juttu.

„Ära kirjuta!" ässitas ta kiivalt ja avalikult. „Mis seadus see on, kui... Ära mitte maksa, Noki! Ära ole rumal!

„Ei mitte!"

Konstaabel vaatles neid kordamisi vaikides.

„Näeme varsti, kas kirjutate ja kas maksate," ütles ta siis, ning need sõnad kõlasid ähvardusena. Ta tõusis toolilt, kergitas vöörihma, surus mütsikarbi pähe, ja jättes üleoleva rahuga jumalaga, astus õue.

Sirnask viskas kassi koikult maha ja laskus siis ise selili asemele, tõstes jalad ristamisi jalutsilauale.

„Seekord nad vaatavad ilusti läbi sõrmede, käigu ja kulutagu saapaid nii palju kui soovivad: rahast nad jäävad ilma!"

Ja hiljem oli Anne korter mitu nädalat nagu kindlus, mis lõi menukalt tagasi konstaablite atakid. Seal põristati ja koputati, ning teistest akendest piilus inimesi uudishimulikult lillede vahelt, jälgides jätkuvat janti Sirnaski ja politsei vahel.

Ent vähe on kindlusi, mida rünnatakse ja mis ei alistu. Ja nii ühel päeval, kui Anne oli kaevul ja uks lahti, lippas kambrisse nende vaenlane — pristav. Sirnask istus parajasti ahju kõrval toolil ja rappis lutse. Naeratasid mõlemad, Sirnask ja pristav, need kaks vaenulikku leeri. Ent õige ruttu tõmbus punaseks Sirnaski hari, ja kui Anne saabus kohale veeämbriga, tuli pristavil purelda kahe vastasega.

„Tere, proua!" ütles ta tulijale.

Ei ühtki vastust.

Ämber paiskas üle veere suure veelombi põrandale. Ja ämbris loksuv vesi virildas naise näo lõustaks, mis kord oli väike ja kitsas, kord suur, lai, kõver, väänik.

„Oma isikumaksu te ära ei tasu," ütles pristav, „ja nüüd läheb teil midagi haamri alla."

Kambrisse sigines jääkülm vaikus.

Pristav otsis taskust tindipliiatsi.

„Selle kummuti ja peegli ma kirjutan võla katteks üles. Need lähevad müügile!"

„Mis: kummuti ja peegli?" küsis Anne. „Ei neid teie tohi puutuda, need on minu omad. Ja ega mina ei võlgne isikumaksu, vaadake oma paberid järele!"

„Kas ka teil on see moes: varandus lepinguga lahutada?" pilkas pristav ja jätkas mööbli pitseerimise ettevalmistusi.

Anne oli vihane ja vaikis meeleavalduslikult. Sirnask viskas limase noa rapmete juurde kaussi, ning käed verises vees loputanud, ajas ta enda sirgu nagu puine karu.

„Mis on selle naise varandusel tegemist minu võlaga, tahaksin teada?" küsis ta, kuid ametniku müts lauanurgal vaigistas pisut ta äkilisi mõtteid:

mütsi ümar plekksilm sirmi kohal vaatas talle otsa nagu võika tsükloobi oma.

„Kuidas ei ole tegemist?" küsis pristav imestunult. „On teil varanduselahutuse-leping või on see naine... noh, niisama manuline..."

„Nojaa, on küll see tüdruk niisama minu manuline!" hakkas siis Sirnask sajatama. „Kuradi sigadus niisugune. Röövige sisse oma rahanatuke, kui oskate, aga ärge tulge siia inimeste isiklikku elu nosima! Manuline! Mis see tähendab — manuline!"

Ning ta vandus edasi sellest hoolimata, et pristav oli palunud vabandust.

„Kuradi elu niisugune: mine ja osta turu pealt liha — sellel peab olema tapamaja tempel peal, osta kauplusest sukapaar — sellel peab tolliplomm küljes rippuma, hakka naisega elama — sellele peab papp altari ees võru sõrme ajama nagu mõnele härjale rõnga sõõrmesse."

„Hea küll," ütles pristav äkki kergendatult. „Lahendame selle küsimuse lihtsamini."

Ta viitas käega ukse kõrvale seinale, kus rippusid püksid.

„Need on loodetavasti teie omad?"

„Jah, need on minu omad," vastas Sirnask. „Aga mis on teil nendega tegemist, need on minu ainukesed seljariided, ja seljariided tulevad teil seaduse järgi rahule jätta. Neid ei tohi puutuda!"

„Või ei tohi!"

Olid ilusad sinakad kalevist püksid, alles vähe kantud. Need kirjutas pristav võla katteks siiski üles ning lahkus siis asjaliku viisakusega.

Sirnask sülitas, sülitas kolm korda tulivihaselt. Turtsus, pöörles toolil nii, et selle jalad nagisesid.

„Tulisem saatan! Kes ajas need püksid talle parajasti silma alla!"

„Mis läinud, see läinud," lohutas teda Anne.

Need püksid tõid Sirnaskile kaela suuri sekeldusi. Kui kuulutati välja oksjon ja kohale olid ilmunud pristav, politseinik ning vanakraamikaupmehi, selgus, et oksjonile määratud püksid olid rikutud mõne päeva eest värnitsaga, ja nüüd nad olid karedad ja kanged nagu parkimata nahk, kandmiseks täiesti kõlbmatud. Kuigi Sirnask tõendas, et värnits on pükstele sattunud juhuslikult, ei usutud ta seletust. Teda süüdistati oksjonile määratud eseme kuritahtlikus rikkumises ning protokoll esitati prokurörile.

„Las annavad kohtu kätte, kui tahavad — mina ei karda!" suurustas Sirnask. „Juhuslikult on isegi inimesi tapetud ja majasid põletatud, keda siis selle eest on võlla tõmmatud!"

Sest peaasi oli Sirnaskile, et vägikaikavedu lõpeb tema kasuks, et vald ei saa temalt sentigi isikumaksu. Ja kuna Sirnask, nagu ta ise ütles, ei võinud ümber joosta paljaste koibadega, õmbles Anne talle oma maavillasest seelikust uued säpilised püksid.

Saabusid pikad, vihmased ja sünged sügisepäevad. Möödus viina- ja mardikuu, ent talv oli visa tulema. Elu nagu kippus seisma jääma kahe aastaaja vahel, sest sügisesed tööd olid ammu lõppenud, taliseid ei saadud alata. Annel oli siiski oma väike teenistus: ta õmbles ühele ringpoodide kaupmehele pesu, lihtsat pesu pleekimata, odavast puuvillriidest, mida ostsid töölised. Ta teenistus polnud suur, ta sai ainult nelikümmend senti pesupaari õmblemisest, sest võistlejad viisid hinnad viimase võimaluseni alla. Sellegi väikese tasu eest ta ei saanud

töötada kogu aeg, päevast päeva, sest piiratud läbimüügi tõttu kauplus võttis pesu ainult piiratud arvul. Kuid jõulu eel Anne jäi ilma ka sellest tööst, sest kaupmees oli pesuõmblemise edasi andnud ühele lähedasele sugulasele. Annel oli raske leida uut kauplust, kes oleks vajanud pesuõmblejaid: õmblustöölisi oli peaaegu igas majas, ja tööd käidi pakkumas iga päev.

Annele jäi nüüd vaid kaks koristajakohta, kus ta käis mõned tunnid päevas. Selle töö eest ta sai vaevalt nimetamisväärse tasu — kaks krooni nädalas.

Tuli otsida sissetulekuid ja tööd, kust võimalik. Juba kahe kuu pärast tõusis arve kaupluses paarikümnele kroonile, ja jõulu eel kaupmees palus pühiks ka ennast meeles pidada.

„Muidugi, muidugi," ütles Anne, ja tal oli piinlik, sest kaupmehe meeldetuletus oli ühtlasi hoiatus.

Suurema osa vürtskaupmehe arvest moodustasid Sirnaski paberossisummad. Hõlpus oli tal ju astuda mööda minnes kauplusse, küsida pakk paberosse ja öelda kaupmehele, karp avatud, pabeross juba himukalt suus:

„Kirjuta siis jälle meie arvele!"

Kirjutatigi. Mõnikord kaks karpi päevas. Ja kuna niisugune ostmine ei teinud raskusi, ei võtnud Sirnask kunagi kõige odavamaid sorte.

Teda ei vaevanud kuu tulude-kulude tasakaalustamine. Tema sissetulek oli ju täpne ja kindel: iga kuu kakskümmend krooni paiukit, mis talle välja makseti automaadi täpsusega iga kuu esimesel päeval. Oma toanurga eest ta tasus seni Annele korralikult. Saades pangast oma summa, andis ta sellest kokkulepitud osa edasi. Kuid söögi eest maksis ta ebatäpselt, kuigi ta oli alati esimene lauas. Kuud olid ju

tavaliselt pikad, kolmekümne-päevalised, ja selle aja jooksul ta väike paiuk kippus pudenema märkamatult näppude vahelt. Kuu algul antud toidurahast hakkas ta kuu lõppedes tagasi manguma „hädatarvilikke" kulusid, kümne ja paarikümne sendi kaupa. Ei juhtunud harva, et ta „hädatarvilikkude" summade eest tuli hilja õhtul koju viinalõhnaga.

„Küll ma maksan sulle kõik tagasi, igatahes," kinnitas ta alati, kuid ometi jäid need summad ei tea kelle tasuda, sest kumbki ei märkinud neid üles, ja peas nad läksid segi ning ununesid hoopis, eriti Sirnaskil.

Annel polnud loota kellelegi, ta pidi olema liikvel hommikust õhtuni. Ta oli väsimatult ja kärsitult usin, Sirnask oma loidusega oli talle täielikuks vastandiks. Sirnask enamasti luges kodus ajalehti, kui Anne väljas tööl käis. Tal oli tänavanurgal tuttav ajalehemüüja, kes ühesendise tasu eest andis talle koju lugemiseks kaks ajalehte.

„Küll mõni mees lööb kerge vaevaga ränka raha kokku," seletas Sirnask õhtuti oma ajaleheuudiseid Annele. „Lugesin täna, et talumees tõi suure sea linna, paar viisakat härrat astuvad juurde, saadakse kaubale, siga viiakse minema. Siis tuleb rahajaht, sest isa, seda õiget ostjat ja rahamaksjat ei ole kodus ... Käiakse siis mitmes kohas otsimas, ikka ei leita. Lõpuks minnakse restorani ja viidetakse õllelauas aega, oodatakse ka seal „isa". Varsti üks kaaslastest läheb välja, teisel on varsti vaja minna väljakäiku. Jäävadki mõlemad välja ega tule enam tagasi. Maamees peab oma taskust maksma veel joogiarvegi. Seast ta on niikuinii ilma!"

Või ta kõneles sellest, kuidas talumees ostab laa-

dalt ilusa ja kalli hobuse. Kui mees on selle vankri juurde viinud, koguneb sinna parisnikke, kes tahavad hobust ümber osta, pakkudes kõrgemat hinda kui ostja seda maksnud. Kuid mees ei müü, paku või kulda: on rahul oma ostuga. Vaevalt jõuavad aga hangeldajad eemale, kui hobune muutub rahutuks, hakkab kõhima, värisema, ninast-suust verd välja ajama. Mees kohkub keeletuks ega tea, mis teha. „Hobune viskab sul iga silmapilk hinge välja," kuuleb häid nõuandjaid selja taga, „hobune sul purusant ja vigane. Katsu, et saad tast enne lahti, kui tal toss lõplikult loojakarjas." Mees on nagu haluga pähe saanud, tal on kahju rahast, hobusest. Hobune aga köhib verd ning tambib jalgadel. „Ilma oled loomast, vanapapi," kuulduvad uued hääled õnnetuma juures, ja seekord on jaole rutanud mustlased. Kui mees hobuse suremisega vagaks hirmutatud, vahetab ta oma toreda looma mustlase vana setuka vastu, et vähemalt oleks hing aiste vahel, kes vankrigi koju tirib. Muidugi oli kogu aeg talumehega mänginud suurearvuline kelmidesalk: ühed pigistasid hobuse kõri verd jooksma, teised hirmutasid meest hobuse suremisega ja kolmandad vahetasid toreda looma vana kolme jalaga setuka vastu.

„Peenikesed vennad, ei ole seal minusugusel midagi öelda," imestas Sirnask, lebades selili voodis, ajaleht kõhul. Kõik kuriteo- ja õnnetuseteated olid tal loetud, samuti maailma suurpetturite ja seiklejate lood; need olid tal esimesed palad, mida ta ajalehest tavaliselt nuhkis.

„Mis peenikesed vennad!" parandas Anne pisut pahuralt. „Mitte peenikesed vennad, vaid kelmid."

„Äri on äri," vaidles Sirnask. „Üks petab avali-

kult, teine salaja ja seaduse nimel. Avalik kelm on ausam. Kes käsib olla loll ja võõrast meest hobuse kõri kallale lasta?"

Anne vaikis, kuigi tal oleks olnud palju öelda. Ta oli tüdinud neist igapäevastest varguste ja pettuste arutamistest, sest oli ilmne, et Sirnaski enda poolehoid kaldus kelmide poole. Ta imetles nende nükkeid ja leidlikkust, pidas talumehi puupäisteks, keda igaüks võib pügada ja sugeda.

„Mis sa neist uurid," urises Anne. „Uurid nagu piiblit, on veel asjad uurida! Nagu inimesel muud teha ei olekski."

„Mida muud ma peaksin tegema, tahaksin teada? Saab ka kuskilt tööd, ütle, või annad sina seda!"

„Miks ei anna, kui sa tahad," vastas Anne. „Tule homme kaasa metsa oksi tooma."

Ent hommikul Anne läks metsa muidugi üksi, saades juhuslikult õllevabriku veoautole, mis sõitis maale. Õhtul oli tal samuti õnne: olles kandnud suured sülemid kuuse- ja männioksi teeveerde, võttis möödasõitja talumees, kes ruttas linna, oksad ja Anne oma vankri tühja ja lõgisevasse redeliteõõnde.

Anne istus väsinult pakutud kotiotsale ja sirutas talumehe tõkatist lõhnavate säärikute kõrvale oma porised ja paeltega nööritud poolsaapad, mis vesises metsas olid ligunenud halliks ja kuumunud soojaks. Ta käed olid vaigust mustad, vateeritud tööpalitu täis halli samblapuru ja kuivanud okkaid. Söönud oli ta ise päeva jooksul vaid kaks rasvaga määritud leivaviilu.

„Mis sa teed nende okstega?" küsis talumees uudishimulikult.

„Mis ma suuremat teen: mõne pärjakese ja kimbukese turul müümiseks," vastas Anne tagasihoidlikult. „Teenistust ja sissetulekut mingit ei ole, tuleb katsuda mõni sent kuidagi okstega teenida."

„Või nii," arvas talumees. „Ja teenid hästi nende pärgadega?"

„Või hästi!" hüüatas Anne naeratades.

„Palju sulle makstakse näiteks tükist?"

„Nii mõnikümmend senti tükist."

„Aga siis sa ikka teenid!" imestas talumees. „See hind ei ole halb!"

„Kui neid aga müüa saaks!" ohkas Anne. „Turul on kõik kohad täis neid pärjamüüjaid. Õnn, kui päeva jooksul saab ühest või kahest lahti."

Nad said teel teineteist mõistvaiks jutusõpradeks ja talumees viis Anne oma oksakoormaga kodu värava ette, kus aitas tal oksad õue kanda.

Kogu öö töötades oli Anne juba järgmisel päeval oma värske kaubaga turul teiste hulgas, kes aga uustulnuka kui uue võistleja vastu võtsid nääagutustega. Mõned naised tundsid Annet ja sellest jätkus, et pärgademüüjad kahel pool jalgrada teadsid üldjoontes varsti kogu ta eluloo ja eriti selle varjuküljed.

„Kas sa saad siit minema oma inetu rämpsuhunnikuga," hüüdis keegi suurrätti mähkunud naine Anne ees teisel pool jalgrada. „Noor ja tervete luudeliikmetega, tuleb vananaiste leiba riisuma. Kas sa mujalt ei leia teenistust, endal ilus näolapike ees!"

Anne kuulas esialgu rahulikult naiste nääagutusi, arvates, et nii nad vaikivad lõpuks kõige rutemini. Kui ta viimaks siiski tundis, et ta tõepoolest on teistele pinnuks silmas, püüdis ta pahuraid eiti rahustada mõne lahke ja lepliku vastusega.

„Meie oleme vaesed ja vanad, muu töö ja teenistus on meile ülejõu. Saa kuue- ja seitsmekümne-aastaseks — siis tule siia!"

„Ka mina olen vaene ja tööta," vastas Anne. „Egas ma ahnuse pärast ei tulnud siia pärgi müüma. Mul on kodus samasugune puudus nagu teil. Kui ma täna raha ei saa, siis ma ei tea, mis homme hamba alla panna."

„Tema räägib vaesusest ja puudusest, temasugune!" hüüti talle mitmest suust korraga. „Näe, mina olen kuuekümnekolme-aastane, mul on vigane poeg toita ja kuueaastane pojapoeg. Kui sa puudust ja vaesust tahad näha, siis tule vaatama, kuidas meie elame. Arvad vist, et linn meile midagi annab?"

Need etteheited ja näägutused olid vaid tagasihoidlikuks sissejuhatuseks. Nüüd algasid alles otsesed süüdistused, mida seni polnud veel puudutatud.

„Ära mängi siin inglit!" öeldi talle vihaselt. „Kas me ei tea, kes sa oled ja mis su nimi on. Kas me ei tea, et sa magatad endal sõnni kodus. Sõnn magab kodus patjade vahel nagu türgi paassa, ei tea uneski, mis on töö ja nälg. Sina tuled siia vanainimeste vahele, et seda lõbusõnni ja vedelejat toita. Häbene!"

„Niisugused ei häbene, ära seda mõtle!" kaagutas teine naine eemal reas. „Kui niisugused saavad mehe kätte, siis see pannakse kas või meepurki: et ela sina mul nagu linnuke puuris, ära sina muretse homse päeva eest, küll mina kõik teen ja toon. Litad niisugused!"

„Tss! Tss! Ärge nüüd nõnda!" hüüdis üks vanaeit vahele.

Kuid vanaeide keeldu ei kuuldud. Anne ja ta „sõnni" ristiti kõiksuguste sõimunimedega, milliseid

eales kuuldud. Tal õnnestus müüa kaks pärga, ja siis tuli lõunaaeg, mil ta pidi minema koju, müümata jäänud pärjad käsivarrel. Ta teadis, et ta homme ei tule enam siia tagasi, vaid otsib endale mõne uue koha.

III

On inimesi, kes meeldivad vähestele ja kelle kohta öeldakse juba pealiskaudse nägemise või kokkupuutumise järel, et see on vastik inimene. Enamail juhtudel niisugune inimene satub põlguse alla, eriti veel siis, kui teatavaks saavad ta teod, mis leitakse olevat hukkamõistmisväärsed.

Midagi sellist näis olevat juhtunud ka Juhan Sirnaskiga. Oma õue inimesed muutusid kuu-kuult ta vastu upsakamaks, uhkemaks, isegi vaenulikumaks. Kingsepp Kärk, kes elas nende naabruses ja kellega Sirnask ajas sügisel sageli mõnusat juttu, noris temaga ühel päeval tüli tühise saapapaiga pärast, mis Sirnaskile ei meeldinud, kui ta võttis saapad paranduselt vastu.

Kui vaidlus oli äge, haukus kingsepp Sirnaski ees üksisõnu:

„Mis sa kõneled! Mis sinusugune kõneleb! Mis sinusugune teab paigast või paikamisest. Mis sina oled, mis sa enesest kujutad? Sina mõni mees, sina oled mehe narr! Luba küsida, kelle püksid sul jalas on? Kas ma ei tea, et Mihkra lõhkus oma kõrtsiku ära ja õmbles sulle püksid jalga, kui su omad võla katteks üles kirjutati ja sa nad petrooli või traaniga üle valasid. Mihkra kõrtsikust püksid on sul jalas — ja

ise sa tahad mehe nime kanda! Kuradi päevavaras — temasugune kõneleb paigast!"

Ka vürtskaupmees, kelle juurest Anne ja Sirnask tõid kaupa arvele, muutus ülbemaks. Sest arve oli tõusnud kuu-kuult suuremaks, tasuda aga ei suudetud sellest nimetamisväärsetki osa.

Tilises kaupluse uksekell ja Sirnask viskus tänavalt paar trepiastet üles jahukottide ja heeringatünnide vahele.

„Lubage mulle pakk paberosse ja toos tikke."

Kaupmees silmitses teda altkulmu, üle prilliklaaside põrnitsedes.

„Missuguseid paberosse?"

„Ikka neid, mis ma võtan iga päev — Uraanust!"

„Ah Uraanust."

Ta võttis riiulilt küsitud karbi, kuid ta ei ulatanud seda kohe Sirnaskile, vaid veeretas käes, nagu kaheldes milleski.

Siis käsi tegi väikese nõksatuse ettepoole, ent tõmbus kohe tagasi.

„Kas saab või ei saa?" küsis Sirnask, hääles tundus pahameelt. „Mis sa nõksutad sedasi edasitagasi!"

„Miks ei saa," vastas peremees. „Aga . . . maksa raha!"

Sirnaski mõtted naksatasid hetkeks seisma, see tema meelest pisut ülbe rahanorimine tuli talle ootamatult ja solvas teda. Aga ta püüdis end ruttu valitseda.

„Miks siis raha ei saa," vastas ta teeseldud rahuga. „Kes siis ilma rahata tahtnud on, mis? Või arvate, et mina muudkui suitsetan ega mõtlegi maksmisele."

Kaupmees oli täna siiras.

„Mis sa, kurat, mängid parunit, ise ei oska paruni poisski olla! Või muudkui kisub ikka neid kõige kallimaid sorte, ja paar pakki päevas. Kas sa oma naba niimoodi paigalt ära ei katkesta? Mis ülejõu, see ülejõu! Säh, siin on sulle kolmas sort — kakskümmend tükki kümme senti! Suitseta neid! Ja ära nori Uraanuse suitse, kui su oma taskud on tühjad nagu härmoonika lõõtsad!"

„Härmoonika lõõtsad!" urises Sirnask kimbutatult. „Või härmoonika lõõtsad! Oled sa seal sees kunagi vaatamas käinud? Säh, pista pea sisse, vahi!"

Ta tõmbas püksitasku irevile ja ulatas kaupmehele lähemale.

„Kui juba on tüli, siis olgu!" mõtles ta sõjakalt. „Aga alla ma ei anna, lähme või käsitsi kokku."

Kuid kaupmees polnud tülihimuline, ta viskas odavad paberossid lauale, kuna kallimad pani tagasi riiulile.

„Arve on tõusnud liiga suureks!" ütles ta juba sõbralikult. „Ei või enam anda, mitte kuidagi ei või. Makske vähemalt kümme krooni ära, siis laseme äri jälle vanaviisi käima!"

„Maksan!" viskas Sirnask lakooniliselt. „Aga seda odavat sõnnikut ma kah ei suitseta, ega mu kopsud ei ole semendist!"

Ent maksja — see oli Anne Mihkra. Ta tasus suureks paisunud võlga paari krooni kaupa, palus kaupmeest kannatada ja hankis mõne päeva pärast jälle mingi summa.

Kõige rängemini solvas Sirnaskit siiski peremees. Kui Sirnask tuli ühel õhtul hilja koju, oli õuevärav

juba lukustatud. Ta tegi värava taga põrgulärmi, ja kui väravat ei avatud nii ruttu, nagu seda tahtis hiline nõudlik kojutulija, andis Sirnask sellele paar tugevat jalahoopi, ja värav prantsatas maha.

„Mis te siin kolate ja lõhute südaööl," võttis majaperemehe vali hääl ta õues vastu. „Mis te purustate siin, — kas toon politsei?"

Ja siis ta ütles pärast lühikest vastastikust sõnelust:

„Kas te teate, kes te olete? Alfonso! Vilets inimesenäru, ei viitsi tööd teha, elab tüdrukute rahast ja vaevast."

Need olid valusad sõnad, need ei ununenud niipea. Olla mingisugune tüdruku armuke!

Samal ööl kõneles Sirnask Annele nagu üldiseks enesekaitseks:

„Ärgu nad mõelgu, et olen mõni logard, kes ei viitsi tööd teha ja kes elab jumal teab kuidas. Las tulla kevad, las läheb jõesoon lahti — siis läheb lahti ka elusoon ja töösoon. Las läheb lahti, siis näete!"

Kui tuli kevad, hakkas Sirnask tõepoolest otsima tööd ja tegi matku linnast maale. Esimese päeva teenistusena tal oli kaasas pundar hobuse sabajõhve ja teinekord ta tõi kaasa ilusad nahkohjad, mis ta vanakraami-turul vahetas rahaks, kuhu varem olid läinud ka kahtlased sabajõhvid.

„Kust sa said need ohjad ja sabajõhvid?" küsis Anne.

„Kuule, tüdruk!" vastas Sirnask talle noomivalt. „Näen, sa kahtlustad mind! Sa arvad, et ma need kuskilt sisse hingasin ja hobused koplis paljaks lõikasin. Mine oma jutuga! Ohjad leidsin maanteelt ja sabad ostsin ühelt vanalt saunamehelt, kes nülib vanu

kõngenud hobuseid ja saab oma kindla „taksi": üks kroon ja saba! Kui sa ei usu, võin sulle öelda selle vanamehe nime ja talu! Tema hurtsiku ees kuivab nahku ja sabapuntraid nagu indiaanlasel inimese peanahku."

Kuid Sirnaski tööotsimine ja tuhin jäi ühel päeval äkki soiku: ta sai kohtukutse, ja kahe nädala pärast tal tuli kohtus vastust anda oma kaelakohtuliku kuriteo — pristavi poolt oksjonile määratud eseme kuritahtliku rikkumise eest.

„Ptüi!" sülitas Sirnask, kui ta jäi laua juurde istuma, kohtukutse näpuvahel.

Ta taipas, et ta on end mänginud võrku. Ta nagu tahtis koondada oma erutatud mõtteid ja veenduda, kas ta ei näe und. Ja meelsamini ta olekski näinud, et see on tõepoolest vaid une painajalik viirastus.

„Kinni sa lähed ikkagi, tingimata," ütlesid talle sõbrad. „Ega sa sellest sopast puhtalt välja ei tule. Võid ikka ilusti terveks aastaks priileivale minna."

„Terveks aastaks? Nonoh!"

Sirnask käis pehmete mugavate sammudega kaldatammil, puud juba pakatasid ja ilmad olid kesksuviselt kuumad. All nõos moodustasid õngitsejad pika rivi mööda kaldaveert, korginupud pulbitsemas salakavalalt rohelises vees.

Aastaks vangi minna — see tundus Sirnaskile äärmiselt vastikuna, meelsamini ta võib-olla oleks vastu võtnud isegi sõjakutse. Mis teeb Anne? Kas võtab endale uue kaasüürniku, ja kui Sirnask vangist vabaneb, ei ole tal seal enam ulualust.

Sirnask käis mitu tundi kaldatammil edasi-tagasi, kuni Anne tuli jalgväravale ja hõikas ta sööma.

„Kui ma vangi lähen," kõneles ta söögilauas, „siis kasvab mul kõht vist näljast selgroo külge kinni, ja kui ma siis kord vabaks saan, olen nagu hurdakoer," ütles Sirnask.

Nädal enne kohtupäeva käisid nad perekonnaseisuametniku juures, avaldades soovi abielluda. Mitte üksi kohtuprotsess ei olnud siin selle sammu kiirendajaks, vaid Anne leidis kindlaid tundemärke, et ta on rase.

„Mis, mis?" küsiti kaldaveerses tänavas tundmatult, kui abiellumise teade jõudis mõne päeva pärast sinna. „Ah Mihkra läheb Sirnaskile, sellele „nikolaiaegsele" paiukisõdurile, sellele igavesele veenuskile, kes paiukil olles on õppinud nahka venitama. Mis on Mihkral niisugusest mehest kasu, taevake, löö kaks kätt imestusest kokku! . . ."

Ja pudukaupmees arvas isegi tarvilikuks Anne Mihkrat hoiatada:

„Nii või teisiti, mis häda sul on mehele minna! Kes teab, jaa, jaa, kas tast on ka mingit kasu, või on muidu üks suu sul söögilauas enamaks . . . üks linnupojuke, kellel eluilmaski suled selga ei kasva, et ise toidu järele lennata. Nii või teisiti . . . armastad sa siis teda? . . . Sirnask võib-olla võtab su nüüd ainult sellepärast naiseks, et oleks inimene, kes vangimaja ette sooja pudrukausiga sappa ootama läheb. Päris tõsi, Anne, annan sulle isalikku . . ."

Need kevadepäevad ei olnud kummalegi rõõmsad, ja lähenev kohtupäev kollitas. Noor advokaat, kes kaitses Sirnaskit, soovitas tal oma süü üles tunnistada, et seega saada karistuse kergendust. Salgamine ei tooks pääsu, arvas ta, kuna kuritahtliku teo tundemärgid on enam kui ilmsed.

Sirnask tegi antud nõu järgi, tunnistas üles oma süü ja palus karistada tingimisi. Kuid ta kõneles enam, kui ta kaitsja talle seda oli õpetanud.

„Olen haige inimene," ütles ta. „Kasarmu ehitusel kukkus mulle telliskivi pähe ja lõi mu vigaseks. Põdesin ligi aasta, ja terveks ei saanud. Hoop oli nii tugev, et pea enam hästi ei tööta ja mõnikord kipub mõistus segi minema. Eriti, kui ennast ärritan, jookseb mõistus minema, ja kui mult pristav hakkas ülekohtuselt raha nõudma, siis ma selle hullu tembu tegingi, ilma et ma ise . . ."

„. . . ise oleks teadnudki?" küsis kohtunik naerdes. Naersid ka kuulajad pinkidel.

Kohtuotsus üllatas Sirnaskit ja Anne Mihkrat: oma värnitsaoperatsiooni pärast ta mõisteti vangi — tingimisi: kui ta kolme aasta jooksul ei satu uuesti süüpinki, jääb tal karistus kandmata.

Sirnaski nägu vajus laiale muigele. Vaba! Ja peaaegu võit: vald sai lõppude lõpuks mööda nahka oma kümne näljase krooniga.

„Vaba?" naersid aga kadedad naabrid kaheldes peale Anne ja Sirnaski abiellumist. „Siiamaani oli ta tõepoolest vaba, elas kui tõuk muretult puukoore vahel. Aga katsugu nüüd veel paadialust mängida — nüüd tuleb tal päev, mil ta käed-jalad kõhust välja peab ajama. Anne juba oskab ta kukil olla. Oleks ta olnud manuline edasi, oleks nüüd vaba mees, oleks võinud nosida oma paiukit kas või kahe padja vahel. Aga katsugu nüüd veel!"

Ja ega ta naabrid siin ei eksinud: juba vaevalt nädal peale abiellumist hakkas Anne meest õhutama tööle, sest nüüd oli tööhooaeg — kevad, suvi, sügis.

Talvel on seisak, ja seepärast Sirnask peab tooma raha varuks kuni teise kevadeni.

Sirnaskil avanesid mitmed teenistusvõimalused, kuid ta sõitis ehitama uut raudteed, kuna teenistus seal osutus pidevamaks. Istudes jaamas väikesse liivavagunisse, mille pöörang juhtis uuele ehitatavale teele, logisedes ja mürtsudes vajumata muldril, valdas Sirnaskit hetkeks imelik tunne: talle näis, nagu oleks ta sunnitööline, käru külge needitud, ja laskub nüüd kolisedes igavesse kaevandusse, kus töö ei lõpe iialgi.

Need jubedad võrdlused hajusid tal ruttu, kui rong jõudis avarate põldude vahele, kus nurmedel lõpetati külvi ja varased orased juba haljendasid. Igal pool kees töö, kuhu silm ulatus, ning ees ootas mitmeid aastaid kestev suur töö, kus tuhanded rajavad uut teed mahajäänumaisse kolgastesse ja kus nüüd võib alata uus elu ja areng.

Anne hakkas Sirnaskit suruma rakmeisse, temast pidi saama aus ja korralik inimene ning korralik, tubli töömees.

SISUKORD

Pea kuklas 5

Teod pahupidi 39

10 omnibus 10 92

Relvad vastamisi 119

Võsa taga 144

Teise eest 159

Auvõlad 177

Omakohus 214

Neli tuult jalge all 247

Rasked rakmed 285

Kaanejoonistuse valmistanud
Diana Laev.

Vastutav toimetaja Oskar Urgart.

Keeleline toimetaja Väino Linask.

Ladumisele antud 6. V 1946. Trükkimisele antud 10. VIII 1946. Paber 56:79 cm 1/16. Trükiarv 7200. Trükitähti trükipoognas 29120. Trükipoognaid 20. Arvutuspoognaid 14,3. MB 05355. Trükikoda „Hans Heidemann", Tartu, Vallikraavi tänav 4. Tellimise nr. 806.
На эстонском языке.
Пээт Валлак Зёрен из многих закромов. II.

Rbl. 16.— 5,70

A
15717
2.
180579

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00866472 6